माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः
(पूर्वविंशतिः)

युधिष्ठिरमीमांसकेन
संपादितः

मूल्यं पञ्चाशदधिकद्विशतरूप्यकमितम्

माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः

(पूर्वविंशतिः)

माध्यन्दिनक्रमपाठः

प्रथमो भागः

(पूर्वविंशतिः)

युधिष्ठिरमीमांसकेन
सम्पादितः

राष्ट्रिय-वेद-विद्याप्रतिष्ठानेन
दिल्लीस्थ-मोतीलाल-बनारसीदास-पब्लिशर्स्-प्राईवेट-लिमिटेड्-इत्येतेषां
सहयोगेन प्राकाश्यं नीतः

प्रथमसंस्करणम्: १९९३

नवदेहल्यां—११०००२ २१०—दीनदयाल-उपाध्यायमार्गस्थ-राजेन्द्रभवनस्य
तृतीयसौधस्थितराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानार्थं सदस्यसचिवेन प्रकाशितम्।

सहयोगिनः
मोतीलाल-बनारसीदास्-पब्लिशर्स्-प्राइवेट्-लिमिटेड्-इत्याख्याः
बंगलो रोड, जवाहरनगम्, देहली—११०००७

शाखाः :
चौक, वाराणसी—२२१००१
अशोक-राजपथः, पटना—८००००४
२४ रेसकोर्स रोड, बैंगलोर—५६०००१
१२० रॉयपेट्टा हाई रोड, माइलापुर, मद्रास—६००००४

मुद्रकः श्री जैनेन्द्र प्रेस, नरायणा, नवदेहली (भारतम्)

नैवेद्यम्

को न जानीते वेद-वेदाङ्ग-पापरदृश्वानं पण्डितप्रवरमाचार्ययुधिष्ठिरमीमांसकम् । अस्य जीवनमेव समस्तं वेद-वेदाङ्गमयम् । अनेनैव विद्वद्वरेण्येन कृतभूरिपरिश्रमेण विद्या-महादीपस्तम्भभूतेन नवा आलोकिताः पन्थानोऽनेके निरस्ताश्च प्रवादान्धकारा भूयांसो वेदावेदाङ्गविषया इति नाविदितं विदितवेदितव्यानाम् ।

अस्यैव वेदज्ञशिरोमणेः चिररात्राय चीयमाना उत्तरोत्तरं समेधमानाश्च कल्पना माध्यन्दिन-शाखाक्रमपाठप्रकाशनविषयिण्य इदानीं प्रस्तूयमाने ग्रन्थरत्नाकरे मूर्तिमत्यः फलेग्रहयः संमाह्लादयन्ति मानसं समेषां वेदस्वाध्यायपरायणानाम् ।

सत्यमेवोक्तं स्वभूमिकायां मीमांसकवरेण 'सर्वशाखाध्येतृणां प्रतिष्ठास्थानमपि वाजस-नेयचरणमित्युच्यत' इति। समस्तेऽप्युत्तरभारते वाजसनेयमाध्यन्दिनशाखैव प्राथम्यं लभत इत्यपि सुविदितं नः। यथा संहितापाठः प्रकृतिः पदपाठस्य तथैव क्रमपाठोऽपि प्रकृतिः सर्वेषां विकृतिपाठानामित्यपि सुविज्ञातं सम्प्रदायविदाम्। इत्येवं द्वयोरपि

प्रतिष्ठास्थानयोः (वाजसनेयचरणप्रमुखाया माध्यन्दिनसंहितायाः समस्तविकृतिपाठ-प्रकृतिभूताया माध्यन्दिन-क्रमपाठपरम्परायाश्च) पण्डितमीमांसकप्रवरेण, ग्रन्थेऽस्मिन्नेकत्र सन्निवेशं विधाय, वेदस्वाध्यायपरम्परा-संरक्षणविधेरनुत्तमं निदर्शनं प्रास्तावीति मोमुदीति नश्चेतः ।

निखिलमपि राष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानकुलमनुगृहीतं श्रीयुधिष्ठिरमीमांसकस्य संपादक-शिरोमणेरनेन परमोपयोगिना प्रकाशनेन।

आशासे प्रकाशनमिदमभिनन्दिष्यन्ति वेदस्वाध्यायपरायणा वेदविद्याव्रताश्च सुधिय इति ।

किरीटो जोशी

माध्यन्दिन-संहितायाः क्रमपाठः

महाभाष्यकारेण भगवता पतञ्जलिना शब्दप्रयोगविषयं निदर्शयता पस्पशाह्निक उक्तम्—

"चत्वारो वेदाः साङ्गाः सरहस्या बहुधा भिन्नाः। एकशतमध्वर्युशाखाः, सहस्रवर्त्मा सामवेदः, एकविंशतिधा बाह्वृच्यम्, नवधाऽऽथर्वणो वेदः।"

तदेवम् अध्वर्युसम्बन्धिनो यजुर्वेदस्य एकशतम् अर्थाद् एकोत्तरशतं शाखाः सन्ति। सहस्रमार्गी सामवेदः, सहस्रशाखीय इत्येके मन्यन्ते, अपरे तु सामवेदस्य त्रयोदशैव शाखाः, सामगानं तु सहस्रमार्गीयमित्याहुः। बह्वृचानामाम्नायस्य ऋग्वेदस्य एकविंशतिः शाखाः, अथर्ववेदस्य नव शाखाः।

सामवेदस्य सहस्रं शाखाः स्वीक्रियन्ते चेच्चतुर्णामपि वेदानामाहत्य ११३१ शाखाः सम्पद्यन्ते। तत्रैकेऽस्यां संख्यायां चतुर्णां वेदानां मूलभूताश्चतस्रः संहिता अपि सङ्कलिताः सन्ति, ता न्यूनीकृत्य ११२७ चतुर्णां वेदानां शाखा मन्वते।

तत्र यजुर्वेदः शुक्लकृष्णभेदेन द्विधा भिन्नः। शुक्लयजुर्वेदस्य पञ्चदश शाखाः, कृष्णयजुर्वेदस्य षडशीतिरिति चरणव्यूहादिषु परिगण्यन्ते।

शुक्लकृष्णनाम्नोर्विषये विप्रवदन्ते वैदिकाः। अस्मन्मते तु तत्र भगवता कृष्णद्वैपायनेन स्वशिष्याय वैशम्पायनाय या

यजु:संहिता प्रोक्ता, सा प्रवक्तुः 'कृष्ण'-नामसंबन्धात् कृष्णयजुरिति व्यपदेशमलभत। अनन्तरं वैशम्पायनेन 'चरक' इत्यपरनामधेयेन या संहिता प्रोक्ता, सा तच्छिष्यैः प्रशिष्यैश्च प्रवचन-भेदेन बहुधा भिन्ना । एवं सर्वा अपि षडशीतिः शाखाः कृष्णयजुर्नाम्ना प्रसिद्धिं गताः। वैशम्पायनस्य 'चरक' नामसंयोगात् सर्वासां कृष्णयजुः-शाखानामध्येतारश्चर-काश्चरकाध्वर्यवाश्च अभिधीयन्ते।

वाजसनीपुत्रो याज्ञवल्क्यः प्रथमं वैशम्पायनस्य शिष्योऽ-भूत्। अनन्तरं कस्मिंश्चिद् विषये विग्रहे समुत्पन्ने स वैश-म्पायनस्य शिष्यत्वमपहाय आदित्यायनानां कस्माच्चिद् गुरोः सकाशाद् यजुर्वेदमधिजगौ। तदधीता यजु:संहिता कृष्णप्रतिपक्षीभूतेन शुक्लनाम्ना प्रसिद्धिं गता। कृष्णयजुषि मन्त्रब्राह्मणयोः संमिश्रीभावत्वमपेक्ष्य शुक्लयजुषि मन्त्र-ब्राह्मणभागयोः पार्थक्यात् शुद्धत्वात् शुक्लनाम्ना प्रसिद्धिं गता इत्येके मन्यन्ते। भगवता याज्ञवल्क्येन स्वयं शतपथान्ते स्व-प्रोक्तायाः संहितायाः शुक्लविशेषणेन निर्देशः कृतः। तथाहि—"आदित्यानीमानि शुक्लानि यंजूषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्ये-नाख्यायन्ते ।"

तत्र भगवता याज्ञवल्क्येन स्वगुरोः सकाशाद् अधीता शुक्लयजु:संहिता जाबालप्रभृतिभ्यः पञ्चदशशिष्येभ्योऽ-ध्यापिता। तैश्च पुनरपरेभ्यः स्वशिष्येभ्यः प्रवचनमकारि। एवं च प्रवचन-भेदेनैकैव शुक्लजयु:संहिता पञ्चदशभेदमवाप्ता। एताः पञ्चदश शाखाः स्वस्वप्रवक्तृनाम्ना[१] प्रसिद्धिं गताः। आसां सर्वासां शाखानां मूलभूता वाजसनेयसंहिताऽभूद्

१. आख्या प्रवचनात् । मीमांसा १।१।३० ॥

इत्यत एताः सर्वा वाजसनेयसंहितानाम्नाऽपि स्मर्यन्ते। सर्वशाखाध्येतॄणां प्रतिष्ठास्थानमपि वाजसनेयचरणमित्युच्यते ।

चरणव्यूहेषु, प्रतिज्ञापरिशिष्टे, वायुब्रह्माण्डपुराणयोः, काण्वशाखायाः सायणभाष्योपोद्घाते एषां ग्रन्थानां हस्तलेखेषु च पञ्चदशशाखानां विविधानि नामान्युपलभ्यन्ते। आहत्य सर्वनामानि चतुर्विंशतिसंख्याकानि भवन्ति[१]। सत्येवं शुक्लयजुषां पञ्चदशैव शाखा इति सर्वजनीया प्रसिद्धिः। कात्यायननाम्ना प्रसिद्धेषु अष्टादशपरिशिष्टेषु स्तो द्वे चरणव्यूहप्रतिज्ञापरिशिष्टाख्ये[१] परिशिष्टे। अनयोर्यानि पञ्चदशनामानि स्मर्यन्ते तानीमानि—

१.जाबालाः,[२] २. बौधेयाः, ३. काण्वाः, ४. माध्यन्दिनाः (माध्यन्दिनीयाः), ५. शापेयाः, ६. तापायनीयाः, ७. कपोलाः (कापोताः), ८. पौण्ड्रवत्साः, ९. आवटिकाः १०. परमावटिकाः, ११. पाराशराः (पाराशर्याः), १२. वैनधेयाः, १३. गालवाः, १४. कात्यायनाः (कात्यायनीयाः), १५. वैजवापाः (वैजवापनीयाः)।

१. द्र०–पं० भगवद्दत्तविरचितस्य "वैदिक वाङ्मय का इतिहास" नाम्नो ग्रन्थस्य "वेद की शाखाएँ" नाम्नि प्रथमे भागे पृष्ठ २१०–२२२ (नवम्बर १९७८)।

१. प्रतिज्ञापरिशिष्टनामनी द्वे परिशिष्टे कात्यायननाम्ना प्रसिद्धे। तत्रैकं प्रातिशाख्यस्य परिशिष्टम् । इह स्मृतं तु श्रौतसूत्रस्य परिशिष्टात्मकेष्वष्टादशपरिशिष्टेष्वन्यतमं ज्ञेयम् ।

२. इमानि नामानि न शाखाग्रन्थानाम्, अपि तु "छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि" (अष्टा० ४।२।६६) नियमेन तत्तच्छा-

एषु चतुर्थैकादश–चतुर्दश–पञ्चदशसंख्याकेषु नामसु प्रत्ययभेदमात्रं भेदः।सप्तमे नाम्नि यो भेदः स लेखकप्रमादरूपः सम्भवति। अत्र ''कपोताः'' इत्येव शुद्धं नाम स्यात्।

शुक्लयजुषः पञ्चदशशाखासु सम्प्रति द्वे एव शाखे उपलभ्येते। एका माध्यन्दिनी, अपरा काण्वी। कात्यायनी–शाखायाः केवलं शतपथब्राह्मणस्य एको हस्तलेखः चतुर्थ–काण्डात्मको होशियारपुरस्थे पुस्तकालये वर्तते। कात्यायनीयं प्रातिशाख्यं तु ''पदप्रकृतीनि सर्वचरणानां पार्षदानि'' (निरुक्त १।१७) इति वचनाद् वाजसनेयचरणान्तर्गतानां सर्वासां पञ्चदशशाखानां समानम् । श्रौतगृह्ये अपि सर्व–शाखासम्बन्धिनी इति वैदिकैः स्वीक्रियते ।

खाध्येतृणां वाचकानि । जाबालेन प्रोक्तां शाखामधीयते, ते जाबालाः । एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ।

तत्रोत्तरभारते माध्यन्दिनशाखाया एव एकच्छत्रं साम्राज्यं वर्तते। गुर्जरमहाराष्ट्रयोरपि प्रदेशयोरियं शाखा पठ्यते । काण्वशाखायास्तु उत्कलेषु दक्षिणे भारते एव च सम्प्रति प्रचारो वर्तते।

पञ्चदशशाखासु माध्यन्दिनी मुख्या मूलरूपा सर्व–साधारणी च

मद्रासराजकीयहस्तलेखपुस्तकालये अस्त्येको हस्तलेख आद्यन्तभाग–विहीनोऽनिर्ज्ञातनामा। हस्तलेखानां सूची–पत्रनिर्मात्रा वास्तविकनाम्नोऽविज्ञातत्वात् ''माध्यन्दिन–शाखाविषयः'' इति सांकेतिकनाम्नाऽयं निर्दिष्टः (द्र.–सूचीपत्र, भाग ३, पृष्ठ ३४२६)।अस्य सम्पूर्णस्य हस्तलेखस्य आद्यन्तयोर्यः पाठो निर्दिष्टः, तत्रेत्थं पाठ उपलभ्यते—

अथ पञ्चदशशाखासु माध्यन्दिनशाखा मुख्येति वेदित-व्या । ... तथा च होलीरभाष्यम्[१]—

यजुर्वेदस्य मूलं हि भेदो माध्यन्दिनीयकः ।
सर्वानुक्रमणी तस्याः कात्यायनकृता तु सा ॥

तस्मान्माध्यन्दिनीयशाखा एव पञ्चदशसु वाजसनेयशाखासु मुख्या सर्वसाधारणी च। अतएव वसिष्ठेनोक्तम्—

माध्यन्दिनी तु या शाखा सर्वसाधारणी तु सा।

इति वशिष्ठस्योक्तवचनं प्रतिज्ञासूत्र-परिशिष्टस्य[२] भाष्यकृता अनन्तदेवेनापि १।३ सूत्रभाष्य इत्थं निर्दिष्टम्—

अत एवोक्तं वसिष्ठेन—माध्यन्दिनी तु या शाखा सर्व-साधारणी हि सा।

मुख्या—माध्यन्दिनशाखाया मुख्यत्वं तु पञ्चदश-शाखास्वस्यैव सम्पूर्णे उत्तरभारते व्याप्तत्वान् निर्विवादम् ।

यजुर्वेदस्य मूलभूतता सर्वसाधारणता च

अस्ति माध्यन्दिनशाखाया नवमेऽध्याये चत्वारिंशत्तम एको मन्त्रः—"एष वोऽमी राजा" (राजसूये राजपुरोहितः प्रजा उद्दिश्य ब्रवीति—हे अमी प्रजाः। एष कृताभिषेको राजाऽस्ति। अत्र प्रजायाः सम्बोधनार्थम् "अमी" इति सामान्यं पदं निर्दिष्टमस्ति। तत्र पञ्चदशसु शाखासु याऽपरा शाखोपलभ्यते, तत्रायं पाठः—

एष वः कुरवो राजैष वः पञ्चाला राजा।
—काण्व सं. ११।१ ॥

१. होलीरभाष्यं याजुषसर्वानुक्रमण्या वर्तते ।
२. इदं प्रतिज्ञापरिशिष्टं शुक्लयजुःप्रातिशाख्ये वर्तते । बहोः कालात् प्राक् काश्यां मुद्रितस्य सभाष्यप्रातिशाख्यस्यान्ते मुद्रितमभूत् । सम्प्रति नोपलभ्यते ।

काण्वशाखायाः कुरुदेशे पञ्चालदेशे च प्रचार आसीत्। अतस्तयोर्देशयोः प्रजाया "हे कुरवः प्रजाः, हे पञ्चालाः प्रजा व एष राजा" इति विशेषेण कुरवः पञ्चालाश्च पठिताः। एतेन माध्यन्दिन-शाखायाः सर्वसाधारणता मूलता च हस्तामलकवत् स्पष्टा । कृष्णयजुःशाखास्वपि विशिष्टदेशीयाः प्रजास्तत्तन्नाम्ना स्मर्यन्ते। तथाहि—

तैत्तिरीयसंहितायाम्—एष वो भरता राजा। १।८।९० ॥

मैत्रायणीसंहितायाम्—एष ते जनते राजा। २।६।९४ ॥

काठकसंहितायाम्—एष ते जनते राजा १५। ७ ॥

तैत्तिरीयसंहिताया भरतानां देशे प्रचाराद् भरता राजा इत्युक्तम्। मैत्रायणीसंहितायाः कठसंहितायाश्च यत्र प्रचार आसीत् तत्र जनतन्तत्वाज्जनता एव प्रत्यक्षं सम्बोधिता।

माध्यन्दिनशाखाया मूलत्वेऽपरं कारणम्

माध्यन्दिनसंहितायां पुनरुक्तमन्त्राणां द्विधा पाठो दृश्यते। केचन पुनरुक्तमन्त्राः सकलपाठेन पठ्यन्ते, अपरे प्रतीक-निर्देशेन। अस्य द्विरूपपाठस्य किं कारणमिति विचारे कृते विज्ञायते—ये पुनरुक्ता मन्त्राः सकल-पाठेन पठ्यन्ते ते शुक्लयजुषोऽङ्गभूताः सन्ति, ये च प्रतीकेन कर्मविशेषे विनियोगार्थं पुनः पठ्यन्ते ते प्रतीकरूपेण स्मर्यन्ते । सत्येवम् इदं शक्यते वक्तुम् अस्याः शाखायाः प्रवक्त्रा कर्मविशेषे स्मरणाय येषां मन्त्राणाम् आवश्यकताऽनुभूता ते स्वगुरुणा याज्ञवल्क्येन प्रोक्तायां संहितायां प्रतीकरूपेण निर्दिष्टाः। अनेन प्रयत्नेन माध्यन्दिनिना स्वगुरुणा याज्ञवल्क्ये-नोपदिष्टा यजुःसंहिता अप्यक्षुण्णरक्षिता, कार्यकाले चापे-क्ष्यमाणानां मन्त्राणां तत्तत्स्थाने स्मरणाय प्रतीकरूपेण

निदर्शिता । सम्भवत इदमेव कारणं स्याद् येन होलीरभाष्ये माध्यन्दिनशाखाया मूलत्वमुक्तम्।

मन्त्रपाठस्य संरक्षणाय विशिष्टा उपायाः

अस्मत्पूर्वजैर्मन्त्रपाठस्य यथावत् संरक्षणाय विविधा उपाया विहिताः। ते च याजुषचरणव्यूहे इत्थं निर्दिष्टाः—

मन्त्रः पदः क्रमश्चैव चतुर्थं स्याज्जटा तथा ।
क्रम-माला-शिखा-रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥
अष्टौ विकृतयः प्रोक्ता क्रमपूर्वा मनीषिभिः।—द्वितीयखण्डे

अत्र मन्त्रः "परः सन्निकर्षः संहिता" (अष्टा. १।४।१०९) इत्येवं संहितया पठनीयो भवति। पदपाठे प्रतिपदं संहिता विच्छिद्य पठ्यते। परन्तु पदकारैरर्थावबोधनार्थं प्रगृह्यावग्रहादयो विशेषा अपि पदपाठे निदर्शिताः। पदपाठस्य प्रकृतिः संहितापाठः, तत्प्रसूत्वात् पदपाठस्य। क्रमपाठे पदपाठानुसारं द्वे द्वे पदे यथाक्रमं संयुज्य पठ्यन्ते। यथा—

इषेत्वा।त्वोर्जे।ऊर्जेत्वा।त्वावायवः।वायवस्थ इत्येवमादि।

एवं च क्रमपाठस्य प्रकृतिः पदपाठः। जटाद्या घनान्ता या विकृतयः तासां क्रमपाठः प्रकृतिः। एवं च त्रय आद्याः पाठाः प्रकृतिरूपा जटाद्याश्च विकृतयः। जटादीनामष्टानां विकृतीनां लक्षणानि व्याडिप्रभृतिभिराचार्यै-र्विकृति-वल्ल्यादिषु निर्दिष्टानि।

ये वैदिकाः संहितां, पदपाठं, क्रमपाठं च गुरुपरम्परया-ऽधीयते ते वैदिकेषु "त्रिपाठी" इत्यास्पदभागिनो भवन्ति। ये विकृतीरप्यधीयते ते "घनान्तपाठिनः" इत्येवं स्मर्यन्ते।

माध्यन्दिनसंहिता वैदिकानां पाठानुसारं यथायथं केषुचिदेव स्थानेषु मुद्रिता। आधिक्येन अस्याः संहिताया मुद्रण-

मर्धजरतीयन्यायमनुसरति। नैव तासां 'परः सन्निकर्षः संहिता'-रूपो न च पदच्छेदरूपः। न चासु यथालक्षणं व्यञ्जनानां द्वित्वमुपलभ्यते, न चानुस्वारस्य परसावर्ण्यं दृश्यते। एतादृशो विकृतः पाठः प्रथमं पाश्चात्त्यैः प्रवर्तितः। गतानुगतिकतया परम्परानभिज्ञैर्बाहुल्येनानुसर्यते।

पदपाठः—अस्याः संहितायाः पदपाठः पुरा काश्यां मुम्बय्यां च मुद्रितमभूत्। उभे अपि संस्करणे बहोः कालादनुपलब्धे आस्ताम्। २०१८ वैक्रमाब्दे अजयमेरु (अजमेर) मण्डलान्तर्गत-केकड़ीनगरनिवासिना वेदमूर्तिना श्रीमदनमोहनव्यासविदुषा एकं १४७१ वैक्रमाब्दे लिखितमतिपुरातनं पदपुस्तकमानीय मह्यं प्रदत्तम्। एनमतिदुर्लभं हस्तलेखं प्राप्य मया अस्य प्रकाशनस्य निश्चयो व्यधायि। अनेकनगरेभ्यो हस्तलेखानां संकलनं निधाय सम्पादनं कृत्वा २०२८ वैक्रमाब्देऽस्य सुन्दरं शुद्धं च संस्करणं प्रकाशितम्।

पदपाठे यानि पदानि मन्त्रा वा पुनरायान्ति ते लुप्यन्ते अर्थात्र तानि पुनः पठ्यन्ते। अतएव बहुत्र संहितायाः कण्डिकासंख्यया सह पदपाठस्य कण्डिकासंख्या भिद्यते।

क्रमपाठः—यतः क्रमपाठस्य प्रकृतिः पदपाठः, अतएव पदपाठे यानि पदानि लुप्यन्ते तानि क्रमपाठेऽपि न पठ्यन्ते। पदपाठे यथानिर्दिष्टे द्वे द्वे पदे संयोज्य पठ्यन्ते। अनुवाकान्ते यदन्तिममेकाकिपदमवशिष्यते तस्यैव द्विपाठः क्रियते। यथा—पशून् पाहि। पाहीति पाहि। हव्यं रक्ष। रक्षेतिरक्ष। अनुवाकान्तर्गतानां कण्डिकानामन्तिमं पदम् उत्तरकण्डिकाया आद्येन पदेन संयुज्यते। यथा—ह्वार्षीच्छतधारम्। अधुक्षः सा।

क्रमपाठस्योपयोगिता—क्रमपाठ एव उत्तरासां विकृतीनां प्रकृतिः। अतः क्रमपाठमेवाधारीकृत्य जटाद्या विकृतयः प्रवर्तन्ते। अपि च क्रमपाठान्नान्यत् पदं क्वचित् प्रक्षेप्तुं शक्यते पदान्तरं वा क्वचित् कल्पयितुं शक्यते।

क्रमपाठस्य कः प्रवक्ता—माध्यन्दिनक्रमपाठस्य कः प्रवक्तेति न कथमपि ज्ञायते, क्रमपाठान्ते कस्यापि नाम्नोऽदर्शनात्। ऋग्वेदस्य क्रमपाठस्य प्रवक्ता बाभ्रव्यः पाञ्चालो गालव आसीदिति महाभारताद् विज्ञायते। तथाहि—

पाञ्चालेन क्रमः प्राप्तस्तस्माद् भूतात् सनातनात्।
बाभ्रव्यगोत्रः स बभूव प्रथमं क्रमपारगः॥
नारायणाद् वरं लब्ध्वा प्राप्य योगमनुत्तमम्।
क्रमं प्रणीय शिक्षां च प्रयणयित्वा स गालवः॥

—शान्ति. ३४२।१०३, १०४

ऋक्प्रातिशाख्ये(११।६५)ऽपि गालवः प्रथमः क्रमप्रवक्ता बभूव इत्युक्तम् —"इति प्र बाभ्रव्य उवाच च क्रमं क्रमप्रवक्ता प्रथमं शशंस च।"

आभ्यां प्रमाणाभ्यां विज्ञायते यत् पञ्चालदेशीयेन बाभ्रव्यगोत्रेण गालवेन ऋग्वेदस्य प्रथमं क्रमपाठस्य प्रवचनमकारीति।

पदक्रमयोरध्ययनव्यवस्थाया आरम्भो भगवतः पाणिनेः प्रागेव बभूव। एतएव पाणिनिना क्रमादिभ्यो वुन् (अष्टा. ४।२।६१) सूत्रेण पदमधीते वेद वा पदकः[1], क्रममधीते वेद

१. क्रमादिगणे "पद" शब्दोऽपि पठ्यते। क्रमापेक्षया पदपाठस्य अध्ययनं प्रथमं क्रियते, ततः क्रमपाठस्य। भगवता पाणिनिना "पदादिभ्यो वुन्" इत्यनुक्त्वा "क्रमादिभ्यो वुन्" इति सूत्रं प्रणीतम्, तस्य रहस्यं तु देवा ज्ञातुमर्हन्ति।

वा क्रमकः इति पदे अन्वाख्याते। अपि च "अध्ययनतोऽपिप्रकृष्टाख्यानाम्" (अष्टा. २।४।५) सूत्रेण ययोरध्ययनेऽव्यवधानं भवति तेषां द्वन्द्व एकवद् भवतीत्युक्तम। अस्य सूत्रस्य काशिकायां "पदकक्रमकं" इत्युदाहरणं निर्दिष्टम्।[1]

क्रमपाठस्य द्वैविध्यम्—क्रमपाठस्यापि पदपाठस्येव द्विविधः पाठः । प्रथमे पाठे यथालक्षणं पदान्तर्गतं व्यञ्जनं द्विः पठ्यते, अपरे पाठे निमित्तविशेषे एव क्वचिद् व्यञ्जनस्य द्विः पाठः। अस्माभिः पदपाठे उभे अपि पाठे मुद्रिते। इत्थमेव क्रमपाठेऽपि द्वैविध्यं ज्ञेयम्।

क्रमपाठस्य प्रकाशनस्याभिलाषः— पदपाठस्य प्रकाशनानन्तरं क्रमपाठस्य प्रकाशने ममेच्छा समुत्पन्ना।

१. इदानीन्तने दयानन्दसरस्वतीस्वामिनाऽपि संस्कारविधौ पठनपाठनव्यवस्थायां पदक्रमसहितं वेदानामध्ययनमुक्तम्।

अतः क्रमपाठस्य हस्तलेखप्राप्त्यर्थं नासिकक्षेत्रादीनि स्थानानि गत्वा प्रयत्नोऽकारि, परन्तु पण्डितानां क्षुद्रवृत्त्या तत्र साफल्यं न प्राप्तम्। अनन्तरं 'केकड़ी'-निवासिना पण्डितप्रवरेण मदनमोहनव्यासेन अन्विष्य क्रमपाठस्य पूर्वार्धस्यैको हस्तलेखः प्रेषितः। मया पण्डितमहाभागाः सूचिता यावत् कृत्स्नस्य क्रमपाठस्य हस्तलेखो न प्राप्यते, प्रकाशनं न सम्भवति। वर्षद्वयानन्तरं समग्रस्य क्रमपाठस्य हस्तलेखोऽन्विष्य सम्प्रेषितः। एतस्मिन् काले मम स्वास्थ्यं नितरां नष्टम्, मम सहधर्मचारिणी अपि दिवंगता, द्रव्यप्राप्तिमार्गोऽपि विच्छिन्नः। अतो विगतेषु चतुःपञ्चेषु वर्षेषु क्रमपाठस्य प्रकाशने समर्थो नाभवम्। गच्छति कालेऽकस्माद् देहलीस्थराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानस्य अध्यक्षैस्तत्रभवद्भिः किरीटजोशिमहाभागैः सह सम्पर्कः समभवत्। वेदविद्या-

रक्षणतत्परैर्जोशिमहाभागैरस्य प्रकाशने रुचिः प्रदर्शिता। वैदिकग्रन्थानां सस्वरप्रकाशनस्य व्यवस्थाया अभावाद् हस्तलेखस्यैव प्रतिच्छायारूपेण प्रकाशनस्य निश्चयःकृतः।

यावत्यो वेदसंहिता उपलभ्यन्ते तासु द्वित्रिवर्जमन्यासां पदपाठानां तु मुद्रणं समभूत्, परन्तु क्रमपाठस्यैकस्याप्यद्य यावन् मुद्रणं नाभूत्। एतन्महत्कार्यसिद्धये महता परिश्रमेण क्रमपाठस्य हस्तलेखप्रदातॄणां वेदमूर्त्तीनां श्रीमदनमोहन-व्यासमहाभागानां शुभाशंसनं करोमि, तथैव वेदविद्याप्रचाराय प्रयतमानानां जोशिमहाभागानामपि धन्यवादं विदधामि।

प्रकाश्यमानोऽयं क्रमपाठस्य हस्तलेखो वैदिककुला-दुपलब्धः पठनपाठने व्यवहृतत्वात् प्रायेण शुद्धो वर्तते। अयं हस्तलेखः पूर्वार्धोत्तरार्धयोर्द्वयोर्भागयोर्विभक्तो वर्तते। उभयो-रपि भागयोर्लेखकौ भिन्नौ स्तः।

पूर्वार्धस्यान्तेऽयं पाठ उपलभ्यते—"इति वाजसनेय-संहितायां क्रम विंशतितमोऽध्याय ॥ २० ॥ इमम्मे ॥ शके १७९२॥ साधारणनामसंवत्सरे ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे ससंयाम् गुरुवासरे ॥ तद्दिने समाप्तम् ॥ शुभं भवतु ॥ श्री ॥"

उत्तरार्धान्ते—"शके १७२४ दुन्दुभिनामाऽब्दे उदगयने ग्रीष्मर्त्तौ ज्येष्ठे मासे कृष्णपक्षे अष्टम्यां सौम्यवासरे तद्दिने भृगुपुरस्थे त्र्यम्बकात्मज सदाशिवदेव ब्राह्मण गुरु सान्निध्ये लिखितं समाप्तं ॥६॥"

यत उपलब्धे हस्तलेखे यथालक्षणं व्यञ्जनानां द्वित्वं नोपलभ्यते, अतो वैदिकानां यो मुख्यो व्यञ्जनद्वित्वरूपः तस्य प्रदर्शनाय तथाविधपाठस्य द्वे पृष्ठे मुद्र्येते।

विदुषां वशंवदो
युधिष्ठिरो मीमांसकः

ओ३म्

यजुःक्रमपाठसंहिता

प्रथमोध्यायः

॥ ओ३म् ॥ इषेत्त्वा । त्वोर्ज्जे । ऊर्ज्जेत्त्वा । त्वावायवः । वायवस्स्थ । स्स्थदेवः । देवोवः । वःसविता । सविताप्प्र । प्प्रार्प्पयतु । अर्प्पयतुश्श्रेष्ठतमाय । श्रेष्ठतमायकर्म्मणे । श्रेष्ठतमायेतिश्रेष्ठ तमाय । कर्म्मणऽआ । आप्प्यायद्ध्वम् । प्यायद्ध्वमघ्न्याः । अघ्न्याऽइन्द्राय । इन्द्रायभागम् । भागम्प्रजावतीः । प्रजावतीरनमीवाः । प्रजावतीरितिप्रजा व्वतीः । अनमीवाऽअयक्ष्माः । अयक्ष्मामा । मावः । वस्स्तेनः । स्स्तेनऽईशत । ईशतमा । माघशंसः । अघशंसोद्ध्रुवाः । अघशंसऽइत्त्यघ शंसः । ध्रुवाऽअस्स्मिन् । अस्स्मिन्-न्गोपतौ । गोपतौस्स्यात । गोपताविति गो पतौ । स्स्यातबह्वीः । बह्वीर्य्यजमानस्य । यजमानस्यपशून् । पशून्पाहि । पाहीतिपाहि ॥१॥

वसोः पवित्रम् । पवित्रमसि । असिद्यौः । द्यौः पृथिवी । पृथिवीमातरिश्वनः । मातरिश्वनो घर्मः । घर्मोऽविश्वधाः । विश्वधाः परमेण । विश्वधा इति विश्व धाः । परमेण धाम्ना । धाम्ना-दृꣳहस्व । दृꣳहस्व मा । माह्वाः । ह्वार्मा । माते । ते यज्ञपतिः । यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् । यज्ञपतिरिति यज्ञ पतिः । ह्वार्षीच्छतधारम् ॥२॥ शतधारꣳसहस्रधारम् । शतधारमिति शत धारम् । सहस्रधारन्देवः । सहस्रधारमिति सहस्र धारम् । देवस्त्वा । त्वा सविता । सविता पुनातु । पुनातु वसोः । वसोः पवित्रेण । पवित्रेण शतधारेण । शतधारेण सुप्वा । शतधारेणेति शत धारेण । सुप्वा काम् । सुप्वेति सु प्वा । कामधुक्षः । अधुक्षःसा ॥३॥ सा विश्वायुः । विश्वायुर्विश्वकर्मा । विश्वायुरिति विश्व आयुः । विश्वकर्मा विश्वधायाः । विश्वकर्मेति विश्व कर्मा । विश्वधाया इन्द्रस्य । विश्वधाया इति विश्व धायाः । इन्द्रस्य त्वा । त्वा भागम् । भागꣳसोमेन । सोमेनातनच्मि । आतनच्मि । तनच्मि विष्णो । विष्णो हव्यम् । विष्णा इति विष्णो । हव्यꣳरक्ष । रक्षेति रक्ष ॥४॥

माध्यन्दिन-क्रमपाठः

पूर्व विंशतिः

प्रथमो भागः प्रारंभः

एका।क्षरवकारस्य।निपातस्थो।यदा।भवेत्॥ संहितायांलघुर्जातःप
दकाले गुरुर्भवेत्॥१॥ इति माध्यंदिनी।शिक्षायां॥

पुर्ज्ञे १

ॐ ॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः ॐ॥ इषेत्वा। त्वोर्ज्जे। ऊर्ज्जेत्वा। त्वावायवः। वा

॥१॥ यवस्थ। स्थदेवः। देवोवः। वःसविता। सविताप्र। प्रार्प्पयतु। अर्प्पयतु

श्रेष्ठतमाय। श्रेष्ठतमायकर्म्मणे। श्रेष्ठतमायेतिश्रेष्ठ। तमाय। कर्म्म

णऽआप्यायध्वम्। आ प्यायध्वम्। प्यायध्वमघ्न्याः। अघ्न्याऽइन्द्रा

यइन्द्रायभागम्। भागम्प्रजावतीः। प्रजावतीरनमीवाः। प्रजा

वतीरितिप्रजावतीः। अनमीवाऽअयक्ष्माः। अयक्ष्मामा। मावः

वस्तेनः। स्तेनऽईशत। ईशतमा। माघशंसः। अघशंसोध्रुवाः। अ ॥१॥

घशंसऽइत्यघ। शंसः। ध्रुवाऽअस्मिन्। अस्मिन्गोपतौ। गो

पतौ स्यात । गोपताविति गो । पतौ । स्यात बह्वीः । बह्वीर्यजमानस्य । य
जमानस्य पशून् । पशून्पाहि । पाहीति पाहि ॥१॥ वसोः पवित्रम् । प
वित्रमसि । असि द्यौः । द्यौः पृथिवी । पृथिवी मातरिश्वनः । मातरि
श्वनो घर्मः । घर्मो विश्वधाः । विश्वधाः परमेण । विश्वधा इति वि
श्वधाः । परमेण धाम्ना । धाम्ना दृंहस्व । दृंहस्व मा । मा ह्वाः ।
ह्वार्मा । मा ते । ते यज्ञपतिः । यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् । यज्ञपतिरिति य
ज्ञपतिः । ह्वार्षीच्छतधारम् ॥२॥ शतधारꣳ सहस्रधारम् । शत
धारमिति शत । धारम् । सहस्रधारं देवः । सहस्रधारमिति सह

क० स्र॑।धारम्।देवस्त्वा।त्वासविता।सविता पुनातु।पुनातुवसोः।वसोः

॥२॥ पवित्रेण।पवित्रेणशतधारेण।शतधारेणसुप्वा।शतधारेणेतिश॒

त॒।धारेण।सुप्वाकाम्।सुप्वेतिसु।प्वा।काम् अधुक्षः।अधुक्षःसा॥३॥सा मं३

विश्वायुः।विश्वायुर्विश्वकर्म्मा।विश्वायुरितिविश्व।आयुः।विश्व

कर्म्माविश्वधायाः।विश्वकर्म्मेतिविश्व।कर्म्मा।विश्वधायाऽइन्द्र

स्य।विश्वधायाऽइतिविश्व।धायाः।इन्द्रस्यत्वा।त्वाभागम्।भाग

ँ सोमेन।सोमेनातनच्मि।आतनच्मि।तनच्मिविष्णो।वि ॥२॥

ष्णोहव्यम्।विष्णोऽइतिविष्णो।हव्यँ रक्ष।रक्षेतिरक्ष॥४॥अग्ने

व्रतपते।व्रतपते व्रतम्।व्रतपत ऽइति व्रतऽपते।व्रतञ्चरिष्यामि।च

रिष्यामितत्।तच्छकेयम्।शकेयन्तत्।तन्मे।मेराध्यताम्।राध्यतामिद

म्।इदमहम्।अहमनृतात्।अनृतात्सत्यम्।सत्यमुपैऽउपैमि। ए

मिकः॥५॥कस्त्वा।त्वायुनक्ति।युनक्तिसः।सकस्मै।कस्मैतस्मै।त

स्मैकर्मणे।कर्मणेवाम्।वाम्वेषाय।वेषायवाम्।वाम्प्रत्युष्टम्॥६॥प्रत्यु

ष्टꣳरक्षः।प्रत्युष्टमितिप्रति।उष्टम्।रक्षः प्रत्युष्टाः।प्रत्युष्टाऽअरातयः।

प्रत्युष्टाऽइतिप्रति।उष्टाः।अरातयोनिष्टप्तम्।निष्टप्तꣳरक्षः।निस्त

प्तमितिनिः।तप्तम्।रक्षोनिष्टप्ताः।निष्टप्ताऽअरातयः।निस्तप्ताऽइ

ऋ॰ स्तो। धारम्। देवस्त्वा। त्वा सविता। सविता पुनातु। पुनातु वसोः। वसोः
॥२॥ पवित्रेण। पवित्रेण शतधारेण। शतधारेण सुप्वा। शतधारेणेति श-
त। धारेण। सुप्वाकाम्। सुप्वेति सु। प्वा। काम् धुक्षः। अधुक्षः सा॥३॥ सा मं ३
विश्वायुः। विश्वायुर्विश्वकर्मा। विश्वायुरिति विश्व। आयुः। विश्व-
कर्मा विश्वधायाः। विश्वकर्मेति विश्व। कर्मा। विश्वधायाऽइन्द्र-
स्य। विश्वधायाऽइति विश्व। धायाः। इन्द्रस्य त्वा। त्वा भागम्। भाग-
ꣳ सोमेन। सोमेनातनच्मि। आतनच्मि। तनच्मि विष्णो। वि- ॥२॥
ष्णो हव्यम्। विष्णोऽइति विष्णो। हव्यꣳ रक्ष। रक्षेति रक्ष॥४॥ अग्ने

व्रतपते। व्रतपते व्रतम्। व्रतपत ऽ इति व्रतऽपते। व्रतञ्चरिष्यामि। च
रिष्यामि तत्। तच्छकेयम्। शकेयन्तत्। तन्मे। मे राध्यताम्। राध्यतामिद
म्। इदमहम्। अहमनृतात्। अनृतात्सत्यम्। सत्यमुपैमि। उपैमि। ५
मि कः॥५॥ कस्त्वा। त्वा युनक्ति। युनक्ति सः। स कस्मै। कस्मै तस्मै। त
स्मै कर्मणे। कर्मणे वाम्। वाम्वेषाय। वेषाय वाम्। वाम्प्रत्युष्टम्॥६॥ प्रत्यु
ष्टं रक्षः। प्रत्युष्टमिति प्रतिऽउष्टम्। रक्षः प्रत्युष्टाः। प्रत्युष्टा ऽअरातयः।
प्रत्युष्टा ऽइति प्रतिऽउष्टाः। अरातयो निष्टप्तम्। निष्टप्तं रक्षः। निस्त
प्तमिति निः। तप्तम्। रक्षो निष्टप्ताः। निष्टप्ता ऽअरातयः। निस्तप्ता ऽइ

ऋ० तिविंः। तैस्ताः। अरातयः। उरु। उरु। अन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमनु। अन्वेमि। एमि।
॥३॥ धूः॥७॥ धूरसि। असि धूर्व। धूर्व धूर्वन्तम्। धूर्वन्तं धूर्व। धूर्व धूर्वन्तम्। तं यः। यो
स्मान्। अस्मान् धूर्वति। धूर्वति तम्। तं धूर्व। धूर्व यम्। यं वयम्। व यु
धूर्वामः। धूर्वामो देवानाम्। देवानामसि। असि वह्नितमम्। वह्नितमꣳ स
स्नितमम्। वह्नितममिति वह्नि॑ऽतमम्। सस्नितमं पप्रितमम्। सस्नि
तममिति सस्नि॑ऽतमम्। पप्रितमं जुष्टतमम्। पप्रितममिति पप्रि॑ऽतमम्।
तमम्। जुष्टतमं देवहूतमम्। जुष्टतममिति जुष्ट॑ऽतमम्। देवहूतममह्रुतम् ॥३॥
तमम्। देवहूतममिति देव॑ऽहूतमम्॥८॥ अह्रुतमसि। असि हविर्धानम्।

हविर्द्धानम्विष्णुः। हविर्द्धानमितिहविःऽधानम्। विष्णुस्त्वा। त्वाक्रम
ताम्। क्रमतामुरु। उरुवाताय। वातायापहतम्। अपहतंरक्षः। अ
पहतमित्यपऽहतम्। रक्षोयच्छन्ताम्। यच्छन्तांपञ्च। पञ्चेतिपञ्च॥९॥
देवस्यत्वा। त्वासवितुः। सवितुःप्रसवे। प्रसवेश्विनोः। प्रसवइति
प्रऽसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। बाहुभ्यांपूष्णः। बाहुभ्यामितिबाहुऽ
भ्याम्। पूष्णोहस्ताभ्याम्। हस्ताभ्यामग्नये। अग्नयेजुष्टम्। जुष्टंगृ
ह्णामि। गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्याम्। अग्नीषोमाभ्याम्जुष्टम्। जुष्टंगृह्णा
मि। गृह्णामिभूताय॥१०॥ भूतायत्वा। त्वानारातये। नारातये। अरातयेस्वः।

क्र०

॥४॥ स्वरभिविख्येषम्। अभिविख्येषन्दृꣳहन्ताम्। अभिविख्येषमित्यभि।
विख्येषम्। दृꣳहन्तान्दुर्याः। दुर्याः पृथिव्याम्। पृथिव्यामुरु। उर्व
न्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमनु। अन्वेमि। एमि पृथिव्याः। पृथिव्यास्त्वा।
त्वा नाभौ। नाभौ सादयामि। सादयाम्यदित्याः। अदित्या ऽउ
पस्थे। उपस्थेऽग्ने। उपस्थ ऽइत्युपऽस्थे। अग्ने हव्यम्। हव्यꣳ रक्ष। र
क्षेति रक्ष॥११॥ पवित्रे स्थः। पवित्रे ऽइति पवित्रे। स्थो वैष्णव्यौ। वै
ष्णव्यौ सवितुः। सवितुर्वः। वः प्रसवे। प्रसव ऽउत्। प्रसव ऽइति
प्रऽसवे। उत्पुनामि। पुनाम्यच्छिद्रेण। अच्छिद्रेण पवित्रेण। पवित्रेण ॥५॥

णस्व । सूर्यस्य र श्मिभिः । रश्मिभिर्देवीः । रश्मिभिरिति
रश्मि।भिः । देवीरापः । आपोऽअग्रेगुवः । अग्रेगुवोऽअग्रेपुवः ।
अग्रेगुवऽइत्यग्रे।गुवः । अग्रेपुवोऽग्रे । अग्रेपुवऽइत्यग्रे।पुवः । अग्र
ऽइमम् । इममद्य । अद्य यज्ञम् । यज्ञं नयत । नयताग्रे । अग्रे यज्ञपं
तिम् । यज्ञपतिꣳ सुधातुम् । यज्ञपतिमिति यज्ञ।पतिम् । सुधातुं यज्ञ
पतिम् । सुधातुमिति सु।धातुम् । यज्ञपतिं देवयुवम् । यज्ञपतिमि
ति यज्ञ।पतिम् । देवयुवं युष्माः । देवयुवमिति देव।युवम् ॥१२॥ यु
ष्माऽइन्द्रः । इन्द्रोऽवृणीत । अवृणीत वृत्रतूर्ये । वृत्रतूर्ये यूयम् । यू

ॐ

॥५॥ त्रतूर्य्यऽइतिवृत्र।तूर्य्ये।यूयमिन्द्रम्।इन्द्रमवृणीध्वम्।अवृणीध्वंवृ
त्रतूर्य्ये।वृत्रतूर्य्येप्रोक्षिताः।वृत्रतूर्य्यऽइतिवृत्र।तूर्य्ये।प्रोक्षिता
स्थ।प्रोक्षिताऽइतिप्र।उक्षिताः।स्थाग्नये।अग्नयेत्वा।त्वाजुष्टम्।
जुष्टम्प्र।प्रोक्षामि।उक्षाम्यग्नीषोमाभ्याम्।अग्नीषोमाभ्यान्दैव्या
य।दैव्यायकर्म्मणे।कर्म्मणेशुन्धध्वम्।शुन्धध्वन्देवयज्यायै।देवय
ये ज्यायैयत्।देवयज्यायाऽइतिदेवऽयज्यायै।यद्वः।वोऽशुद्धाः।अशुद्धाःपराज
घ्नुः।पराजघ्नुरिदम्।पराजघ्नुरितिपरा।जघ्नुः।इदंवः।वस्तत्।त
च्छुन्धामि।शुन्धामीतिशुन्धामि॥१३॥शर्म्मासि।अस्यवधूतम्।अवधू ॥५॥

नुः। रक्षः॥ अवधूतमित्यव। धूतम्। रक्षोऽवधूताः। अवधूताऽअरातयः।
अवधूताऽइत्यव। धूताः। अरातयोऽदित्याः। अदित्यास्त्वक्। त्वगसि।
असि प्रति। प्रति त्वा। त्वाऽदितिः। अदितिर्वेत्तु। वेत्त्वद्रिः॥ अद्रिरसि। अ-
सि वानस्पत्यः। वानस्पत्यो ग्रावा। ग्रावासि। असि पृथुबुध्नः। पृथुबुध्नः
प्रति। पृथुबुध्नऽइति पृथु। बुध्नः॥ प्रति त्वा। त्वाऽदित्याः। अदित्यास्त्वक्।
त्वग्वेत्तु। वेत्त्वग्नेः॥ ३४॥ अग्नेस्तनूः। तनूरसि। असि वाचः। वाचो वि-
सर्जनम्। विसर्जनं देववीतये। विसर्जनमिति वि। सर्जनम्। देव-
वीतये त्वा। देववीतयऽइति देव। वीतये। त्वा गृह्णामि। गृह्णामि बृहद्ग्रा-

ॐ० ॥६॥ वा।बृहद्ग्रावासि।बृहद्ग्रावेति बृहत्ऽग्रावा।असि वानस्पत्यः सः।वानस्प
त्यः सः।सऽइदम्।इदं देवेभ्यः।देवेभ्यो हविः।हविः शमीष्व।शमीष्व सु
शमि।सुशमि शमीष्वेति सुशमि ष्व।सुशमि शमीष्व।सुशमीति सु।शमि।शमीष्व ह
विष्कृत्।सुशमीष्वेति सुशमि ष्व।हविष्कृदेहि।हविः कृदिति हविःऽकृत्।एहि
इहि।कुक्कुटः॥१५॥कुक्कुटोऽसि।असि मधुजिह्वः।मधुजिह्वऽइषम्।
मधुजिह्वऽइति मधु।जिह्वः।इषमूर्जम्।ऊर्जमाव द।आवद।त्व
दत्वया।त्वया वयम्।वयꣳ संघातꣳ संघातम्।संघातꣳ संघातञ्जेष्म।संघा
तꣳ संघातमिति संघातम्।संघातम्।जेष्म वर्षवृद्धम्।वर्षवृद्धमसि। ॥६॥

र्षेऽ॒द्धमिति वर्षे । वृद्धम् । असि । प्रति । प्रति त्वा । त्वा वर्षवृद्धम् । वर्षवृद्ध
म्वेत्तु । वर्षवृद्धमिति वर्ष । वृद्धम् । वेत्तु । सं । परापूतम् । परापूतं रक्षः । परा
पूतमिति परा । पूतम् । रक्षः । परापूताः । परापूताऽअरातयः । परापूता
इति परा । पूताः । अरातयोऽपहतम् । अपहतं रक्षः । अपहतमित्यप ।
हतम् । रक्षो वायुः । वायुर्वः । वो वि । वि विनक्तु । विनक्तु देवः । देवो वः ।
वः सविता । सविता हिरण्यपाणिः । हिरण्यपाणिः प्रति । हिरण्यपाणिरि
ति हिरण्य । पाणिः । प्रति गृभ्णातु । गृभ्णात्वच्छिद्रेण । अच्छिद्रेण पाणिना । ६२
पाणिनेति पाणिना ॥ १६ ॥ धृष्टिरसि । अस्यप । अपाग्ने । अग्नेऽग्निम् । अग्नि

क्र०
॥७॥ ग्निमामादम्। आमादं जहि। आमादमित्याम्। अदम्। जहि निः। नि
ष्क्रव्यादम्। क्रव्यादं सेध। क्रव्यादमिति क्रव्य। अदम्। सेधा देवय
आदेवयजम्। जम्। देवयजं वह। देवयजमिति देव। यजम्। वह ध्रुवम्। ध्रुवमसि।
असि पृथिवीम्। पृथिवीं दृंह। दृंह ब्रह्मवनि। ब्रह्मवनि त्वा। ब्र
ह्मवनीति ब्रह्म। वनि। त्वा क्षत्र वनि। क्षत्रवनि सजातवनि। क्षत्रव
नीति क्षत्र। वनि। सजातवन्युप। सजातवनीति सजात। वनि। उप द २
धामि। दधामि भ्रातृव्यस्य। भ्रातृव्यस्य वधाय। वधायाग्ने॥१७॥ अ
ग्ने ब्रह्म। ब्रह्म गृभ्णीष्व। गृभ्णीष्व धरुणम्। धरुणमन्तरिक्षम्। अ ॥७॥

न्तरिक्षन्धर्त्रम् । धर्त्रन्दिवम् । दिवन्दृꣳह । दृꣳह विश्वाभ्यः । विश्वाभ्यस्त्वा । त्वाशा-
भ्यः । आशाभ्य ऽउप । उप दधामि । दधामि चितः । चितस्स्थ । स्थोर्द्ध्वचि-
तः । ऊर्द्ध्वचितो भृगूणाम् । ऊर्द्ध्वचित ऽइत्यूर्द्ध्वऽचितः । भृगूणामङ्गिर-
साम् । अङ्गिरसान्तपसा । तपसा तप्यद्ध्वम् । तप्यद्ध्वमिति तप्यद्ध्वम् ॥
॥ १८ ॥ धिषणासि । असि पर्वती । पर्वती प्रति । प्रति त्वा । त्वादित्याः ।
आदित्यास्त्वक् । त्वग्वेत्तु । वेत्तु दिवः । दिवस्स्कम्भनीः । स्कम्भनीरसि ।
असि धिषणा । धिषणासि । असि पार्वतेयी । पार्वतेयी प्रति । प्र-
ति त्वा । त्वा पर्वती । पर्वती वेत्तु । वेत्तु धान्यम् ॥ १९ ॥ धान्यमसि । अ-

ऋ० ॥९॥ सिधिनुहि।धिनुहि देवान्।देवान्प्राणाय।प्राणायत्वा।त्वोदानाय।उ
दानायव्यानाय।उदानायेत्युत्।आनाय।व्यानायदीर्घाम्।व्यानाये
तिवि।आनाय।दीर्घामनु।अनुप्रसितिम्।प्रसितिमायुषे।प्रसिति
मितिप्र।सितिम्।आयुषेधाम्।धाम्वर्च्चसे।चक्षुषेत्वा।त्वामहीनाम्
ना। महीनाम्पयः।पयोसि।अ सीत्यसि॥१०॥संवपामि।वपाम्यापः।आपः
ओषधीभिः।ओषधीभिरोषधयः।ओषधयोरसेन।रसेनरेवतीः।रे
वतीर्ज्जगतीभिः।जगतीभिः पृच्यन्ताम्।पृच्यन्ताम्मधुमतीः।म
धुमतीर्म्मधुमतीभिः।मधुमती रितिमधु।मतीः।मधुमतीभिः ॥९॥

२ म ती पृच्यन्ताम्।मधुमतीभिरितिमधुऽम ।तीभिः।पृच्यन्ताम्।जनयत्यै॥२१॥ज
नयत्यैत्वा।त्वासम्।संयौमि।यौमि।इदम्।इदमग्नेः।अग्नेरिदम्।इदम
ग्नीषोमयोः।अग्नीषोमयोरिषे।इषेत्वा।त्वाघर्मः।घर्मोसि।असि
विश्वायुः।विश्वायुरुरुप्रथाः।विश्वायुरितिविश्वऽआयुः।उरुप्रथाऽ
उरु।उरुप्रथाऽइत्युरु।प्रथाः।उरुप्रथस्व।प्रथस्वोरु।उरुते।तेयज्ञ
पतिः।यज्ञपतिःप्रथताम्।यज्ञपतिरितियज्ञ।पतिः।प्रथतामग्निः।अ
ग्निष्टे।तेत्वचम्।त्वचम्मा।माहिंसीत्।हिंसीद्देवः।देवस्त्वा।त्वासवि
ता।सविताश्रपयतु।श्रपयतुवर्षिष्ठे।वर्षिष्ठेधि।अधिनाके।नाकऽ

क्र० ॒तिनाकैं॥२२॥मा भेः।भेर्म्मा।मा सम्।सं विक्थाः।विक्था अतमेरुः।अ
॥६॥ तमेरुर्यज्ञः।यज्ञोतमेरुः।अतमेरुर्यजमानस्य।यजमानस्य प्रजा।प्रजा
भूयात्।प्रजेति प्रजा।भूयात्त्रिताय।त्रिताय त्वा।त्वा द्विताय।द्वितायै
कताय।एकतायेत्यैकताय॥२३॥आददेऽध्वरकृतम्।अध्वर
कृतन्देवेभ्यः अध्वरकृतमित्यध्वर।कृतम्।देवेभ्यऽइन्द्रस्य।इन्द्र
स्य बाहुः।बाहुरसि।असि दक्षिणः।दक्षिणः सहस्रभृष्टिः।सह
स्रभृष्टिः शततेजाः।सहस्रभृष्टिरिति सहस्र।भृष्टिः।शततेजा
वायुः।शततेजा इति शत।तेजाः।वायुरसि।असि तिग्मतेजाः।द्वि ॥६॥

ग्म तेजा द्विषुतः। तिग्मतेजा इति तिग्मतेजाः। द्विषतो बधः। बधः पृथि
वि॥ २४॥ पृथिवि देवयजनि। देवयजन्योषध्याः। देवयजनीति देव
यजनि। ओषध्यास्ते। ते मूलम्। मूलम्मा। मा हिंसिषम्। हिंसिषं
व्रजम्। व्रजं गच्छ। गच्छ गोष्ठानम्। गोष्ठानं वर्षतु। गोस्थानमिति गो
स्थानम्। वर्षतु ते। ते द्यौः। द्यौर्बधान। बधान देव। देव सवितः। सवि
तः परमस्याम्। सवितरिति सवितः। परमस्यां पृथिव्याम्। पृथिव्यां
शतेन। शतेन पाशैः। पाशैर्यः। योऽस्मान्। अस्मान्द्वेष्टि। द्वेष्टि यम्। यं
च। च वयम्। वयं द्विष्मः। द्विष्मस्तम्। तमतः। अतो मा। मा मौक्। मौ

क्रा०

॥१०॥ गर्य॥२५॥ अपारऽरुम्। अररुम्पृथिव्यै। पृथिव्यै देवयजनात्। देवय
जनाद्वध्यासम्। देवयजनादिति देवऽयजनात्। वध्यासमग्ने॥ अर २२
रो दिवम्। अररोऽइत्यररो। दिवम्मा। मा पप्तः। पप्तो द्रप्सः। द्रप्सस्ते।
ते द्याम्। द्याम्मा। मा स्कन्। स्कन्गायत्रेण॥२६॥ गायत्रेण त्वा। त्वा
छन्दसा। छन्दसा परि। परि गृह्णामि। गृह्णामि त्रैष्टुभेन। त्रैष्टुभेन जा
गतेन। त्रैष्टुभेनेति त्रैऽस्तुभेन। जागतेन सु क्ष्मा। सुक्ष्मा च। चासि
असि शिवा। शिवा च। चासि। असि स्योना। स्योना सुखदा। सु
खदोर्जस्वती। सुखदेति सुऽखदा। ऊर्जस्वती पयस्वती। पयस्व ॥३०॥

तीति पर्यस्व ती ॥ २७ ॥ पुरा क्रूरस्य । क्रूरस्य विसृपः । विसृपो विर

प्शिन् । विसृप इति वि । सृपः । विरप्शिन् उदादाय । विरप्शिन्निति

विरप्शिन् । उदादाय पृथिवीम् । उदादायेत्युत्‌ । आदाय । पृथिवी

जीवदानुम् । जीवदानुमिति जीव । दानुम् । यामैरयन् । ऐरयंश्चन्द्रम

सि । चन्द्रमसि स्वधाभिः । स्वधाभिस्ताम् । तामु धीरासः । उं इ त्युंधी

रासो ऽअनुदिश्य । अनुदिश्य यजन्ते । अनुदिश्येत्यनु । दिश्य । य

जन्त ऽइति यजन्ते । प्रोक्षणीरासादय । प्रोक्षणीरिति प्र । उक्षणीः । आ

सादय । सादय द्विषतः । द्विषतो वधः । वधोसि । असीसि ॥ २८ ॥ अ

क्र०
॥३३॥ निशितोसि। अनिशित ऽइत्यनिःशितः। असिसपत्नक्षित्। सपत्नक्षि
द्वाजिनम्। सपत्नक्षिदिति सपत्न।क्षित्। वाजिनन्त्वा। त्वावाजेध्या
यै। वाजेध्यायैसम्। वाजेध्याया ऽइति वाज ऽइध्यायै। सम्मार्ज्मि।
मार्ज्मि। निशिता। अनिशितासि। अनिशितेत्यनि।शिता। असिस
पत्नक्षित्। सपत्नक्षिद्वाजीनीम्। सपत्नक्षिदिति सपत्न।क्षित्।
वाजिनीन्त्वा। त्वावाजेध्यायै। वाजेध्यायैसम्। वाजेध्याया ऽइति
वाज ऽइध्यायै। सम्मार्ज्मि। मार्ज्मि॥ २९॥ अदित्यैरास्ना। रास्ना
सि। असिविष्णोः। विष्णोर्वेष्पः। वेष्पोसि। अस्यूर्जे। ऊर्जेत्वा। ॥३३॥

त्वादृष्टेन। अदृष्टेन त्वा। त्वा चक्षुषा। चक्षुषाव। अवपश्यामि। पश्या
म्यग्नेः। अग्नेर्जिह्वा। जिह्वासि। असि सुहूः। सुहूर्देवेभ्यः। सुहूरि
ति सुऽहूः। देवेभ्यो धाम्ने धाम्ने। धाम्ने धाम्ने मे। धाम्ने धाम्नऽइ
ति धाम्ने। धाम्ने। मे भव। भव यजुषे यजुषे। यजुषे यजुषे सवितुः। य
जुषे यजुषऽइति यजुषे। यजुषे॥ ३०॥ सवितुस्त्वा। त्वा तेजः। तेजोसि।
असि शुक्रम्। शुक्रममृतम्। अमृतन्धाम। धाम नाम। नाम प्रियम्। प्रिय
न्देवानाम्। देवानामनाधृष्टम्। अनाधृष्टन्देवयजनम्। देवयजनमसि।
देवयजनमिति देवऽयजनम्। असीत्यसि॥ ३१॥ ॥इति वाजसनेत्रिपद

क्र०
॥५२॥ क्रमसंहितायांप्रथमोध्यायः॥१॥ ॥कृष्णोसि।अस्याखरेष्ठः।आ
खरेष्ठोग्नये।आखरेस्थऽइत्याखरेस्थः।अग्नयेत्वा।त्वाजुष्टम्।जुष्ट
म्प्र।प्रोक्षामि।उक्षामिवेदिः॥वेदिरसि।असिबर्हिषे।बर्हिषेत्वा।त्वाजुष्ट
म्।जुष्टम्प्र।प्रोक्षामि।उक्षामिबर्हिः।बर्हिरसि।असिस्रुग्भ्यः।स्रुग्भ्य
स्त्वा।स्रुग्भ्यऽइतिस्रुक्।भ्यः।त्वाजुष्टम्।जुष्टम्प्र।प्रोक्षामि।उक्षाम्य
दित्यै॥१॥अदित्यैव्युन्दनम्।व्युन्दनमसि।व्युन्दनमितिवि।उन्दनम्।अ
सिविष्णोः।विष्णोस्तुपः।स्तुपोसि।अस्यूर्णम्रदसम्।ऊर्णम्रदस ॥६२॥
न्त्वा।ऊर्णम्रदसमित्यूर्णम्रदसम्।त्वास्तृणामि।स्तृणामिस्वासस्था

भूः । स्वाससस्थां देवेभ्यः । आस्था सस्थामिति स । आऽस्थाम् । देवेभ्यो भुवप स
तये । भुवपतये स्वाहा । भुवपतय इति भुव । पतये । स्वाहा भुवनपत
ये । भुवनपतये भूतानाम् । भुवनपतय इति भुवन । पतये । भूतानांप
तये । पतये गन्धर्वः ॥ २ ॥ गन्धर्वस्त्वा । त्वा विश्वावसुः । विश्वावसुः परि
विश्ववसुरिति विश्व । वसुः । परिदधातु । दधातु विश्वस्य । विश्वस्या
रिष्ट्यै । अरिष्ट्यै यजमानस्य । यजमानस्य परिधिः । परिधिरसि ।
परिधिरिति परि । धिः । अस्यग्निः । अग्निरिडः । इडऽई डितः ।
ईडित इन्द्रस्य । इन्द्रस्य बाहुः । बाहुरसि । असि दक्षिणः । दक्षिणो वि

ॐ०२

॥१३॥ त्रावरुणौ।मित्रावरुणौत्वा।त्वोत्तरतः।उत्तरतःपरि।परिधत्ताम्।ध्रु
त्ताम्ध्रुवेण।ध्रुवेणधर्म्मणा।धर्म्मणेतिधर्म्मणा॥३॥वीतिहोत्रन्त्वा।
वीतिहोत्रमितिवीतिऽहोत्रम्।त्वाकवे।कवेद्युमन्तम्।द्युमन्तꣳस
म्।द्युमन्तमितिद्युऽमन्तम्।समिधीमहि।इधीमहीतीधीमहि।अ
ग्नेबृहन्तम्।बृहन्तमध्वरे।अध्वरऽइत्यध्वरे॥४॥समिदसि।समि
दितिसम्ऽइत्।असिसूर्य्यः।सूर्य्यस्त्वा।त्वापुरस्तात्।पुरस्तात्पा
तु।पातुकस्याः।कस्याश्चित्।चिदभिशस्त्यै।अभिशस्त्यैसवि ॥१३॥
तुः।अभिशस्त्याऽइत्यभिऽशस्त्यै।सवितुर्बाहू।बाहूस्थः।बाहूऽइ

तिबाहू । स्युरूर्णम्रदसम् । ऊर्णम्रदसन्त्वा । ऊर्णम्रदसमिस्यूर्ण ।
म्रदसम् । त्वास्तृणामि । स्तृणामि स्वासस्थम् । स्वासस्थन्देवेभ्यः ।
स्वासस्थमिति सु । आसस्थम् । देवेभ्यः ऽ ॐ त्वा । स्त्वा । त्वा वसवः । व अ० २
सवो रुद्राः । रुद्रा ऽ आदित्याः । आदित्याः सदन्तु । सदन्त्विति सद
न्तु ।। ५ ।। घृताच्यसि । असि जुहूः । जुहूर्नाम्ना । नाम्ना सा । से
दम् । इदं प्रियेण । प्रियेण धाम्ना । धाम्ना प्रियम् । प्रियं सदः । सद
सदः ऽ आसीद । आसीद । सीदोपभृत् । उपभृद्ध्रुवा । उपभृदित्युप ।
भृत् । ध्रुवा । ध्रुवा । ध्रुवा ऽ असदन् । असदन् सदन्नृतस्य । ऋतस्य यो

ॐ०२
॥३४॥ मौ। यो नो नोता। ना विक्तो। वि स्तो पाहि। विस्तो ऽइति वि स्तो। पाहि पाहि।
पाहि यज्ञम्। यज्ञम्पाहि। पाहि यज्ञपतिम्। यज्ञपतिम्पाहि। यज्ञपतिमि
ति यज्ञ पतिम्। पाहि माम्। मां यज्ञन्युम्। यज्ञन्युमिति यज्ञ न्युम्। ह्॥
अग्ने वाजजित्। वाजजिद्वाजम्। वाजजिदिति वाज। जित्। वाजन्त्वा।
त्वा सरिष्यन्तम्। सरिष्यन्तं वाजजितम्। वाजजितꣳ सम्। वा
जजितमिति वाज। जितम्। सम्मार्ज्मि। मार्ज्मि नमः। नमो देवेभ्यः
देवेभ्यः स्वधा। स्वधा पितृभ्यः। पितृभ्यः सुयमे। पितृभ्य ऽइति पितृ।
भ्यः। सुयमे मे। सुयमे ऽइति सु। यमे। मे भूयास्तम्। भूयास्तमस्कन्न ॥१४॥

म॰।७।।अस्कन्नमद्य।अद्यदेवेभ्यः॥ देवेभ्य॒ऽआज्यम्।आज्यꣳसम्।
सम्भ्रियासम्।भ्रियासमङ्घ्रिणा।अङ्घ्रिणाविष्णो।विष्णोमा।वि
ष्णो ऽइति विष्णो।मात्वा।त्वाव।अवक्रमिषम्।क्रमिषम्वसुमतीम्।
वसुमतीमग्ने।वसुमतीमितिवसुमतीम्।अग्नेते।तेछायाम्।
छायामुप।उपस्थेषम्।स्थेषम्विष्णोः॥विष्णोस्थानम्।स्थानमसि।
असि।असीतः।इत॒ऽइन्द्रः।इन्द्रोवीर्य्यम्।वीर्य्य मकृणोत्।अकृ
णोदूर्ध्वः।ऊर्ध्वोऽध्वरः।अध्वर॒ऽआस्थात्।आस्थात्।आस्थादित्या
स्थात्।८।।अग्नेर्वेः।वेर्होत्रम्।होत्रम्वेः।वे र्दूत्यम्।दूत्यमवता

ऋ०२ मू। अर्वे नां त्वाम। त्वान्र्वै वा पृथिवी। द्यावा पृथिवी ऽ अव। द्यावा पृ
॥१५॥ थिवी ऽ इति द्यावा पृथिवी। अव त्वम। त्वं द्यावा पृथिवी। द्यावा
पृथिवी स्विष्टकृत्। द्यावा पृथिवी ऽ इति द्यावा पृथिवी। स्विष्ट
कृद्देवेभ्यः। स्विष्टकृदिति स्विष्ट। कृत्। देवेभ्य ऽ इन्द्रः। इन्द्र आ
ज्येन। आज्येन हविषा। हविषाभूत्। भूत् स्वाहा। स्वाहा समा। स
ज्योतिषा। ज्योतिषा ज्योतिः। ज्योतिरिति ज्योतिः॥ ऽ॥ मयीदम्।
इदमिन्द्रः। इन्द्र ऽ इ. द्रियम्। इन्द्रियं दधातु। दधात्वस्मान्। अ
स्मान्त्रायः। रायो मघवानः। मघवानः सचन्ताम्। मघवान ऽ इति ॥१५॥

त्रिमघ।घोनः।सचन्तामस्माकम्।अस्माकंऽइति।सन्तु।सन्त्वाशिषः
आशिषस्सत्याः।आशिषऽइ   सत्या।शिषस्सत्यानः।नः।सन्तु।सन्त्वाशि
षऽआशिषऽउपहूता।आशिषऽइ सत्या।शिषऽउपहूता पृथिवी।उपहू
तेत्युपऽहूता।पृथिवीमाता।मातोप।उपमाम्।माम्पृथिवी।पृथिवीमा
ता।माताह्वयताम्।ह्वयतामग्निः।अग्निराग्नीध्रात्।आग्नीध्रात्स्वा
हा।स्वाहेति स्वाहा॥१०॥उपहूतो द्यौः।उपहूतऽइत्युपऽहूतः।द्यौष्पिता।
पितोप।उपमाम्।मां द्यौः।द्यौष्पिता।पिताह्वयताम्।ह्वयतामग्निः।अग्नि ५८
राग्नीध्रात्।आग्नीध्रात्स्वाहा।स्वाहेति स्वाहा॥प्रतिगृह्णामि।गृह्णाम्यु

क्र॰२ ग्नेः। अग्नेष्ट्वा। त्वास्येन। आस्येन प्राश्नामि। प्राश्नामि। अग्नेरास्येनम्॥३४॥ए
॥६७॥ तन्ते। ते देव। देव सवितः। सवितर्यज्ञम्। यज्ञम्प्र। प्राहुः। आहुर्बृहस्प क्र॰२
तये। बृहस्पतये ब्रह्मणे। ब्रह्मणे तेन। तेन यज्ञम्। यज्ञमव। अव
तेन। तेन यज्ञपतिम्। यज्ञपतिन्तेन। यज्ञपतिमिति यज्ञऽपतिम्। ते
न माम्। मामव। अवेत्यव॥५२॥ मनो जूतिः। जूतिर्जुषताम्। जुष
ताम् आज्यस्य। आज्यस्य बृहस्पतिः। बृहस्पतिर्यज्ञम्। यज्ञमिमम्।
इमन्तनोतु। तनोत्वरिष्टम्। अरिष्टं यज्ञम्। यज्ञं सम्। समिमम्। इ
मन्दधातु। दधात्विति दधातु। विश्वे देवासः। देवास ऽइह। इह माद ॥६७॥

यन्ताम्। मादयन्तामो३म्। ओ३म्प्र। प्रतिष्ठ। प्रतिष्ठेति प्रतिष्ठ ॥१३॥ एषा
ते। तेऽअग्ने। अग्ने समित्। समित्तया। समिदिति सम्ऽइत्। तया वर्द्ध
स्व। वर्द्धस्व च। चा च। आ च। च प्यायस्व। प्यायस्वेति प्यायस्व। वर्द्धि
षीमहि च। च वयम्। वयमा च। आ च। च प्यासिषीमहि। प्यासिषीमही
ति प्यासिषीमहि। ससृवा६सम्वाजजितम्। ससृवा६समिति स
सृऽवा६सम्। वाजजितमिति वाजऽजितम् ॥१४॥ अग्नीषोमयोरुज्जि
तिम्। उज्जितिमनु। उज्जितिमित्युत्ऽजितिम्। अनूज्जेषम्। उज्जे
षम्वाजस्य। वाजस्य मा। मा प्रसवेन। प्रसवेन प्र। प्रसवेनेति प्र। सवे

क्र० २

॥१७॥ नः । पोहामि ऽ ऊहाम्यग्नीषोमौ । अग्नीषोमौ तम् । तमप । अपनुद ता
म् । नुदताम्वाजस्य । वाजस्य प्रसवेन । प्रसवेनाप । प्रस
वेनेति प्र-सवेन । अपोहामि ऽ ऊहामीन्द्राग्न्योः । इन्द्राग्न्योरिन्द्राग्नी ।
इन्द्राग्नी वसुभ्यः । इन्द्राग्नी ऽ इतीन्द्राग्नी ॥१५॥ वसुभ्यस्त्वा । वसुभ्य
ऽ इति वसु-भ्यः । त्वा रुद्रेभ्यः । रुद्रेभ्य ऽ आदित्येभ्यः । आदित्येभ्यः स त्ये
मः । सञ्जानाथाम् । जानाथा द्यावापृथिवी । द्यावापृथिवी मित्राव
रुणौ । द्यावापृथिवी ऽ इति द्यावापृथिवी । मित्रावरुणौ त्वा । त्वा वृष्ट्या ।
वृष्ट्यावताम् । अवतामन्नु । अन्नु वर्षं । वयोऽकम् । अ० क्र० १०.२ ॥१८॥

होणाः। रिहाणा मरुतां म्। मरुतां दर्षतीः। दर्षतीर्गच्छ। गच्छ श्रुत्त्वा। श्रुत्वा
दर्भिम दर्भिर्भूत्वा। भू त्वा दिवं म्। दिवं क्ष। क्षग्ग ह्वन्त तेः न तोनः। नो
६ बृहिंम्। बृहिं मा वो। आ वहा। वहे ति वह। चुक्षुष्या ऽअग्ने। चुक्षुःपा
ऽइति चक्षुः। पाः। अग्नेसि। असि चक्षुःम चक्षुर्मे। मे पाहि। पाहीति
पाहि॥३६॥ मम्परिधिम्। परिधिमपुर्णधस्याः। परिधिमिति परि।
धिम्। पुर्णधस्या ऽअग्ने पुर्ष्णधस्या ऽइति पुरि। अधस्याः। अग्ने दे
वा देवपणिभिः। पणिभिर्गुह्य मानः। पणिभिरिति पणि। भिः। गुह्य
२ मानऽइति गुह्यमानः। तन्तोतु ऽएतम्। एतमनु। अनु जोषम्। जोषंकृ

कं०२ ॥१८॥ समि। भरत्रम्प्रेषः। एष न। नेनूः। इत्यन्तम्। तदे पचेनयाते। अपचेतयाता

ऽअग्नेः। अपचेतयाताऽइ संपा। चेतयाते। अग्नेः। प्रियम्। प्रिय

म्पाथः। पाथोपि। अपीतम्। इत्यपिऽइतम्॥१७॥ सं। स्रवभागाः। स्रवा

सं। स्रवभागाऽइति स्रवऽभागाः। स्थेषा। इषा। बृहन्तः। बृहन्तः

प्रस्तरेष्ठाः। प्रस्तरेष्ठाः परिधेयाः। प्रस्तरेस्थाऽइति प्रस्तरे। स्थाः।

परिधेयाश्च। परिधेयाऽइति परिऽधेयाः। च देवाः। देवाऽइति देवाः।

इमाम्वाचम्। वाचमभि। अभि विश्वे। विश्वेगृणन्तः। गृणन्तऽआस

द्य। आसद्यास्मिन्। आसद्येत्याऽसद्य। अस्मिन्बर्हिषि। बर्हिषि माद ॥१८॥

पद्व मृ। मादयुद्धं स्वाहा। स्वाहा घाट। घाऽइति वाट्॥ ४८॥ घृता

चीस्थः। घृताची ऽइति घृताची। स्योधुर्यौ। धुर्यौ पातम्। पातं ई

सुम्ने। सुम्ने स्थः। सुम्ने ऽइति सुम्ने। स्थः सुम्ने। सुम्ने मा। माधृ

त्तम्। धृत्तमिति धत्तम्। यज्ञ नमः नमश्च। चनो। नऽ उप। उपच

च्युइत्तस्यं युइत्तस्यं त्रिवे। त्रिवेसम्। सं निष्ठस्व। निष्ठस्व स्विष्टे। स्वि

ष्टेमे। स्विष्टऽइति सुइष्टे। मेसम्। सन्निष्ठस्व। निष्ठस्वेति निष्ठस्व॥ ४९॥ ति

अग्नेदब्धायो। अदब्धायोशीतम्। अदब्धायोऽइत्यदब्ध। आयो।

अशीतनमपाहि। अशीतनमेत्यशीतनम। पाहिमा। मादिद्योः। दिद्योः प्र

का०२

॥३९॥ सिंसे। प्रसिंसे दुरिष्ठे। प्रसिंसा ऽ इति प्र। सिंसे। दुरिष्ठे दुरस्मन्नौ।
दुरिष्ठा ऽ इति दुः। इष्ठे। दुरस्मन्ना ऽ अविषन्न। दुरस्मन्ना ऽ इति दुः
अस्मन्नौ। अविषन्नं नः। पितुम्। पितुं कृणु। कृणु सुषदौ। सुषदा यो
नौ। सुसदेति सु। सदौ। यो नो स्वाहा। स्वाहा वा ऽ। वा ऽग्नये। अग्नये
सम्वेशपतये। सम्वेशपतये स्वाहा। सम्वेशपतय ऽ इति सम्वेशऽप
नये। स्वाहा सरस्वत्यै। सरस्वत्यै यशोभगिन्यै। यशोभगिन्यै स्वाहा।
यशोभगिन्या ऽ इति यशः। भगिन्यै। स्वाहेति स्वाहा॥ २०॥ वेदोसि।
असियेन। येन त्वम्। त्वं देव। देव वेद। वेद देवेभ्यः। देवेभ्यो वेदः। वेदो ॥१५॥

हो भवः। अर्वुभैस्तेन। तेन तमस्वमूमतस्म्वुदः। वुदो भूयाः। भूया
ऽइति भूयाः। देवा गातुविदः। गातुविदो गातुम्। गातुविद ऽइति
गातु। विदः। गातुं वित्वा। वित्वा गातुम्। गातुमित। इतेति। इतम
नसस्पते। पतऽइमम्। इमन्देव। देव यज्ञम्। यज्ञꣳ स्वाहा। स्वा
हा वाते। वाते धाः। धाऽइति धाः॥२१॥ सम्बर्हिः। बर्हिरङ्क्ताम्। २५
अङ्क्ताꣳ हविषा। हविषा घृतेन। घृतेनादित्यैः। आदित्यैर्वसु
भिः। वसुभिर्मरुद्भिः। वसुभिरिति वसु। भिः। मरुद्भिरिन्द्रः। मरु
द्भिरिति मरुत्। भिः। इन्द्रो विश्वदेवेभिः। विश्वदेवेभिरङ्क्ताम्।

ऋ०२
॥२७॥ विश्वदेवेभिरिति विश्वऽदेवेभिः। अक्रान्दिद्यमः। दिद्यमन्तस्मैः। नभोगच्छ
तु। गच्छतु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२५॥ कस्त्वा। त्वा वि। विमु
ञ्चति। मुञ्चति सः। स कस्मै। कस्मै तस्मै। तस्मै पोषाय। पोषाय रक्ष
साम्। रक्षसां भागः। भागोऽसि। असीत्यसि॥२६॥ सम्वर्चसा। व
र्चसा पयसा। पयसा सम्। सन्तनूभिः। तनूभिरगन्महि। अगन्म
हि मनसा। मनसा सम्। सं शिवेन। शिवेनेति शिवेन। त्वष्टा सुद
त्रः। सुदत्रो वि। सुदत्र इति सुऽदत्रः। वि दधातु। दधातु रायः। रायो
ऽनु। अनु मार्ष्टु। मार्ष्टु तन्वः। तन्वो यत्। यद्विलिष्टम्। विलिष्टमिति॥२७॥

विलिखन्॥२४॥ दिवि विष्णुः। विष्णुर्व्यक्रंस्त। व्यक्रंस्त। अक्रंस्त
जागतेन। जागतेन छन्दसा। छन्दसा ततः। ततो निर्भक्तः। निर्भ
क्तोऽन्तरिक्षे। निर्भक्त इति निःऽभक्तः। अन्तरिक्षे त्रैष्टुभेन। त्रै
ष्टुभेन पृथिव्याम्। त्रैस्तुभेनेति त्रैस्तुभेन। पृथिव्यां गायत्रेण। गा
यत्रेणास्मात्। अस्मादन्नात्। अन्नादस्यै। अस्यै प्रतिष्ठायाः।
प्रतिष्ठाया अगन्म। प्रतिष्ठाया इति प्रतिऽस्थायाः। अगन्म
स्वः। स्वः सम्। स्वरिति स्वः। सं ज्योतिषा। ज्योतिषाभूम। अभूमेत्य
भूम॥२५॥ स्वयम्भूरसि। स्वयम्भूरिति स्वयम्ऽभूः। असि श्रेष्ठः। श्रे

क्र०२

॥२७॥ ष्ठो रश्मिः । रश्मिर्वर्चोदाः । वर्चोदा असि । वर्चोदा इति वर्चःऽदाः । असि
वर्चः । वर्चो मे । मे देहि । देहीति देहि । सूर्यस्यावृतम् । आवृतमन्
आवृतमित्याऽवृतम् । अन्वावर्ते । आवर्त्ते । वर्त्ते मे ॥२८॥ अग्ने ग्रह
पते । ग्रहपते सुग्रहपतिः । ग्रहपत इति ग्रहऽपते । सुग्रहपतिस्त्व
यो । सुग्रहपतिरिति सुऽग्रहपतिः । त्वयाग्ने । अग्ने हम् । अहङ्ग्रहप
तिना । ग्रहपतिना भूयासम् । ग्रहपतिनेति ग्रहऽपतिना । भूयास ँ
सुग्रहपतिः । सुग्रहपतिस्त्वम् । सुग्रहपतिरिति सुऽग्रहपतिः । त्वम्म
या । मयाग्ने । अग्ने ग्रहपतिना । ग्रहपतिना भूयाः । ग्रह पतिनेति ग्रहऽ ॥२९॥

हा। पत्निना। मृत्याऽ इति मृत्याः। अस्य। रिणौ। नौ। गार्हपत्यानि।
।गार्हपत्यानि सन्तु। गार्हपत्यानीति गार्ह॰पत्यानि। सन्तु। शतम्।
शतं२६ हिमाः। हिमाऽ अचारिषम्। अचारिषन्तत्। तत्। अशकम्। अशु २३
कन्तन्तत्। तन्मे। मे। राधि। अराधीदम्। इदम्। अहम्। अहंयः। यऽएव। ए
वास्मि। अस्मि सः। सोऽस्मि। अस्मीति अस्मि। २७। अग्नये कव्यवा
हनाय। कव्यवाहनाय स्वाहा। कव्य वाहनायेति कव्य॰वाह
२५ नाय। स्वाहा। सोमाय। सोमाय पितृमते। पितृमते स्वाहा। पितृमत
ऽइति पितृ॰मते। स्वाहेति स्वाहा। अपहताऽ असुराः। अपहताऽइ

क०२

॥२२॥ सपं।हताः।असुराः।रक्षांऽसि।रक्षांऽसि।वेदिषदः।वेदिषदो वे।
वेदिसद ऽइति वेदि।सदः।२९।ये।रूपाणि।रूपाणि प्रतिमुञ्चमा
नाः।प्रतिमुञ्चमाना ऽअसुराः।प्रतिमुञ्चमाना ऽइति प्रति।मु
ञ्चमानाः।असुराः।सन्तः।सन्तः स्वधया।स्वधया चरन्ति।च
रन्तीति चरन्ति।पराऽपुरः।निऽपुरः।पराऽपुर ऽइति परा।पुरः।निपुरो ये।
निपुर ऽइति नि।पुरः।ये।भरन्ति।भरन्त्यग्निः।अग्निष्टान्।तान् लो
कात्।लोकात् प्र।प्रणुदाति।नुदात्यस्मात्।अस्मादित्यस्मात्।
॥३०॥ अत्र।पितरः।पितरो मादयध्वम्।मादयध्वं यथा।भागम्। ॥२२॥

यथाभागमावृषायध्वम् । यथाभागमिति यथा । भागम् । आवृषाय
ध्वम् । वृषयध्वमिति वृष । यध्वम् । अमीमदन्त पितरः । पितरो यथा
भागम् । यथाभागमावृषायिषत । यथाभागमिति यथा । भागम् ।
आवृषायिषत । आवृषायिषतेत्या वृषायिषत ।। ३० ।। नमो वः । वः
पितरः । पितारोरसाय । रसायशोषाय । शोषायजीवाय । जीवाय
स्वधायै । स्वधायै घोराय । घोराय मन्यवे । मन्यवे नमः । नमो वः । वः
पितरः । पितरः पितरः । पितरो नमः । नमो वः । वो गृहान् । गृहान्नः ।
नः पितरः । पितरो दत्त । दत्त सतः । सतो वः । वः पितरः । पितरो देष्म ।

ऋ०२ ॥२३॥ देष्मैतत्। एतद्वः। वः पितरः। पितरो वासः। वासऽआधत्त ॥३२॥
आधत्ताधत्त पितरः। पितरो गर्भम्। गर्भं कुमारम्। कुमारं पुष्कर
स्रजम्। पुष्करस्रजमिति पुष्करऽस्रजम्। यथेह। इह पुरुषः। पुरुषो
ऽसत्। असदित्यसत् ॥३३॥ ऊर्जं वहन्तीः। वहन्तीरमृतम्। अमृ
तं घृतम्। घृतं पयः। पयः कीलालम्। कीलालं परिस्रुतम्।
परिस्रुतमिति परिऽस्रुतम्। स्वधा स्थ। स्थ तर्पयत। तर्पयत मे।
मे पितॄन्। पितॄनिति पितॄन् ॥३४॥ ॥ इति वाजसनेयि क्रमसंहि
तायां द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ समिधाग्निम्। समिधेति सम्ऽइधा। अग्निं ॥२३॥

ग्निं दुवस्यत । दुवस्यत घृतैः । घृतैर्बोधयत । बोधयतातिथिम् । अ
तिथिमित्यतिथिम् । आस्मिन् । अस्मिन्हव्या । हव्या जुहोतन । जुहोतने हो
ति जुहोतन ॥१॥ सुसमिद्धाय शोचिषे । सुसमिद्धायेति सुऽसमिद्धाय ।
शोचिषे घृतम् । घृतं तीव्रम् । तीव्रं जुहोतन । जुहोतनेति जुहोतन ।
अग्नये जातवेदसे । जातवेदस इति जातऽवेदसे ॥२॥ तं त्वा । त्वा समि
२ द्भिः । समिद्भिरङ्गिरः । समिद्भिरिति समित्ऽभिः । अङ्गिरो घृतेन । घृतेन
वर्धयामसि । वर्धयामसीति वर्धयामसि । बृहच्छोच । शोचा यविष्ठ्य ।
यविष्ठ्येति यविष्ठ्य ॥३॥ उप त्वा । त्वाग्ने । अग्ने हविष्मतीः । हविष्मती

ऋ०३।
॥२३॥ घृताचीः। घृताचीर्यन्तु। यन्तु हर्यत। हर्यतेति हर्यत। जुषस्व समिधः।
समिधो मम। समिध इति सम्ऽइधः। ममेति मम॥४॥ भूर्भुवः। भुवः
स्वः। स्वर्द्यौरिव। द्यौरिव भूम्ना। द्यौरिवेति द्यौःऽइव। भूम्ना पृथिवी
व। पृथिवीव वरिम्णा। पृथिवीवेति पृथिवीऽइव। वरिम्णेति वरि
म्णा। तस्यास्ते। ते पृथिवि। पृथिवि देवयजनि। देवयजनि पृष्ठे।
देवयजनीति देवऽयजनि। पृष्ठेऽग्निम्। अग्निमन्नादम्। अन्नाद
मन्नाद्याय। अन्नादमित्यन्नऽअदम्। अन्नाद्यायादधे। अन्नाद्या
येत्यन्नऽअद्याय। आ दधे। दधऽइति दधे॥५॥ आयम्। अयं गौः। गौः॥२४॥

पृश्निः। पृश्निरक्रमीत्। अक्रमीदसदत्। असदन्मातरम्। मातरं पुरः।
पुरऽइति पुरः। पितरं च। च प्रयन्। प्रयन्त्स्वः। प्रयन्निति प्रऽयन्। स्वरिति
स्वः॥६॥ अन्तश्चरति। अन्तरित्यन्तः। चरति रोचना। रोचनास्य। अ
स्य प्राणात्। प्राणादपानती। अपानतीत्यपऽअनती। व्यख्यत्। अख्य
न्महिषः। महिषो दिवम्। दिवमिति दिवम्॥७॥ त्रिंशद्धाम। धाम वि
विराजति। राजति वाक्। वाक्पतङ्गाय। पतङ्गाय धीयते। धीयतऽइ
ति धीयते। प्रति वस्तोः। वस्तोरहः। अहर्द्युभिः। द्युभिरिति द्युऽभिः॥८॥
अग्निर्ज्योतिः। ज्योतिर्ज्योतिः। ज्योतिरग्निः। अग्निः स्वाहा। स्वाहा

क्र० ३
॥२५॥ सूर्य्यँ॥ सूर्य्यो ज्योतिँ॥ ज्योतिर्ज्योतिँ॥ ज्योतिः सूर्य्यँ॥ सूर्य्यः स्वाहा। स्वा
हेति स्वाहा। अग्निर्वर्च्चँ॥ वर्च्चो ज्योतिँ॥ ज्योतिर्वर्च्चँ॥ वर्च्चः स्वाहा। स्वा
हा सूर्य्यँ॥ सूर्य्यो वर्च्चँ॥ वर्च्चो ज्योतिः। ज्योतिर्वर्च्चँ॥ वर्च्चः स्वाहा। स्वा
हेति स्वाहा। ज्योतिः सूर्य्यँ॥ सूर्य्यः सूर्य्यँ॥ सूर्य्यो ज्योतिँ॥ ज्योतिः स्वाहा॥ स्वा
हेति स्वाहा॥ ९॥ सजूर्देवेन। सजूरिति स। जूः। देवेन सवित्रा। सवित्रा
सजूः। सजूरात्र्या। सजूरिति स। जूः। रात्र्येन्द्रवत्या। इन्द्रवत्येतीन्द्र। वत्या॥
जुषाणोऽअग्निः। अग्निर्वेतु। वेतु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा। उषसा सूर्य्यँ॥
सूर्य्योऽइति सूर्य्यः॥ १०॥ उप प्रयन्तोऽअध्वरम्। उपप्रयन्तऽइ युप। प्र ॥२५॥

यन्तः। अप्तुरम्मन्त्रम्। मन्त्रम्वोचेम। वोचेमाग्नये। अग्नयऽइत्यग्नये। आ
रेऽअस्मे। अस्मेच। अस्मेऽइत्यस्मे। चशृण्वते। शृण्वतऽइतिशृण्वते।
॥३३॥ अग्निर्मूर्द्धा। मूर्द्धा दिवः। दिवः ककुत्। ककुत्पतिः। पतिः पृथिव्याः।
पृथिव्याऽअयम्। अयमित्ययम्। अपाꣳरेताꣳसि। रेताꣳसिजिन्व
ति। जिन्वतीतिजिन्वति॥३४॥ उभावाम्। वामिन्द्राग्नी। इन्द्राग्नीऽआ
हुवध्यै। इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी। आहुवध्याऽउभा। आहुवध्याऽइत्याहु
वध्यै। उभाराधसः। राधसःसह। सहमादयध्यै। मादयध्याऽइतिमा
दयध्यै। उभादातारौ। दातारा विषाम्। इषाꣳरयीणाम्। रयीणामुभा।

का०३
॥२५॥ उभा वाजस्य। वाजस्य सातये। सातये हुवे। हुवे वाम्। वामिति वाम्।
॥१३॥ अयं ते। ते योनिः। योनिर्ऋत्वियः। ऋत्वियो यतः। यतो जातः।
जातो ऽअरोचथाः। अरोचथा ऽइत्यरोचथाः। तं जानन्। जानन्नग्ने।
अग्न ऽआ रोह। आ रोह। रोहाथ। अथा नः। नो वर्द्धय। वर्द्धया
रयिम्। रयिमिति रयिम्॥१४॥ अयमिह। इह प्रथमः। प्रथमो धा
यि। धायि धातृभिः। धातृभिर्होता। धातृभिरिति धातृऽभिः। हो
ता यजिष्ठः। यजिष्ठो ऽअध्वरेषु। अध्वरेष्वीड्यः। ईड्य ऽइतीड्यः। य
मप्नवानः। अप्नवानो भृगवः। भृगवो विरुरुचुः। विरुरुचुर्वनेषु ॥२५॥

शु। विरुरुक्षुरिति वि। रुरुक्षुः। वनेषु चित्रम्। चित्रम्विभुम्। विभुम्विभुं वि
शे। विशे। विभुमिति वि। भुम्। विशेविश ऽइति विशे। विशे॥ १५॥
अस्य प्रत्नाम्। प्रत्नामनु। अनु द्युतम्। द्युतं शुक्रम्। शुक्रं दुदुह्रे।
दुदुह्रे ऽअह्रयः। अह्रय ऽइति सह्रयः। पयः। पयः सहस्रसाम्। सहस्रसा
मृषिम्। सहस्रसामिति सहस्र। साम्। ऋषिमित्यृषिम्॥ १६॥ तनू
नूपा ऽअग्ने। तनूपा ऽइति तनू। पाः। अग्नेऽसि। असि तनुवम्। तनुवम्
मे। मे पाहि। पाह्यायुर्दाः। आयुर्दा ऽअग्ने। आयुर्दा ऽइत्यायुः।
दाः। अग्नेऽसि। अस्यायुः। आयुर्मे। मे देहि। देहि वर्चोदाः। वर्चोदा ऽ

कं०३
॥२६७॥

दाऽअग्ने। वृत्रौ दाऽ इति वृत्रः। दाः। अग्नेऽसि। असि वर्च्वः। वर्च्वा मि। मेवे
हि। देहीति देहि। अग्ने यन्तू। यन्त्वे। मे तन्त्वा। तन्त्वा ऽनुनमू। ऽनुनन्तनू।
नन्त्वे। मूऽआर्द्रेण। आर्द्रेण। द्रेणेति द्रेणा॥६७॥ इन्धानास्त्वा। त्वानुन
मू। नुनद्रैः हिमाः। हिमा द्युमन्तम्। द्युमंतद्रैः सम्। द्युमन्तमिति द्युमन्तम्।
समिधीमहि। इधीमहीतींधीमहि। वयं स्वन्तो वपुस्कृतम्। वपुस्कृत
ईः सहस्वन्तः। वपुः कृतमिति वपुः। कृतम्। सहस्वन्तः। सहस्कृतम्। स
हः। कृतमितिसहः। कृतम्। अग्ने सपत्नदम्भनम्। सपत्नदम्भनमदब्धा
सः। सपत्नदम्भनमिति सपत्न। दम्भनम्। अदब्धासोऽआ। दाभ्यम्। अ ॥२७॥

दां। भूमि सदां भूमू। चित्रे। वसो स्वस्ति। चित्रे वसो ऽइति चित्रे। वसो स्वु
स्ति ते। ते पारम्। पारमंशीय। अशीयेत्यशीय॥१८॥ सन्त्वम्। त्वमग्ने। अ
ग्ने सूर्य्यस्य। सूर्य्यस्य वर्च्चसा। वर्च्चसागथाः। अगथा ऽ ऋषीणाम्। ऋ
षीणां स्तुतेन। स्तुतेनेति स्तुतेन। प्रियेण धाम्ना। धाम्नाहम्। अह
मायुषा। आयुषा वर्च्चसा। वर्च्चसा प्रजया। प्रजया रायः। प्रजयेति प्रज
या। रायस्पोषेण। पोषेण ग्मिषीय। ग्मिषीयेति ग्मिषीय॥१९॥ अन्धस्स्थ।
स्थान्धं अन्धो वः। वो भक्षीय। भक्षीय महः। महस्स्थ। स्थ महः। महो वः।
वो भक्षीय। भक्षीयोर्ज्जः। ऊर्ज्जस्स्थ। स्थोर्ज्जम्। ऊर्ज्जम्वः। वो भक्षीय।

ऋ०२

॥२८॥ भक्षीयु रायः। रायस्पोषं पोष स्थ। स्थ रायः। रायस्पोषम्। पोषम्त्वां। त्वो भक्षी
य। भक्षीयेति भक्षीय॥२०॥ रेवतीरमंद्ध्वम्। रमंद्ध्वमस्मिन्। अस्मिन्नों
नौ। यो नौ गोष्ठे। गोष्ठे लोके। गोस्थऽइति गो। स्थे। लोके क्षये। क्षयऽइति
क्षये। इहैव। एव स्त। स्तु मा। मापे। अप गात। गातेति गात॥२१॥ संहिता
त्त सि। संहितेति सम्ऽहिता। असि विश्वरूपी। विश्वरूप्यूर्ज्जा। विश्वरूपी
ति विश्वरूपी। ऊर्ज्जा मा। मा विश। आविश। विश गौपत्येन। गौपत्येने
ति गौपत्येन। उप त्वा। त्वाग्ने। अग्ने दिवे दिवे। दिवे दिवे दोषावस्तः। दिवे
दिवऽइति दिवे। दिवे। दोषावस्तर्द्धिया। दोषावस्तरिति दोषा। वस्तः। धि ॥२८॥

।एमसि।

पा। द्युयम्। द्युयमिति द्युयम्। नमो भरन्तः। भरन्तऽएमसि ओऽइमसि तीमसि।

॥२२॥ राजन्तमध्वराणाम्। अध्वराणां गोपाम्। गोपामृतस्य। ऋतस्य दी

दिविम्। दीदिविमिति दीदिविम्। वर्धमानं स्वे। स्वे दमे। दमऽइति दमे॥२३॥ ८२

स नः पितेव। पितेव सूनवे। पितेवेति पिताऽइव। सूनवेऽग्ने। अग्ने सू

पायनः। सूपायनो भव। सूपायनऽइति सुऽउपायनः। भवेति भव। सच

स्वा नः। नः स्वस्तये। स्वस्तयऽइति स्वस्तये॥२४॥ अग्ने त्वम्। त्वं नः। नो

अन्तमः। अन्तमऽउत। उत त्राता। त्राता शिवः। शिवो भव। भवा व

रूथ्यः। वरूथ्यऽइति वरूथ्यः॥ वसुरग्निः। अग्निर्वसुश्रवाः। वसुश्रवा

क०२

॥२९॥ ऽअच्छा। वसु अश्वाऽइति वसु। अश्वाः। अच्छा नक्षि। नक्षि द्युमन्तम। द्युम
न्तमऽरयिम्। द्युमन्तमिति द्युमन्। तं मम्। रयिन्दोः। द्रोऽइति दाः॥२५॥ त
२ दी॰ न्वो। त्वा नरो। चित्र। नरो चित्र ष्टु दिवः। दीदिवः सुम्नाय। दीदिवुऽइति दी
दिवः। सुम्नाय नु। नम्। नु नमीमहे। ईमहे सखिभ्यः। सखिभ्युऽइति
सखि। भ्यः। स नः। नो बोधि। बोधि श्रुधि। श्रुधी हवम्। हवमुरुष्या। उ
रुष्या णः। नोऽअघायतः। अघायतः समस्मात्। अघयुतऽइ से
घायतः। समस्मादिति समस्मात्॥२६॥ इउऽएहि। एहि। इ दिने।
अदितऽएहि। एहि। इ कि काम्म्याः। काम्म्याऽएनं। एनं। इ नेतींता। मयि ॥२९॥

८

वः। व्रुः कामम्। धरंणम्। कामम् धरंणम् भूयात्। कामम् धरंणमिति कामम्। धरे

णम्। भूयादिति भूयात्॥ ४७॥ सोमानम्। स्वरंणम्। स्वरंणं कृणुहि।

कृणुहि ब्रह्मणः। ब्रह्मणस्पते। पतऽइतिपते। कक्षीवन्तम्। यः। य

रि ४ ऽऔशिजः। औशिजऽइत्यौशिजः॥ ४८॥ यो रेवान्। रेवान् यः। योऽअ

मीवहा। अमीवहा वसुवित्। अमीवहेत्यमीवऽहा। वसुवित्पुष्टिवर्द्ध

नः। वसुविदिति वसुऽवित्। पुष्टिवर्द्धनऽइति पुष्टिऽवर्द्धनः। स नः। नः सि

षक्तु। सिषक्तु यः। सि सक्तिविति सिसक्तु। यस्तुरः। तुरऽइति

तुरः॥ ४९॥ मा नः। नः शंसः। शंसो ऽअररुषः। अररुषो धूर्तिः। धू

ऋ०२

॥३०॥ सीः प्रणक्। प्रणङ्मर्त्यस्य। मर्त्यस्येति मर्त्यस्य। रक्षोणः। नो ब्रह्मणः।
ब्रह्मणस्पते। पत ऽइति पते॥३०॥ महि त्रीणाम्। त्रीणामवः। अवो
ऽस्तु। अस्तु द्युक्षम्। द्युक्षम्मित्रस्य। मित्रस्यार्यम्णः। अर्यम्ण ऽइत्य
र्यम्णः। दुराधर्षं वरुणस्य। दुराधर्षमिति दुः। आ धर्षम्। वरुण
स्येति वरुणस्य॥३१॥ नहि तेषाम्। तेषाममा। अमा चन। चन न। ना
ध्वसु। अध्वसु वारणेषु। अध्वस्वित्यध्वसु। वारणेष्विति वारणेषु।
ईशे रिपुः। रिपुरघशंसः। अघशंस ऽइत्यघशंसः॥३२॥ ते हि। हि पुत्रा
सः। पुत्रासो ऽअदितेः। अदितेः प्र। प्र जीवसे। जीवसे मर्त्याय। मर्त्याय ॥३३॥

तिमर्त्येषु। ज्योतिर्गच्छन्ति। मघुन्त्सजस्त्रम्। अजस्त्रमित्सजस्त्रम्॥२३॥
कदाचन। चनस्तरीः। स्तरीरसि। असिन। नेन्द्र। इन्द्रसश्चसि। सश्चसिदा
शुषे। दाशुषइतिदाशुषे। उपोपेत्। उपोपेदित्युप। इन्नु। नुमघवन्
२४ मघवन्भूयः। मघवन्नितिमघ। वन्। भूयइत्। इन्नु। नुते। तेदानम्। दाने
देवस्य। देवस्यपृच्यते। पृच्यतइतिपृच्यते॥२४॥ तत्सवितुः। सवि
तुर्वरेण्यम्। वरेण्यंभर्गः। भर्गोदेवस्य। देवस्यधीमहि। धीमहीतिधी
महि। धियोयः। योनः। नःप्रचोदयात्। प्रचोदयादितिप्रचोदयात्।
॥२५॥ परिते। तेदूळभः। दूळभोरथः। दूळभइतिदुः। दभः। रथो

क्रौ०३

॥३३॥ स्मान्। अस्मारँऽ अभ्यो नु। अभ्यो मु विश्वतः॥ विश्वतऽइति विश्व तं। अथो
नु रक्षसि। रक्षसि दाप्सुषे॥ दाप्सुषऽइति दाप्सुषे॥ ॥ २२॥ स्वं सुप्रजाः। सु
रिति स्वं॥ सुप्रजाः प्रजाभिः॥ सुप्रजाऽइति सु। प्रजाः। प्रजाभिः स्याम।
प्रजाभिरिति प्र। जाभिः॥ स्याम सुवीरः॥ सुवीरो वीरैः। सुवीरऽइति सु।
वीरः॥ वीरैः सुपोषः॥ सुपोषः पोषैः। सुपोषऽइति सु। पोषः॥ पोषैरि
ति पोषैः॥ नर्य प्रजाम्। प्रजाम्मे। प्रजामिति प्र। जाम्। मे पाहि। पाहि श
ंस्य। शंस्य पशून्। पशून्नर्थर्य। अथर्य पितुम्। पितुम्मे। पितुमिति पितुम्।
॥ ६ ॥ आगन्म। अगन्म विश्ववेदसम्। विश्ववेदसमस्मभ्यम्। ॥३४॥

विप्रवेदसमिति विप्रऽवेदसम्। अस्मभ्यं वसुवित्तमम्। वसुवित्तममिति
ति वसुवित्ऽतमम्। अग्ने सम्राट्। सम्राडभि। सम्राडिति सम्ऽराट्।
अभि द्युम्नम्। द्युम्नमभि। अभि सहः। सह आयच्छस्व। आयच्छस्व। आ
यच्छस्वेत्याऽयच्छस्व॥ २६॥ अयमग्निः। अग्निर्गृहपतिः। गृहपतिर्गार्हपत्यः।
गृहपतिरिति गृहऽपतिः। गार्हपत्यः प्रजायाः। गार्हपत्य इति गार्हऽपत्यः।
प्रजाया वसुवित्तमः। प्रजाया इति प्रऽजायाः। वसुवित्तम इति वसु
वित्ऽतमः। अग्ने गृहपते। गृहपते पुरीष्य। गृहपत इति गृहऽपते। पुरी
ष्यो रयिमान्। रयिमान्पुष्टिवर्द्धनः। रयिमानिति रयिऽमान्। पुष्टिवर्द्ध

क्र॰ ३
॥३२॥

नऽइति पुष्टिऽवर्द्धनः। अग्ने पुरीष्य। पुरीष्येति पुरीष्य॥ ३९॥ गृहा मा। मा बि
भीत। बिभीत मा। मा वेपद्ध्वम्। वेपद्ध्वमूर्ज्जम्। ऊर्ज्जम्बिभ्रतः। बिभ्रतऽए
मसि। एमसि। इमसीतिमसि। ऊर्ज्जम्बिभ्रत्। बिभ्रद्वः। वः सुमनाः। सुमनाः
सुमेधाः। सुमनाऽइति सुऽमनाः। सुमेधा गृहान्। सुमेधाऽइति सुऽमेधाः।
गृहानैमि। ऐमीति। एमि मनंसा। मनंसा मोदमानः। मोदमानऽइति मोदमानः॥
॥४०॥ येषामद्ध्येति। अद्ध्येति प्रवसन्। अद्ध्ये नीसंधि। एति। प्रवसन्येषुं।
प्रवसन्निति प्रऽवसन्। येषुं सौमनसः। सौमनसो बहुः। बहुरिति बहुः। गृह
नुपं। उपं ह्वयामहे। ह्वयामहे ते। ते नः। नो जानन्तु। जानन्तु जानतः। जानत॥ ३२॥

ऽइति जानन्तः ॥४१॥ उपहूता ऽइह । उपहूता ऽइत्युप । हूताः । इह गावः । गाव ऽ
उपहूताः । उपहूता ऽअजावयः । उपहूता ऽइत्युप । हूताः । अजावय ऽइत्यजा
वयः । अथो ऽअन्नस्य । अथो ऽइत्यथो । अन्नस्य कीलालः । कीलाल ऽउप
हूतः । उपहूतो गृहेषु । उपहूत ऽइत्युप । हूतः । गृहेषु नः । न ऽइति नः । क्षेमा
य वः । वः शान्त्यै । शान्त्यै प्र । प्र पद्ये । प्रपद्ये शिवम् । शिवं शग्मम् । शग्मं शंयोः । शं
योः शंयोः । शंयोरिति शम् । योः । शंयोरिति शम् । योः ॥४२॥
प्रघासिनो हवामहे । प्रघासिन ऽइति प्र । घासिनः । हवामहे मरुतः । मरुतश्च
मरुतश्च । च रिशादसः । रिशादस ऽइति रिशादसः । करम्भेण सजोष

ऋ०२

॥३३॥ सः॥सजोषस ऽ इति स।जोषसः॥४३॥यद्ग्रामे।ग्रामे यत्।यदरण्ये।अरण्ये यत्।यत्सभाया

म्।सभायायमिन्द्रिये।इन्द्रिय ऽ इतीन्द्रिये।एनश्चकृम।चकृमा वयम्।वयमिद

म्।इदन्तत्।तदव।अव यजामहे।यजामहे स्वाहा।स्वाहेति स्वाहा॥४४॥

त्रि मो षू णः।मो ऽ इति मो।सु नः।न ऽ इन्द्र।इन्द्रात्र।अत्र पृत्सु।पृत्सु देवैः।पृत्स्विति पृ

त्सु।देवैरस्ति।अस्ति हि।हि ष्म।स्मा ते।ते शुष्मिन्।शुष्मिन्नवयाः।अवया

ऽ इत्यव।याः।महश्चित्।चिद्यस्य।यस्य मीढुषः।मीढुषो यव्या।यव्या ह

विष्मतः।हविष्मतो मरुतः।मरुतो वन्दते।वन्दते गीः।गीरिति गीः॥४५॥अ

क्रन्कर्म।कर्म कर्मकृतः।कर्मकृतः सह।कर्मकृत ऽ इति कर्म।कृतः।

सऽध्वाचा। ध्वाचा मयोभुवः। मयोभुव इति मयःऽभुवः। देवेभ्यः कर्म। कर्म कृत्वा।
कृत्वास्तम्। अस्तम्प्रेत। प्रेत सचाभुवः। सचाभुव इति सचाऽभुवः॥ ७ ॥
अवभृथ निचुम्पुण। अवभृथेत्यवऽभृथ। निचुम्पुण निचेरुः। निचुम्पुणेति
निऽचुम्पुण। निचेरुरसि। निचेरुरिति निऽचेरुः। असि निचुम्पुणः। निचुम्पुण
इति निऽचुम्पुणः। अव देवैः। देवैर्देवकृतम्। देवकृतमेनः। देवकृतमिति
देवऽकृतम्। एनोऽयासिषम्। अयासिषमव। अव मर्त्यैः। मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। मर्
र्त्यकृतम्पुरुराव्णः। मर्त्यकृतमिति मर्त्यऽकृतम्। पुरुराव्णो देव। पुरुराव्ण
इति पुरुऽराव्णः। देव रिषः। रिषस्पाहि। पाहीति पाहि॥ ७ ॥ पूर्णा दर्वि। दर्वि

क्र॰२

॥२७॥ पतेति। परापत। पुनःसुपर्णा। सुपर्णापुनः। सुपर्णेतिसु। पर्णा। पुनरापत। आ

पत। पतेतिपत। वृक्स्येव। वि। वृक्स्येवेविवृक्स्य। इव। विक्रीणावहै। क्रीणाव

हा इइषमूर्जम्। इषमूर्जम्। ऊर्जम्। शतक्रतो। शतक्रतोऽइतिशत। क्रतो

॥ ॥ देहिमे। मेदद। दामि। ददामिते। तेनि। निमे। मे धेहि। धेहि। नि। निते। ते

दधे। दधऽइतिदधे। निहारम्। निहारमिति। निहारम्। च। हरासि। हरासि

मे। मेनिहारम्। निहारमिति। निहारमिति। निहारम्। निहराणि। हराणिते।

तेस्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥ ॥ अक्षन्न मीमदन्त। अमीमदन्तहि। हि

वे। अवप्रियाः। प्रियाऽअधूषत। अधूषतेसंधूषत। अस्तोषत॥ ॥ ॥२७॥

४ मघवन्वन्दिषीमहि ।

नवः । स्वभानवो विप्राः । स्वभानव इति स्व भानवः । विप्रा नविष्टया ।
नविष्टया मती । मती योज । योज नु । न्विन्द्र । इन्द्र ते । ते हरी । हरीऽइति ह
२ री ॥५०॥ सुसन्दृशं त्वा । सुसन्दृशमिति सु सन्दृशं । त्वा वयम् । वयम्मघ
वन् । मघवन्निति मघ वन् । वन्दिषीमहीति वन्दिषीमहि । प्र नूनम् । नू
नम्पूर्णवन्धुरः । पूर्णवन्धुर स्तुतः । पूर्णवन्धुरऽइति पूर्ण । वन्धुरः । स्तु
तो यासि । यासि वशान् । वशाँ॥ऽअनु । अन्वित्यनु ॥५१॥ मनो नु । न्वाह्वामहे ।
आ ह्वामहे । ह्वामहे नाराशंसेन । नाराशंसेन सोमेन । सोमेनेति सोमे
न । पितॄणाञ्च । च मन्मभिः । मन्मभिरिति मन्मभिः ॥५२॥ आ नः । नऽएतु ।

का॰३

॥३५॥ एनुमनेअमनः पुनर्मपुनः क्रत्वे पुनरितिपुनर्न क्रत्वेदक्षाय। दक्षायजीवसे।
जीवसइतिजीवसे। ज्योक्। चसूर्य्यम्। सूर्य्यन्दृशे। दृशइतिदृशे॥५३॥ पु
नर्नः। नः। पितरः। पितरोमनः। मनोददातु। ददातु देव्यः। देव्योजनः। ज
नइति जनः। जीवम्व्रातम्। व्रातंसचेमहि। सचेमहीतिसचेमहि॥५४॥
वयं सोम। सोमव्रते। व्रतेतव। तवमनः। मनस्तनूषु। तनूषुबिभ्रतः। बि
स भ्रतइतिबिभ्रतः। प्रजावन्तः। सचेमहि। प्रजावन्तइतिप्रजावन्तः। स
चेमहीतिसचेमहि॥५५॥ एषते। तेरुद्र। रुद्रभागः। भागःसह। सहस्वस्रा।
स्वस्राम्बिकया। अम्बिकयातम्। तञ्जुषस्व। जुषस्वस्वाहा। स्वाहाऽऽखुः। ॥३५॥

आसुस्तो । तेप्रस्तुं । प्रस्तुरिति प्रस्तुः ॥ ५६ ॥ अवं रुद्रम् । रुद्रमंदीमहि । अदीम[illegible]
वं । अव देवम् । देवन्त्र्यम्बकम् । त्र्यम्बकमिति त्रि । अम्बकम् । [illegible]थानः । नो व
स्यसः । वस्यसस्करत् । करच्छ्रेयसः । श्रेयसो व्यवसाययात् । व्यवसायया
दिति वि । अवसाययात् ॥ ५७ ॥ भेषजमसि । असि भेषजम् । भेषजङ्गवे । ग
वेश्वाय । अश्वायपुरुषाय । पुरुषाय भेषजम् । भेषजमिति भेषजम् । सुख
म्मेषाय । सुखमिति सु । खम् । मेषायमेष्यै । मेष्याऽइति मेष्यै ॥ ५८ ॥ त्र्यम्बकं
यजामहे । त्र्यम्बकमिति त्रि । अम्बकम् । यजामहे सुगन्धिम् । सुगन्धिम्पु
ष्टिवर्द्धनम् । सुगन्धिमिति सु । गन्धिम् । पुष्टिवर्द्धनमिति पुष्टि । वर्द्धनम् । उ

क्रा०३

॥ ५८॥ उर्वारुकमिव बन्धनात्। उर्वारुकमिवेत्युर्वारुकम्। इव। बन्धनान्नान्मृत्योः।
मृत्योर्मुक्षीय। मुक्षीय मा। मामृतात्। अमृतादित्यमृतात्। इतो पतिवेदन-
मितः। पतिवेदनमिति पति। वेदनम्। इतो मुक्षीय। मुक्षीय मा। मामुतः।
अमुत इत्यमुतः। ५९। एतत्ते। ते रुद्र। रुद्रावसम्। अवसन्तेन। तेन प-
रः। परो मूजवतः। मूजवतोऽतीहि। मूजवत इति मूज। वतः। अतीहि। इहि
तीहि। अवततधन्वा पिनाकावसः। अवततधन्वेत्यवतत। धन्वा। पि-
नाकावसः कृत्तिवासाः। पिनाकावस इति पिनाक। अवसः। कृत्तिवा-
साऽअहिंसन्। कृत्तिवासा इति कृत्ति। वासाः। अहिंसन्नः। नः शिवः। ॥ ५८॥

शिवोति । अतीहि । इहीतीहि ॥ ६० ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः । त्र्यायुषमिति त्रि । आ
युषम् । जमदग्नेङ्कश्यपस्य । जमदग्नेरिति जमत् । अग्नेः । कश्यपस्य त्र्यायु
षम् । त्र्यायुषमिति त्रि । आयुषम् । यद्देवेषु । देवेषु त्र्यायुषम् । त्र्यायुषन्तन्नः ।
त्र्यायुषमिति त्रि । आयुषम् । तन्नः । नो अस्तु । अस्तु त्र्यायुषम् । त्र्यायुष
मिति त्रि । आयुषम् ॥ ६१ ॥ शिवो नाम । नामासि । असि स्वधितिः । स्वधितिस्
ते । स्वधितिरिति स्व । धितिः । ते पिता । पिता नमः । नमस्ते । ते अस्तु । अस्तु
मा । मा मा । मा हिंसीः । हिंसीरिति हिंसीः । निवर्त्तयामि । वर्त्तयाम्यायु
षे । आयुषेन्नाद्याय । अन्नाद्याय प्रजननाय । अन्नाद्यायेत्यन्न । अद्याय ।

क्र० ३

॥ ३७॥ प्रजननाय रायः। प्रजननायेति प्रऽजननाय। रायस्पोषाय। पोषाय सुप्र
जास्त्वाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। सुप्रजास्त्वायेति सुप्रजाःऽत्वाय। सु
वीर्यायेति सुऽवीर्याय॥ ६२॥ ॥ इति पदक्रमसंहितायां तृतीयोऽध्यायः॥
॥ १॥ एदम्। इदमगन्म। अगन्म देवयजनम्। देवयजनं पृथिव्याः। देवय
५ य जनमिति देवऽयजनम्। पृथिव्या यत्र। यत्र देवासः। देवासोऽअजुषन्त। अ थि५
जुषन्त विश्वे। विश्वऽइति विश्वे। ऋक्सामाभ्याम्ऽसन्तरन्तः। ऋक्सामा
भ्यामिति ऋक्ऽसामाभ्याम्। सन्तरन्तो यजुर्भिः। सन्तरन्तऽइति सम्ऽतर
न्तः। यजुर्भी रायः। यजुर्भिरिति यजुःऽभिः। रायस्पोषेण। पोषेण सम्। समि ॥ ३७॥

षा। इषा मदेम। मदेमेति मदेम। इमा ऽ आपः। आपः शम्। शमु। शमु मे। मे इँ ऽ इ सँ। मे
सन्तु। सन्तु देवीः। देवीरोषधे। ओषधे त्रायस्व। त्रायस्व स्वधिते। स्वधिते
मा। स्वधित ऽ इति स्व। धिते। मैनम्। एनं हिँ सीः। हिँ सीरिति हिँ सीः
॥३॥ आपो ऽ अस्मान्। अस्मान्मातरः। मातरः शुन्धयन्तु। शुन्धयन्तु
घृतेन। घृतेन नः। नो घृतप्वः। घृतप्वः पुनन्तु। घृतप्व ऽ इति घृत।
प्वः। पुनन्त्विति पुनन्तु। विश्वं हि। हि रिप्रम्। रिप्रं प्रवहन्ति। प्रवहन्ति
देवीः। प्रवहन्तीति प्र। वहन्ति। देवीरुत्। उदित्। इदाभ्यः। आभ्यः शुचिः।
शुचिरापूतः। आपूतः। पूत ऽ एमि। एमीत्येमि। दीक्षातपसोः। तपसोस्तनूः। तनूः

क्रं०४

॥३९॥ सि। असि नाम। नाम त्वं। त्वां त्रि। नाम। त्रिवाऽऽगमाम। आऽगमाम परि। परि
दधे। दधे भद्रम्। भद्रं वर्ष्म। वर्ष्म पुष्यन्। पुष्यन्निति पुष्यन्॥२॥
क्षत्रस्यासि। असि कनीनकः। कनीनकश्चक्षुर्दाः। चक्षुर्दा ऽअसि।
चक्षुर्दा ऽइति चक्षुःऽदाः। असि चक्षुः। चक्षुर्मे। मे देहि। देहीति देहि
॥३॥ चित्पतिर्मा। चित्पतिरिति चित्ऽपतिः। मा पुनातु। पुनातु वा
क्पतिः। वाक्पतिर्देवः। वाक्पतिरिति वाक्ऽपतिः। देवः सविता।
सवितेति सविता। तस्य ते। ते पवित्रपते। पवित्रपते पवित्रपूतस्य।
पवित्रपत ऽइति पवित्रऽपते। पवित्रपूतस्य यत्कामः। पवित्रपू ॥३९॥

नुस्येति पवित्रे। पूतस्य। यत्कामः पुने। यत्काम ऽइति यत्ऽकामः। कामः पु
नेन तत्। तन्नः केयम्। नः केयमिति नः केयम्॥४॥ आ वः। वो देवासः।
देवास ऽईमहे। ईमहे वामम्। वामं प्रयति। प्रयत्यध्वरे। प्रयतीति
प्रऽयति। अध्वर ऽइत्यध्वरे। आ वः। वो देवासः। देवास ऽआशि
षः। आशिषो यज्ञियासः। आशिष ऽइत्याऽशिषः। यज्ञियासो हवा
महे। हवामह ऽइति हवामहे॥५॥ स्वाहा यज्ञम्। यज्ञं मनसः। म
नस ऽउरोः। उरोरन्तरिक्षात्। अन्तरिक्षा द्यावापृथिवीभ्याम्।
द्यावापृथिवीभ्यामिति द्यावापृथिवीऽभ्याम्। वातात्। वातादारभे। आरभ ऽइत्याऽरभे स्वाहा।

कं०४
॥३९॥ स्वाहेति स्वाहा ॥६॥ आकूत्यै प्रयुजे । आकूत्या ऽइत्या । कूत्यै । प्रयुजेऽग्नये ।
प्रयुज ऽइति प्र । युजे । अग्नये स्वाहा । स्वाहा मेधायै । मेधायै मनसे । मन
से दीक्षायै । दीक्षायै तपसे । तपसे सरस्वत्यै । सरस्वत्यै पूष्णे । पूष्णेऽग्नये ।
अग्नये स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा । आपो देवीः । देवीर्बृहतीः । बृहतीर्वि
श्वशम्भुवः । विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी । विश्वशम्भुव ऽइति विश्वा । शम्भुवः । द्यं
द्यावापृथिवी ऽउरो । द्यावापृथिवी ऽइति द्यावापृथिवी । उरो ऽअन्तरि
क्ष । उरो ऽइत्युरो । अन्तरिक्षे सन्तरिक्ष । बृहस्पतये हविषा । हविषा वि
धेम । विधेम स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥७॥ विश्वो देवस्य । देवस्य नेतुः । ॥३९॥

नेतुर्मर्त्तैः॥ म नैर्द्वुरीन। द्वुरीनु सकृत्व्यम्। सकृत्व्यमितिसकृत्व्यम्। विश्वौ
राये। राय ऽ इषुध्याति। इषुध्यतिद्युम्नम्। द्युम्नम्मंहणीन। वृणीनुपुष्य
सैपुष्यसेस्वाहा। स्वाहेतिस्वाहा॥ ६॥ ऋक्सामामायोः शिल्पे। ऋक्सा
मयोरिसंक। सामयोः। शिल्पेस्थः। शिल्पे ऽ इति शिल्पे। स्थस्ते। नेवा
मूत्ने ऽ इतिने। वामारभे। आरभे। रभेने। नेमा। ने ऽ इतिने। मापातुमू
पातमास्य। आस्य। अस्ययज्ञस्य। यज्ञस्योदृचे॥ उदृचु ऽ इत्सुतू। ऋ चर्म
शर्म्मासि। असिशर्म्म। शर्म्ममे। मेयच्छ। यच्छेतियच्छ॥ ९॥ ऊर्मासि। अस्या
ङ्गिरसी। आङ्गिरसूर्णम्रदाः। ऊर्णम्रदाऽऊर्जम्। ऊर्णम्रदाऽइत्सूर्ण।

कं० ७

॥५०॥ ऽमदाः। ऊर्ज्जमस्मै। मयि धेहि। धेहीति धेहि। सोमस्य नीविः। नीविरसि। असि
सि विष्णोः। विष्णोः शर्म्म। शर्म्मासि। असि शर्म्म। शर्म्म यजमानस्य। यज
मानस्येन्द्रस्य। इन्द्रस्य योनिः। योनिरसि। असि सुसस्याः। सुसस्याः कृ
षीः। सुसस्या इति सु। सस्याः। कृषीः कृधि। कृधीति कृधि। उच्छ्रयस्व। उ
च्छ्रयस्व वनस्पते। वनस्पत ऊर्ध्वः। ऊर्ध्वो मा। मा पाहि। पाह्यंहसः। अंह
स इत्यंहसः॥१०॥ व्रतं कृणुत। कृणुत व्रतम्। व्रतं कृणुत। कृणुताग्निः।
अग्निर्ब्रह्म। ब्रह्माग्निः। अग्निर्यज्ञः। यज्ञो वनस्पतिः। वनस्पतिर्यज्ञि
यः। यज्ञिय इति यज्ञियः। दैवीं धियम्। धियं मनामहे। मनामहे सुमृ ॥४०॥

डीकाम् । सुमृडीकामभि ख्येषं । सुमृडीकामिति सुऽमृडीकाम् । अभि ख्येषं व

स्वीं धामा । वसुस्वीं धामानड्वाहसम् । वसुस्वीं धामेति वसुऽस्वीः । धामानड्वा

त २ हसं सुतीर्था । सुवाहसमिति सुऽवाहसम् । वाहसम् सुतीर्थानः । सुतीर्थेति सु

तीर्था । नोऽअसत् । असद्वशी । वशीऽइति वशी । देवा । देवा मनोजा

ताः । मनोजाता मनोयुजः । मनोजाताऽइति मनःऽजाताः । मनोयुजो

दक्षक्रतवः । मनोयुजऽइति मनःऽयुजः । दक्षक्रतवस्ते । दक्षक्रतव

ऽइति दक्षऽक्रतवः । ते नः । नो वन्तु । अवन्तु ते । ते नः । नः पान्तु । पान्तु ते

भ्यः । तेभ्यः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ३३ ॥ स्वात्रः पीतः । पीतो भव । भव

ऋ०४

॥५२॥

मु

न यूयम्। यूयमीपः। आपो ऽ अस्माकम्। अस्माकं नः। अन्तरुदरे।
उदरे सुशेवाः। सुशेवा ऽ इति सु। शेवाः। ता ऽ अस्मभ्यम्। अस्मभ्यमय
क्ष्माः। अयक्ष्मा ऽ अ। न। मीवाः। अनमीवा ऽ अनागसः। अनागसः
स्वदन्तु। स्वदन्तु देवीः। देवीरमृताः। अमृता ऽ ऋता वृधः। ऋतावृ
धः ऽ इत्यृत। वृधः॥ १२॥ दुयन्तो। ते यज्ञियाः। यज्ञिया तनूः। तनूरपः। अ
पो मुञ्चामि। मुञ्चामि न। न प्रजाम्। प्रजामिति प्र। जाम्। अंहः। ह्रोमुचः
स्वाहाकृताः। अंहोमुच ऽ इत्यंहः। मुचः। स्वाहाकृताः। पृथिवीम्।
स्वाहाकृता ऽ इति स्वाहा। कृताः। पृथिवीमाविशत। आविशत। पृथि ॥५१॥

ऋ० ४

॥४२॥ आगन्। आगन्नित्याऽगन्। वैश्वानरोऽअदब्धः। अदब्धस्तनूपाः।
३ तनूपाऽअग्निः। तनूपाऽइति तनूऽपाः। अग्निर्नः। नः पातु। पातु दुरिता
त्। दुरितादवद्यात्। दुरितादिति दुःऽइतात्। अवद्यादित्यवद्यात्॥३५॥
त्वमग्ने। अग्ने व्रतपाः। व्रतपाऽअसि। व्रतपाऽइति व्रतऽपाः। असि
देवः। देवऽआ मर्त्येषु। आ मर्त्येषु। मर्त्येष्वा। आ त्वम्। त्वं यज्ञेषु। यज्ञेष्वीड्यः।
ईड्यऽइतीड्यः। रास्वेयत्। इयत्सोम। सोमा भूयः। आ भूयः। भूयो भर।
भर देवः। देवो नः। नः सविता। सविता वसोः। वसोर्दाता। दाता
४ वसु। वस्वदात्। अदादित्यदात्॥३६॥ एषा ते। ते शुक्र। शुक्र तनूः। तनूरे ॥४२॥

त्वन्तु पृथिव्या। पृथिव्या सम्। सम्भव। भुवेति भव॥ १४॥ अग्ने त्वम्। त्वं सु। सु
सु जागृहि। जागृहि वयम्। वयं सु। सु मन्दिषीमहि। मन्दिषीमहीति मन्दि
षीमहि। रक्षाणः। णोऽअप्रयुच्छन्। अप्रयुच्छन्प्रबुधे। अप्रयुच्छन्निति स
प्र। युच्छन्। प्रबुधे नः। प्रबुध इति प्रऽबुधे। नः पुनः। पुनस्कृधि। पुन
रिति पुनः। कृधीति कृधि॥ १५॥ पुनर्मनः। मनः पुनः। पुनरा। युर्म आयु
र्मे। मऽआगन्। आगन्। अगन्पुनः। पुनः प्राणः। पुनरिति पुनः। प्राणः
पुनः। पुनरात्मा। आत्मा मे। मऽआगन्। आगन्। अगन्पुनः। पुनश्चक्षुः
पुनरिति पुनः। चक्षुः पुनः। पुनः श्रोत्रम्। पुनरिति पुनः। श्रोत्रं मे। मऽ

तन्॥ एतद् इदं॥ कर्तुस्तयो॥ नयुसम्॥ सर्वं वा॥ युवु॥ ज्ञा॥ जेमू॥ ज्ञा॥ अंगच्छा॥ गु
छेति गच्छ जूर॥ सि॥ असि॥ घ्र ना॥ घ्रनामन स्मा॥ मनेस्मा॥ जुष्टा॥ जुष्टा विस्र
वे॥ विस्रंवु इति विस्रंवे॥ ३७॥ तस्मात्स्व॥ तेसु ससं वसः॥ सु सं सं वसः
स प्रसु वे॥ सु स सं वं इति सु स॥ सं वसः॥ प्रसवे तु न्त्वां॥ प्रसवं इति प्र॥ सु
वे॥ तु न्त्वो पुत्र मू॥ पुत्र म शी य॥ अशी पुस्वा हा॥ स्वाहे ति स्वा र हा॥ सु ॐ म
सि॥ असि चन्द्र मू॥ चन्द्र म मत न मू॥ अमर्त्य वैश्वदेव मू॥ वैश्व देव मिति
वैश्वदेव मू॥ ३८॥ चिन्मुना॥ मुनाधीः॥ धीर्दक्षिणा॥ दक्षिणा क्षत्रिया॥
क्षत्रियो॥ पुत्रिया॥ पुत्रियादितिः॥ अदितिरुभयतः॥ शीर्ष्णी॥ उभयतः शी

क०४

॥४३॥ क्लीसुंभयतः। तृष्ली। सानंमनुः सुप्रांची। सुप्राचीसुप्रंतीची। सुप्राची

तिसुप्रांची। सुप्रतीच्येधि। सुप्रंतीचीतिसुप्रंतीची। एधिमित्रः। मित्र

स्तो। त्वापुदि। पुदिवं भीताम्। वभीतासुषा। पुषाध्वंनः। अध्वंन

स्पातु। पातिन्द्राय। इन्द्रायाध्यंक्षाय। अध्यक्षायेसधि। अक्षा

य॥१९॥ अनुत्वा। त्वामाता। मातामंन्यताम्। मन्यतान्मित्रा। पि

तात्वाता। त्वातासगर्भ्यः। सगर्भ्यः सख्वा। सगर्भ्य इति सगर्भ्यः।

सख्वासयूथ्यः। सयूथ्य इति स। यूथ्यः। सादेवि। देविदेवम्। देव

मच्छ। अच्छेहि। इहीन्द्राय। इन्द्रायसोमम्। सोमं। रुद्रः। रुद्रस्त्वा। त्वा ॥४३॥

म

वर्त्तयन्तु । आ वर्त्तयन्तु । वर्त्तयन्तु स्वस्ति । स्वस्ति सोमसखा । सोमसखा पुनः
सोमसखेति सोमऽसखा । पुनरेहि । एहि । इहीतीहि ॥२०॥ वस्व्यसि । अ
स्यदितिः । अदितिरा । दित्या । आदित्या रुद्रा । रुद्रा चन्द्रा । चन्द्रेति चन्द्रा ।
बृहस्पतिष्ट्वा । त्वा सुम्ने । सुम्ने रम्णातु । रम्णातु रुद्रैः । रुद्रैर्वसुभिः ।
वसुभिरा चके । वसुभिरिति वसुऽभिः । आ चके । चकऽइति चके ॥२१॥
आदित्यास्त्वा । त्वा मूर्द्धन् । मूर्द्धन्ना जिघर्मि । आ जिघर्मि । जिघर्मि देव
ध्य यजने । देवयजने पृथिव्याः । देवयजनऽइति देवऽयजने । पृथिव्याऽइडा
याः । इडायास्पदम् । पदमसि । असि घृतवत् । घृतवत्स्वाहा । घृतव

क्रो०८

॥५४॥ दितिं छूत। वंतू स्वा हेति स्वाहा। अस्मेरं मस्वा। अस्मेऽइस स्मे। रमस्वा
स्मे। अस्मे ते। अस्मेऽइस स्मे। ते बन्धुंम बन्धुस्वे। त्वे राये॥ त्वेऽइति त्वे।
रायो मे। मे रायेम मेऽइति मे। रायो मा। मा वृयम्। वृयं॥ राये॥ रायस्पो
षेण। पोषेण वि। वियोंष्म। योष्मु तोतेम तो तो राये॥ रायुऽइति राये॥
॥२२॥ समरव्ये। अरव्ये दुक्षा। दुक्षा धिया। धिया सम्। सन्दधि पया।
दक्षिण प्रोरुच्चक्षसा। उरुचक्षसे सुरु। चक्षसा। मा मे। मुऽअस्युम
आयुः प्र। प्रमोषी। मोषीम्मो। मोऽअहम्। मोऽइति मो। अहन्तव।
तवं वीरम्। वीरम्विं देस। विदेस तवं। तव देवि। देवि सन्दृशि। सन्दृशी ॥५५॥

ति सम् । दृशि ॥ २३ ॥ एतन्नैः । तेन पुत्रैः । गायपुत्रो । भागः । भाग ऽ इति । इति
मे । मे सोमाय । सोमाय कृता नः । कृता नः त्रैष्टुभः । त्रैष्टुभो जागतः । त्रैस्तुभ
ऽ इति त्रैस्तुभः । जागतं छन्दो नाम नोमा । छन्दो नामना ॥ साम्नी
ज्यम् । छन्दो नामानामिति छन्दः । नामानीम् । साम्नी ज्यर्क्षः । साम्नी
ज्यमिति साम । राज्यम् । अग्र क्षास्माकः । आस्मा को । से । असिसु कः ।
२६ सुकस्तौ । तेन स्वः । स्तौ विचिनम विचिनस्त्वा । विचित्र ऽ इति वि । चि
नैः । त्वा वि । विचिन्वन्तु । चिन्वन्त्विति चिन्वन्तु ॥ २७ ॥ अभि सम् ।
सन्देवम् । देवं सविता रम् । सविता रमो । एयो ओ एयो कविक्र
॥

अ॰४

॥२५॥ तुम् । कविक्रतुमर्चामि । कविक्रतुमिति कवि । क्रतुम् । अर्चामि स

त्यसवम् । सत्यसवꣳ रत्नधाम् । सत्यसवमिति सत्य । सवम् । रत्न

मु धामभि । रत्नधामिति रत्न । धाम् । अभि प्रियम् । प्रियम्मतिम् । मतिङ्क

विम् । कविमिति कविम् । ऊर्ध्वा यस्य । यस्यामतिः । अमतिर्भाः । भा

ऽअदिद्युतत् । अदिद्युतत्सवीमनि । सवीमनि हिरण्यपाणिः । हि

रण्यपाणिरमिमीत । हिरण्यपाणिरिति हिरण्य । पाणिः । अमि

मीत सुक्रतुः । सुक्रतुः कृपा । सुक्रतुरिति सु । क्रतुः । कृपा स्वः ।

स्वरिति स्वः । प्रजाभ्यस्त्वा । प्रजाभ्य इति प्र । जाभ्यः । त्वा प्रजाः । ॥२५॥

प्रजास्त्वा। प्रजाऽइति प्रजाः। त्वानु प्राणन्तु। अनु प्राणन्तु प्रजाः।
अनु प्राणन्त्विति संनु। प्राणन्तु। प्रजास्त्वम्। प्रजाऽइति प्रजाः। त्व
मनु प्राणिहि। अनु प्राणिहि संनु। प्राणिहि॥२५॥ शुक्रन्त्वा। त्वा शु
क्रेण। शुक्रेण क्रीणामि। क्रीणामि चन्द्रम्। चन्द्रञ्चन्द्रेण। चन्द्रेणा
मृतम्। अमृतममृतेन। अमृतेनेत्यमृतेन। सग्मते। तेगोः। गोर
स्मे। अस्मेते। अस्मेऽइत्यस्मे। ते चन्द्राणि। चन्द्राणि तपसः। तपसस्त स
नूः। तनूरसि। असि प्रजापतेः। प्रजापतेर्वर्णः। प्रजापतेरिति
प्रजापतेः। वर्णः परमेण। परमेण पशुना। पशुना क्रीयसे। क्री

क्र०४

॥५६॥ पुसे सहस्रपोषम्। सहस्रपोषंपुषेयम्। सहस्रपोषमिति सहस्रऽपो
षम्। पुषेयमिति पुषेयम्॥२६॥ मित्रो नः। नऽएहि। एहि। इहि सुमित्रधः।
सुमित्रधऽइन्द्रस्य। सुमित्रधऽइति सुमित्रऽधः। इन्द्रस्योरुम्। उरुमा त्र३
विश। आविश। विश दक्षिणम्। दक्षिणमुशन्। उशन्नुशन्तम्। उश
न्तꣳ स्योनः। स्योनः स्योनम्। स्योनमिति स्योनम्। स्वान भ्राज। भ्रा
जाङ्घारे। अङ्घारे बम्भारे। बम्भारे हस्त। हस्त सुहस्त। सुहस्त कृशा
नो। सुहस्तेति सुऽहस्त। कृशानवेते। कृशानो इति कृशानो। एते
क्र वः। वः सोमक्रयणाः। सोमक्रयणास्तान्। सोमक्रयणाऽइति सो ॥५६॥

मा। ऋषेणाः। नात्क्षसद्म। रक्षसद्मा। मावेः। ब्रोदमनू। दमन्नितिदम
नू॥२७॥ परि। मा। माग्ने। अग्ने। दुश्चरितात्। दुश्चरिताद्बाधस्व। दुश्च
रितादिति दुः॰चरितात्। बाधस्व। आ। मा। मा। सुचरिते ।सुच
म र रिते। ज। सुचरिते॰इति सु॰चरिते। भज। भजेति भज। उत्। आयुषा। आयुषा
स्वायुषा। स्वायुषेन्। स्वायुषेति सु। आयुषा। उत्। अस्थाम्। अस्थाममृता
न्। अमृतान्॥ अनु। अन्विति। अनु॥२९॥ प्रति। पन्थाम्। अपद्म प
हि। अपद्महि। स्वस्तिगाम्। स्वस्तिगाममनेहसम्। स्वस्तिगामिति
स्वस्ति॰गाम्। अनेहसम्। येन। विश्वाः। अभि। विश्वाः। परि। परि

क्र०४
॥४७॥ द्विषम्द्विषो वृणक्किं। वृणक्किंचिदन्तै। चिदन्ते वसु स्विति वसु॥२९॥अ
दिसास्तब्क। स्वगासि। अ स्वादिसो। अदिसेसदंम सदु आसीदाँसी आसीदाः
देति सीद। अस्तभ्नाद्याम्। द्यामृषभः। ऋषभोऽ अन्तरिक्षम्। अन्त
रिक्षममिमीत। अमिमीत वरिमाणम्। वरिमाणम्पृथिव्याः। पृथि
व्याऽ इति पृथिव्याः। आसीदत्। आसीदद्विश्वा। विश्वा भुवनानि। भुव
नानि सम्राट्। सम्राड्विश्वा। सम्राडिति सम्ऽराट्। विश्वेत्। इत्तानि।
तानि वरुणस्य। वरुणस्य व्रतानि। व्रतानीति व्रतानि॥३०॥ वनेषु
वि। व्यन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षन्ततान। ततान वाजम्। वाजमर्व ॥४७॥

सु। अर्वत्सु पयं॰ अवृत्वि सर्वन्तूस्सु। पयं॰ उस्त्रियासु। उस्त्रियास्विसु स्त्रि
यासु॥ हृत्सु क्रतुं मूः हृत्सु त्विति हृत्तूसु। क्रतुं वरुणः। वरुणो विक्षु। विक्षु ९२
ग्निम्। अग्निं दिवि। दिवि सूर्यम्। सूर्यमदधात्। अदधात्सोमम्। सोम
मद्रौ। अद्राविस द्रौ॥ ३॥ सूर्यस्य चक्षुः॰ चक्षुरारोह। आरोह। रोहम्नेः।
अग्नेरक्ष्णः॰ अक्ष्णः कनीनकम्। कनीनकं मिति कनीनम्। यत्रै
तशेभिः। एतशेभिरीयसे। ईयसे भ्राजमानः। भ्राजमानो विपश्चिता।
विपश्चितेति विपः। चिता॥ ४॥ उस्तावेनम्। एनम्। स्तुत न्यूर्णहो। धू
र्णहो युजेथाम्। धूःसहा विति धूः। सहो युज्येथाम नुम्रा। अनग्रु॰ अ

क्र०४

॥७६॥ वीरहणो।अनमृ ऽइत्यनमृ।अवीरहणो ब्रह्मचोदनो।अवीरहना इत्यवी
रहनो।ब्रह्मचोदनाविति ब्रह्म।चोदनो।स्वस्ति यजमानस्य।यजे
मानस्य गृहानू।गृहानाच्छतमू।गच्छतमिति गच्छतम्।[illegible]।मृक्षे मे।
मेसि।असिम।मच्छस्वेवे।ध्रुवस्तु सुव्रः।सुव्र स्पते।पते विश्वानि।
विश्वान्यभि।अभिधामानि।धामानीति धामानि।मात्वा।त्वापरि
परिणः।परिपरिणो विद्विषः।परिपरिण ऽइति परि।परिणंमविद्वन्परिप
न्थिनेभ्यः परिपन्थिनो वृकाः।परिपन्थिन ऽइति परि।पन्थिनेभ्यः वृको
ऽअघायवेः।अघायव ऽइत्यघायवः।स्तेनो भूत्वा।भूत्वापरा।परा ॥७६॥

पन। प्र नु यजमानस्य। यजमानस्य गृहान्। गृहान्नो। नो गच्छतन्। तन्नो।
नो संस्कृतम्। संस्कृतमिति संस्कृतम्॥ ३४॥ नमो मित्रस्य। मित्रस्य
वरुणस्य। वरुणस्य चक्षसे। चक्षसे महः। महो देवाय। देवाय तत्। तत्
ऋतम्। ऋतꣳ सपर्यत। सपर्यतेति सपर्यत। दूरेदृशे देवजाताय।
दूरेदृश इति दूरे। दृशे। देवजाताय केतवे। देवजातायेति देव। जा
ताय। केतवे दिवः। दिवस्पुत्राय। पुत्राय सूर्याय। सूर्याय शꣳसत।
शꣳसतेति शꣳसत॥ ३५॥ वरुणस्योत्तम्भनम्। उत्तम्भनमसि। अ
सि स्कम्भसर्जनी। स्कम्भसर्जनी स्थः। स्कम्भसर्जनी इति स्कम्भ

क्रा०४

॥१६॥ सु।सर्ज्जनी।सुऽअनुसदनी।अनुसदन्न्नु।सदनमुः।अनुसदुनी
इत्नासदनी।अनुसदनुमासीद।अनुसदनुमिस्तनु।सदनमः
आसीदासीदेतिसीद॥१६॥धामानि।नु धामानि।धामानि हविष्मो
हविष्माऽजैयन्ति।यजन्तिन्ता।तानै।नैविश्वा॥विश्वापरिभूः।परिभू
रस्तु।परिभूरितिपरिऽभूः।अस्तु यज्ञम्।यज्ञमित्तियज्ञम्।गयस्फा
नः प्रतरणः।गयस्फानऽइतिगयऽस्फानःप्रतरणः सुवीरः।प्र
तरणऽइतिप्रऽतरणः।सुवीरो वीरहा।सुवीरऽइतिसुऽवीरः।अ
वीरहाप्र।अवीरहेत्यवीरऽहा।प्रचर।चर।सोम।सोमदुर्यान्।दुर्यान् ॥१९

नितिदुर्यान्॥ ३७॥ इति पदक्रमे चतुर्थोध्यायः॥ ४॥ अग्नेस्तनूः। तनूर
सि। असि विष्णवे। विष्णवे त्वा। त्वा सोमस्य। सोमस्यातिथेः। अतिथे
रातिथ्यम्। आतिथ्यꣳ श्येनाय। श्येनाय सोमभृते। सोमभृतेग्नौ। सो वे
मभृत इति सोम भृते। अग्नये रायस्पोषदे। रायस्पोषद इति रा
यस्पोषदे॥ १॥ अग्नेर्जनित्रम्। जनित्रमसि। असि वृषणौ। वृषणौ
वे स्थः। स्थ उर्वशी। उर्वश्यसि। असि आयुः। आयुः पुरूरवाः। पुरूरवा मन्थामि।
मन्थामीति मन्थामि॥ २॥ भवतन्नः। नः समनसौ। समनसौ सचे
तसौ। समनसाविति समनसौ। सचेतसावरेपसौ। सचेत

क०५

॥५०॥ सावित्ति तु । चैतसो । अरेपसा विसंरेपसौ । मा यज्ञम् । यज्ञं हिं हिं

शिष्ट नः । हिंहिं त्रि पृष्ठ्या । मा यज्ञपतिम् । यज्ञपतिं जातवेदसो । यज्ञ

पतिमिति यज्ञ । पतिम् । जातवेदसो त्रिवो । जातवेदसा वित्ति

जात । वेदसो । शिवो भवतम् । भवतमद्य । अद्य नेऽनु ऽ इति नः ।

॥ ३ ॥ अग्नावग्निः । अग्निश्चरति । चरति प्रविष्टः । प्रविष्ट ऽ ऋषी

णाम् । प्रविष्ट ऽ इति प्र । विष्टः । ऋषीणां पुत्रः । पुत्रो ऽ अभिश

२ २ स्तिपावा । अभिशस्तिपा वेसं । भिशस्ति । पावा । स नेऽनु स्योनः ।

स्योनः सुयजा । सुयजा यज । सुयजेति सु । जा । यजेहा ऽ इह ॥५०॥

वेभ्यः। देवेभ्योहव्यम्। हव्यमदः॥ सदेम्। सदेमम॑प्सुक्तन्। अप्सुक्तन्स्वा
हा। अप्सुक्तन्ति सअप्सुक्तन्। स्वाहेति स्वाहा॥ आपतयेत्वा।
आपतयऽइत्याऽपतये। त्वापरिपतये। परिपतये गृह्णामि। परि
पतयऽइतिपरिऽपतये। गृह्णामि तनूनप्त्रे। तनूनप्त्रे शाक्वराय।
तनूनप्त्रऽइति तनूऽनप्त्रे। शाक्वराय शक्वने। शक्वनऽओजिष्ठा
य। ओजिष्ठाय सोजिष्ठाय। अनाधृष्टमसि। अस्यनाधृष्यम्।
अनाधृष्यन्देवानाम्। देवानामोजः॥ ओजोनभिशस्ति। अन
भिशस्त्यभिशस्तिपाः। अनभिशस्तीसनभि। शस्ति। अभिशस्ति

शृ१

क्र०५

॥५३॥ पाऽअनमित्रस्तेन्नसम्। अमित्रापास्तिऽइत्संमित्रास्ति। पाः अनमि
त्रास्तेन्नमंजसा। अनमित्रा संतेन्नमित्संभिः स्तेन्नमः। अञ्जसासुम्। त्रूर
सेसमुपे। उपंगेषम्। गेषुठं स्विते। स्विते मा। स्वितऽइतिसु। इते। मा
धाः। धाःऽइतिधाः॥५॥ अग्ने व्रतपाः। व्रतपास्त्वे। व्रतपाऽइतिव्रत। मा
पाः। त्वे व्रतपाः। त्वेऽइतित्वे। व्रतपाया। व्रतपाऽइतिव्रत। पाः
पा तव। तव तनूः। तनूरियम्। इयं सा। सामयि। मयि यो। यो मम।
योऽइतियो। मम तनूः। तनूरेषा। एषा सा। सा त्वयि। त्वयीति त्वयि।
सहनौ। नौ व्रतपते। व्रतपते व्रतानि। व्रतानि। व्रतपतऽइतिव्रतपते। ॥५४॥

न्तुनान्मन्तु । अनु मे । मे दीक्षाम् । दीक्षान्दीक्षापतिः । दीक्षापतिर्मन्य
ताम् । दीक्षापतिरिति दीक्षा॰पतिः । मन्यतामनु । अनु तपः । तपस्तपु
स्तपस्पतिः । तपस्पतिरिति तपः॰पतिः ॥ ६ ॥ अꣳशुरꣳशुः । अꣳशुष्टे । अꣳ
ꣳशुरꣳशुरित्यꣳशुः॰अꣳशुः । अꣳशुष्टे । ते देव । देव सोम । सोमाप्यायता
म् । आप्यायताम् । प्यायतामिन्द्राय । इन्द्रायैकधनविदे । एक
धनविदऽइत्येकधन॰विदे । आ तुभ्यम् । तुभ्यमिन्द्रः । इन्द्रः प्या
यताम् । प्यायतामा । आ त्वम् । त्वमिन्द्राय । इन्द्राय प्यायस्व ।
प्यायस्वेति प्यायस्व । आप्यायय । प्याययास्मान् । अस्मान्त्सखी

क०५

॥५२॥ नूःसखीन्त्सुम्ना। सुम्नामेधपा। मेधपास्वस्ति। स्वस्तिते। तेदेवदे
वसोम। सोमसुसाम। सुसामेत्रीप। अत्रीपेसं रीमा। एष्टारायम
एष्टाऽइत्सा। ई ष्टाः। रायःप्र। प्रेषे। इषेभगा। भगायऽऋत
मू। ऋतनमऽऋतवादिभ्यः। ऋतवादिभ्योनमः। ऋतवादिभ्यऽइ
त्यृतवादिऽभ्यः। नमोद्यावापृथिवीभ्याम्। द्यावापृथिवीभ्यामिति
द्यावापृथिवीभ्याम्॥६॥ यातो। तेऽअग्ने। अग्नेयःशया। अयशः
शया तनूः। अयःशयेसं यः। शया। तनूर्वर्षिष्ठा। वर्षिष्ठाग
ह्वरेष्ठा। गह्वरेस्थेति गह्वरेऽस्था। उग्रंवचः। वचोऽअपा। अपा॥५२॥
वधीत्। अवधीत्वेषम्। त्वेषंवचः। वचोऽअपा। अपा

वधीत्। अवधीत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा।। रजः शुया। हरि शुपा। रजः
शुयेति रजः शुया। हरि शुयेति हरि शुया।। ८।। तत्तायनी मे। तत्ता
युनीति तत्ता। अयनी। मे सि। असि वृत्तायनी। वृत्तायनी मे। वृ
त्तायुनीति वृत्ता। अयनी। मे सि। अंस्य वंतानू। अवंतान्मा।
मानुथिनातू। नाथिनाद वंतानू। अवंतान्मा। माछ्नुथितातू।
छ्नुथितादिति छ्नथितातू। वृद्दे दुग्निः। अग्निर्न्नभेऽन नभोना
मे। नामामग्ने। अग्नेऽ अङ्गिरः। अङ्गिरऽ आयुना। आयुनानाना
म्ना। नाम्नेहि। एहि। इड्रिषः। स्रोस्यामू। अस्यामष्टप्रिआमू। ९।

कः ५

॥५३॥ थिद्यामसि। असिपनूप नै। तेनोध्वध्द्मूः अनो ध्वध्द्नामं। नाम
मुद्यिपमा मुद्यिपुन्तेने। तेनत्वा। त्वादधे। आदधे। दधे द्वितीयस्या
मः। द्वितीयस्यान्तृतीयस्याम्। तृतीयस्यामिति तृतीयस्याम्। आ
तुत्वा। त्वादेववीतये। देववीतये सिद्धिः। देववीतयऽइति देव। वी
तये॥८॥ सिं हसि। असि सपत्नसाही। सपत्नसाही देवेभ्यः
सपत्नसहीति सपत्न। सही। देवेभ्यः कल्पस्व। कल्पस्व शुन्धु
ध्वं। शुन्धध्वं अस्मस्व। शुम्भस्वेति शुम्भस्व॥३॥ इन्द्रघोषस्त्वा।
इन्द्रघोषऽइतीन्द्र। घोषः। त्वा वसुभिः। वसुभिः पुरस्तात्। त्वा ॥५३॥

सुभिरिति वसुऽभिः । पुरस्तात्पातु । पातु प्रचेताः । प्रचेता रुद्रैः । प्रचे
ताऽइति प्रऽचेताः । रुद्रैः पश्चात् । पश्चान्मनोजवाः । मनोजवाः
पितृभिः । मनोजवाऽइति मनःऽजवाः । पितृभिर्दक्षिणतः । पितृ
भिरिति पितृऽभिः । दक्षिणतो विश्वकर्मा । विश्वकर्मादित्यैः ।
विश्वकर्मेति विश्वऽकर्मा । आदित्यैरुत्तरतः । उत्तरतऽइदम् ।
इदमहम् । अहन्तप्तम् । तप्तंवाः । वार्बहिर्द्धा । बहिर्द्धा यज्ञात् । बहि
र्द्धेति बहिःऽधा । यज्ञान्निः । निःसृजामि । सृजामीति सृजामि ॥ १४ ॥
सिंह्यसि । असि स्वाहा । स्वाहादित्सुवनिः । आदित्सुवनिर्ब्रह्मव

कं॰५

॥५७॥ निंम आदृ सुवनि रिसी दिस । वनिंम ब्रह्म वनिंः क्षत्र वनिंम ब्रह्म
वनि रिति ब्रह्म । वनिंम क्षत्र वनिंम सुप्रजा वनिंम क्षत्र वनि रिति
क्षत्र । वनिंम सुप्रजा वनीं रायस्पोष वनिंम सुप्रजा वनि रिति सु
प्रजा । वनिंः रायस्पोष वनि रावेंहा । रायस्पोष वनि रिति रायस्पो । पु॰
षु । वनिंम आवेंहा । ब्रह्म देवानां । देवान्य जमानाय । यजमाना
नस्वाहा । स्वाहा प्रते त्वेमं प्रते त्वे स्वा । त्वेति त्वा ॥ ३ ॥ ध्रुवोसि ।
असि पृथिवीम् । पृथिवीं दृंह । दृंह ध्रुवक्षित् । ध्रुवक्षि दन्तरि
क्षम् । ध्रुवक्षिदिति ध्रुव क्षित् । अन्तरिक्ष मच्युत क्षित् । अच्यु ॥५७॥

न्तक्षि द्विवम् । अन्त्सु न्तक्षि दित्सं च्युन्तु । क्षितु । दिवमग्नेः । अग्नेः पुरी
षम् । पुरीषमसि । असीत्सेसि ॥ ३३ ॥ सुजाते मनं ऽमनं ऽतुन । तुन
तुज्ञाते । सुजाते धिपं । धिपो । विपोः । विप्रा । विप्रस्य । विप्रस्य बृह
तः । बृहतो विपश्चित । विपश्चितु ऽइति विप्रः । चित । विहोत्राः
होत्रा दधे । दधे वयुनावित् । वयुनाविदेकं । वयुन विति वयुना दि५
वित् । एकऽइत् । इत्महीः । मही देवस्य । देवस्य सवितुः । सवि
तुः परि ष्टुतिः । परि ष्टुतिः स्वाहा । परिस्तुतिरिति परि । स्तुतिः । स्वा
हेति स्वा ॥ ३४ ॥ इदं विष्णुः । विष्णुर्वि । विचक्रमे । चक्रमे त्रेधा । त्रे
हा ९

क्र॰ ५

॥५५॥ धानि। निदधे। दधे पदम्। पदमिति पदम्। समूढमस्य। समूढमिति सम्
ऊढम्। अस्य पांसुरे। पांसुरे स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३५॥
इरावती धेनुमती। इरावतीऽइतीरा ऽवती। धेनुमती हि। धेनुमतीऽ
इति धेनु ऽमती। हि भूतम्। भूतꣳ सूयवसिनी। सूयवसिनी मनवे।
सूयवसिनीऽइति सु ऽयवसिनी। मनवे दशस्या। दशस्येति दशस्या।
व्यस्कभ्नाः। अस्कभ्ना रोदसी। रोदसी विष्णो। रोदसीऽइति रोद
सी। विष्णवे ते। विष्णोऽइति विष्णो। एते दाधर्थ। एतेऽइत्येते। दाधर्थ
पृथिवीम्। पृथिवीमभितः। अभितो मयूखैः। मयूखैः स्वाहा। ॥५५॥

स्वाहेति स्वाहा ॥ ३६ ॥ देवश्रुतौ देवेभ्यः । देवश्रुताविति देवऽश्रुतौ । दे
वेभ्य आ घोषतम् । आ घोषतम् । घोषतम्प्राची । प्राची प्र । प्राचीऽ
इति प्र ची । प्रेतम् । इतमध्वरम् । अध्वरङ्कल्पयन्ती । कल्पय
न्ती ऊर्द्ध्वम् । कल्पयन्तीऽइति कल्पयन्ती । ऊर्द्ध्वं यज्ञम् । यज्ञन्न
यतम् । नयतम्मा । मा जिह्वरतम् । जिह्वरतमिति जिह्वर
तम् । स्वङ्गोष्ठम् । गोष्ठमा वदतम् । गोस्थमिति गो । स्थम् । आ
वदतम् । वदतन्देवी । देवी दुर्य्ये । देवीऽइति देवी । दुर्य्येऽआयुः ।
दुर्य्येऽइति दुर्य्ये । आयुर्म्मा । मा निः । निर्व्वादिष्टम् । वादिष्टम्प्रजा

क्र०५

॥५६॥ सु । जौं सु म्मा । सु जा मि ति सु । जा मू । मा नि ऽ । नि र्वो दि इ म । ब्रा दि इ म
त्रे । अत्रे र मे षा मू । र मे षां व्र र्मन् । व र्मन्न ष्वि मा ऽ । इ ष्वि मा ऽ
इ ति इ ष्वि व्याः ॥ ३७ ॥ वि ल्लो न्नु नु के मू । कं वी र्य्याणि । वी र्य्याणि
प्र वोच मू । प्रवो चं मः । यः पार्थि वानि । पार्थि वानि वि म मे । वि
म मे र जाँ ७ सि । वि म म ऽ इ ति वि । म मे । र जाँ ८ सी ति र जाँ ७ सि ।
यो ऽ अस्क भा य तू । अस्क भा य दु त्त र मू । उत्त र ९ सु ध स्थ मू ।
उत्त र मि त्यु तू । त्त र मू । सु ध स्थं वि च क्र मा णः । सु ध स्थ मि ति सु
धा । स्थं मू । वि च क्र मा ण स्त्रे धा । वि च क्र मा ण ऽ इ ति वि । च क्र मा ॥५६॥

णः। त्रेधोरुगायः। उरुगायो विष्णवे। उरुगाय ऽइत्युरुऽगायः। विष्णवे
त्वा। त्वेति त्वा॥१८॥ दिवो वा। वा विष्णो। विष्ण ऽउत। विष्णो ऽइति
विष्णो। उत वा। वा पृथिव्याः। पृथिव्या महः। महो वा। वा विष्णो।
विष्ण ऽउरोः। विष्णो ऽइति विष्णो। उरोरन्तरिक्षात्। अन्तरिक्षा
दित्यन्तरिक्षात्। उभा हि। हि हस्ता। हस्ता वसुना। वसुना पृण
स्व। पृणस्वा प्र। आ प्र। प्र यच्छ। यच्छ दक्षिणात्। दक्षिणादोत।
ओत। उत सव्यात्। सव्याद्विष्णवे। विष्णवे त्वा। त्वेति त्वा॥१९॥ प्र
तत्। तद्विष्णुः। विष्णुस्तवते। स्तवते वीर्येण। वीर्येण मृगः। मृगो

क्रः५

॥५७॥ ना। न भीमः। भीमः कुचरः। कुचरः गिरिष्ठाः। गिरिस्थाऽइति गिरि।२
स्थाः। यस्योरुषु। उरुषु त्रिषु। त्रिषु विक्रमणेषु। विक्रमणेष्वधि
क्षियन्ति। विक्रमणेष्विति वि।क्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवना
नि। अधिक्षियन्तीत्यधि।क्षियन्ति। भुवनानि विश्वा। विश्वेति वि
श्वा॥२०॥ वि ह्मो उरु राट मू। उरुराट म सि। अस्ति श्मश्रे। श्मश्रे स्थः।
श्मश्रेऽइति श्मश्रे। स्थस्यूः। स्यूर्द्रुवेः। ध्रुवो वैसुवम्। वैसुवं वि
लवे। विलवे त्वा। त्वेनित्वा॥२१॥ नार्मःसि। असीदमू। इदम
हम्। अह हः। रक्षसाम्। रक्षसाम् ग्रीवाः। ग्रीवाऽअपि। अपिकृ ॥५७॥

न्तामि। हन्तामीति हन्तामि। बृहन्नसि। असि बृहद्रवाः। बृहद्रवा बृ
हतीम्। बृहद्रवा ऽइति बृहत्ऽरवाः। बृहतीमिन्द्राय। इन्द्राय वाचम्।
वाचं वद। वदेति वद॥२२॥ रक्षोहणं वलगहनम्। रक्षोहणमिति
रक्षःऽहनम्। वलगहनं वैष्णवीम्। वलगहनमिति वलगऽहनम्।
वैष्णवीमिदम्। इदमहम्। अहन्तम्। तं वलगम्। वलगमुत्। उत्कि
रामि। किरामि यम्। यं मे। मे निष्ट्यः। निष्ट्यो यम्। यममात्यः। अमा
त्यो निचखान। निचखान समानः। निचखानेति निऽचखान। स
मानो ऽसमानः। असमानः सबन्धुः। सबन्धुरसबन्धुः। सबन्धुरिति

क्रं०५

॥५८॥ सा।बन्धुः।असंबन्धुः सजातः।असंबन्धुरिति सं।बन्धुः।सजातो सजा
तः।सजातऽइति स।जातः।असंजातऽउत नू।उत हु सा मू।हू सा क्किंरा
मि।क्किरामीति क्किरामि॥२४॥स्वराडसि।स्वराडिति स्व।राट्।असि
सपत्नहा।सपत्नहा सत्रराट्।सपत्नहेति सपत्न।हा।सत्रराडभि
मातिहा।सत्रराडिति सत्र।राट्।अभिमातिहा जनराट्।अभिमा
तिहेत्यभिमाति।हा।जनराड्रक्षोहा।जनराडिति जन।राट्।रक्षो
हा सर्वराट्।रक्षोहेति रक्षः।हा।सर्वराडमित्रहा।सर्वराडिति सर्व।
राट्।अमित्रहेत्यमित्र।हा॥२५॥रक्षोहणो वः।रक्षोहनऽइति रक्षः। ॥५९॥

हनं न व्रो वलगहनं। वलगहनः प्र। वलगहनऽइति वलग। हनः। प्रो
क्षामि। उक्षामि वैष्णवान्। वैष्णवान वे। अवनयामि। नयाम्यव।
अवस्तृणामि। स्तृणामि रक्षोहणौ। रक्षोहणौ वाम्। रक्षोहणाविति
ति रक्षः। हनौ। वां वलगहनौ। वलगहना उप। वलगहनाविति
वलग। हनौ। उप दधामि। दधामि वैष्णवी। वैष्णवी परि। वैष्णवी
ऽइति वैष्णवी। पर[illegible]हामि। ऊहामि वैष्णवी। वैष्णवी वैष्णवम्। वै
ष्णवीऽइति वैष्णवी। वैष्णवमसि। असि वैष्णवाः। वैष्णवा स्थ।
स्थेति स्थ॥२५॥ ध्रुवौसि। असि ध्रुवय। ध्रुवयास्मान्। अस्मद्द्वेषमदे

क्रं०५

॥५६॥ षोयवय। यवयारातीः। अरातीर्दिवे। दिवे त्वा। त्वान्तरिक्षाय। अन्त
रिक्षाय पृथिव्यै। पृथिव्यै शुन्धन्ताम्। शुन्धन्ताल्लोकाः। लोकाः पितृ
षदनाः। पितृषदनाः पितृषदनम्। पितृसदनाऽइति पितृसदनाः।
न० पितृषदनमसि। पितृसदनमिति पितृसदनम्। असीत्यसि॥२६॥
उद्दिवम्। दिवंँ स्तभान। स्तभानान्तरिक्षम्। आन्तरिक्षम्। अन्त
रिक्षम्पृण। पृण दृꣳहस्व। दृꣳहस्व पृथिव्याम्। पृथिव्यान्द्युतानः।
द्युतानस्त्वा। त्वा मारुतः। मारुतो मिनोतु। मिनोतु मित्रावरुणौ। मि
त्रावरुणौ ध्रुवेण। ध्रुवेण धर्म्मणा। धर्म्मणेति धर्म्मणा। ब्रह्मवनि ॥५९॥

त्वा। ब्रह्मवनी ति ब्रह्म। वनिं। त्वा क्षत्रवनिं। क्षत्र वनिं रायस्पोष
वनिं। क्षत्रवनी ति क्षत्र। वनिं। रायस्पोषवनि परि। रायस्पोषवनी
ति रायस्पोष। वनिं। पर्यूहामि। ऊहामी सं। हामि। ब्रह्म दृंह। दृंह
त्र दृं क्षत्रम्। क्षत्रं मायुः। आयुः प्रजाम्। प्रजा मि ति प्र। जाम्॥ २७॥ ध्रु
वासि। असि ध्रुवः। ध्रुवोयम्। अयं यजमानः। यजमानोस्मि
न्। अस्मिन्नायतने। आयतने प्रजया। आयतन इत्याऽ। यतने।
प्रजया पशुभिः। प्रजयेति प्र। जया। पशुभिर्भूयात्। पशुभिरिति प ति
शु। भिः। भूयाद्घृतेन। घृतेन द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी पू

ऋ॰५ ख॰१

॥६५॥ देव्याम्। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। पुर्व्यामिन्द्रस्य। इन्द्रस्य कुक्षिः।
कुक्षिरसि। असि विश्वजनस्य। विश्वजनस्य छाया। विश्वजनस्ये
ति विश्व। जनस्य। छायेति छाया॥२८॥ परि त्वा। त्वा गिर्वणः। गिर्वणो
गिरः। गिरऽइमाः। इमा भवन्तु। भवन्तु विश्वतः। विश्वतऽइति वि
श्वतः। वृद्धायुमनु। वृद्धायुमिति वृद्ध। आयुम्। अनु वृद्धयः। वृद्ध
यो जुष्टाः। जुष्टा भवन्तु। भवन्तु जुष्टयः। जुष्टयऽइति जुष्टयः॥२९॥
इन्द्रस्य स्यूः। स्यूरसि। असि ध्रुवः। ध्रुवऽऐन्द्रम्। ऐन्द्रं वैश्वदेवम्।
वैश्वदेवमिति वैश्व। देवम्॥३०॥ विभूरसि। विभूरिति वि। भूः। ॥६०॥

अस्मिप्रवाहणः। प्रवाहणोवन्हिः। प्रवाहनऽइतिप्र। वाहनः। वन्हिर्हि
व्यवाहनः। हव्यवाहनःश्वात्रः। हव्यवाहनऽइतिहव्य। वाहनः।
श्वात्रःप्रचेताः। प्रचेतास्तुथः। प्रचेताऽइतिप्र। चेताः। तुथोविश्व
द्वि॰४ वेदाः। विश्ववेदाऽउशिक्। विश्ववेदाऽइतिविश्व। वेदाः॥३४॥ उ
शिक्कविः। कविरङ्घारिः। अङ्घारिर्बम्भारिः। बम्भारिरवस्युः। अव २५
स्युर्दुवस्वान्। दुवस्वाञ्छुन्ध्यूः। शुन्ध्यूर्मार्ज्जालीयः। मार्ज्जालीयः
संम्राट्। सम्राट्कृशानुः। सम्राडितिसम्। राट्। कृशानुःपरिषद्यः
परिषद्यःपवमानः। परिषद्यऽइतिपरि। सद्यः। पवमानोनभः

क०५
॥६३॥

नमः प्रुतनक्का। प्रुतनक्का प्र ष्टः। प्रुतनक्के तिं प्रातनक्का। प्र ष्ठे हेव्यसूद
नः। हव्यसूदनऽ ऋतधामा। हव्यसूदनऽइति हव्य। सूदनः। ऋ
तधामास्वर्ज्योतिः। ऋतधामेत्यृत। धामा। स्वर्ज्योतिः। समुद्रः।
स्वर्ज्योतिरिति स्वः ऽज्योतिः। ३२। समुद्रो विश्वव्यचाः। विश्वव्यचा ब्रं०
ऽअजः। विश्वव्यचाऽइति विश्व। व्यचाः। अजऽएकपात्। एक
पादहिः। एकपादित्येक। पात्। अहिर्बुध्नः बुध्नो वाक्। वागैन्द्रम्।
ऐन्द्रं सहः सहऽ ऋतस्य। ऋतस्य द्वारौ। द्वारौ मा। मा मा। मा सम्।
सन्ताप्तम्। ताप्तम् अध्वनाम्। अध्वनामध्वपते। अध्वपते प्रमा। अ ॥६३॥

स्वपतु ऽ इ सध्व । प ने । प्र मा । मा तिर । तिर स्वस्ति । स्वस्ति मे । मे स्मि
न् । अस्मिन्पथि । पथि देवयाने । देवयाने भूयात् । देवयान ऽ इ
ति देव । याने । भूयान्मित्रस्य । मित्रस्य मा । मा चक्षुषा । चक्षुषेक्ष ॥३३॥
ध्वम् । ईक्षध्वमग्नयः । अग्नयः सगराः । सगराः सगराः । सगरास्स्थ ।
स्थ सगरेण । सगरेण नाम्ना । नाम्ना रौद्रेण । रौद्रेणानीकेन । अ
नीकेन पात । पात मा । मा ग्नयः । अग्नयः पिपृत । पिपृत गोपा
यत । गोपायत नमः । नमो वः । वो स्तु । अस्तु मा । मा मा । मा हिं
सिष्ट । हिंसिष्टेति हिंसिष्ट ॥३४॥ ज्योतिरसि । असि विश्वरू

क्रा० ५

॥ ६२ ॥

पम् । विश्वरूपम्विश्वेषाम् । विश्वरूपमिति विश्वऽरूपम् । विश्वे
षान्देवानाम् । देवाना ७ समित् । समिदिति सम्ऽइत् । त्वᳪ सो
मा । सोम तनूकृद्भ्यः । तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्यः । तनूकृद्भ्य इति त
नूकृत्ऽभ्यः । द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । द्वेषोभ्य इति द्वेषःऽभ्यः । अ
न्यकृतेभ्य उरु । अन्यकृतेभ्य इत्यन्यऽकृतेभ्यः । उरु यन्ता ।
यन्तासि । असि वरूथम् । वरूथᳪ स्वाहा । स्वाहा जुषाणः । जु
षाणो अप्तुः । अप्तुराज्यस्य । आज्यस्य वेतु । वेतु स्वाहा । स्वा
हेति स्वाहा ॥ ३५ ॥ अग्ने नय । नय सुपथा । सुपथा राये । सुपथे ॥ ६२ ॥

ति सु।पथा।राये ऽ अस्मान्।अस्मान्विश्वानि।विश्वानिदेव।
नोः२ देववयुनानि।वयुनानिविद्वान्।विद्वानितिविद्वान्।युयोध्यस्म
प०३ त्।अस्मज्जुहुराणम्।जुहुराणमेनः।एनोभूयिष्ठाम्।भूयिष्ठान्ते।
तेनमऽउक्तिम्।नमऽउक्तिंविधेम।नमऽउक्तिमितिनमः।अ
उक्तिम्।विधेमेतिविधेम॥३६॥अयन्नः।नोऽअग्निः।अ
ग्निर्वरिवः।वरिवस्कृणोतु।कृणोत्वयम्।अयम्मृधः।मृधःपु
रः।पुरऽएतु।एतुप्रभिन्दन्।प्रभिन्दन्नितिप्र।भिन्दन्।अयंवा ५२
जान्।वाजाञ्जयतु।जयतुवाजसातौ।वाजसातावयम्।वा

ऋ०५
॥६३॥

जै।७

जैसानाविति वाँसानौ।अमई॰ञ्जुञ्जनू।ञ्ज अअयतु।अयुतु
जर्हृषाणः।हृजेषाणः।स्वाहा।स्वाहेति स्वाहा॥ञ्झ॥उरुविंह्मो।
विह्मोविा।वि ह्मो॥ इति विह्मो।वि ऋमस्व।ऋमस्वोरु।उरु
क्षमायाक्षयायनः।नुस्कृधि।कृधीति कृधि।छनश्चेनयोने।
छनयोनेप्रिव।छनयोन५इति छन।योने।प्रिवमप्रे।ममंय
ज्ञर्पेति मृ।प्रप्रेति प्र।प्रे।मुज्ञपेति न्तिर।अज्ञपेतिमिति मुज्ञ।
धेत्तिमृ।त्तिरस्वाहा।स्वाहेति स्वाहा॥३८॥देवसविनः।सवि
तारेषोएषतो।तेसोमेन सोमुस्तमृ।नई॰रक्षस्वा।रक्षस्वमा। ॥६३॥

मालो। त्वाद्रुमनु। द्रुमन्निति द्रुमन्न्। एतत्वम्। त्वन्देव। देवसोम। सो
मदेवः। देवोदेवान्। देवानुँ॑। उप। उपागाः। अगाऽइदम्। इदम्महम्।
अहम्मनुष्यान्। मनुष्यान्त्सह। सहरायः। रायस्पोषेण। पोषेणस्वा
हा। स्वाहानिः। निर्वरुणस्य। वरुणस्यपाशात्। पाशान्मुच्ये। मुच्येऽइ स्वा ४
तिमुच्ये। अग्ने पृथा पृथम्। पृथा पृथमर्भँस्त्वा। पृथा पृथमितिपृथा।
पृथम्। अमुँस्त्वे। समर्भँस्त्वा॥ २१॥ असुन्वान्। अन्वाऽऽअगा
म्। अगन्न। नान्वान्। अन्वाऽऽउप। उपागाम्। अगामर्वाक्।
अर्वाक्का। त्वापरेभ्यः। परेभ्योविदम्। अविदम्परः। परोवरेभ्यः।

ऋ०५

॥६४॥ अधेरेत्युज्व्स्वधेरेभ्यः। तन्त्वो। वाजुपामेरु। जुषाम्रे। देव। देवू

वनस्पते। वुनस्पते। देवप्रज्याये। देवप्रज्याये। देवाः। देवप्रज्यापा॰

इति देवऽप्रज्याये। देवा सत्वी। त्वा। देवप्रज्याये। देवप्रज्याये। जुषन्ता

म्। देवप्रज्यापा॰ इति देवऽप्रज्याये। जुषन्ताम्। विलम्बे। वि लम्बेसा।

त्वेति त्वा॥४०॥ द्याम्भा। मा। लेखीः। लेखीरन्तरिक्षम्। अन्तरिक्ष

म्मा। मा। हि॰सीः। हि॰सीः। पृथिव्या। पृथिव्यासम्। सम्भव। भवेति

भव। अयम्। हि। हित्वा। त्वास्वधितिः। स्वधितिस्तेतिजानः। स्वधि

तिरिति स्वऽधितिः। तेतिजानः। प्रणिनाय। प्रणिनायमहते। ॥६५॥

प्रनिनायेति प्र। निनाय। महते सौभगाय। सौभगायेति सौभगाय॥
अतस्त्वम्। त्वन्देव। देव वनस्पते। वनस्पते शतवल्शः। शत
वल्शो वि। शतवल्शऽइति शत। वल्शः॥ वि रोह। रोह सहस्रवल्शाः।
सहस्रवल्शा वि। सहस्रवल्शाऽइति सहस्र। वल्शाः॥ वि वयम्।
वयꣳ रुहेम। रुहेमेति रुहेम॥ ४३॥ इति वाजसनेयपदक्रमे पं
चमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥ अग्नेर्णीरसि। अग्नेर्नीरिसंग्नेः। नीः। अग्नि
स्वात्तेभ्यः। स्वात्तेभ्यऽउन्नेतॄणाम्। स्वात्तेभ्यऽइति सु। आत्तेभ्यः॥ उ
न्नेतॄणामेतस्य। उन्नेतॄणामिति सुत्। नेतॄणाम्॥ एतस्य विद्वान्।

कं६।

॥६५॥ त्विता दधे । अधित्वा । त्वा स्थास्यन्ति । स्थास्यन्ति देवः । देवस्त्वा । त्वा
सविता । सविता मध्वा । मध्वानक्तु । अनक्तु सुपिप्पलाभ्यः । सुपि
प्पलाभ्यस्त्वा । सुपिप्पलाभ्य ऽ इति सुपिप्पलाभ्यः । त्वौषधी
भ्यः । ओषधीभ्य ऽ इत्योषधीभ्यः । द्यामग्रेण । अग्रेणास्पृक्षः । आ
स्पृक्ष ऽ आन्तरिक्षम् । आन्तरिक्षम् । अन्तरिक्षम्मध्येन । म
ध्येनाप्राः । अप्राः पृथिवीम् । पृथिवीमुपरेण । उपरेणादृंहीः ।
अदृंहीरित्यदृंहीः ॥४॥ याते । ते धामानि । धामान्युश्मसि ।
उश्मसि गमध्यै । गमध्यै ऽ इति गमध्यै । यत्र गावः । गावो भूरिशृङ्गाः । भूरि ॥६५॥

शृङ्गाऽअयासः। भूरिशृङ्गाऽइति भूरि। शृङ्गाः। अयासऽइत्ययासः।
अत्राह। अहतत्। तदुरुगायस्य। उरुगायस्य विष्णोः। उरुगायस्येत्यु
रु। गायस्य। विष्णोः परमम्। परमम्पदम्। पदमव। अवभाति। भा
ति भूरि। भूरीति भूरि॥२॥ विष्णोः कर्माणि। कर्माणि पश्यत। प
श्यत यतः। यतो व्रतानि। व्रतानि पस्पशे। पस्पशऽइति पस्प
शे। इन्द्रस्य युज्यः। युज्यः सखा। सखेति सखा॥३॥ तद्विष्णोः। विष्णोः
परमम्। परमम्पदम्। पदं सदा। सदा पश्यन्ति। पश्यन्ति सूरयः।
सूरयऽइति सूरयः। दिवीव चक्षुः। दिवीवेति दिवि। इव। चक्षुराततम्

का० ६

॥ ६६ ॥ मू। आनेतुमिसा। नेतम्॥ ४॥ पृथिवीरसि पृथिवीरितिपृथि। वीः। अ
सिपरि। परित्वा। त्वादेवीः। देवीर्विः। विश्वौषमयन्ताम्। अयन्ता
म्परि। परीमम्। इमंयजमानम्। यजमानंरायः। रायोमनुष्या
णाम्। मनुष्याणामितिमनुष्याणाम्। दिवः। सूनुः। सूनुरसि। अ
स्येषः। एषते। तेपृथिव्याम्। पृथिव्यांलोकः। लोकआरण्यः।
आरण्यस्ते। तेपशुः। पशुरितिपशुः॥ ५॥ उपावीरसि। उपावी
रित्युप। अवीः। अस्युप। उपदेवान्। देवान्देवीः। देवीर्विशः। वि
शः प्रा। प्रागुः। अगुरुशिजः। उशिजोवह्नितमान्। वह्नितमानिति ॥ ६६॥

त्रिवन्हिः। नमानूः। देवेत्वष्टः। त्वष्टर्वसु। वसुरमा। रमुहव्या। हव्यातेः। ते
स्वदन्ताम्। स्वदन्तामिति स्वदन्ताम्॥६॥ रेवतीरमध्वम्। रमध्वंबृह
स्पते। बृहस्पतेधारय। धारयावसूनि। वसूनीतिवसूनि। ऋतस्य
त्वा। त्वादेवहविः। देवहविःपाशेन। देवहविरिति देवाहविः। पा
शेनप्रति। प्रतिमुञ्चामि। मुञ्चामिधर्षा। धर्षामानुषः। मानुषऽइ
ति मानुषः। अग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टम्। जुष्टन्नि। नियुनज्मि। युनज्मी
ति युनज्मि। अद्भ्यस्त्वा। अद्भ्यऽइत्यप्ऽभ्यः। त्वौषधीभ्यः। ओष
धीभ्यऽइत्योषधीभ्यः॥७॥ अपाम्पेरुः। पेरुरसि। अस्यापः। आ

कां० ६

॥६७॥ पो देवीः । देवीः स्वदन्तु । स्वदन्तु स्वात्तम् । स्वात्तं चित् । चित्सत् । सद्देव
हविः । देवं हविरिति देवम् । हविः । सन्ते । ते प्राणः । प्राणो वातेन । वाते
न गच्छताम् । गच्छताम् अङ्गानि । अङ्गानि यजत्रैः । यजत्रैर्यज्ञपतिः ।
यज्ञपतिराशिषा । यज्ञपतिरिति यज्ञ । पतिः । आशिषे साशिषा
॥६॥ घृतेनाक्तौ । अक्तौ पशुम् । पशुं त्रायेथाम् । त्रायेथां रेव
ति । रेवति यजमाने । यजमाने प्रियम् । प्रियं धाः । धा आ वि
श । आ विश । विशेति विश । उरोरन्तरिक्षात् । अन्तरिक्षात्सजूः ।
सजूर्देवेन । सजूरिति स । जूः । देवेन वातेन । वातेनास्य । अस्य ॥६७॥

स्य हुविषः । हुविषुत्कल्पतां । त्कर्मैभज । भुजसमू । सर्मस्य । अस्यतन्वा
। तन्वाभव । भवेति भव । वर्षो वर्षीयसि । वर्षोऽइति वर्षो । वर्षीय
सि यज्ञे । यज्ञे यज्ञपतिम् । यज्ञपतिं धाः । यज्ञपतिमिति यज्ञ । प
तिम् । धाः स्वाहा । स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः । देवेभ्यो देवेभ्यः । देवेभ्यः स्वाहा
। स्वाहेति स्वाहा ॥ ९ ॥ माहिम अहिर्भूः । भूर्मा । मा पृदाकुः । पृदा
कुर्नमः । नमस्ते । तऽआनान । आनानानवा । आनानेस । ता
ना । अनर्वा प्र । प्रेहि । इहि तो । हि । घृतस्य कुल्याः । कुल्याऽउ
प । उप । ऋतस्य । ऋतस्य पथ्याः । पथ्याऽअनु । अन्विति स तनु । [illegible]

अ॰ ६।

॥६८॥ देवीरापः। आपः शुद्धाः। शुद्धा वोढ्वम्। वोढ्वꣳ सुपरिविष्टाः। सुपरि
विष्टा देवेषु। सुपरिविष्टा इति सुऽपरिविष्टाः। देवेषु सुपरिष्टाः वि।
सुपरिविष्टा वयम्। सुपरिविष्टा इति सुऽपरिविष्टाः। वयम्परि
वेष्टारः। परिवेष्टारो भूयास्म। परिवेष्टार इति परिऽवेष्टारः। भू
यास्मेति भूयास्म॥३३॥ वाक्ते। ते शुन्धामि। शुन्धामि प्राण
म्। प्राणञ्चक्षुः। चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रन्नाभिम्। नाभिम्मेढ्रम्।
मेढ्रम्पायुम्। पायुञ्चरित्रान्। चरित्रानिति चरित्रान्॥३४॥
मनस्ते। तेऽआप्यायताम्। आप्यायताम्। प्यायतामघाक्॥ ॥६८॥

वाक् प्राणः। प्राणश्चक्षुश्च चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रमिति श्रोत्रम्। म
नो। नेक्रतुरम्। क्रतुरं यन्तू। यदास्थितेनम्। आस्थितेनन्तनू। आस्थितमिति
स्था। स्थितेनमू। तन्नो। नुऽआप्यायतनाम्। आप्यायतनाम्। प्यायताम्
ति। निष्ट्यायतनाम्। स्तायतनान्तनू। नन्नो। नुशुध्यन्तु। शुध्यन्तु। र
मू। रमहोभ्यः। अहोभ्यऽइत्यहःऽभ्यः॥३॥ निरस्तंऽरक्षः। निर
अ स्तमिति निः। ऽस्तम्। रक्षऽइदम्। इदमहम्। अहंऽरक्षः। रक्षो
भि। अभितिष्ठामि। तिष्ठाम्यवबाधे। अवबाधे। बाधेधमम्। अध
मन्तमेनन्तमेन यामि। नयामीतिनयामि। घृतेनद्यावापृथिवी॥

॥६९॥ द्यावापृथिवीम्। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। मेऽउरु वाघम्
उरु वाघाम्वायो। वायो वेः। वायोऽइति वायो। वेः स्तोकानाम्।
स्तोकानामग्निः। अग्निराज्यस्य। आज्यस्य वेतु। वेतु स्वाहा।
स्वाहा स्वाहाकृते। स्वाहाकृते ऊर्द्ध्वनभसम्। स्वाहाकृतेऽइ
ति स्वाहाऽकृते। ऊर्द्ध्वनभसम्मारुतम्। ऊर्द्ध्वनभसमित्यूर्द्ध्व
ऽनभसम्। मारुतङ्गच्छतम्। गच्छतमिति गच्छतम्॥१६॥ इद
मापः। आपः प्र। प्र वहत। वहतावद्यम्। अवद्यञ्च। च मलम्
मलञ्च। च यत्। यदिति यत्। यच्च। चाभिदुद्रोह। अभिदु ॥६०॥

द्रोहानेनम्। अभिदुद्रोहेत्सभि। दुद्रोहे। अनेनुंयन्नू। यक्षो।
चकुपे। कुपेऽअभीरुणम्। अभीरुणामिसभीरुणम्। आ
पोमा। मानस्मान्। नस्मादेनसः। एनसः। पवमानः। पवमा
नश्च। चमुञ्चतु। मुञ्चत्विति मुञ्चतु॥३५॥ सन्ते। तेमनेनम
नोमनेसा। मनेसासम्। सम्प्राणः। प्राणः प्राणेने। प्राणेनग
च्छनाम्। गच्छतानिति गच्छनाम्। रेडसि। अस्यग्निः। अग्निष्ट्वा।
त्वाश्रीणातु। श्रीणात्वापः। आपस्त्वा। त्वासम्। समरिणन्। अ
रिणन्त्वानेस्य। वातस्यत्वा। त्वाध्रज्यै ध्रा। ध्राज्यै पूष्णः। पूष्णोरंह्यै

क॰ ६

॥८०॥ औ२ र१ उं वा५ ऽ३ उ पर्णं म५ उ पर्णौ अ पिपन्। अ पिपस्य सुनमा। प्र
सुत न्द्वैषं प्रसुनुमिति प्र। सुनमा। द्वेषऽ३ इति द्वेषं ॥३६॥ घृत
घृत पावानः घृत पावानः पिबत। घृत पावानऽ३ इति घृ
त। पावानः पिबत वसां। वसां वसा पावानः वसा पाव
नः पिबत। वसा पावानऽ३ इति वसा। पावानः पिबत। अन्तरि
क्षस्य। अन्तरिक्षस्य हविः। हविरसि। असि स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा। दिशः प्रदिशः प्रदिशऽ३ आदिशः प्रदिशऽ३ इति प्र
दिशः आदिशो विदिशः आदिशऽ३ इत्या। दिशः विदिशोऽ३ ॥८०॥

हिन्नूम चिदिन्नु ऽ३ ति वि । दिन्नाः । उ हिन्नौ दिग्म्यः । उ हिन्नु ऽ३ सुनू ।
हिन्नूम दिग्म्रः स्वाहा । दिग्म्य ऽ३ नि दिकु । म्प्रः स्वाहेति स्वाहा ।
॥ ४७ ॥ ऐन्द्रः प्राणः । प्राणो ऽ अङ्कः ऽ अङ्कः । अङ्कः ऽ अङ्कः नि । अङ्कः
ऽ अङ्क ऽ३ सङ्कः । अङ्कः । नि द्वौ ध्मनू । द्वी ध्मदेन्द्रः । ऐन्द्र ऽ उ दानः
उदानो ऽ अङ्कः ऽ अङ्कः । उदीन ऽ३ सुनू । आनः । अङ्कः ऽ अङ्कः नि धी
नः । अङ्कः ऽ अङ्क ऽ३ सङ्कः । अङ्कः । नि धीनु ऽ३ ति नि । धीनः । देवल
ह्वः । त्वष्ट्र भूरि । भूरिति । नेसरई समू । सरई समेनु । सरई सुमिति स
मू । समू । ए नु स लेक्ष्मा । स लेक्ष्मायनू । स लक्ष्मेति स । लक्ष्मा । ४

का०६

॥७३॥ द्विषुरूपम् । विषुरूपम्भवाति । विषुरूपमितिविषुऽरूपम् । भवाती
तिभवाति । देवत्रायन्तम् । देवत्रेतिदेवऽत्रा । यन्तमवसे । अवसेसस
खायः । सखायोनु । अनुत्वा । त्वामाता । मातापितरः । पितरौनेम
दन्तु । मदन्त्वितिमदन्तु ॥ ३९ ॥ समुद्रङ्गच्छ । गच्छस्वाहा । स्वाहान्त
रिक्षम् । अन्तरिक्षन्देवम् । देवꣳसवितारम् । सवितारम्मित्रा
वरुणौ । मित्रावरुणावहोरात्रे । अहोरात्रेछन्दांसि । अहोरा
त्रेऽइत्यहोरात्रे । छन्दांसिद्यावापृथिवी । द्यावापृथिवीयु
ज्ञम् । द्यावापृथिवीऽइतिद्यावापृथिवी । यज्ञꣳसोमम् । सोमं ॥७४॥

न्दिव्यम् । दिव्यन्नभः नभोग्निम् । अग्निम्वैश्वानरम् । वैश्वा
नरम्मनः मनो मे । मे हार्दि । हार्दि यच्छ । यच्छ दिवम् । दिवन्ते । ते
धूमः धूमो गच्छतु । गच्छतु स्वः स्वर्ज्योतिः । ज्योतिः पृथिवी
म् । पृथिवीम्भस्मना । भस्मना पृण । आ पृण । पृण स्वाहा । स्वा
हेति स्वाहा ॥ ३१ ॥ मापः । अपो मा । मौषधीः । ओषधीर्हिंसीः
। हिंसीर्धाम्नोधाम्नः । धाम्नोधाम्नो राजन् । धाम्नोधा
म्न इति धाम्नःऽधाम्नः । राजंस्ततः ततो वरुण । वरुण नः
। नो मुञ्च । मुञ्चेति मुञ्च । यदाहुः । आहुरघ्न्याः । अघ्न्या इति ।

ऋ॰ ६
॥८२॥ इति वरुणा । वरुणेनेति ॥ इति शापाम हे । आपो मह ऽ इति शापोमहे ॥ सु
मित्रियानः । सुमित्रिया ऽ इति सुमित्रियाः । नः ऽ आपः । आपः
ओषधयः । ओषधयः । सन्तु । सन्तु । दुर्मित्रियाः । दुर्मित्रियास्त
स्मै । दुर्मित्रिया ऽ इति दुः । मित्रियाः । तस्मै । सन्तु । स न्विति
सन्तु ॥ २० ॥ हविष्मतीः । इमाः । इमा ऽ आपः । आपो हविष्मान् ।
हविष्मान् ऽ आविवासति । आविवासति । विवासतीति वि
वासति । हविष्मान्देवः । देवो ऽ अध्वरः । अध्वरो हविष्मान् ।
हविष्मान् ऽ अस्तु । अस्तु सूर्य्यः । सूर्य्य ऽ इति सूर्य्यः ॥ २१ ॥ अ ॥ ७२ ॥

णेऽर्थ॥ द्यो पन्नगृहस्य। अपन्नगृहस्य सदसि। अपन्नगृहस्येत्य

पन्न। गृहस्य। सदसि सादयामि। सादयामी सुम्नायो॥ इन्द्राग्न्योर्भा

गधेयीः। भागधेयीः स्थ। भागधेयीरिति भाग। धेयीः। स्थ मित्रा

वरुणयोः। मित्रावरुणयोर्विश्वेषाम्। विश्वेषान्देवानाम्। देवा

नामिति देवानाम्। अमूर्याः। या उ उप। उप सूर्ये। सूर्ये या

भिः। याभिर्वा। वा सूर्यः। सूर्यः सह। सह ता। सहेति स ह। ता नः। नो हि

न्वन्तु। हिन्वन्त्वध्वरम्। अध्वरमित्यध्वरम्॥ २२॥ हृदे त्वा। त्वा

मनसे। मनसे दिवे। दिवे सूर्याय। सूर्यायेति सूर्याय। ऊर्द्ध्वमि

कां० ६

॥८३॥ ममा। इमम्। अध्वरम्। अहुरन्दिवि। दिवि देवेषु। देवेषु होत्राः। होत्रा यच्छ

ति ।पुच्छेयच्छ॥२३॥ सोमं राजन्। राजन्त्विश्वाः। विश्वास्त्वम्। त्वम्प्र

जाः। प्रजा उपावरोह। प्रजा इति प्र जाः। उपावरोह। विश्वाः

उपावरोह सुप्र। अवरोह। विश्वास्त्वाम्। त्वाम्प्रजाः। प्रजा उपा

वरोहन्तु। प्रजा इति प्र जाः। उपावरोहन्त्विसुप्र। अवरोह

न्तु। शृणोत्वग्निः। अग्निः समिधा। समिधा हवम्। समिधेति

सम् इधा। हवं मे। मे शृण्वन्तु। शृण्वन्त्वापः। आपो धिषणाः

। धिषणाश्च। च देवीः। देवीरिति देवीः। श्रोता ग्रावाणः। ग्रावा ॥८३॥

णो विदुषे। विदुषे णो नः। न पुत्रम्। पुत्रं ॰ ऋणो नु। ऋणो नु देवः।
देवः सविता। सविता हव्यम्। हव्यं मे। मे स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा
॥२६॥ देवीरापः। आपो ऽअपाम्। अपान्नपात्। नपाद्यः। यो वः। व
ऽऊर्म्मिः। ऊर्म्मिर्हविष्यः। हविष्य ऽइन्द्रियावान्। इन्द्रियावा
न्मदिन्तमः। इन्द्रियवानितीन्द्रियऽवान्। मदिन्तमः ऽइति म
दिन्ऽतमः। तं देवेभ्यः। देवेभ्यो देवत्रा। देवत्रा दत्त। देवत्रेति
देवऽत्रा। दत्त शुक्रपेभ्यः। शुक्रपेभ्यो येषाम्। शुक्रपेभ्यऽइति
शुक्रऽपेभ्यः। येषां भागः। भागः स्थ। स्थ स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा।

क्र०६
॥७४॥ ॥२५॥ कार्षिरसि । असि समुद्रस्य । समुद्रस्य त्वा । त्वाक्षित्यै । अ
क्षित्या ऽउत् । उन्नयामि । नयामीति नयामि । समापः । आपोऽ
अद्भिः । अद्भिरग्मत । अद्भिरित्यत्ऽभिः । अग्मत सम् । समोष
धीभिः । ओषधीभिरोषधीः । ओषधीरित्योषधीः ॥२६॥ यम
ग्ने । अग्ने पृत्सु । पृत्सु मर्त्यम् । पृत्स्विति पृत्ऽसु । मर्त्यमवाः । अ
वा वाजेषु । वाजेषु यम् । यञ्जुनाः । जुना ऽइति जुनाः । स य
न्ता । यन्ता शश्वतीः । शश्वतीरिषः । इषः स्वाहा । स्वाहेति स्वा
हा ॥२७॥ रावासि । असि गभीरम् । गभीरमिमम् । इममध्व ॥७४॥

रमा। अन्तरिक्षं धि। धिनुधीन्द्राय। इन्द्राय सुषुतं मम। सुषुतमिति
सुऽसुतं। तं मम। उत्तमेन पवित्रेण। उत्तमेनेत्युत्ऽतमेन। पवित्रेणोर्जस्व
न्तं मम। ऊर्जस्वन्तं मधुमन्तं मम। मधुमन्तं पयस्वन्तं मम। मधुम
न्तमिति मधुऽमन्तं। पयस्वन्तं निग्राभ्याः। निग्राभ्याः स्थ। नि
ग्राभ्याऽइति निऽग्राभ्याः। स्थ देवश्रुतः। देवश्रुतस्तर्पयत।
देवश्रुतऽइति देवऽश्रुतः। तर्पयत मा। मा मनः॥ २६॥ मनो
मे। मे तर्पयत। तर्पयत वाचं मे। वाचं प्राणं मे। प्राणं च
क्षुर्मे चक्षुः श्रोत्रं मे। श्रोत्रं मात्मानं मे। आत्मानं प्रजां मे। प्र

॥ऋ०६

॥७५॥ जामुष्मन्। प्रजामिति प्र। जाम्। पुष्मन्। गणान्। गणानां। गणाः। गणा
मे। मे मा। मा वि। वि तृषन्। तृषन्निति तृषन्। ॥२९॥ इन्द्राय त्वा।
त्वा वसुमते। वसुमते रुद्रवते। वसुमत ऽ इति वसु। मते। रु
द्र द्रवत ऽ आदित्यवते। रुद्रवत ऽ इति रुद्र। वते। आदित्य
वतेऽभिमातिघ्ने। आदित्यवत ऽ इत्यादित्य। वते। अभिमा
तिघ्न ऽ इत्यभिमाति। घ्ने॥३०॥ यत्ते। ते सोम। सोम दिवि। दिवि
वि ज्योतिः। ज्योतिः पृथिव्याम्। पृथिव्यामुरौ। उरावन्तरि
क्षे। अन्तरिक्ष ऽ इत्यन्तरिक्षे। तेनास्मे। अस्मै यजमानाय। ॥७५॥

यजेमानायोरु। उरु राये। राये ह्लधि। ह्लध्यधि। अधि द्युम्ने। द्यु
म्ने वोचेम। वोचेम ऽइति वोचेम॥३१॥ श्वात्राः स्थ। स्थ वृत्रतुरः
वृत्रतुरो राधोगूर्त्ताः। वृत्रतुर ऽइति वृत्रऽतुरः। राधोगूर्त्ता
ऽअमृतस्य। राधोगूर्त्ता ऽइति राधःऽगूर्त्ताः। अमृतस्य प
त्नीः। पत्नीरिति पत्नीः। ता देवीः। देवीर्देवत्रा। देवत्रेमम्। दे
वत्रेति देवऽत्रा। इमंयज्ञम्। यज्ञन्नयत। नयतोपहूताः। उप
हूताः सोमस्य। उपहूता ऽइत्युपऽहूताः। सोमस्य पिबत। पि
बतेति पिबत॥३२॥ ऊर्जंधत्स्व। धत्स्व धिषणे। धिषणे वी

क्रं०६
॥७६॥ वी। धिषणे ऽ इति धिषणे। वीड्वी सती। वीड्वी ऽ इति वीड्वी। सती वी
डयेथाम्। सती ऽ इति सती। वीडयेथाम्। ऊर्ज्जम्। ऊर्ज्जं दधाथा
म्। दधाथामिति दधाथाम्। पाप्मा। हतः। हता। न। सोमैः।
सोमः ऽ इति सोमैः। ॥२३॥ प्राग्। अपाक्। अपाग् ऽ उदक्। उदग्। अध
राक्। अधराक्। सर्वतः। सर्वस्तोतः। त्वा। दिशः। आ। दिशः ऽ आ
धावन्तु। आ धावन्तु। धावन्त्विति धावन्तु। अम्ब। निः। नि
ष्पर। परुसम्। सुसमरीः। अरीः। विदाम्। विदामिति विदाम्।
॥२४॥ त्वम्। अङ्ग। प्र। प्रशंसिषः। शंसिषः। शंसिषो देवः। देवः ॥७६॥

श्री विष्ठा। त्रा त्रि ष्ठुमर्सेमू। मर्स्मिति मर्सेमूः नत्वनू। त्वदुन्नसः। अ
न्योमे घवनू। मुघुवृ त्रुस्ति। मघुवृन्निति मघा। घवनू। अस्ति मुर्द्र
ना। मुर्डिते न्द्रे। इन्द्र ब्रवीमि। ब्रवीमि ते। तु व चंः। व चुऽ इति व
चे॥ ३५॥ इति क्रमसंहितायां पंचमोध्यायः॥ ६॥ ॥ घा च स्व
न्ये। पन्ये पे पवस्व। पवस्व वं र्भं मं द्व स्तोऽ अहः स्तु म्यो मू। अ
हः स्तु म्यामुः मे स्ति पूनः। अहः स्तु म्यामि सुहः स्तु। म्यामूः गमे
स्ति पूनुऽ इति गमे स्ति। पूनः। देवो देवे भ्यः। देवे भ्यः पवस्व।
पवस्व येषामू। येषं भागः। भागोसि। असी स सि॥ १॥ म धुम

क०८२

॥८८॥ नीर्न्तः। मधुमतीरिति मधुऽमतीः। नुऽइषंन इषस्त्वधि। धुग्धिम
नूयन्तै। तेसोमम्। सोमादाभ्यम्। अदाभ्यन्नामं। नामजागृवि। जा
गृवितस्मै। तस्मैते। तेसोमम्। सोमसोमाय। सोमायस्वाहा। स्वा
हास्वाहूंनः। राः। स्वाहूंनोसि। स्वाहूंतऽउत्तिस्वाम्। तन्नः। अ
भ्यः सिविश्वे। विश्वेभ्यऽइन्द्रियेभ्यैम इन्द्रियेभ्यो दिवेभ्यैम दिवेभ्यः
पार्थिवेभ्यः। पार्थिवेभ्यो मनन्नेभ मनस्त्वा। त्वाहु। अहुस्वाहा। स्वा
हात्वा। त्वासुभव। सुभवसूर्याय। सुभवेतिसुऽभव। सूर्यायदेवे
भ्यैम देवेभ्यस्त्वा। त्वामरीचिपेभ्यैम मरीचिपेभ्यो देवा। मरीचिपे ॥८८॥

पऽइतिमरीचिऽपे। पेभ्यः॥ देवांशो। अंशो यस्मै। अंशोऽइ
त्यंशो। यस्मैत्वा। त्वेडे। ईडे तत्। तत्सत्यम्। सत्यमुपरिप्रुता।
उपरिप्रुता भङ्गेन। उपरिप्रुतेत्युपरिऽप्रुता। भङ्गेन हतः। हतो
ऽसौ। असौ फट्। फट् प्राणाय। प्राणाय त्वा। त्वा व्यानाय। व्याना
य त्वा। व्यानायेति विऽआनाय। त्वेति त्वा॥३॥ उपयामगृहीतोऽसि
उपयामगृहीतऽइत्युपयामऽगृहीतः। असि अन्तः। अन्तर्यच्छ। य
च्छ मघवन्। मघवन्पाहि। मघवन्निति मघऽवन्। पाहि सोमम्।
सोममिति सोमम्। उरुष्य रायः। रायऽएषः। एषो यजस्व।

क्र०८
।८६।। सुजस्त्वेति यस्त्वं जे॥७॥ अन्तस्ते। अन्तरस्यन्तः। ते द्यावापृथिवी।
द्यावापृथिवी दधामि। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। दधा
म्यन्तः। अन्तर्दधामि। दधाम्युरु। उर्वन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षमि
त्यन्तरिक्षम्। सजूर्देवेभिः। सजूरिति सऽजूः। देवेभिरवरैः। अ
वरैः परैः। परैश्च। चान्तर्यामे। अन्तर्यामे मघवन्। अन्तर्या
मऽइत्यन्तः। यामे। मघवन्मादयस्व। मघवन्निति मघऽवन्। मा
दयस्वोदानाय। उदानाय त्वा। उदानायेत्युत्ऽआनाय। त्वेति त्वा॥५॥
आ वायो। वायो भूष। वायोऽइति वायो। भूष शुचिपाः। शुचिपा॥८६॥

ऽउप। शुचिपा ऽइति शुचिऽपाः। उप नः। नः सहस्रम्। सहस्रन्ते। ते
नियुतः। नियुतो विश्ववार। नियुत ऽइति निऽयुतः। विश्ववारेति वि
श्वऽवार। उपो ते। उपो ऽइत्युपो। ते ऽअन्धः। अन्धो मद्यम्। मद्यमया
मि। अयामि यस्य। यस्य देव। देव दधिषे। दधिषे पूर्वपेयम्। पूर्वपे
यम्वायवे। पूर्वपेयमिति पूर्वऽपेयम्। वायवे त्वा। त्वेति त्वा॥ ७॥ इन्द्र
वायू ऽइमे। इन्द्रवायू ऽइतीन्द्रऽवायू। इमे सुताः। सुता ऽउप। उप प्र
योभिः। प्रयोभिरागतम्। प्रयोभिरिति प्रयःऽभिः। आ गतम्। गत
मिति गतम्। इन्दवो वाम्। वामुशन्ति। उशन्ति हि। हीति हि। वायव

क्र-८

॥८९॥ वेऽइन्द्रवायुभ्योम्।इन्द्रवायुभ्यांत्वा।इन्द्रवायुभ्यामितीन्द्रवायुभ्यो
म्।त्वैषः।एषते।तेयोनिः॥योनिःसजोषोभ्याम्।सजोषोभ्यांत्वा।
सजोषोभ्यामितिसजोषः॥भ्याम्।त्वेतित्वा॥८॥अयम्वाम्।वाम्मि
त्रावरुणा।मित्रावरुणासुतः।सुतःसोमः॥सोमऋतावृधा।ऋ
तुवृधेत्यृत।वृधा।ममेत्।इदिह।इहश्रुतम्।श्रुतꣳहवम्।हव
भ्या मितिहवम्।मित्रावरुणावित्वा।वेतित्वा॥९॥रायावयम्।वय
ꣳससुवाꣳसः॥ससुवाꣳसोमदेम।ससुवाꣳसऽइतिससु
वाꣳसः॥मदेमहव्येन।हव्येनदेवाः।देवायवसेन।यवसे ॥८९॥

नुगावंःभगावुऽइतिगावंः नाधेनुम्।धेनुम्मित्रावरुणा।मि
त्रावरुणासुवम्।सुवन्नः।नोविश्वाहा।विश्वाहाधत्तम्।ध
त्तमनप   स्फुरन्तीम्।अनपस्फुरन्तीमृतासुभ्याम्।अनप
स्फुरन्तीत्यनप।स्फुरन्तीम्।ऋतासुभ्यान्त्वा।ऋत सुभ्यामि
तृनृसु।भ्याम्।त्वेतित्वा॥१०॥ या वाम्।वाङ्कशा।कशामधुम
ति ती।मधुमत्यश्विना।मधुमतीमधुमती।अश्विनासूनृता
वती।सूनृतावती।तिसू नृता।वती।तयायज्ञम्।यज्ञंमिमिक्ष मि १
तम्।मिमिक्षतमितिमिमिक्षतम्।अश्विभ्यान्त्वा।अश्विभ्या
क्ष

।क्रा०८

॥९०॥ मिसुम्भि। म्योमू। त्वामा। ध्वीभ्याम्। माध्वीभ्यान्त्वा। लेनिला ॥४०॥ तम्प्र
त्नथा। प्रत्नथा पूर्वथा। प्रत्नथेति प्रत्न। था। पूर्वथा विश्वथा। पू
र्वथेति पूर्व। था। विश्वथेमथा। विश्वथेति विश्व। था। इमथा ज्ये
ष्ठतातिम्। इमथेतीम। था। ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदम्। ज्येष्ठताति
मिति ज्येष्ठ। तातिम्। बर्हिषदं स्वर्विदम्। बर्हिसदमिति बर्हि
सदम्। स्वर्विदमिति स्वः। विदम्। प्रतीचीनं वृजनम्। वृजनं दोहसे
। दोहसे धुनिम्। धुनिमाशुम्। आशुञ्जयन्तम्। जयन्तमनु। अनु
यासु। यासु वर्द्धसे। वर्द्धसऽइति वर्द्धसे। राण्डायत्वा। स्वाद्यीरत्नाम्। ॥९०॥

वीरनोम्याहि। प्राप्त पेमस्थः। अपेमस्थः। श्राएउ॥ अपेमस्थऽइ स
पेमस्थः। श्राएडै दुवाः। दुवा स्त्वा। त्वा सुकृपाः। सुकृपाः प्रा। सुकृ
पाऽइति। सुकृपाः। प्रणयन्तु। नु प्रनुन्तवनो। घ्न ष्टा। अनाधृष्टा। सि
। असी सिसि॥ २३॥ सुवीरैर्वीरानू। सुवीरुऽइति सु। वीरैः। वी
रान्॥ जुनयन्नू। प्रजुनयन्वरि। प्रजुनयन्निति प्र। जु। नयन्नू। प
रीहि। इडु भूमिं। अभिरायः। रायस्पोषेण। पोषेण जेमानम्
जेमानं मिति। यजेमानमू। सस्त्रुग्मानो दिवा। सस्त्रुग्मान
ऽइति। समूजुग्मानः। दिवा एषि व्या। एषि व्या सुकृः। सुकृः

क्र०८

॥९३॥ शुक्रशौंचिषा। शुक्रशौंचिषा निरस्तः। शुक्रशौंचिषेति शुक्र।
शौंचिषा। निरस्तः शण्डः। निरस्त ऽइति निः। अस्तः। शण्डः शु
क्रस्य। शुक्रस्याधिष्ठानम्। अधिष्ठानमसि। अधिष्ठानमित्यधि
स्थानम्। असीत्यसि॥३२॥ अच्छिन्नस्य ते। ते देव। देव सो
म। सोम सुवीर्यस्य। सुवीर्यस्य रायः। सुवीर्यस्येति सु। वीर्य
स्य। रायस्पोषस्य। पोषस्य ददितारः। ददितारः स्याम। स्या
मेति स्याम। सा प्रथमा। प्रथमा संस्कृतिः। संस्कृतिर्विश्ववारा
। विश्ववारा सः। विश्ववारेति विश्व। वारा। स प्रथमः। प्रथमो व ॥९३॥

क्र०७

॥६५॥

नं

न्द्राविष्णुभ्यामितीन्द्राविष्णुभ्याम्॥२४॥ मूर्द्धान्दिवः। दिवोऽअरति
म्। अरतिम्पृथिव्याः। पृथिव्या वैश्वानरम्। वैश्वानरमृते। ऋ
तऽआजातम्। आजातम्। जातमग्निम्। अग्निमित्यग्निम्।
कविꣳ सम्राजम्। सम्राजमतिथिम्। सम्राजमिति सम्।
ना राजम्। अतिथिञ्जनानाम्। जनानामासन्। आसन्नापात्रम्। आ
पात्रम्। पात्रञ्जनयन्त। जनयन्त देवाः। देवाऽइति देवाः॥२५॥ ध्रुवो
ऽसि। असि ध्रुवक्षितिः। ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणाम्। ध्रुवक्षितिरिति ध्रुव।
क्षितिः। ध्रुवाणान्ध्रुवतमः। ध्रुवतमोऽच्युतानाम्। ध्रुवतमऽइति ॥६५॥

रुणः। वरुणो मित्रः। मित्रो ऽअग्निः। अग्निरग्निः॥१३॥ सुप्रथमः
।प्रथमो बृहस्पतिः॥ बृहस्पतिश्चिकित्वान्। चिकित्वांस्तस्मै। त
स्मा ऽइन्द्राय। इन्द्राय सुतम्। सुतमा जुहोत। आ जुहोत। जुहोत स्वाहा हो३
।स्वाहेति स्वाहा। तुभ्यन्तु होत्राः। होत्रा मद्धुः॥ मद्धुर्याः। याः स्वि
ष्टाः। स्विष्टा याः। स्विष्टा ऽइति सु। इष्टाः। याः सुप्रीताः। सुप्रीताः सु
हुताः। सुप्रीता ऽइति सु। प्रीताः। सुहुता यत्। सुहुता ऽइति सु। हु
ताः। यत्स्वाहा। स्वाहायाट्। अयाडग्नीत्। अग्नीदिसत्॥१४॥ ग्नीर
अयम्वेनः। वेनश्चोदयत्। चोदयत्पृश्निगर्भाः। पृश्निगर्भा ज्यो

॥९२॥ तिर्ज्जरायुः। पृश्निगर्भाऽइति पृश्नि। गर्भाः। ज्योतिर्ज्जरायुरजे
सः। ज्योतिर्ज्जरायुरिति ज्योतिः। जरायुः। रेसो विमाने। विमानऽ
इति वि। माने। इमम्। अपाम्। अपां संक्रमे। संक्रमे सूर्यस्य। संक्र
मऽइति सम्। क्रमे। सूर्यस्य शिशुम्। शिशुं न। न विप्राः। विप्रा मति
भिः। मतिभी रिहन्ति। मतिभिरिति मति। भिः। रिहन्ती निहं रेरिहन्ति
। मर्कायत्वा। तेनित्वा॥३५॥ मनो न। न येषु। येषु हवने येषु। हवने
षु तिग्मम्। तिग्मं विपः। विपश्च्यवा। च्यवा धनुषः। धनुषो द्रव
न्ता। द्रवन्तेति द्रवन्ता॥ आपः। पः श्रष्टाभिः। श्रष्टाभिस्तुवि ॥९२॥

क्र०८

॥९३॥ सीहि। उत्सुसि। अग्निः। रायः। रायस्पोषेण। पोषेण यजमानम्। यजे
मानमित्रियजमानम्। सजोग्माना दिवा। सजोग्मान इति सम्
जग्मानः। दिवा पृथिव्या। पृथिव्याम् थी। मथ्यीमन्थि शोचिषा।
मन्थिशोचिषा निरस्तः। मन्थिशोचिषेति मन्थि। शोचिषा। निर
स्तो मर्कः। निरस्त इति निः। अस्तः। मर्को मन्थिनः। मन्थिनो
धिष्ठानम्। अधिष्ठानमसि। अधिस्थानमिति अधि। स्थानम्।
असीत्यसि॥३७॥ ये देवासः। देवासो दिवि। दिव्येकादश। एका
दश स्थास्थ पृथिव्याम्। पृथिव्याम धि। अध्येकादश। एका ॥९३॥

दन्नास्य।स्येतिस्य।अप्सु।क्षितोमहिना।अप्सुक्षितऽ३ सं
प्सु।क्षितंभमहिनेकादन्ना।एकादन्नस्य।स्यने।तेवौदेसः।देवा
सोयज्ञम्।यज्ञमिमम्।इमञ्जुषध्वम्।जुषध्वमितिजुषध्वम्।
॥३६॥आग्रायणोसि।असिस्वाग्रयणः।स्वाग्रयणऽइतिस्व।
आग्रयणः।पाहियज्ञम्।यज्ञम्पाहि।पाहियज्ञपतिम्।यज्ञपंवि तिं
ष्णुम्यज्ञपतिमितियज्ञ।पतिम्।विष्णुस्त्वाम्।त्वामिन्द्रियेण।
इन्द्रियेणपातु।पातुविष्णुम्।विष्णुन्त्वम्।त्वम्पाहि।पाह्यभि।
अभिसवनानि।सवनानिपाहि।पाहीतिपाहि॥३७॥सोमम्प्रव

क्र० ६
॥८५॥

ते। पवते सोमः॥ सोमः पवते। पवतेऽस्मै। अस्मै ब्रह्मणे। ब्रह्मणे
क्षत्राय। क्षत्राय सुन्वते। सुन्वते यजमानाय। यजमानायेषे। इ
षऽऊर्जे। ऊर्जेऽद्भ्यः। अद्भ्यऽओषधीभ्यः। अद्भ्यऽइत्यत्ऽभ्यः।
ओषधीभ्यो द्यावापृथिवीभ्याम्। द्यावापृथिवीभ्यां सुभूता
य। सुभूताय विश्वेभ्यः। सुभूतायेति सु। भूताय। विश्वेभ्यस्त्वा।
त्वा देवेभ्यः। देवेभ्यऽइति देवेभ्यः॥२०॥ इन्द्राय त्वा। त्वा बृहद्वते।
बृहद्वते वयस्वते। बृहद्वतऽइति बृहत्। वते। वयस्वतऽउक्था ह२
व्यम्। उक्थाव्यं गृह्णामि। उक्थाव्यमित्युक्थ। अव्यम्। गृह्णामि ॥८६॥

ति गृह्णामि।पत्नी।तुऽइन्दु।इन्दु बृहत्।बृहद्वयः। वपुष्मस्मै।नस्मै
त्वा।त्वा विश्वेभ्यः।विश्वेभ्यस्त्वा।त्वोक्थेभ्यः।उक्थेभ्यस्त्वा।त्वा देवेभ्यः
।देवेभ्यस्त्वा।त्वा देवाव्यम्।देवाव्यं यज्ञस्य।देवाव्यमिति देवऽअ
व्यम्।यज्ञस्यायुषे।आयुषे गृह्णामि।गृह्णामि मित्रावरुणाभ्या
म्।।२४।।मित्रावरुणाभ्यामिन्द्राय।इन्द्रायेन्द्राग्निभ्याम्।इन्द्राग्नि
भ्यामिन्द्रावरुणाभ्याम्।इन्द्राग्निभ्यामितीन्द्राग्नि।भ्याम्।इन्द्रा
वरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्याम्।इन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्रा
विष्णुभ्याम्।इन्द्राबृहस्पतिभ्यामितीन्द्राबृहस्पति।भ्याम्।इ

नृम्णः। तुविनृम्णो ऽअस्य। तुविनृम्ण ऽइति तुवि। नृम्णः। अ
स्याश्रीणीत। अश्रीणीतादित्येभ्यः। आदित्येभ्यस्त्वा। आदित्येभ्य इत्यादि
त्या। दित्येभ्यः। भस्त्वा प्रजाः। प्रजाः पाहि। प्रजा इति प्र। जाः। पाह्य
पमृष्टः। अपमृष्टो मर्कः। अपमृष्ट ऽइत्यप। मृष्टः। मर्को देवाः
। देवास्त्वा। त्वा मन्थिपाः। मन्थिपाः प्र। मन्थिपा ऽइति मन्थि। पाः।
प्रणयन्तु। नयन्त्वनाधृष्टा। अनाधृष्टासि। असीत्यसि॥ १६॥
सुप्रजाः प्रजाः। सुप्रजा ऽइति सु। प्रजाः। प्रजाः प्रजनयन्। प्र
जा ऽइति प्र। जाः। प्रजनयन् परि। प्रजनयन्निति प्र। जनयन्। प

ध्रुवा। मेनैः। अच्युतानामच्युतक्षित्तमः। अच्युतक्षित्तमो वैश्वान
राय। अच्युतक्षित्तमऽइ सच्युतक्षित्।तमः। वैश्वानराय त्वा। त्वे
तित्वा। ध्रुवन्ध्रुवेण। ध्रुवेण मनसा। मनसा वाचा। वाचा सोमम्।
सोममवे। अवनयामि। नयामीति नयामि। अथा नः। नऽइन्द्रऽइद्
ऽइत्। इद्विशः। विशोऽसपत्नाः। असपत्नाः समनसः। समनसस्कर
त्। समनसऽइति सम्ऽमनसः। करदिति करत्। ॥२८॥ यस्ते। ते द्रप्सः
द्रप्सस्कन्दति। स्कन्दति यः। यस्ते। तेऽअंशुः। अंशुर्ग्रावच्युतः।
ग्रावच्युतो धिषणयोः। ग्रावच्युतऽइति ग्रावऽच्युतः। धिषणयो

का॰ ८

॥९६॥ रुपस्थान्।उपस्थादि सुप।स्थान्।अद्रु र्वोर्वी। वा परि।परि वा।
वायवः। वः पवित्रान्।पवित्रा त्नमू।तन्नौ। नेजुहोमि।जुहोमिम
नसा।मनसा वषट्कृतम्। वषट्कृतं स्वाहा। वषट्कृ तमिति व
षट्।कृ तम्।स्वाहा देवानाम्।देवानामुत्क्रमणम्।उत्क्रमण
मसि।उत्क्रमणमि सुन्।क्रमणम्।असी संसि।२५।प्राणा
य मे।मे वर्चोदाः। वर्चोदा वर्चसे। वर्चोदा इति वर्चः।दाः। व
र्चसे पवस्व।पवस्व व्यानाय। व्यानाय उदानाय। व्यानायेति
वि।आनायं।उदानाय वाचे।उदानायेत्युत्।आनाय।वाचे ॥९६॥

क्रतुदक्षाभ्याम्। क्रतुदक्षाभ्यामुऽ श्रोत्राय। श्रोत्राऽ चक्षुर्भ्या
म्। चक्षुर्भ्यामिति। चक्षुर्भ्यामिति चक्षुःऽभ्याम्। मे वर्चोदसौ। व
र्चोदसौ वर्चसे। वर्चोदसाविति वर्चःऽ। दसौ। वर्चसे पवेथा
म्। पवेथामात्मने॥२६॥ आत्मनऽउर्जसे। ओजसऽ आयु
षे। आयुषे विश्वाभ्यः। विश्वाभ्यो मे। मे प्रजाभ्यः प्रजाभ्यऽइ
ति प्रऽजाभ्यः॥२७॥ कोऽसि। असि कतमः। कतमः कस्य। क
स्य कः। को नाम। नाम ते। तेन नाम। यस्य ते। ते नाम। नाम अमन्महि
। अमन्महि यम्। यन्त्वा। त्वा सोमेन। सोमेनातीतृपाम। अती

क्र०८

॥९८॥ तपामेसमीरथामम॥२९॥मधं चेत्वा।त्वार्मधंवाय।माधंवायमशुक्रा
यामशुक्राय।शुचंयेशुचंयेनभंसे।नभंसेनमस्याय।नभस्याय
षे ।इषऽऊर्जे।ऊर्जेसहंसे।सहंसेसहस्याय।सहस्यायतप
से।तपंसेतपस्याय।तपस्यायाऽहसस्प तये।अंहंसःसंप
तयऽइतिसंहसःप्रतये॥३०॥इन्द्राग्नीऽआगंतम।इन्द्राग्नीऽइ
तीन्द्राग्नी।आगंतम।गंतऽसुतम।सुतंगीर्भिः।गीर्भिर्नर्भः।गी
र्भिरितिगीःभिः।नभौवरेण्यम।वरेण्यमितिवरेण्यम।अस्य
पातम।पातन्धिया।धियेषिता।इषितेतीषिता।इन्द्राग्निभ्यान्त्वा॥ ॥९८॥

इन्द्राग्निभ्यामितीन्द्राग्निभ्याम्। त्वेतित्वा॥ १०॥ आघ। घाये। येऽ
अग्निम्। अग्निमिन्धते। इन्धते स्तृणन्ति। स्तृणन्ति बर्हिः। बर्हि
रानुषक्। आनुषगिति सोऽनुषक्। येषामिन्द्रः। इन्द्रो युवा। युवा स
खा। सखेति सखा। अग्नीन्द्राभ्यान्त्वा। त्वेतित्वा॥ ११॥ ओमासश्च
र्षणीधृतः। चर्षणीधृतो विश्वे। चर्षणिधृत इति चर्षणि।
धृतः। विश्वे देवासः। देवास आगंत। आगंत। गंतेतिगंत।
दा दाश्वांसो दाशुषः। दाशुषः सुतम्। सुतमिति सुतम्॥ १२॥ आश्रु
णुता मे। मेऽइमम्। इमं हवम्। हवमिति हवम्। एदम्। उद

॥९६॥ ब॒र्हिः। ब॒र्हिर् नि॒षी॑दत। सीदते॒ति सी॑दत॥ ३४॥ इन्द्र॑ मरुत्वः।
मरुत्व॒ऽइन्द्र। इ॒ह पा॑हि। पा॒हि सोम॑म्। सोम॑म् यथा॑। यथा॑ शा
र्याते। शा॒र्या॒तेऽअपि॑बः। अपि॑बः सु॒तस्य॑। सु॒तस्येति॑ सु
तस्य॑। तव॑ प्रणी॑ती। प्रणी॑ती तव॑। प्रणी॒तीति॒ प्रऽनी॑ती। तव॑
शूर। शूर॒ शर्म॑न्। शर्म॒न्ना वि॑वासन्ति। आ वि॑वासन्ति।
वि॒वा॒स॒न्ति॒ क॒वयः॑। क॒वयः॑ सु॒य॒ज्ञाः। सु॒य॒ज्ञाऽइति॑ सु
यज्ञाः॥ इन्द्रा॑य त्वा। त्वा म॒रुत्व॑ते। म॒रुत्व॑ते॒ऽइति॑ म॒रुत्व॑ते॥ ३५॥ ॥९७॥
म॒रुत्व॑न्तम् वृष॒भम्। वृष॒भम् वावृधा॒नम्। वा॒वृधा॒नम्

२८
मवोकेरिम्।धुरुधानमिति वचधानम्।अकवारिन्द्रियम्।अ
कवारिमित्यकव।अरिम्।द्रियम्६·ग्रासम्।ग्रासमिन्द्रम्।इन्द्रमि
नीन्द्रम्।विभ्वासाहमवसे।विभ्वसहमिति विभ्वासहम्।अ
वसेनूतनाय।नूतनायोग्रम्।उग्रम्६·सहोदाम्।सहोदामिह।
इ सहोदामिति सहःदाम्।इहतम्।तम्६·हुवेम।हुवेमेति हुवेम।मुस
र्न्त्वा।वोजसे।ओजसे।ऽइसोजसे।।२५।।सजोषाऽइन्द्र।सजो
षाऽइति सजोषाः।इन्द्रसगणः।सगणो मरुद्भिः।सगणऽइति स।
गणः।मरुद्भिःसोमम्।मरुद्भिरिति मरुत्भिः।सोमंपिब।पिब

क्र॰

॥८१॥ वृत्रहा। वृत्रहा शूर। वृत्रहेति वृत्रऽहा। शूर विद्वान्। विद्वानि
ति विद्वान्। जहि शत्रून्। शत्रूँ३ः। रप। अप मृधः। मृधो नुदस्व।
नुदस्वाथ। अथाभयम्। अभयं कृणुहि। कृणुहि विश्वतः। वि
श्वतो नः। नुऽइति नः॥ ३६॥ मरुत्वाँ३ः। इन्द्र। इन्द्र वृषभः। वृ
षभो रणाय। रणाय पिब। पिब सोमम्। सोममनुष्वधम्।
अनुष्वधं मदाय। अनुष्वधमित्यनु। स्वधम्। मदायेति मदा
य। आ सिञ्चस्व। सिञ्चस्व जठरे। जठरे मध्वः। मध्व ऊर्मिं
म्। ऊर्मिं त्वम्। त्वं राजा। राजासि। असि प्रति। प्रति पत्। प्रतिपत्तु ॥८१॥

ति

नानोमू। प्रतिप्रद्दिप्रति। पनू। सुताना। नामिति सुतानामू॥३७॥
महाँ। इन्द्रः। इन्द्रो नृवत्। नृवदा। आ चर्षणिप्राः। नृवदिति नृ।
वत्। चर्षणिप्रा उत। चर्षणिप्रा इति चर्षणिऽप्राः। उत द्वि
बर्हाः। द्विबर्हा अमिनः। द्विबर्हा इति द्विऽबर्हाः। अमिनः
सहोभिः। सहोभिरिति सहःऽभिः। अस्मद्र्यग्वावृधे। वावृ
धे वीर्याय। वावृध इति ववृधे। वीर्यायोरुः। उरुः पृथुः। पृ
थुः सुकृतः। सुकृतः कर्तृभिः। सुकृत इति सुऽकृतः। कर्तृ
भिर्भूत्। कर्तृभिरिति कर्तृऽभिः। नृन्महे न्द्राय। महे न्द्रायला॥

क्र॰
१०॥ महेन्द्रायेतिमहाऽइन्द्राय। त्वेति त्वा॥३८॥ यऽओजसा। ओजसा
पर्जन्यः॥ पर्जन्यो वृष्टिमाँ॥ इव। वृष्टिमानिति वृष्टिमान्। इ
व। स्तोमैर्वत्सस्य। वत्सस्य वावृधे। वावृधऽइति ववृधे॥३९॥
उदु त्यम्। उऽइत्यू। त्यञ्जातवेदसम्। जातवेदसन्देवम्।
जातवेदसमिति जातऽवेदसम्। देवं वहन्ति। वहन्ति के
तवः। केतवऽइति केतवः॥ दृशे विश्वाय। विश्वाय सूर्यम्।
सूर्यं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥४०॥ चित्रन्देवानाम्। देवा
नामुदगात्। उदगादनीकम्। अनीकञ्चक्षुः। चक्षुर्मि

नस्य । मित्रस्य वरुणस्य । वरुणस्याग्नेः । अग्नेरित्यग्नेः ॥ आप्राः
अप्रा द्यावापृथिवी । द्यावापृथिवी ऽअन्तरिक्षम् । द्यावापृ
थिवी ऽइति द्यावापृथिवी । अन्तरिक्षं सूर्यः । सूर्य ऽआ
त्मा । आत्मा जगतः । जगतस्तस्थुषः । तस्थुषश्च । च स्वाहा ।
स्वाहेति स्वाहा ॥ ४२ ॥ रूपेण वः । वो रूपम् । रूपमभि । अभ्या
गाम् । आगाम् । अगां तुथः । तुथो वः । वो विश्ववेदाः । विश्ववे
दा वि । विश्ववेदा ऽइति विश्वऽवेदाः । वि भजतु । भजत्विति भ
जतु । ऋतस्य पथा । पथा प्र । प्रेत । इत चन्द्रदक्षिणाः । चन्द्रद

ऋ०

१०॥ मुहेन्द्रायेतिमहा। इन्द्राय। त्वेतिं च॥३८॥ ९५ ओजसा। ओंजसा

पर्जन्यः। पर्जन्यो व ष्टिमारं। ईव। वृष्टिमानिवेति मान्। ई रर

व। सोमैवृत्सस्य। वृत्सस्य च। व धे। वृ रु धुऽइति व धे॥२९॥

उद्रुत्सम्। उत्ऽसं। स ज्ञात वेदसम्। जात वेदसन्देवम्।

जात वेदसमिति जात। वेदसम्। देवम्वहन्ति। वहन्ति। के

तवः। केतवऽइति केतवः। द्रुशे विश्वाय। विश्वाय सूर्यम्।

सूर्यं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥४०॥ चित्रन्देवानां म्। देवा

नामुत्। उदगात्। अगादनी कम्। अनी कञ्च क्षुः। च क्षुर्मि

नस्य। मित्रस्य वरुणस्य। वरुणस्याग्नेः। अग्नेरित्यग्नेः। आप्राः
अप्रा द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी ऽअन्तरिक्षम्। द्यावापृ
थिवी ऽइति द्यावापृथिवी। अन्तरिक्षꣳ सूर्यः। सूर्य ऽआ
त्मा। आत्मा जगतः। जगतस्तस्थुषः। तस्थुषश्च। च स्वाहा।
स्वाहेति स्वाहा॥ ७१॥ रूपेण वः। वो रूपम्। रूपमभि। अभ्या
गाम्। आगाम्। अगां तुथः। तुथो वः। वो विश्ववेदाः। विश्ववे
दा वि। विश्ववेदा ऽइति विश्ववेदाः। वि भजतु। भजत्विति भ
जतु। ऋतस्य पथा। पथा प्र। प्रेत। इत चन्द्रदक्षिणाः। चन्द्रद

क्रा०८

१९४॥ क्षिणावि । चन्द्रदक्षिणाऽइति चन्द्र । दक्षिणाः । वि स्वः । स्वः पश्य ।
स्वरिति स्वः । पश्य वि । व्यन्तरिक्षम् । अन्तरिक्षं यतस्व । यत
स्व सदस्यैः । सदस्यैरिति सदस्यैः ॥ ४२॥ ब्राह्मणमद्य । अद्य
विदेयम् । विदेयं पितृमन्तम् । पितृमन्तं पैतृमत्यम् । पि
तृमन्तमिति पितृ । मन्तम् । पैतृमत्यमृषिम् । पैतृमत्यमि
ति पैतृ । मत्यम् । ऋषिमार्षेयम् । आर्षेयꣳ सुधातुद
क्षिणम् । सुधातुदक्षिणमिति सुधातु । दक्षिणम् । अस्मद्रा
ता देवत्रा । अस्मद्राताऽइत्यस्मत्ऽराताः । देवत्रागच्छत ॥ १९४

देवेभ्येति देवेभ्यः। गच्छत प्रदातारम्। प्रदातारमा विशत।
प्रदातारमिति प्र। दातारम्। आ विशत। विशतेति विश
त॥४५॥ अग्नये त्वा। त्वा मह्यम्। मह्यं वरुणः। वरुणो द
दातु। ददातु सः। सोऽमृतत्वम्। अमृतत्वमशीय। अमृत
त्वमित्यमृत। त्वम्। अशीयायुः। आयुर्दात्रे। दात्रऽएधि।
एधि मयः। मयो मह्यम्। मह्यं प्रतिग्रहीत्रे। प्रतिग्रही
त्रे रुद्राय। प्रतिग्रहीत्रऽइति प्रति। ग्रहीत्रे। रुद्राय प्रा
णः। प्राणो वयः। वयो बृहस्पतये। बृहस्पतये त्वा। त्व

ऋ०८

॥९२॥ ऊयं ॥ मयो भुमाय। भुमाय हृयं ॥ हृयो च यं ॥ च यु ऽइति च यं ॥
॥४४॥ कौ दातू। अद्वात्क स्मै। कस्मै कामं ॥ कामं ः कामीय।
कामायेति काभीय। कामो दुता। दूता कामं ॥ कामं प्रति
गृहीता। प्रतिगृहीता कामं। प्रतिगृहीतेति प्रति। गृहीता।
कामेन नू। एन नै। नु ऽइतिते ॥४५॥ ॥इति क्रमसंहितायां स
त्तमो ध्यायः ॥७॥ अद्रिते भ्यं स्त्वा। त्वेतिला। विष्णे ऽउरुगा
य। विष्णो ऽइति विष्णो। उरुगैणा सुरुगाया ॥१॥ कदा चन। चन
स। प्रयुच्छसि। युच्छसु भे। उभेनि। उभे ऽइत्सु भे। निपासि। पा ॥९२

त्रिजन्मनी। जन्मनीऽइतित्रिजन्मनी। तुरीयादित्य। आदित्य
सवनम्। सवनन्ते। तऽइन्द्रियम्। इन्द्रियमातस्थौ। आतस्थौ।
तस्थावमृतम्। अमृतन्दिवि। दिव्यादित्येभ्यः। आदित्येभ्य
स्स्वा। स्वेतिस्वा॥२॥ यज्ञो देवानाम्। देवानाम्प्रति। प्रत्येति। एति
ति सुम्नम्। सुम्नमादित्यासः। आदित्यासोभवत। भवता
मृडयन्तः। मृडयन्तऽइतिमृडयन्तः। आवः। वोर्वाची। अ
र्वाचीसुमतिः। सुमतिर्ववृत्यात्। सुमतिरितिसुऽमतिः।
ववृत्यादंहोः। अंहोश्चित्। चिद्या। यावरिवोवित्तरा। वरि

ऋ०८

॥९३॥ रि वो वि नु सैरो नू। ऋरि वो वि नु रे ति वरिवो वि नू। रो नै। अ सेद्दा
दुस्तु स्तु अ आ दुस्ते स्तु स्वा। त्वे ति त्वा॥२॥ विवे स्वन्ता दिस्त।
आ दुस्तैषः। एष तै। तेसो म पीथः। सोम पीथ स्तस्मि नू। सोम
पी थ ऽ इति सो म। पी थः। तस्मि न्म त्स्व। मत्स्वे ति मत्स्व। अदे
स्मै। अस्मै नरः। नरो व च से। वच से द धा त न। द धात न त
ना। म द्रा शी र्दा। आ शी र्दं दम्प ती। आ शीर्दे स्यो शीः। दा॥
दम्पती वा मम्। दम्प ती ऽ इति दम्। पती। वा म मं स्तु तः। अ
स्तु त ऽ इ ति सस्तु तः। पु मो स्तु त्रः। पुत्रो जा य ते। जा य ते वि न्द ॥९३॥

नै। विन्दते वसुं। वस्वधि। अधि विश्वाहां। विश्वाहा पेरुः। अ
रूपऽसंधते। एधुते गृहे। गृहऽइति गृहे॥ ६॥ वामममद्य। अद्य स
वितः। सवितर्वामम्। वाममु श्वः। उँऽइत्यूँ। श्वो दिवेदिवे। दिवे
दिवे वामम्। दिवेदिवऽइति दिवेऽदिवे। वाममस्मभ्यम्। अस्म
भ्यं सावीः। सावीरिति सावीः। वामस्य हि। हि क्षयस्य। क्षय
स्य देव। देव भूरेः। भूरेरया। अया धिया। धिया वामभाजः।
वामभाजः स्याम। वामभाजऽइति वामऽभाजः। स्यामेति स्या
म॥ ७॥ सा वित्त्रो सि। असि चनोधाः। चनोधाश्चनोधाः। चनो

का०८

॥१७॥ धाऽइति चनः। धाः। चनो धाऽअसि। चनो धाऽइति चनः॒ऽधाः।
असि चनः। चनो मयि। मयि धेहि। धेहीति धेहि। जिन्वं यज्ञम्।
यज्ञं जिन्व। जिन्वं यज्ञपतिम्। यज्ञपतिं भगाय। यज्ञपतिमि
ति यज्ञ। पतिम्। भगाय देवाय। देवाय त्वा। त्वा सवित्रे। सवि
त्रऽइति सवित्रे॥६॥ सुश्लोकासि। सुश्लोकेति सुऽश्लोक। असि
सुप्रतिष्ठानः। सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षाय। सुप्रतिष्ठानऽइ
ति सुऽप्रतिष्ठानः। बृहदुक्षाय नमः। बृहदुक्षायेति बृहत्।
उक्षाय। नमऽइति नमः॥७॥ बृहस्पतिसुतस्य देव। बृहस् ॥१७॥

स्पतिं सुतस्येति बृहस्पते । सुतस्य । देव सोम । सोम ते । त ऽइन्द्र ।
इन्द्रेन्द्रियावतः । इन्द्रियावतः पत्नीवतः । इन्द्रियवत ऽइतीन्द्रि
यऽवतः । पत्नीवतो ग्रहान् । पत्नीवत ऽइति पत्नीऽवतः । ग्रहाँ ऋ
ऽऋध्यासम् । ऋध्यासमित्यृध्यासम् । अहम्परस्तात् । परस्ता
दहम् । अहमवस्तात् । अवस्ताद्यत् । यदन्तरिक्षम् । अन्तरिक्ष
न्तत् । तदु मे । उँ ऽइयूँ । मे पिता । पिताभूत् । अभूदित्यभूत् । अह
ऽसूर्य्यम् । सूर्य्यमुभयतः । उभयतो ददर्श । ददर्शाहम् । अहन्दे
वानाम् । देवानाम्परमम् । परमङ्गुहा । गुहा यत् । यदिति यत् ॥ ८ ॥

कं० ६

॥१५॥ अग्ना३ऽइ पत्नीवन् । पत्नीवन्त्सजूः । पत्नीवन्निति पत्नीऽवन् । सजूः
देवेन । सजूरिति सऽजूः । देवेन त्वष्ट्रा । त्वष्ट्रा सोमम् । सोमं
पिब । पिब स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा । प्रजापतिर्वृषा । प्रजापति-
रिति प्रजाऽपतिः । वृषासि । असि रेतोधाः । रेतोधा रेतः । रे-
तोधा इति रेतःऽधाः । रेतो मयि । मयि धेहि । धेहि प्रजापतेः ।
प्रजापतेस्ते । प्रजापतेरिति प्रजाऽपतेः । ते वृष्णः । वृष्णो रे-
तोधसः । रेतोधसो रेतोधाम् । रेतोधस इति रेतःऽधसः । रेतो-
धामशीय । रेतोधामिति रेतःऽधाम् । अशीयेत्यशीय ॥ १ ॥ ह ॥१५॥

रिरसि। असि हरियोजनः। हरियोजनो हरिभ्याम्। हरियो
जन इति हरि। योजनः। हरिभ्यान्त्वा। हरिभ्यामिति ह
रि। भ्याम्। त्वेति त्वा। हर्योर्धानाः। धानास्थ। स्थसहसोमाः। स
हसोमा इन्द्राय। सहसोमा इति सह। सोमाः। इन्द्रायेती
न्द्राय॥ १०॥ यस्ते। तेऽश्वसनिः। अश्वसनिर्भक्षः। अश्वस
निरित्यश्व। सनिः। भक्षो यः। यो गोसनिः। गोसनिस्तस्य। गो
सनिरिति गो। सनिः। तस्य ते। तऽइष्टयजुषः। इष्टयजुषस्स्तु
त स्तोमस्य। इष्टयजुष इतीष्ट। यजुषः। स्तुतस्तोमस्य स्तु

क्र०८

॥१६॥ स्तोच्छ्कस्य।स्तुतस्तोमस्येति स्तुत।स्तोमस्य।त्रु   स्तोच्छ्कस्योप
हूतस्य।त्रुस्तोच्छ्कस्येति त्रुस्त।उच्छ्कस्य।उपहूतस्योपहूतः।उ
पहूतस्येत्युप।हूतस्य।उपहूतोभक्षयामि।उपहूतः।इत्युप।हूतः।
ति भक्षयामीर्भक्षयामि॥३१॥ देवहेळनस्येनसः। देवहेळनस्येति
देव।हेळनस्य। एनसोवयजनमसि। अवयजनमसि। अवयजनम
सि। अव।यजनम्।अस्मिन्मनुष्यकृतस्य। मनुष्यकृतस्येन पितृ
कृतस्य। मनुष्यकृतस्येति मनुष्य। कृतस्य। पितृकृतस्यात्म
कृतस्य। पितृकृतस्येति पितृ। कृतस्य। आत्मकृतस्येनसऽ ॥१६॥

एनसः। आत्मकृतस्येत्यात्म। कृतस्य। एनस ऽएनसो वयजे
नम्। एनस ऽएनस ऽइत्येनसः। एनसः। अवयजनमसि। अव
यजनमित्यवयजनम्। असीत्यसि। यच्च। चाहम्। अहमेनः। ए
नो विद्वान्। विद्वांश्चकार। चकार। यत्। यच्च। चाविद्वान्। अ
विद्वांस्तस्य। तस्य सर्वस्य। सर्वस्येति सर्वस्य॥३२॥ समिन्द्र। इ
न्द्र णः। णो मनसा। मनसा नेषि। नेषि गोभिः। गोभिः। सूरिभिः। सू
रिभिर्मघवन्। सूरिभिरिति सूरि। भिः। मघवन्त्स्वस्त्या। मघव
न्निति मघ। वन्। स्वस्त्येति स्वस्त्या। ब्रह्मणा। देवकृतम्। देव

ऋ० ६

॥१७॥ हव्नु यन्नू देवहव्तुमिति देव। हव्तम्। यदस्ति। अस्ति देवानाम्। दे
वानां सुमतौ। सुमतौ यज्ञियानाम्। सुमताविति सु। मतौ।
नु यज्ञियानां स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३॥ धाता। रातिः। रातिः स
विता। सवितेदम्। इदं जुषन्ताम्। जुषन्तां प्रजापतिः। प्रजा
पतिर्निधिपाः। प्रजापतिरिति प्रजा। पतिः। निधिपा देवः। नि
धिपा इति निधि। पाः। देवोऽअग्निः। अग्निस्त्वग्निः। त्वष्टा वि
ष्णुः। विष्णुः प्रजया। प्रजया संरराणाः। प्रजयेति प्र। जया। सं
रराणा यजमानाय। संरराणा इति सम्। रराणाः। यजमा ॥१८॥

नापुद्रविणम्।द्रविणं धोदेत।दुधात स्वाहा।स्वाहेति स्वाहा॥३४॥
सुगावेभ सुगेति सु।गा।वोदेवाः।देवाः सदना।सदना ऽ अकर्म्म।
अकर्म्मयेभ ऽ आजग्म।आजग्मेदम्।आजग्मेसा।जग्म।उदं
सवनम्।सवनं जुषाणाः।जुषाणा ऽ इति जुषाणाः।भरमाणा वहं
मानाः।वहमानाहु वी७षि।हुवी७ष्यस्मे।अस्मेधत्त।असमे
ऽ इत्यस्मे।धत्तवसवः।वसवोवसूनि।वसूनि स्वाहा।स्वाहेति
स्वाहा॥३५॥यां२।ऽ आवहः।आवहः।अवहऽउशतः।उशतो
देव।देवदेवान्।देवांस्तान्।तान्प्र।प्रेरय।ईरयस्वे।स्वेऽअग्ने।अ

क्रो० ६

१६॥ ग्नेसधस्थे।सधस्थऽइतिसध।स्थे।जक्षिवाꣳसः पपिवाꣳसः
जक्षिवाꣳसऽइतिजक्षिवाꣳसः।पपिवाꣳसश्च।पपिवाꣳस
ऽइतिपपि।वाꣳसः।चविश्वे।विश्वेसुम।असुक्षुर्मम।चमर्मꣳ
स्वः।स्वरातिष्ठत।आतिष्ठत।तिष्ठतानु।अनुस्वाहा।स्वाहे
तिस्वाहा॥३६॥ हव्यः।हिꣳसित्वा।त्वाप्रयाति।प्रयातिर्हे।प्रय
तीतिप्र।यति।यज्ञेऽअस्मिन्।अस्मिन्नग्ने।अग्नेहोतारम्।
होतारमवृणीमहि।अवृणीमहीह।इहेतिइह।ऋधगयाः
अयाऽऋधक्।ऋधगुत।उताशमिष्ठाः।अशुमिष्ठाः प्रजा॥१८॥

न
ननु। प्रजान्न्यज्ञम्। प्रजानन्निति प्र। जानन्। यज्ञमुपं। उपया
हि। याहि विद्वान्। विद्वान्त्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३७॥ यज्ञं य
ज्ञम्। यज्ञं गच्छ। गच्छ यज्ञपतिम्। यज्ञपतिं स्वाम्। यज्ञपति
मिति यज्ञ। पतिम्। स्वां योनिम्। योनिमिति योनिम्। एष
ते। ते यज्ञः। यज्ञो यज्ञपते। यज्ञपते सहसूक्तवाकः। यज्ञपे
तऽइति यज्ञ। पते। सहसूक्तवाकः सर्ववीरः। सहसूक्तवा
कऽइति सह। सूक्तवाकः। सर्ववीरस्तम्। सर्ववीरऽइति सर्व
। वीरः। तं जुषस्व। जुषस्व स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३८॥ उरुं

ऋ०२

।११९॥ हि।हिराजा।राजावरुणः।वरुणश्चकार।चकारसूर्याय।सूर्या

यपन्थाम्।पन्थामन्वेतवे।अन्वेतवाऽउ।अन्वेतवाऽइत्यनु।

एतवे।उँऽइत्युँ।अपदेपादा।पादाप्रतिधातवे।प्रतिधातवे

कः।प्रतिधातवऽइतिप्रति।धातवे।अकरुत।उतापवक्ता।

अपवक्ताहृदयाविधः।अपवक्तेत्यप।वक्ता।हृदयाविधश्चि

त्।हृदयाविधऽइतिहृदय।विधः।चिदितिचित्।नमोवरुणा

य।वरुणायाभिष्ठितः।अभिष्ठितोवरुणस्य।अभिष्ठितऽ

इत्यभि।स्थितः।वरुणस्यपाशः।पाशऽइतिपाशः॥३१॥अ ॥११५

ग्नेरनीकम्। अनीकमपः। अपऽआविवेश। आविवेश। वि
वेशापाम्। अपान्नपात्। नपात्प्रतिरक्षन्। प्रतिरक्षन्नसुर्य्यम्।
प्रतिरक्षन्निति प्रति। रक्षन्। असुर्य्यमित्यसुर्य्यम्। दमेदमे
समिधम्। दमेदमऽइति दमेऽदमे। समिधं यक्षि। समिधमिति
सम्ऽइधम्। यक्ष्यग्ने। अग्ने प्रति। प्रति ते। ते जिह्वा। जिह्वा घृ
तम्। घृतमुत्। उच्चरण्यत्। चरण्यत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा।
॥२०॥ समुद्रे ते। ते हृदयम्। हृदयमप्सु। अप्स्वन्तः। अप्स्वित्यप्
सुऽप्सु। अन्तः सम्। अन्तरित्यन्तः। त्वा विशन्तु। विशन्त्वोषधीः। ओ
सन्त्वा।

का० ६

॥१००॥ षधीकृत। कृ नार्पयः। आपृ ऽ इत्यापः। यज्ञस्यंत्वा। त्वा यज्ञ पते। यज्ञ
पतेसु क्तो क्तौ। यज्ञपत ऽ इति यज्ञ। पते। सुक्तो क्तौ नमो वाके।
सुक्तो क्ता विति सुक्त। उक्तौ। नमो वाके विधेम। नमोवाक ऽ इ
तिनमः। वाके। विधेम यत्। यत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २३॥ दे
वीरापः। आपृ ऽ एषः। एषवः। योग र्भ। गर्भस्तमृ। तं ६ सुप्री
तमृ। सुप्रीतं ६ सु भृतं नमृ। सुप्रीतमिति सु प्रीतमृ। सुभृतं वि
भृत। सुभृतमिति सु भृतमृ। बिभृतेति बिभृत। देवे सोम। सो
मैषः। एषतैं। ते लोकः। लोकस्तस्मिन्। तस्मिन् छमृ। शञ्च॥ ॥१०४॥

चुघस्वे। घस्वपरि। परिचा। चुवृक्ष्व। वृक्ष्वेति वृक्ष्व। देवानां। ७ सु
मित्रा। सुमित्रि दसि। सुमित्रिति सुमित्र। इतू। असीसेसि॥२७॥ एजं
तु दशमास्यः। दशमास्यो गर्ब्भम्। दशमास्य इति दश। मास्यः।
गर्ब्भो जरायुणा। जरायुणा सह। सहेति सह। यथायम्। अय
म्वायुः। वायुरेजति। एजति यथा। यथा समुद्रः। समुद्र ए
जति। एजतीत्येजति। एवायम्। अयन्दशमास्यः। दशमास्यो
स्रु अस्रत्। दशमा... इति दश। मास्यः। अस्रज्जरायुणा। जरा
युणा सह। सहेति सह॥२८॥ यस्यै ते। ते यज्ञियः। यज्ञियो गर्ब्भः

कं०६

॥१०१॥ गर्भो यस्यै। यस्यै योनिः। योनिर्हिरण्ययी। हिरण्ययीति हिरण्य
यी। अङ्गान्यह्रुता। अह्रुता यस्य। यस्य तन्मातन्मात्रा। मात्रा स
मू। समजीगमम्। अजीगमं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २७॥
पुरुदस्मो विषुरूपः। पुरुदस्म ऽ इति पुरु। दस्मः। विषुरूप ऽ
इन्दुः। विषुरूप ऽ इति विषु। रूपः। इन्दुरन्तः। अन्तर्महिमानम्।
महिमानमानञ्ज। आनञ्ज धीरः। धीर ऽ इति धीरः। एक
पदीं द्विपदीम्। एकपदीमित्येक। पदीम्। द्विपदीं त्रिपदीम्।
द्विपदीमिति द्वि। पदीम्। त्रिपदीं चतुष्पदीम्। त्रिपदीमिति ॥३०४

तित्रि।पदीमू।चतुष्पदीमु ष्टापदीमू।चतुष्पदीमिति चतुः
पदीमू।अष्टापदीमुवना।अष्टापदीमित्यष्टा।पदीमू।भुव
नानु।अनुप्रथन्तामू।प्रथन्ताꣳ स्वाहा।हे स्वाति स्वाहा
॥२५॥मरुतो यस्य।यस्य हि।हि क्षये।क्षये पाथ।पाथा दिवो
दिवो विमहसः।विमहस ऽइति वि।महसः।स सुगोपातमः।
सुगोपातमो जने।सुगोपातम ऽइति सु।गोपातमः।जनुऽ
इति जने॥२६॥मही द्यौः।द्यौः पृथिवी।पृथिवी च।च नः।नः
ऽइममू।इमं यज्ञमू।यज्ञं मिमिक्षतामू।मिमिक्षतामिति मिक्षता मिमि

क्रं० ६

॥१०२॥ सूर्यो न। नो रश्मिभिः। रश्मिभिरिति रश्मि। भिः ॥२७॥
आ तिष्ठ। तिष्ठ वृत्रहन्। वृत्रहन् रथम्। वृत्रहन्निति वृत्र।
हन्। रथं युक्ता। युक्ता ते। ते ब्रह्मणा। ब्रह्मणा हरी। हरी इति
हरी। अर्वाचीनं सु। सु ते। ते मनः। मनो ग्रावा। ग्रावा कृणो
तु। कृणोतु वग्नुना। वग्नुनेति वग्नुना। इन्द्रो यत्वा। त्वा षोडशि
ने। षोडशिनऽइति षोडशिने। [illegible]। युक्ष्वा हि। हि केशिना। के
शिना हरी। हरी वृषणा। हरीऽइति हरी। वृषणा कक्ष्यप्रा। कक्ष्यप्रे
ति कक्ष्यप्रा। अथा नः। नऽइन्द्र। इन्द्र सोमपाः। सोमपा गिराम्। ॥१०२॥

सोमपाऽइतिसोमऽपाः। गिराम्। उपश्रुतिम्। उपश्रुतिञ्चराऽउपश्रुति

मित्युपऽश्रुतिम्। चरेतिचर॥ २९॥ इन्द्रमित्। इद्धरी। हरीवहतः। ह

रीऽइतिहरी। वहतः। अप्रतिधृष्टऽशवसम्। अप्रतिधृष्टऽशवसमित्य

प्रतिधृष्टऽशवसम्। ऋषीणाञ्च। च। स्तुतीः। स्तुतीरुप। उप। यज्ञ

म्। यज्ञञ्च। च। मानुषाणाम्। मानुषाणामिति मानुषाणाम्॥ ३०॥

यस्मात्। न। जातः। जातः परः। परोऽअन्यः। अन्योऽअस्ति। अस्ति

यः। यऽआविवेश। आविवेशभुवनानि। आविवेशेत्याऽविवेश। विवेश।

भुवनानि विश्वा। विश्वेति विश्वा। प्रजापतिः प्रजया। प्रजाप

का०८

॥१०३॥ त्रिरितिप्रजा॥पतिः॥प्रयाजेसः२रराणः॥प्रजयेति प्रजया॥सः२रराण
स्त्रीणि॥सः२रराणऽइतिसम्।रराणः॥ज्योतिज्योनी॥षि॥ज्योनी
षिसचते॥सचतेसः॥सपोउ स्त्री॥पोउस्त्रीति पोउस्त्री॥॥इन्द्र
स्याचुसम्राड्॥सम्राड्वरुणः॥सम्राडिति सम्।राट्॥वरुणस्याचु
राजा॥राजानौ॥नौ नौ॥ते भक्षम्॥भक्षञ्चकतुः॥चक्रतुरग्रे॥अ
ग्रऽएतम्॥एतमिस्तेतम्॥तयोरहम्॥अहमनु॥अनुभक्षम्॥भक्ष
म्भक्षयामि॥भक्षयामिवाक्॥वाग्देवी॥देवीजुषाणा॥जुषाणासो
मस्य॥सोमस्यतृप्यतु॥तृप्यतुसह॥सहप्राणेन॥प्राणेनस्वाहा॥॥१०३॥

स्वाहेति स्वाहा ॥ ३२ ॥ अग्ने पवस्व । पवस्व स्वपाः । स्वपाऽअस्मे । स्व
पाऽइति सु । अपाः । अस्मे वर्चः । अस्मेऽइत्यस्मे । वर्चः सुवीर्यम् । सु
वीर्यमिति सु । वीर्यम् । दधद्रयिम् । रयिम्मयि । मयि पोषम् । पोषमि
ति पोषम् । अग्नये त्वा । त्वा वर्चसे । वर्चसऽइति वर्चसे । अग्ने वर्च
स्विन् । वर्चस्वि न्वर्चस्वान् । वर्चस्वाँस्त्वम् । त्वन्देवेषु । देवेष्वसि ।
असि वर्चस्वान् । वर्चस्वानहम् । अहम्मनुष्येषु । मनुष्येषु भू
यासम् । भूयासमिति भूयासम् ॥ ३३ ॥ उत्तिष्ठन्नोजसा । उत्ति
ष्ठन्नित्युत् । तिष्ठन् । ओजसा सह । सह पीत्वी । पीत्वी शिप्रे । शिप्रेऽ

क्रं०९

॥१०४॥ अवेपयः। शिप्रे ऽ इति शिप्रे। अवेपय ऽ इत्यवेपयः। सोममिन्द्र। इन्द्र
चमू। चमू सुतम्। चमू ऽ इति चमू। सुतमिति सुतम्। इन्द्रीपत्वा।
त्वौजसे। ओजस ऽ इ सोजसे। इन्द्रो जिष्ठ। ओजिष्ठो जिष्ठः। ओजि
ष्ठस्त्वम्। त्वन्देवेषु। देवेष्वसि। अस्योजिष्ठः। ओजिष्ठो हम्। अ
हम्मनुष्येषु। मनुष्येषु भूपासम्। भूपासमिति भूपासम्॥३४॥
अदृश्रमस्य। अस्य केतवः। केतवो वि। विरश्मयः। रश्मयो जना
नाँनु। जनाँ३ऽ अनु। अन्वित्यनु। भ्राजन्तो ऽ अग्नयः। अग्नयो
यथा। यथेति यथा। सूर्याय त्वा। त्वा भ्राजायै। भ्राजायेति भ्रा ॥१०५॥

जायै। सूर्य्यो भ्राजिष्ठ। भ्राजिष्ठ भ्राजिष्ठः। भ्राजिष्ठस्त्वम्। त्वन्देवेषु।
देवेष्वसि। असि भ्राजिष्ठः। भ्राजिष्ठोहम्। अहम्मनुष्येषु। मनु
ष्येषु भूयासम्। भूयासमिति भूयासम्॥ ३५॥ आजिघ्र। जिघ्र
कलशम्। कलशम्मह्या। मह्या त्वा। आ त्वा। त्वा विशन्तु। विश
न्त्विन्दवः। इन्दवऽइतीन्दवः। पुनरूर्जा। ऊर्जा नि। नि वर्त्तस्व। व
र्त्तस्व सा। सा नः। नः सहस्रम्। सहस्रन्धुक्ष्व। धुक्ष्वोरुधारा। उरुधा
रा पयस्वती। उरुधारेत्युरुधारा। पयस्वती पुनः। पुनर्म्मा। मा वि
शतात्। आ विशतात्। विशताद्रयिः। रयिरिति रयिः॥ ३६॥ उदुदुस्त्रै।

ऋ०८

॥३०५॥ रन्ते हव्ये। हव्ये काम्ये। काम्ये चन्द्रे। चन्द्रे ज्योते। ज्योतेदिति। अदि
ति सरस्वति। सरस्वति महि। महि विश्रुति। विश्रुतीति विऽश्रुति।
एता ते। तेऽअघ्न्ये। अघ्न्ये नामानि। नामानि देवेभ्यः। देवेभ्यो मा। मा
सुकृतम्। सुकृतं ब्रूतात्। सुकृतमिति सुऽकृतम्। ब्रूतादिति
ब्रूतात्॥ ३॥ वि नः। नऽइन्द्र। इन्द्र मृधः। मृधो जहि। जहि नीचा।
नीचा यच्छ। यच्छ पृतन्यतः। पृतन्यतऽइति पृतन्यतः। योऽअस्मा न
न्। अस्माँ२ऽ अभिदासति। अभिदासत्यधरम्। अभिदास
तीत्यभिऽदासति। अधरं गमय। गमया तमः। तमऽइति तमः॥ ॥३०५॥

इन्द्राय त्वा । त्वा विमृधे । विमृध ऽ इति वि । मृधे ॥ ३८ ॥ वाचस्पति
म् । पतिं विश्वकर्माणम् । विश्वकर्माणमूतये । विश्वकर्माण
मिति विश्व । कर्माणम् । ऊतये मनोजुवम् । मनोजुवं वाजे । मनोजु ३
वमिति मनः । जुवम् । वाजे ऽ अद्य । अद्या हुवेम । हुवेमेति हुवेम ।
सनेम नो विश्वानि । विश्वानि हवनानि । हवनानि जोषत् । जोष
द्विश्वशंभूः । विश्वशंभूरवसे । विश्वशंभूरिति विश्व । शंभूः । अ
वसे साधुकर्मा । साधुकर्मेति साधु । कर्मा । इन्द्राय त्वा । त्वा वि
श्वकर्मणे । विश्वकर्मण ऽ इति विश्व । कर्मणे ॥ ३९ ॥ विश्वक

का०९

॥१०६॥ र्मन्हविषा। विश्वकर्मन्निति विश्व। कर्मन्। हविषा वर्द्धनेन। वर्द्ध
नेन त्रातारम्। त्रातारमिन्द्रम्। इन्द्रमकृणोः। अकृणोरवध्यम्।
अवध्यमित्यवध्यम्। तस्मै विशः। विशः सम्। समनमन्त। अ
नमन्त पूर्वीः। पूर्वीरयम्। अयमुग्रः। उग्रो विहव्यः। विहव्यो य
था। विहव्य इति वि॒ऽहव्यः। यथासत्। असदित्यसत्॥ ५०॥ अ
ग्नये त्वा। त्वा गायत्रछन्दसम्। गायत्रछन्दसङ्गृह्णामि। गाय
स त्रछन्दसमिति गायत्र। छन्दसम्। गृह्णामीन्द्राय। इन्द्राय त्रिष्टु
प्छन्दसम्। त्रिष्टुप्छन्दसं विश्वेभ्यः। त्रिष्टुप्छन्दसमिति त्रिष्टुप्। ॥१०६॥

छन्दसम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः। देवेभ्यो जगच्छन्दसम्। जगच्छन्दसम
नुष्टुप्। जगच्छन्दसमिति जगत्ऽछन्दसम्। अनुष्टुप्त्वे। अनुस्तु
बित्यनु। स्तुप्। तेऽभिरेण॥ अभिगरऽइत्यभिऽगरः॥ ७९॥ ग्रेस्त्री
ना त्वा। त्वा पत्मन्न्। पत्मन्ना धूनोमि। आ धूनोमि। धूनोमि कु
कूननानाम्। कुकूननानाम्मन्दनानाम्। मन्दनानाम्मदिन्तमा
नाम्। मदिन्तमानाम्मधुन्तमानाम्। मदिन्तमानामिति मदिन्ऽ
तमानाम्। मधुन्तमाना शुक्रम्। मधुन्तमानामिति मधुन्ऽ
तमानाम्। शुक्रन्त्वा। त्वा शुक्रे। शुक्रऽआ धूनोमि। आ धूनोमि।

ऋ०८

॥१००६॥ धूनोमन्यन्ते॥ अह्लौरूपे ।रूपे सूर्यस्य।सूर्यस्य रश्मिभुः।रश्मि
भिर्तिरश्मिभुः॥१४२॥ ककुभट्टिः सरूपम्।रूपमह्वःभ्रमस्य।ह्वभ्रमस्य
रोचते।रोचते त्वहतां।त्वहत्त्वुकः।मुकः मुकस्य।मुकस्य पुरो
गाः।पुरोगाः सोमः ।पुरोगाऽइति पुरः।गाः।सोमः।सोमस्य।सो
मस्य पुरोगाः।पुरोगाऽइति पुरः।गाः।त्वाग्रह्लामि।ग्रह्लामीति
ग्रह्लामि॥१४३॥ उशिग्भिर्हि।इर्हिवृत्तीः।वृत्तीन्द्रस्य।इन्द्रस्य।स्य
सखा।अस्मत्सखा।विश्वेषाम्।अस्मत्सखेत्यस्मत्।सखा।
विश्वेषान्देवानाम्।देवानामिति देवानाम्॥१४४॥उहर्तिः।रती ॥१००७

रमध्वम्। रमध्वन्धृतिर्धृतिः स्वधृतिः। स्वधृतिः स्वाहा। स्वधृ
तिरिति स्व। धृतिः। स्वाहेति स्वाहा। उपसृजन्धरुणम्। उपसृजन्नि
त्युपऽसृजन्। धरुणम्मात्रे। मात्रे धरुणं धरुणो मातरम्। मा
तरन्धयन्। धयन्निति धयन्। रायस्पोषम्। पोषमस्मासु। अ
स्मासु दीधरत्। दीधरत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७५॥ सत्रस्य
ऋद्धिः ऋद्धिरसि। अस्यगन्म। अगन्म ज्योतिः। ज्योतिरमृ
ताः। अमृता ऽअभूम। अभूम दिवम्। दिवं पृथिव्याः। पृथि
व्या ऽअधि। अध्यारुहाम। आ ऽरुहाम। अरुहाम अविदाम। अ

का०९
॥१००९ विदामदेवान्। देवान्त्स्वः॥ स्वर्ज्योतिः॥ ज्योतिरितिज्योतिः॥ ९६॥ अभुवन्त
मातमिन्द्रापर्वता। इन्द्रापर्वता पुरोयुधा। पुरोयुधा यः। पुरोयु
धेति पुरःऽयुधा। यो नः। नः पृतन्यात्। पृतन्यादप। अप तन्त
मातन्तमित्। तन्तमित्। इत्तम्। तमिद्धतम्। हतं वज्रेण। व
ज्रेण तन्तम्। तन्तमित्। तन्तमित्। इत्तम्। तमिद्धतम्। हतमि
तिहतम्। दूरे चत्ताय। चत्ताय च्छन्त्सत्। छन्त्सद्गहनम्। ग
हनं यदिनक्षत्। इनक्षत्। इनक्षदितीनक्षत्। अस्माकं शत्रून्।
शत्रून्परि। परि शूर। शूर विश्वतः॥ विश्वतो दर्मा। दर्मा दर्षीष्ट॥ ॥१००९

दुष्परूष्टिद्विष्यतेः। द्विष्यत इति विष्वतेः। स्याम सुवीराः। सुवीरा

२वी वीरैः। सु। रा इति सु। वीराः। वीरैः। सुपोषाः। सुपोषाः। पोषैः। सु

पोषा इति सु। पोषाः। पोषैरिति पोषैः। ४७। परमेष्ठ्यभिधीतः।

परमेस्थीति परमे। स्थी। अभिधीतः प्रजापतिः। अभिधीत

इत्यभि। धीतः। प्रजापतिर्वाची। प्रजापतिरिति प्रजा। पतिः।

वाचि व्याहृतायाम्। व्याहृतायामन्धेन। व्याहृतायामिति वि।

आहृतायाम्। अन्धो इति अच्छेतः। अच्छेतः सविता। अच्छेत इत्य

च्छ। इतः। सविता सन्यायाम्। सन्याम्विश्वकर्मा। विश्वकर्मा

क०८

॥५००१॥ दीक्षायाम् । विष्णुः कर्म्मेति विष्णुः । कर्म्म । दीक्षायां पूषा । पूषा सोमम्
क्रयण्याम् । सोमक्रयण्यामिन्द्रः । सोमक्रयण्यामिति सोमम् । क्रय
ण्याम् ॥८२॥ इन्द्रश्च । च मरुतः । मरुतश्च । च क्रयाय । क्रयायोपो
त्थितः । उपोत्थितोऽसुरः । उपोत्थित ऽइत्युप । उत्थितः । असुरः प
ण्यमानः । पण्यमानो मित्रः । मित्रः क्रीतः । क्रीतो विष्णुः । विष्णुः
शिपिविष्टः । शिपिविष्ट ऽऊरौ । शिपिविष्ट ऽइति शिपि । विष्टः ।
ऊरावासन्नः । आसन्नो विष्णुः । आसन्न ऽइत्या । सन्नः । विष्णु
र्नरन्धिषः । नरन्धिषः प्रोह्यमाणः ॥८१॥ प्रोह्यमाणः सोमः ॥५००१॥

प्रोक्षमाण॒ऽइति॑ प्र॒ऽउ॒क्षमा॑णः ॥ सोम॒ऽआग॑तः । आग॑तो॒ वरु॑

णः । आग॑त॒ऽइत्याऽग॑तः । वरु॑ण॒ऽआस॒न्द्याम् । आ॒स॒न्द्यामास॑

न्नः । आ॒स॒न्द्यामित्या॑ऽस॒न्द्याम् । आस॑न्नो॒ऽग्निः । आस॑न्न॒ऽइत्या॑

सन्नः । अ॒ग्निराग्नी॑ध्रे । आग्नी॑ध्र॒ऽइन्द्रः॑ । इन्द्रो॑ ह॒वि॒र्द्धाने॑ । ह॒वि॒र्द्धाने॑

ऽथ॒र्वा । ह॒वि॒र्द्धान॒ऽइति॑ ह॒विः॒ऽद्धाने॑ । अथ॒र्वोपा॑वह्रि॒यमा॑णः ।

उ॒पा॒व॒ह्रि॒यमा॑णो॒ विश्वे॑ । उ॒पा॒व॒ह्रि॒यमा॑ण॒ऽइत्यु॑प॒ऽअ॒व॒ह्रि॒यमा॑

॥ ५० ॥ णः । विश्वे॑ दे॒वाः । दे॒वाऽअ॒ꣳशुषु॑ । अ॒ꣳशुषु॒ न्यु॑प्तः । न्यु॑प्तो॒ वि

ष्णुः॑ । न्यु॑प्त॒ऽइति॒ नि॒ऽउ॒प्तः । विष्णु॑राप्री॒तपाः॑ । आ॒प्री॒तपा॒ऽआ

क०८

॥७००१०॥ म १

आप्यायमानः। आप्रीतपा ऽ इत्याप्रीतऽपाः। आ प्याय्यमानो ग्रुमः। आ

प्यायमान ऽ इत्या। प्याय्यमानः। ग्रुमः सूयमानः। सूयमानो विष्णुः

। विष्णुः सम्भ्रियमाणः। सम्भ्रियमाणो वायुः। सम्भ्रियमाण ऽ

इति सम्ऽभ्रियमाणः। वायुः पूयमानः। पूयमानः शुक्रः। शु

क्रः पूतः। पूतः शुक्रः। शुक्रः क्षीरश्रीः। क्षीरश्रीर्मन्थी। क्षी

रश्रीरिति क्षीरऽश्रीः। मन्थी सक्तुश्रीः। सक्तुश्रीर्विश्वे। सक्तु

श्रीरिति सक्तुऽश्रीः॥ ५९॥ विश्वे देवाः। देवाश्चमसेषु। चमसे

षून्नीतः। उन्नीतोऽसुः। उन्नीत ऽ इत्युत्ऽनीतः। असुर्होमाय। ॥७००१०॥

हेमायोद्यतः । उद्यतो मुद्गरः । उद्यत इत्युत् । यतः । मुद्गरो हन्यमा
नः । हन्यमानो घातः । घातो भ्यार्द्धत्तः । अभ्यार्द्धत्तो नृचक्षाः ।
अभ्यार्द्धत्त इत्यभि । आ द्धत्तः । नृचक्षाः प्रतिख्यातः । नृच
क्षा इति नृ । चक्षाः । प्रतिख्यातो भक्षः । प्रतिख्यात इति प्रति
। ख्यातः । भक्षो भक्ष्यमाणः । भक्ष्यमाणः पितरैः । पितरैर्नाराशं
सः । नाराशंसः सन्नः ॥ ८ ॥ सन्नः सिन्धुः । सिन्धुरवभृथा
य । अवभृथायोद्यतः । अवभृथायेत्यव । भृथाय । उद्यतः
समुद्रः । उद्यत इत्युत् । यतः । समुद्रो भ्यवह्रियमाणः । अभ्य

ऋ०८

॥३२३॥ वृद्धियमाणः। सलिलः। अभ्यवृद्धियमाणऽइत्यभि। अवृद्धिय
माणः। सलिलः प्रप्लुतः। प्रप्लुतो मयोः। प्र प्लुतऽइतिप्र।
प्लुतः। मयोरोजसा। ओजसा स्कभिता। स्कभिता रजांसि।
रजांसि बाहुभिः। बाहुभिर्धीरनेमा। धीरनेमाः श्रविष्ठा। धी
रनेमेतिधीर। नेमा। श्रविष्ठेति श्रविष्ठा। पापसैते। पसैतेऽअप्र
तीता। पसैतेऽइति प सैते। अप्रतीता सहोभिः। अप्रतीतेत्यप्रति
इता। सहोभिर्विश्वं। सहोभिरिति सहःभिः। विश्वंऽअगन्। वि
ति श्वंऽइंविश्वं। अगन्वरेणा। वरेणा पूर्वहूतो। पूर्वहूताविति पूर्व॥१९३॥

दूतौ॥५३॥ देवान्दिवम्। दिवमगन्। अगन्यज्ञः। यज्ञस्ततो मे ततो
मा। माद्रविणम्। द्रविणम ष्टु। अ ष्टमनुष्यान्। मनुष्यानन्त
स १ रिक्षम्। अन्तरिक्षम्पितॄन्। पितॄन्पृथिवीम्। पृथिवीं यम्। यङ्क
म्। कञ्च। च लोकम्। लोकमगन्। अगन्यज्ञः। यज्ञस्ततो म
न तो मे। मे भद्रम्। भद्रमभूत्। अभूदित्यभूत्॥५४॥ चतुस्त्रिं
तै शत्तन्तवः। चतुस्त्रिंशदिति चतुःऽत्रिंशत्। तन्तवो ये। ये
वितत्निरे। वितत्निरे ये। वितत्निर इति विऽतत्निरे। य इम
म्। इमं यज्ञम्। यज्ञं स्वधया। स्वधया ददन्ते। ददन्त इति द

का० ८

॥१३२॥ ईन्ते। तेषाम्। छिन्नम्। छिन्नंऽसम्। सम् एतेन। नूऽउँ ऽरस्मै। एतेन दधामि।
दधामि स्वाहा। स्वाहा घर्म्मः। घर्म्मोऽअपि। अपि अप्येतु। एतु देवान्। दे
वानिति देवान्॥ ५४॥ यज्ञस्य दोहः। दोहो वितनः। वितनः पुरु
त्रा। विततऽइति विऽततः। ततः पुरुत्रा। पुरुत्रा सः। पुरुत्रेति पुरुऽत्रा। सोऽअ
ष्टधा। अष्टधा दिवम्। दिवमन्वा। अन्वा ततान। आ ततान। ततान स। सनु
आ ततान। स यज्ञ। यज्ञ धुक्ष्व। धुक्ष्व महि। महि मे। मे प्रजायाम्।
प्रजायाᳩ रायः। प्रजायामिति प्रऽजायाम्। रायस्पोषम्। पोषं
विश्वम्। विश्वमायुः। आयुरशीय। अशीय स्वाहा। स्वाहेति ॥१३२॥

स्वाहा॥५५॥आ पवस्व।पवस्व हिरण्यवत्।हिरण्यवदश्ववत्।
हिरण्यवदिति हिरण्य।वत्।अश्ववत्सोम।अश्ववदित्यश्व॥
वत्।सोम वीरवत्।वीरवदिति वीर।वत्।वाजं गोमन्तम्।गोम
न्तमा भर।गोमन्तमिति गो।मन्तम्।आ भर।भर स्वाहा।स्वाहे
ति स्वाहा॥५६॥इति क्रमसंहितायामष्टमोध्यायः॥८॥ देव स
वितः।सवितः प्र।सवितरिति सवितः।प्र सुव।सुव यज्ञम्।यज्ञ
म्प्र।प्र सुव।सुव यज्ञपतिम्।यज्ञपतिम्भगाय।यज्ञपतिमिति यज्ञ।
पतिम्।भगायेति भगाय।दिव्यो गन्धर्वः।गन्धर्वः केतपूः।केतपूः

कं०१

॥३३२॥ केतम्। केतपूरिति केतऽपूः। केतन्नः। नः पुनातु। पुनातु वाचः। वा
चस्पतिः। पतिर्वाजम्। वाजन्नः। नः स्वदतु। स्वदतु स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा॥३॥ ध्रुवसदन्त्वा। ध्रुवसदमिति ध्रुवऽसदम्। त्वा नृषदम्।
नृषदम्मनःसदम्। नृषदमिति नृ।सदम्। मनःसदमिन्द्राय। मनः
सदमिति मनःऽसदम्। इन्द्राय त्वा। त्वा जुष्टम्। जुष्टङ्गृह्णामि। गृह्णा
मि जुष्टतमम्। जुष्टतममिति जुष्टऽतमम्। अप्सुषदङ्घृतसदम्।
अप्सुसदमित्यप्सु।सदम्। घृतसदं व्योमसदम्। घृतसदमिति
घृत।सदम्। व्योमसदमिति व्योम।सदम्। पृथिविसदमन्तरि ॥३३३॥

क्षसदम्। पृथिवि। विसदमिति पृथिवि। दे सम्। अन्तरिक्षसदं दिवि
सदम्। अन्तरिक्षसदमित्यन्तरिक्ष। सदम्। दिवि। विसदं देवसदम्। दिवि २
विसदमिति दिवि। सदम्। देवसदं नाकसदम्। देव। सदमिति देव।
सदम्। नाकसदमिति नाक। सदम्॥ २॥ अपाꣳरसम्। रसमुद्व
यसम्। उद्वयसꣳसूर्ये। उद्वयसमित्युत्। वयसम्। सूर्येसन्तम्।
सन्तꣳसमाहितम्। समाहितमिति सम्। आहितम्। अपाꣳरस
स्य। रसस्य यः। यो रसः। रसस्तम्। तम्वः। वो गृह्णामि। गृह्णाम्युत्त
मम्। उत्तममित्युत्। तमम्॥ ३॥ ग्रहा ऊर्जाहुतयः। ऊर्जाहुत

क्र०९

।२२४।। योऽन्नम् । अन्नमुर्ज्जं । कृतमुः । इत्यूर्जा । आकृतयः । ओतो विश्रोया । वि
श्रोयमुतिमू । मतिमिमुतितिमू । तेषाम्बिशिप्रियाणामू । विशिप्रि
याणामवः । विशिप्रियाणामिति वि । शिप्रियाणामू । वो हमू । अहं
मिषमू । इषमूर्जमू । ऊर्जं सं ९ मू । समर्यममू । अमुमुमि सं यममू ।
समष्टचौ स्थः । समष्टचावितिसमू । ष्टचौ । स्थः सम् । सम्भो । मामुद्रे
णौ । मद्रेण ष्टक्रमू । ष्टक्रम्विष्टचौ । विष्टचौ स्थः । विष्टचावितिवि ।
ष्टचौ । स्थो । वि । विमो । मापाप्मनो । पाप्मनो ष्टक्रमू । ष्टक्रमितिष्ट
क्रमू ।।४।। इन्द्रस्य वज्रः । वज्रोऽसि । असि वाजसाः । वाजसास्त्वया ।।३३४।।

वाजसाऽइति वाज सा: । लप्पा यम् । अयम्वाजम् । वाजं सेत्न । से
दि॰ ति सेत्न । वाजस्यनु । नु प्रसवे । प्रसवे मातरम् । प्रसव ऽइति प्र
सवे । मातरं महीम् । महीमदितिम् । अदितिन्नाम । नाम व चसा
वचसा करामहे । करामह ऽइति करामहे । यस्यामिदम् । इदं वि
श्वम् । विश्वम्भुवनम् । भुवनमाविवेश । आविवेश तस्याम् । आवि
वेशेत्या । विवेश । तस्यान्नः । नो देवः । देवः सविता । सविता धर्म ।
धर्म साविषत् । साविषदिति साविषत् ॥५॥ अप्स्वन्तः । अप्स्वि
त्यप्सु । अन्तरमृतम् । अमृतमप्सु । अप्सु भेषजम् । अप्स्वित्यप्सु

का०१
१३६५॥

प्र । सु । प्रेषु । जम् । सुपाम् । अपाम् । उतनप्त्रूः । स्त्रिषु । प्रशो । स्त्रिषु । प्रध्वाम । नप्त्रूः
स्त्रिषु । स्त्रिषु इति । प्र । त्रीं । स्त्रिषु । अश्वा । भवेन । भवेन । वाजिनेभ । वाजिनु ऽ इति
वाजिनेभ । देवी । राप्यः । आ । प्रो । यः । प्रोवम । ऋभु ऽ ऊर्मिः । ऊर्मिः । प्र । नृत्तिः । प्र
नृत्तिः । ऋभुक्षणम् । प्रनृत्तिः इति । प्र । नृत्तिः । ऋभुक्षणो । वाजसाः । ऋभु
क्षाणिति । ऋभुक्षन् । मान् । वाजसा । स्तेन । वाजसा ऽ इति । वाजंसाः । ते
नायम् । अयम् । वाजेभ । वाजेः । सेन । सेदिति । सेतां । र्दः । वानैवा । वानै
मनमनोवा । वागन्धर्वीः । गन्धर्वीः । सप्रविदः । ऋतिः । सप्रविदः इति । स
तिसप्र । विदः । ऋतिः । ते ऽ अग्ने । अग्ने । स्वेम् । अस्वेमयुज्जन् । अयुञ्जते ॥ ३३५॥

तेऽस्मिन्। अस्मिञ्जवम्। जवमादधुः। आदधुः। अदधुरित्सं दधुः।
॥६॥ वातेरंहा भव। वातेरंहाऽइति वातेःऽरंहाः। भव वाजिन्।
वाजिन्युज्यमानः। युज्यमानऽइन्द्रस्येव। इन्द्रस्येव दक्षिणः। इन्द्रस्य
इवेतीन्द्रस्यऽइव। दक्षिणः श्रिया। श्रियेधि। एधीत्येधि। युञ्जन्तु त्वा।
त्वा मरुतः। मरुतो विश्ववेदसः। विश्ववेदसऽआ ते। विश्ववेदसऽइति
विश्व। वेदसः। आ ते। ते त्वष्टा। त्वष्टा पत्सु। पत्सु जवम्। पत्स्विति प
त्ऽसु। जवन्दधातु। दधातु। दधात्विति दधातु॥७॥ जवो यः। यस्ते। ते वाजि
न्। वाजिन्निहितः। निहितो गुहा। निहितऽइति निऽहितः। गुहा यः।

क०१
॥१३६॥

नः श्येने। श्येनेप ऽश्नः।प रीत्तोऽअचेरन्। अचेरश्च। चु ह्वाने। ह्वात्
ऽइति ह्वानै। तेनेनः। नो वाजिन्। वाजिन्बलेवान्। बलेवान्बलेन।
बलेवानिति बले। वान्। बलेन वाजजिन्। वाजजित्श्च। वाजजि
दिति वाज। जिन्। चभव। भवसमने। समनेच। चपारयिष्णुः। पा
रयिष्णुरिति पारयिष्णुः। वाजिनो वाजजितः। वाजजितो वाजेमः।
वाजजितऽइति वाज। जितः। वाजेऽ। सरिष्यन्तो भ सरिष्यन्तो बृह
स्पते। बृहस्पते भागम्। भागमव। अव जिघ्नत। जिघ्नते तिजि
घ्नत॥१॥ देवस्याहम्। अहं सवितुः। सवितुः सवे। सवे सत्यसव ॥१३६॥

सः। सत्यसवसो बृहस्पतेः। सत्यसवसऽइति सत्यऽसवसः। बृहस्प
तेरुत्तमम्। उत्तमन्नाकम्। उत्तममित्युत्ऽतमम्। नाकं रुहेयम्। रु
हेयमिति रुहेयम्। इन्द्रस्य सत्यप्रसवसः। सत्यप्रसवसो रुहेयम्। स
त्यप्रसवसऽइति सत्यऽप्रसवसः। अरुहमित्यरुहम्॥ ३०॥ बृहस्प
ते वाजम्। वाजं जय। जय बृहस्पतये। बृहस्पतये वाचम्। वाच
म्वदत। वदत बृहस्पतिम्। बृहस्पतिम्वाजम्। वाजं जापयत।
जापयतेति जापयत। इन्द्रेन्द्राय। इन्द्रायेन्द्रम्। इन्द्रमितीन्द्रम्॥ ३३॥
एषा वः। वः सा। सा सत्या। सत्या संवाक्। संवागभूत्। संवागिति

ऋ०९

॥१३८॥ समः।वाक्र।अनुघयं।नमा वृहस्पतिमू।वृहस्पतिम्वाजंमू।वा
जमजीजपत।अजीजपुतांजीजपत।अजीजपतु वृहस्पतिमू।वृह
स्पतिम्वाजंमू।वाजम्वनेस्पतयः।वनेस्पतयो वि।विमुच्यध्वम्
।मुच्यध्वमिति मुच्यध्वमू।इन्द्रंम्वाज तितेम वाजजितेनु वाजंमू।वा
जतितऽइति वाज।जितेम वाजंजेषमू।जेषमिति जेषमू।वाजिनो
वाजजितः।वाजजितो ध्वंनः।वाजजितऽइति वाज।जितः।अध्व
नस्कभ्नुवन्तेम स्कभ्नुवन्तो।योजना।योजंनामिमानाः।मिमानाः
काष्ठांमू।काष्ठांऽऊः छनाग छनेनिगछन।३२।एषूस्यः।स्यवाजी॥॥१३८॥

वाजी। क्षिपणिमू। क्षिपणिन्तुरण्यति। तुरण्यति ग्ना वार्यमृ। ग्री वा
यो मुधः। वृद्धोऽऔपि कुक्षे। अपि कुक्षऽ आसनै। अपि कुक्षः
इसे पि। कुक्षे। आसनी सुासनि। क्रतुं दधिक्राः। दधिक्राऽअ
नु। दधिक्राऽइति दधि। क्राः। अनु सहः सनिष्व्यदत्तू। सहः सनिष्व
दत्तथामृ। सहः सानिष्यदु दिति सम्। सनिष्यदत्तू। पुण्यामक्रों ॐ
६ नी। सि। अं का ॐ स्य नु। अन्वापनीफणत्। आपनीफणत् स्वाहा।
आपनीफणदि सा। पनीफणत्। स्वाहेति स्वाहा॥ ३ आ तु न स्ते।
स्मा स्तु। अस्य द्रवं नः। द्रवं न स्तुरण्यन्। तुरण्यं। पुर्णमू। पर्ण
त

ऋ० ९

॥३९६॥ न्ना। नवैः। वेरनु। अनु वाति। वाति प्रगर्द्धिनः। प्रगर्द्धिन ऽइति प्रग
र्द्धिनः। श्येनस्येव। ध्रजतः। श्येनस्येवेति श्येनस्यऽइव। ध्रजतो ऽअ
ङ्कसम्। अङ्कसम्परि। परि दधिक्राव्णः। दधिक्राव्णः सह। दधिक्रा
व्ण ऽइति दधिऽक्राव्णः। सहोर्ज्जा। ऊर्ज्जा तरित्रतः। तरित्रतः स्वा
हा। स्वाहेति स्वाहा॥ ३४॥ शन्नः। नो भवन्तु। भवन्तु वाजिनः। वा
जिनो हवेषु। हवेषु देवताता। देवताता मितद्रवः। देवतातेति
देवऽताता। मितद्रवः स्वर्क्काः। मितद्रव ऽइति मितऽद्रवः। स्वर्क्का
ऽइति सुऽअर्क्काः। जम्भयन्तो हिम्। अहिम्वृकम्। वृकं रक्षा ॥३३९॥

९ः सा। रक्षो ९ः स्रि। सनैमि। सनैम्य स्मनू। अस्म द्युप वनू। स्तुवेयुन्त
नीवाः। अभीवाऽइत्यभीवाः॥३५॥ तेनेः। नोऽअर्वन्तः। अर्वन्तो
हवनश्रुतंभ हवनश्रुतो हवेम। हवनश्रुतऽइति हवन। श्रुतंः।
हवन्निपश्यं। विश्वैः स्पएवन्तु। स्पएवन्तु वाजिनेः। वाजिनो मितद्र
वः। मितद्रवऽइति मित। द्रवः। सहस्रसामेधसा ता। सहस्रसाऽ
इति सहस्र। साः। मेधसा ता। सनिष्य वेनमेधसा नेतिमेध। सा ता।
सनिष्यवो महः। महो ये। ये धनं मू। धनं ई: समिथेषु। समिथेषु
जभ्रिरे। समिथेष्विति सम्। इथेषु। जभ्रिरऽइति जभ्रिरे॥३६॥ वा

क०१

॥३४१॥ जे वाजेऽवत । वाजेवाजऽइति वाजेऽवाजे । अवत । वाजिनः । वाजि
नो नः । नो धनेषु । धनेषु विप्राः । विप्राऽ अमृताः । अमृता ऋत
ज्ञाः । ऋतज्ञाऽइत्यृत । ज्ञाः । अस्य मध्वः । मध्वः पिबत । पिबत मा
दयध्वम् । मादयध्वन्तृप्ताः । तृप्ता यात । यात पथिभिः । पथि
भिर्देवयानैः । पथिभिरिति पथि । भिः । देवयानैरिति देव । या
नैः ॥१८॥ आ मा । मा वाजस्य । वाजस्य प्रसवः । प्रसवो जगम्यात्
। प्रसवऽइति प्र । सवः । जगम्यादेमे । एमे । इमे द्यावापृथिवी । इमे
ऽइतीमे । द्यावापृथिवी विश्वरूपे । द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथि ॥३४१॥

वी। त्रिम्बरूपेऽ इति त्रिम्ब। रूपे। आ मा। मा गन्ता। मा। गन्ता। पितरः। पि
तरः मातरः। मातरः च। च। आ मा। आ मा। मा सोमे म सोमे अमर्तुत्वेने।
अमृतत्वेने म्यान्। अमृतत्वेनेत्यमृत। त्वेन। गम्म्यादिति गमम्यात्।
ससृवाँ सौनि मृत्ताना:। ससृवाँ सऽ इति ससृ। वा। ँ संमृनि
मृज्जानाऽ इति नि। मृज्जाना:॥ १६॥ आपमेत्स्वाहा। स्वाहा स्वापये।
स्वापयै पिजाये। स्वापयऽ इति सु। आपये। अपिजाय ऋतवे। अ
पिजाये सपि। जाये। ऋतवे घसं वे। घसं वे अहस्पतये। अहस्पतये त्
न्हे। अहः पतयऽ इत्यहः। पतये। अन्हे मुग्धाये। मुग्धाये मुग्धा

कं०१

॥३२०॥ या। मुग्धाय वैनंऽशिनाय। वैनंऽशिनाय विनंऽशिने। विनंऽशिन
ऽआन्त्यायनाय। विनंऽशिन ऽइति विऽनंऽशिने। आन्त्यायनायान्त्या
य। आन्त्यायनायेत्यान्त्य। आयनाय। अन्त्याय भौवनाय। भौवनाय
१ भुवनस्य। भुवनस्य पतये। पतयेऽधिपतये। अधिपतय ऽइत्यधिऽ
पतये॥३१॥ आयुर्यज्ञेन। यज्ञेन कल्पताम्। कल्पतां प्राणः।
प्राणश्चक्षुः। चक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रं पृष्ठम्। पृष्ठं यज्ञः। यज्ञो यज्ञे
न। यज्ञेन कल्पताम्। कल्पतामिति कल्पताम्। प्रजापतेः
प्रजाः। प्रजापतेरिति प्रजाऽपतेः। प्रजाऽअभूम। प्रजाऽइति ॥३२०॥

प्राजाः । अभूम स्वः ॥ स्वर्देवाः । देवा ऽअगन्म । अगन्मामृताः ।
अमृता ऽअभूम । अभूमेत्यभूम ॥२०॥ अस्मे वः ॥ अस्मे ऽइत्यस्मे
। वो ऽअस्तु । अस्त्विन्द्रियम् । इन्द्रियमस्मे । अस्मे नृम्णम् । अस्मे
ऽइत्यस्मे । नृम्णमुत । उत क्रतुः ॥ क्रतुरस्मे । अस्मे वर्च्चाꣳसि । अ
स्मे ऽइत्यस्मे । वर्च्चाꣳसि सन्तु । सन्तु वः । व ऽइति वः ॥ नमो मात्रे । मात्रे
पृथि व्यै । पृथिव्यै नमः ॥ नमो मात्रे । मात्रे पृथिव्यै । पृथिव्या ऽ
इयम् । इयन्ते । ते राट् । राड्यन्ता । यन्तासि । असि यमनः । यमनो ध्रु
वः । ध्रुवो धरुणः ॥ धरुण ऽइति धरुणः ॥ कृष्यै त्वा । त्वा क्षेमाय ।

ऋ०९

॥३२९॥ क्षेमाय रुक्मा । र यिपोषाय । पोषायेति पोषाय ॥ २१ ॥ वाजस्येमम् । इम
म्प्रसवः । प्रसवः सुषुवे । प्रसव इति प्र । सवः । सुषुवे ऽग्रे । सुषुव इति
सुसुवे । अग्रे सोमम् । सोमं राजानम् । राजानम् ओषधीषु । ओषधी
षु अप्सु । अप्सु इत्यप्सु । ता अस्मभ्यम् । अस्मभ्यम्मधुमतीः । मधुम
तीर्भवन्तु । मधुमतीरिति मधु । मतीः । भवन्तु वयम् । वयं राष्ट्रे ।
राष्ट्रे जागृयाम । जागृयाम पुरोहिताः । पुरोहिताः स्वाहा । पुरोहिता
इति पुरः । हिताः । स्वाहेति स्वाहा ॥ २३ ॥ वाजस्येमाम् । इमांम्प्रस
वः । प्रसवः शिश्रिये । प्रसव इति प्र । सवः । शिश्रिये दिवम् । दिवमि ॥३२३॥

मा। इमाश्च। चविश्वा। विश्वाभुवनानि। भुवनानिसर्व्वतः। सर्व्वत
इतिसर्व्वतः। राजा। अदित्सन्तन्दापयति। दापयतिप्रजानन्। प्रजा
नन्त्सः। प्रजानन्निति प्र। जानन्। सनः। नोरयिम्। रयिꣳसर्व्ववीरम्।
सर्व्ववीरन्नि। सर्व्ववीरमितिसर्व्व। वीरम्। नियच्छतु। यच्छतुस्वाहा। स्वा
हेतिस्वाहा। २३॥ वाजस्यनु। नुप्रसवः। प्रसवऽआबभूव। प्रसव
ऽइतिप्र। सवः। आबभूव। बभूवेमा। इमाच। चविश्वा। विश्वाभु
वनानि। भुवनानिसर्व्वतः। सर्व्वतःसनेमिः। सर्व्वतऽइतिसर्व्वतः। सनेमिः। नेमिराजा। राजा
परि। परियाति। यातिविद्वान्। विद्वान्प्रजाम्। प्रजांपुष्टिम्। प्रजा

क०९
॥१२२॥ मिति प्र। जाम्। पुष्टिं वर्द्धयमानः। वर्द्धयमानोऽअस्मे। अस्मे स्वाहा
।अस्मेऽइत्यस्मे। स्वाहेति स्वाहा॥२७॥ सोमं राजानम्। राजानमवसे
अवसेऽग्निम्। अग्निमन्वारभामहे। अन्वारभामहऽइत्यनु
आरभामहे। आदित्यान्विष्णुम्। विष्णुं सूर्यम्। सूर्यम्ब्रह्मा
णम्। ब्रह्माणञ्च। च बृहस्पतिम्। बृहस्पतिं स्वाहा। स्वाहेति नु४
स्वाहा॥२८॥ अर्यमणम्बृहस्पतिम्। बृहस्पतिमिन्द्रम्। इन्द्र
न्दानाय। दानाय चोदय। चोदयेति चोदय। वाचं विष्णुम्। वि
ष्णुं सरस्वतीम्। सरस्वतीँ सवितारम्। सवितारञ्च। च वा॥१२२॥

जिनेम्। वाजिनं स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २७॥ अग्ने ऽ अच्छ। अच्छा
वद। वदेह। इह नः। नः। प्रति। प्रति नः। नः। सुमनाः। सुमना भव। सु
मना ऽ इति सु। मनाः। भवेति भव। प्र नः। नो यच्छ। यच्छ सहस्रजित्। सह ह
हस्रजित्त्वम्। सहस्रजिदिति सहस्र। जित्। त्वं हि। हि धनदाः।
धनदा ऽ असि। धनदा ऽ इति धन। दाः। असि स्वाहा। स्वाहेति स्वा
हा॥ २८॥ प्र नः। नो यच्छतु। यच्छत्वर्य्यमा। अर्य्यमा पूषा। पूषा बृ
हस्पतिः। बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः। वाग्देवी। देवी ददातु।
ददातु नः। नः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ २९॥ सरस्वत्यै वाचः। वाचो

का० ९

॥१२३॥

यन्तु॑। यन्तु सुक्षि॑त्यै। सुक्षि॒त्यै द॑धामि। द॒धा॒मि॒ बृह॒स्पत॑ये। बृ॒ह॒स्पत॑ये त्वा।
त्वा॒ साम्रा॑ज्येन। साम्रा॑ज्येना॒भि। साम्रा॑ज्ये॒नेति॒ साम्ऽरा॑ज्येन। अ॒
भिषि॑ञ्चामि। सि॒ञ्चा॒म्य॒सौ। अ॒सा॒वि॑सौ ॥२९॥ अ॒ग्निरे॑काक्षरे
ण। एकाक्षरेण प्रा॒णम्। एकाक्षरे॒णेत्येक॑। अक्षरेण। प्रा॒णमु॒त्।
उदजयत्। अ॒ज॒य॒त्तम्। तमु॒त्। उज्जे॑षम्। जे॒ष॒म॒श्विनौ॑। अ॒श्विनौ॒
द्व्य॑क्षरेण। द्व्य॑क्षरेण द्वि॒पदः॑। द्व्य॑क्षरे॒णेति॒ द्वि। अक्षरेण। द्वि॒पदो॑
म॒नु॒ष्या॒न्। द्वि॒पद॒ इति॒ द्वि॒ऽपदः॑। म॒नु॒ष्या॒नु॒त्। उ॒द॒ज॒य॒ता॒म्। अ॒
ज॒य॒ता॒न्तान्। तानि॑। विष्णु॒स्त्र्य॑क्षरेण। त्र्य॑क्षरेण त्री॒न्। त्र्य ॥१२३॥

क्षरेणेति त्रि। अक्षरेण। त्रीँल्लोकान्। लोकान्त्सोमः। सोमश्च
तुरक्षरेण। चतुरक्षरेण चतुष्पदः। चतुरक्षरेणेति चतुः। अ
क्षरेण। चतुष्पदः पशून्। चतुःपद इति चतुःपदः। पशून्त्पूषा।
॥३०॥ पूषा पञ्चाक्षरेण। पञ्चाक्षरेण पञ्च। पञ्चाक्षरेणेति पञ्च।
अक्षरेण। पञ्च दिशः। दिशस्सविता। सविता षडक्षरेण
।षडक्षरेण षट्। षडक्षरेणेति षट्। अक्षरेण। षडृतून्। ऋतू
न्मरुतः। मरुतः सप्ताक्षरेण। सप्ताक्षरेण सप्त। सप्ताक्षरे
णेति सप्त। अक्षरेण। सप्त ग्राम्यान्। ग्राम्यानजयन्। अज

क०१
॥१२७॥

पुन्द्रबृहस्पतिम् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण। अष्टाक्षरेण गायत्रीम्।
अष्टाक्षरेणेत्यष्ट। अक्षरेण। गायत्रीन्ताम्। तामित्ते॥ ३४॥ मित्रो
नवाक्षरेण। नवाक्षरेण त्रिवृतम्। नवाक्षरेणेति नव। अक्षरेण।
त्रिवृतं स्तोमम्। त्रिवृतमिति त्रि। वृतम्। स्तोमम्। वरुणः। दशा
क्षरेण। दशाक्षरेण विराजम्। दशाक्षरेणेति दश। अ
क्षरेण। विराजमितीन्द्रः विराजमिति वि। राजम्। इन्द्रः एकादशाक्ष
रेण। एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभम्। एकादशाक्षरेणेत्येकादश।
अक्षरेण। त्रिष्टुभं विश्वे। त्रिष्टुभमिति त्रि। स्तुभम्। विश्वे देवाः ॥१२७॥
० वाः। देवा द्वादशाक्षरेण। द्वादशाक्षरेण जग०

गं नीम्। द्वादशाक्षरेणेति द्वादश। अक्षरेण। जगतीम्व संवञ्ञा। द्वरा। द्व
संवुत्सयौ दशाक्षरेण। त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशम् ।त्र
योदशाक्षरेणेति त्रयोदश। अक्षरेण। त्रयोदश ९ रुद्राः। त्रयोद
शमिति त्रयः। दशम्। रुद्रा श्व हैं तु ञ्ञाक्षरेण। चतुर्दशाक्षरेण च
तुर्दशम्। चतुर्दशाक्षरेणेति चतुर्दश। अक्षरेण। चतुर्दशमो द्वि
त्याः। चतुर्दशमिति चतुः। दशम्। आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण।
पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशम्। पञ्चदशाक्षरेणेति पञ्चदश। अ
क्षरेण। पञ्चदशमदितिः। पञ्चदशमिति पञ्च। दशम्। अदितिः

ऋ०९

॥३२५।२ षोडशाक्षरेण। षोडशाक्षरेण षोडशम्। षोडशाक्षरेणेति षोडश
अक्षरेण। षोडशम् प्रजापतिः। प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण। प्रजा
पतिरिति प्रजापतिः। सप्तदशाक्षरेण सप्तदशम्। सप्त दशा
क्षरेणेति सप्तदश। अक्षरेण। सप्तदशमिति सप्त। दशम्।
॥३३॥ एषते। ते निर्ऋते। निर्ऋते भागः। निर्ऋत इति निः ऋते।
भागस्तम्। तं जुषस्व। जुषस्व स्वाहा। स्वाहाग्निनेत्रेभ्यः। अग्
निनेत्रे :भ्यो देवेभ्यः। अग्निनेत्रेभ्य इत्यग्नि। नेत्रेभ्यः। देवे
भ्यः पुरः सद्भ्यः पुरः सद्भ्यः स्वाहा। पुरः सद्भ्य इति पुरः सत्। ॥३२५॥

भ्यः स्वाहा । यमनेत्रेभ्यः । यमनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः । यमने
त्रेभ्यऽइति यमऽनेत्रेभ्यः । दक्षिणासद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः । दक्षि
णासद्भ्यऽइति दक्षिणाऽसद्भ्यः । विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्स
द्भ्यः । विश्वदेवनेत्रेभ्यऽइति विश्वदेवऽनेत्रेभ्यः । पश्चात्सद्भ्यो
मित्रावरुणनेत्रेभ्यः । पश्चात्सद्भ्यऽइति पश्चात्ऽसद्भ्यः । मि
त्रावरुणनेत्रेभ्यो वा । मित्रावरुणनेत्रेभ्यऽइति मित्रावरुण
नेत्रेभ्यः । वा मरुन्नेत्रेभ्यः । मरुन्नेत्रेभ्यो वा । मरुन्नेत्रेभ्यऽइति
मरुत्ऽनेत्रेभ्यः । वोत्तरासद्भ्यः । उत्तरासद्भ्यः सोमनेत्रेभ्यः ।

नै०१

॥१२६॥ उत्तरासद्भ्य ऽइत्युत्तरासत्।भ्यः। सोमनेत्रेभ्य ऽउपरिसद्भ्यः। सो
मनेत्रेभ्य ऽइति सोम।नेत्रेभ्यः। उपरिसद्भ्यो दुवस्वद्भ्यः। उपरि
सद्भ्य ऽइत्युपरिसत्।भ्यः। दुवस्वद्भ्य ऽइति दुवस्वत्।भ्यः॥३४॥
ये देवाः। देवा ऽअग्निनेत्राः। अग्निनेत्राः पुरःसदः। अग्निनेत्रा
ऽइत्यग्नि।नेत्राः। पुरःसदस्तेभ्यः। पुरःसद ऽइति पुरः।सदः। ते
भ्यो यमनेत्राः। यमनेत्राः दक्षिणासदः। यमनेत्रा ऽइति य
म।नेत्राः। दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्राः। दक्षिणासद ऽइति
दक्षिणा।सदः। विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदः। विश्वदेवने ॥३२६॥

त्राऽइति विश्वदेवानेत्राः। पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्राः। पश्चा
त्सदऽइति पश्चात्।सदः मित्रावरुणनेत्रा मरुन्नेत्राः। मित्रावरु
णनेत्राऽइति मित्रावरुण।नेत्राः। मरुन्नेत्राऽउत्तरासदः मरु
न्नेत्राऽइति मरुत्।नेत्राः। उत्तरासदः सोमनेत्राः। उत्तरासद
ऽइत्युत्तरासदः सोमनेत्राऽउपरिसदः सोमनेत्राऽइति
ख६ सोम।नेत्राः। उपरिसदो दुवँन्तः। उपरिसदऽइत्युपरि।स
दः दुवस्वन्तऽइति दुवस्वन्तः॥ ३५॥ अग्ने सहस्व। सहस्व पृ
तनाः। पृतनाऽअभिमातीः। अभिमातीरप। अभिमातीरि

क्र०९

॥३२८॥ सुन्नि। मीतीः। अपो स्य। अस्ये सं स्याद्दु ष्टरस्त्तरं नः। दुस्तरऽइति
दुस्तरं। मत्तरन्नरातीः। अरातीर्वर्ष्मि वर्ष्मौ धाः। धा गुञ्ज वीहसि
। गुञ्जवीहसोति गुञ्ज। वीहसि॥२४॥ उपा६ऽ ग्नो वुरर्चिषेणाउ
पा६ऽ ग्नोरिं सुंप। अर्ईऽ ग्नोः। वीर्षेण जुहोमि। जुहोमि हुतमू
हुतं१ऽ रक्षोभ रक्षः स्वाहा। स्वाहा रक्षसामू। रक्षसान्त्वा। त्वा
वुधायै। वुधाया वेधिष्म। अवेधिष्म रक्षोभ रक्षो वेधिष्म।
अवेधिष्मामुम्। अमुमसौ। असो हुतः। हुतऽइति हुतः।
॥२५॥ सवितात्वा। त्वा सवानाम्। सवानां१ सुवनाम्। सु ॥३२८॥

वनामग्निः। अग्निर्गृहपतीनाम्। गृहपतीनाꣳ सोमः।
गृहपतीनामिति गृह। पतीनाम्। सोमो वनस्पतीनाम्।
वनस्पतीनामिति वन। स्पतीनाम्। बृहस्पतिर्वाचः। वा
चऽइन्द्रः। इन्द्रो ज्येष्ठाय। ज्येष्ठाय रुद्रः। रुद्रः पशुभ्यः।
पशुभ्यो मित्रः। पशुभ्यऽइति पशु। भ्यः। मित्रः सत्यः। स
त्यो वरुणः। वरुणो धर्मपतीनाम्। धर्मपतीनामिति ध
र्म। पतीनाम्॥ २८॥ इमं देवाः। देवाऽअसपत्नम्। असप
त्नꣳ सुवध्वम्। सुवध्वम्महते। महते क्षत्राय। क्षत्रा

क्र० ९

॥१२६॥ महते ज्यैष्ठ्याय । ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्याय । जानराज्यायेन्द्रस्य । जान
राज्यायेति जानराज्याय । इन्द्रस्येन्द्रियाय । इन्द्रियायेतीन्द्रिया
य । इममुमुष्य । अमुष्य पुत्रम् । पुत्रममुष्यै । अमुष्यै पुत्रम् ।
पुत्रमस्यै । अस्यै विशे । विशऽएषः । एष वः । वोऽमी । अमी
राजा । अमीऽइत्यमी । राजा सोमः । सोमोऽस्माकम् । अ
स्माकं ब्राह्मणानाम् । ब्राह्मणाना ५० राजा । राजे
ति राजा ॥ ४० ॥ ॥ इति क्रमसंहितायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
अपो देवाः । देवा मधुमतीः । मधुमतीरगृभ्णन् । अमधुम ॥१२६

तीरिति मधुऽमतीः । अग्मन्नूर्जस्वतीः । ऊर्जस्वतीराजस्वः
राजस्वश्चितानाः । राजस्व इति राजःऽस्वः । चितानाः इति चि
तानाः । याभिर्मित्रावरुणौ । मित्रावरुणावभि । अभ्यषिञ्चन्
। असिञ्चन्याभिः । याभिरिन्द्रम् । इन्द्रमनयन् । अनयन्नति । अ
त्यरातीः । अरातीरित्यरातीः ॥ ३ ॥ वृष्ण ऊर्मिः । ऊर्मिरसि । अ
सि राष्ट्रदाः । राष्ट्रदा राष्ट्रम् । राष्ट्रदा इति राष्ट्रऽदाः । राष्ट्रम्मे ।
मे देहि । देहि स्वाहा । स्वाहामुष्मै । अमुष्मै वृषसेनः । वृषसेनोऽसि
तः । वृषसेन इति वृषऽसेनः ॥ ४ ॥ अर्थेतः स्थ । अर्थेत इत्यर्थऽइतः ।

क०१०

।।१२८।। इत्येम स्युदुत्ता। इन्द्रो जैस्यती:। अर्जस्वतीरापःअ आपःअ परिवाहिणीः
।परिवाहिणीरु पामू। परिवाहिनीरिति परि। वाहिनी:। अपाम्प
तिःअ पतिरु पामू। अपां। ऊर्ज्जःअ गर्भ:। सूर्यत्वचसः।।३।। सूर्यत्व
चसः। सूर्यवर्चसः। सूर्यत्वचसऽइति सूर्य। त्वचसः। सूर्यवर्च
सो मान्दाः। सूर्यवर्चसऽइति सूर्य। वर्चसः। मान्दा व्रजक्षितःअ
व्रजक्षितो वाश्राः। व्रजक्षितऽइति व्रज। क्षितःअ वाश्राः। शविष्ठाः
।शविष्ठाः। शक्वरीः। शक्वरीर्जनभृतः। जनभृतो विश्वभृतःअ
जनभृतऽइति जन। भृतःअ विश्वभृतःऽ आपःअ विश्वभृतऽइति।।३२९।

विभ्रु । त्वं म आपः स्वराजै स्वराज ऽइति स्वऽराजः । तं म महि क्षत्रं । मक्षत्रं
क्षत्रं निर्यायाय । क्षत्रं निर्यायाय वन्त्वानाः । वन्त्वाना ऽ अनाधृष्टाः । अना
धृष्टाः सीदत । सीदत सहोजसः । सहोजसो दधतीः । सहोजस
इति सहऽओजसः । दधतीरिति दधतीः ॥ ७ ॥ सोमस्य त्विषिः । त्विषि
रसि । असि तव । तवेव । तव वेम । तवेव मे । तवेवेति तव ऽइव । मे त्विषिः । त्विषिर्भूया
त् । भूयादिति भूयात् । अग्नये स्वाहा । स्वाहा सोमाय । सोमाय सवित्रे ।
सवित्रे सरस्वत्यै । सरस्वत्यै पूष्णे । पूष्णे बृहस्पतये । बृहस्पतय
ऽइन्द्राय । इन्द्राय घोषाय । घोषाय श्लोकाय । श्लोकाय ऽअंशाय । अ

क्रं०३० गो

॥१३०॥ ६०॥ त्री॥ युभ्र यँगो। भैयाभर्गिण्णे। अभर्गिणा ऽइत्य भर्गिण्णे॥१८॥ अनिभृ
ष्टमसि। अनिभृष्टमित्यनि। भृष्टम्। असि वाचः। वाचो बन्धुः
बन्धुस्तपोजाः। तपोजाः सोमस्य। तपोजा ऽइति तपः। जाः। सो
मस्य दात्रम्। दात्रमसि। असि स्वाहा। स्वाहा राजस्वः। राजस्व ऽइ
ति राज। स्वः॥ सधमादं द्युम्निनीः। सधमाद ऽइति सध। द्यु।
मादं द्युम्निनीरापः। आप ऽएताः। एता ऽअनाधृष्टाः। अनाधृ
ष्टा ऽअपस्युवः। अपस्युवो वसानाः। वसाना ऽइति वसानाः। अपस्यु
सु चक्रे। चक्रे वरुणः। वरुणः सधस्थम्। सधस्थमपाम्। सधस्थ ॥१३०॥

स्यमिति स्य धा। स्योम्। अप ६०। शिशुम शिशुंमर्मात्त तं मा स्युमात्त

तं मा स्युन्नः। मात्र तं मा स्विति मात्र। तं मा सु। अन्तरि सुन्नः॥७॥

सुत्र स्योल्बम्। उल्बमसि। असि जरायु। जरायु मो निंभ मो निर्ल्ली

भिंभ ना भुरिन्द्रस्य। इन्द्रस्य घार्मघ्नम्। घार्मघ्नं मित्रस्य। घार्मघ्नमु

मिति घार्म। घ्नम्। मित्रस्य वरुणस्य। वरुणस्य त्वया। त्वयायम्।

अयमस्त्र नमः। घु त्र मम्ब धेनू। धु धेदिति व धेनू। दृ बारुजा। रूजा

स्युमा। सुमेति सुमा। प्राते नेम्। एनमस्त्रा च्चेम्। मा च्चे मस्र स च्चेम्।

प्रस स्रौन्ति पर्ञ्चेम्। तिर्पञ्चैन्दि स्यः। दिग्य: पोत। दिग्य ८२

का०३०

॥३३॥ त्तिदिकृ। भ्यः। पा॒तेति॑ पात॥२॥ आ॒ वि॒र्मर्याः॑ मर्या॒ऽ आवि॑त्तः।
आवि॑त्तोऽ अ॒ग्निः। आवि॑त्त॒ऽइत्या। वि॑त्तः। अ॒ग्नि गृ॒हप॑तिः। गृ॒
हप॑ति॒रा वि॑त्तः॥ गृ॒हप॑ति॒रिति॑ गृ॒हप॑तिः। आवि॑त्त॒ऽ इन्द्र॒ आ
वि॑त्त॒ऽ इत्या। वि॑त्तः। इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। वृ॒द्धश्र॑वा॒ऽ आवि॑त्तो। वृ॒द्ध
श्र॑वा॒ऽ इति॑ वृ॒द्ध। श्र॑वाः। आवि॑त्तो मि॒त्रावरु॑णौ। आवि॑त्ता॒ वि
त्ता। वि॑त्तो। मि॒त्रावरु॑णौ धृ॒तव्र॑तौ। धृ॒तव्र॑ता॒ वावि॑त्तः। धृ॒त
व्र॑ता॒विति॑ धृ॒त। व्र॑तौ। आवि॑त्तः पू॒षा। आवि॑त्त॒ऽ इत्या। वि॑त्तः॥ ॥३४॥
पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। वि॒श्ववे॑दा॒ऽ आवि॑त्ते। वि॒श्ववे॑दा॒ऽ इति॑ वि॒श्वाघे॑

दाः। आविंत्ते द्यावापृथिवी। आविंत्तेऽइत्या। विंत्ते। द्यावापृथिवी
विश्वशंभुवौ। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। विश्वशंभुवा
वाविंत्ता। विश्वशंभुवाविति विश्व। शंभुवौ। आविंत्तादितिः। आ
विंत्तेत्या। विंत्ता। अदितिरुरुशर्म्मा। उरुशर्म्मेत्युरु। शर्म्मा॥९॥अ
वेष्टा दन्दशूकाः। अवेष्टाऽइत्यव। इष्टाः। दन्दशूकाः प्राची
म्। प्राचीमारोह। आरोह। रोह गायत्री। गायत्री त्वा। त्वावतु। अ
वतु रथन्तरम्। रथन्तरं साम। रथन्तरमिति रथम्। तरम्। सा
म त्रिवृत्। त्रिवृत्स्तोमः। त्रिवृदिति त्रि। वृत्। स्तोमो वसन्तः।

क्र० १०

॥१३२॥ वसन्त ऽऋतुः। ऋतुर्ब्रह्म। ब्रह्म द्रविणम्। द्रविणन्दक्षिणाम्।
॥३०॥ दक्षिणामारोह। आरोह। रोह त्रिष्टुप्। त्रिष्टुप्त्वा। त्रिष्टुबिति पु २
त्रि स्तुप्। त्वावतु। अवतु बृहत्। बृहत्साम। साम पञ्चदशः।
पञ्चदश स्तोमः। पञ्चदश इति पञ्च दशः। स्तोमो ग्रीष्मः। ग्री
ष्म ऽऋतुः। ऋतुः क्षत्रम्। क्षत्रन्द्रविणम्। द्रविणम्प्रतीचीम्।
॥३१॥ प्रतीचीमारोह। आरोह। रोह जगती। जगती त्वा। त्वाव
तु। अवतु वैरूपम्। वैरूपं साम। साम सप्तदशः। सप्तदश स्तो
मः सप्तदश ऽइति सप्त दशः। स्तोमो व र्षाः। वर्षा ऽऋ ॥१३२॥

तुः। ऋतुर्विद्। विद्द्रविणम्। द्रविणमुदीचाम्॥ ४२॥ उदीचीमारो
ह। आरोह। रोहानुष्टुप्। अनुष्टुप्स्तो। अनुस्तुबितिसेनु। स्तुप्। लो
वतु। अवतु। वैराजम्। वैराजइः साम। सामैकविंशः। एकविंशः
स्तोमः। एकविंश इत्येक। विंशः। स्तोमः। शरत्। शरदृ
तुः। ऋतुः फलम्। फलं द्रविणम्। द्रविणमूर्द्धम्॥ ४३॥ ऊर्द्धमा
रोह। आरोह। रोह पङ्क्तिः। पङ्क्तिस्तो। स्तोवतु। अवतु शाक्वररैव
ते। शाक्वररैवते सामनी। शाक्वररैवतेऽइति शाक्वररैवते। सा
मनी त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ। सामनीऽइति सामनी। त्रिणवत्रयस्त्रिं

कां० १०

॥१३३॥ ६० श्रौस्तोमैं। श्रेनत्रु ञ्नपुस्त्रि ६० चण विन्नितैनवज्ञयस्त्रि ६० श्रो।
स्तोमौ द्देमन्त त्रिधिरो। द्देमन्त त्रिधिरा वृत्तू। ऋतूघर्ष्वंभ ऋतूऽ
ऽस्य तू। वर्चोद्र विणमू। द्रविणमस्मसंसस्तमू। मस्मेस्तन्नसुचेतःप्र
संस्तमितिप्रशंति। अस्तमू। नमुचेः शिरं अ शिरःऽइति शिरं अमृ
सोःपोहि। पाहि तोऽन्तं अ ७ जौस्ति। अस्तिसहेम सहो मत्ते मू। अम्
तुमि सुमत्ते मू॥१४॥ हिरं एवरूपा ऽउपसं अ हिरं एवरूपाभि
ति हिरं एव। रूपो ।उपसे विद्युत्के। विद्युतो कऽउभो। विद्युतो कऽउ
तिं वि। मुत्के। ऽउभा विन्द्रो। इन्द्रा ऽउन्नू। उर्दिषः। उषः। स्मर [illegible] स्मर्थ ॥१३३॥

स्य। चेति च। आरोहतम्। रोहतं वरुण। वरुण मित्र। मित्र गर्त्त
म्। गर्त्तन्तत तेभ्य त तेश्चक्षाथाम्। चक्षाथामदितिम्। अदितिन्दिति
म्। दितिं च। च मित्रः। मित्रोसि। असि वरुणः। वरुणोसि। असी
त्यसि॥३५॥ सोमस्य त्वा। त्वा द्युम्नेन। द्युम्नेनाभि। अभि षिंचा
मि। सिंचाम्यग्नेः। अग्नेर्भ्राजसा। भ्राजसा सूर्यस्य। सूर्यस्य
वर्चसा। वर्चसेन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियेण। इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण॥
क्षत्राणां क्षत्रपतिः। क्षत्रपतिरेधि। क्षत्रपतिरिति क्षत्रपतिः।
एध्यति। अति दिद्यून्। दिद्यून्पाहि। पाहीति पाहि॥३६॥ सपर्व

का० ३०

॥३३४॥ नस्य। पर्वतस्य वृषभस्य। वृषभस्य पृष्ठान्। पृष्ठान्नावैः नावश्च

रन्ति। चरन्ति स्वसिचैः स्वसिचैः इयानाः। स्वसिचः इति स्व।

सिचः। इयाना ऽइतीयानाः। ताः ऽआववृत्रन्। आववृत्रन्।

अववृत्रन्नधराक्। अधरागुदक्ताः। उदक्ता ऽअहिम्। उदक्ता

ऽइत्युत्। अक्ताः। अहिम्बुध्न्यम्। बुध्न्यमनु। अनु रीयमाणाः।

रीयमाणा ऽइति रीयमाणाः। विष्णोर्विक्रमणम्। विक्रमणम

सि। विक्रमणमिति वि। क्रमणम्। असि विक्रान्तम्। विक्रान्त

क्रान्तम्। विक्रान्तमिति वि। क्रान्तम्। क्रान्तमिति क्रान्तम्॥३७॥ ॥३३४॥

प्रजापते न। प्रजापत इति प्रजापते। न त्वत्। त्वदेतानि। एतान्य
न्यः। अन्यो विश्वा। विश्वा रूपाणि। रूपाणि परि। परि ता। ता बभूव
। बभूवेति बभूव। यत्कामास्ते। यत्कामा इति यत्कामाः। ते जु
हुमः। जुहुमस्तत्। तन्नः। नो अस्तु। अस्त्वयम्। अयममुष्य। अ
मुष्य पिता। पितासौ। असावस्य। अस्य पिता। पिता वयम्। वय
स्याम। स्याम पतयः। पतयो रयीणाम्। रयीणाꣳ स्वाहा। स्वाहे
ति स्वाहा। रुद्र यत्। यत्ते। ते क्रिवि। क्रिवि परम्। परं नाम। नाम
तस्मिन्। तस्मिन्हुतम्। हुतमसि। अस्यमेष्टम्। अमेष्टमसि।

क्र०१०

॥३३५॥ अमेष्टमिष्टमा । इष्टम् अ । असि स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ३८ ॥ मित्रावरु
णयोस्त्वा । त्वा प्रशास्त्रोः । प्रशास्त्रोः प्रशिषा । प्रशास्त्रोरिति प्र । शा
स्त्रोः । प्रशिषा युनज्मि । प्रशिषेति प्र । शिषा । युनज्मीति युनज्मि ।
अव्यथायै त्वा । त्वा स्वधायै । स्वधायै त्वा । त्वारिष्टः । अरिष्टोऽअ
र्जुनः । अर्जुनो मरुताम् । मरुतां प्रसवेन । प्रसवेन जय । प्रसवे
नेति प्र । सवेन । जयापाम । आपाम मनसा । मनसा सम् । समिन्द्रि
येण । इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण ॥ ३९ ॥ मा ते । तऽइन्द्र । इन्द्र ते । ते वयम् ।
वयन्तुराषाट् । तुराषाडयुक्तासः । अयुक्तासोऽअब्रह्मता । अब्र ॥३३५॥

स्मन्नु। विः। विदेसाम। दुसामेति दुसाम॥ तिष्ठारथेम्। रथमधि। अ
धिप्रमम्। य स्वज्ञहस्त। वज्रहस्तारुक्मीनम्। वज्रहस्तेति वज्र। हस्त
आरुक्मीनम्। रुक्मीनेव। देवपुमसे। पुमसेस्वश्वानम्। स्वश्वानितिसु। अ
श्वानम्।। २९।। अग्नयेगृहपतये। गृहपतयेस्वाहा। गृहपतयऽइतिगृह। प
तये। स्वाहासोमाय। सोमायवनस्पतये। वनस्पतयेमरुताम्।
मरुतामोजसे। ओजसऽइन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियाय। इन्द्रियायेतीन्द्रिया
वि य। पृथिवीमातः। मातर्मा। मामा। माहिंसीः। हिंसीर्मो। मोऽअहम्।
मोऽइतिमो। अहन्त्वाम्। त्वामितित्वाम्।। ३०।। हंसः। सःशुचिषत्। शुचि

ऋ०३०

॥३६॥ हंसः । शुचिसदिति शुचिऽसत् । वसुरन्तरिक्षसत् । अन्तरिक्षसदि
ति । अन्तरिक्षसदित्यन्तरिक्षऽसत् । होता वेदिषत् । वेदिषदि
षिः । वेदिसदिति वेदिऽसत् । अतिथिर्दुरोणसत् । दुरोणसदिति
दुरोणऽसत् । नृषद्वरसत् । नृ सदिति नृऽसत् । वरसदृतस
त् । वरसदिति वरऽसत् । ऋतसद्व्योमसत् । ऋतसदित्यृतऽसत् ।
सत् । व्योमसदब्जाः । व्योमसदिति व्योमऽसत् । अब्जा गोजाः ।
अब्जाऽइत्यप्ऽजाः । गोजाऽऋतजाः । गोजाऽइति गोऽजाः । ऋत
जाऽअद्रिजाः । ऋतजाऽइत्यृतऽजाः । अद्रिजाऽऋतम् । अद्रिजाऽ ॥३६॥

रस्येहि। जाः॥ ऋतम्बुहन्तू। त्वहदित्तिं त्वहन्तू॥२२॥ उपयंदसि। अ
स्यायुः। आयुरसि। अस्यायुः। आयुर्म्मयि। मयि धेहि। धेहि युङ्
युङ्व। वर्म वर्च्चःऽउ वर्च्चः। उर्ग्गर्ज्जम्। उर्ज्जमि स्यूर्ज्जम्। इन्द्रस्य वाम्।
वाम्वीर्य्यकृतः। वीर्य्यकृतौ बाहू। वीर्य्यकृतऽइति वीर्य्य। कृतः॥
बाहूऽअभ्युपावहरामि। बाहूऽइति बाहू। अभ्युपावहरामी
त्यभि। उपावहरामि॥२३॥ स्योनासि। असि सुषदा। सुषदाक्ष
त्रस्य। सुसदेति सु। सदा। सा। क्षत्रस्य योनिः। योनिरिति त्रियोनिः। स्यो
नाम। सीद। आसीद। सीदसुषदाम्। सुषदांक्षत्रस्य। सुसदा

कां० १०

॥१३२७॥ मितिसु। सदाम्। क्षत्रस्य मो निमु। मो निमितिम् यो निमु॥२७॥ निषद्देसो।
ससादृध्रतव्रतः। धृतव्रतो वरुणः। धृतव्रत इति धृत। व्रतः।
वरुणः प्रस्त्यास्तु। प्रस्त्यास्वा। एसा। साम्राज्याय सुक्रतुः। साम्राज्या
येति साम्। राज्याय। सुक्रतुरिति सु। क्रतुः॥२८॥ अभिभूरसि। अ
भिभूरित्यभि। भूः। अस्मेताः। एतास्ते। नेपञ्च। पञ्च दिशः। दिशः कल्प
न्ताम्। कल्पन्ताम् ब्रह्मन्। ब्रह्मँस्त्वम्। त्वम् ब्रह्मा। ब्रह्मासि।
असि सविता। सविता सत्यप्रसवः। सत्यप्रसवो वरुणः। सत्यप्र
सव इति सत्य। प्रसवः। वरुणः सत्यौजाः। सत्यौजा इन्द्रः। सत्यौजा ॥१३२८॥

हृको घ्रिशौम्नाः । १

ऽइति सुसर्ऽउजाः । घ्रिरौंजा रुद्रः । रुद्रः सुश्रो वेम सुश्रोवम्ऽइति सु । श्रो वेम
बहुं कारं श्रेयस्करं । बहुं कारेति बहुं । कारं । श्रेयस्क रं भूयस्करं ।
श्रेयस्करेति श्रेयः करं । भूयस्करं नेन । भूयस्करेति भूयः करं । तेन
मे मेरु धा । रु धेति रं धा ॥ २६ ॥ अग्निः पृथुः । पृथुर्धर्मणः । धर्मण
स्पतिम पति जुषाणः । जुषाणोऽ अग्निः । अग्निः पृथुः । पृथुर्धर्म
ण६ णः । धर्मणस्पतिम्पति राज्यस्य । आज्यस्य वेतु । वेतु स्वाहा । स्वाहा
स्वाहा कृताः । स्वाहा कृताः सूर्यस्य । स्वाहा कृताऽइति स्वाहा । कृताः ।
सूर्य रश्मिभिः रश्मिभिर्यतध्वम् । रश्मिभिरिति रश्मि । भिः

क्र० ३०

॥१३९॥ भूतध्वई॰ सजातानाम्। सजातानाम्मध्यमेष्ठ्याय। सजातानामि
ति स। जातानाम्। मध्यमेस्थ्यायेति मध्यमे। स्थ्याय॥२७॥ सवित्राप्र
सवित्रा। प्रसवित्रा सरस्वत्या। प्रसवित्रेति प्र। सवित्रा। सरस्वत्या
वाचा। वाचा त्वष्ट्रा। त्वष्ट्रा रूपैः। रूपैः पूष्णा। पूष्णा पशुभिः। पशु
भिरिन्द्रेण। पशुभिरिति पशु। भिः। इन्द्रेणास्मे। अस्मे बृहस्पति
ना। अस्मे इत्यस्मे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वरुणेन।
वरुणेनौजसा। ओजसाग्निना। अग्निना तेजसा। तेजसा सोमे
न। सोमेन राज्ञा। राज्ञा विष्णुना। विष्णुना दशम्या। दशम्या देव ॥१३९॥

तेया। देवतया प्रसूतः। प्रसूतः प्र। प्रसूत ऽ इति प्र। सूतः। प्रसर्प्प
ति। सर्प्पामीति सर्प्पामि॥ २८॥ अश्विभ्यां पच्यस्व। अश्विभ्यामि
त्यश्वि। भ्याम्। पच्यस्व सरस्वत्यै। सरस्वत्या ऽ इन्द्राय। इन्द्राय सुत्रा
म्णे। सुत्राम्ण ऽ इति सु। त्राम्णे। वायुः पूतः। पूतः पवित्रेण। पवि
त्रेण प्रत्यङ्। प्रत्यङ् सोमः। सोमो ऽ अतिस्रुतः। अतिस्रुत ऽ इत्य
ति। स्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः। युज्यः सखा। सखेति सखा॥ २९॥ कुवि
दङ्ग। अङ्ग यवमन्तः। यवमन्तो यवम्। यवमन्त ऽ इति यव। मन्तः।
यवं चित्। चिद्यथा। यथा दान्ति। दान्त्यनुपूर्वम्। अनुपूर्वं वियूय।

क्र०१०

॥३३९॥ अनुपूर्वमित्यनु । पूर्वम् । वियूयेति विऽयूय । इहेहैषाम् । इहेहे
तीह । इह । एषा कृणुहि । कृणुहि भोजनानि । भोजनानि ये । ये बर्हि
। बर्हिषो नमऽउक्तिम् । नमऽउक्तिं यजन्ति । नमऽउक्तिमिति न
मऽउक्तिम् । यजन्तीति यजन्ति । अश्विभ्यान्त्वा । अश्विभ्यामित्यश्वि
ऽभ्याम् । त्वा सरस्वत्यै । सरस्वत्याऽइन्द्राय । इन्द्राय सुत्राम्णे
। सुत्राम्णऽइति सुऽत्राम्णे ॥ ३० ॥ युवꣳ सुरामम् । सुराममश्वि
ना । अश्विना नमुचौ । नमुचावासुरे । आसुरे सचा । सचेतिस
चा । विपिपाना शुभः । विपिपानेति विऽपिपाना । शुभस्पती । ॥३३९॥

पुती ऽग्रन्द्रम् । पती ऽइति पती । इन्द्रं । कर्म्मसु । कर्म्मस्वावतम् । कर्म्म
स्विति कर्म्मऽसु । आवतमित्याऽवतम् ॥ ७५ ॥ पुत्रमिव पितरौ । पुत्र
मिवेति पुत्रम्ऽइव । पितरावश्विना । अश्विनोभा । उभेन्द्र । इन्द्रा
वथुः । आवथुः काव्यैः । काव्यैर्दंसनाभिः । दंसनाभिरिति
दंसनाऽभिः । यत्सुरामम् । सुरामम्वि । अपिबः । अपिबः शची
भिः । शचीभिः सरस्वती । सरस्वती त्वा । त्वामघवन् । मघवन्न
भिष्णक् । मघवन्निति मघऽवन् । अभिष्णगित्यभिऽस्नक् ॥ ७६ ॥
इति वाजसनेयमैके संहितायां दशमोध्यायः ॥ २० ॥ सुत्रानःस्र

क०१३

॥३४०॥ प्रथमम्। प्रथमम्मनः। मनस्तत्त्वाय। तत्त्वाय सविता। सविता धियः।
धियऽइति धियः। अग्नेर्ज्योतिः। ज्योतिर्निचाय्य। निचाय्य पृथि
व्याः। नि चाय्येति निऽचाय्य। पृथिव्याऽअधि। अध्याभरत्। आ
भरत्। अभरदित्यभरत्॥१॥ युक्तेन मनसा। मनसा वयम्। व
यं देवस्य। देवस्य सवितुः। सवितुः सवे। सवऽइति सवे। स्वर्ग्याय
शक्त्या। स्वर्ग्यायेति स्वःऽग्याय। शक्त्येति शक्त्या॥२॥ युक्त्वाय
सविता। सविता देवान्। देवान्त्स्वः। स्वर्यतः। यतो धिया। धिया
दिवम्। दिवमिति दिवम्। बृहज्ज्योतिः। ज्योतिः करिष्यतः। करि ॥३४०॥

ष्यन्तः। सवित्रा। सवित्रा प्र। प्रसुवाति। सुवाति ना नू। ना निति ना।
नू॥ ३॥ युजे वाम्। वाम्ब्रह्म। ब्रह्म पूर्व्यम्। पूर्व्यन्नमोभिः। नमो
३ भि भिर्वि। नमोभिरिति नमःऽभिः। वि श्लोकः॥ श्लोकऽएतु। एतु पथ्येव।
पथ्येव सूरेः। पथ्येवेति पथ्याऽइव। सूरेरिति सूरेः। शृण्वन्तु वि
श्वे। विश्वेऽअमृतस्य। अमृतस्य पुत्राः। पुत्राऽआ ये। आ ये। येधा
मानि। धामानि दिव्यानि। दिव्यानि तस्थुः। तस्थुरिति तस्थुः॥ ५॥
यस्य प्रयाणम्। प्रयाणमनु। प्रयाणमिति प्र यानम्। अन्वन्ये।
अन्यऽइत्। इद्ययुः। ययुर्देवाः। देवा देवस्य। देवस्य महिमानम्।

क० ३३

॥१४३॥ महिमानुमोजसा। ७ ओजसेत्योजसा। यः पार्थिवानि। पार्थिवानि वि
ममे। विममे सः। विममु इति वि। ममे। स८ एतशः। एतशो रजां८सि
रजां८सि देवः। देवः सविता। सविता महित्वना। महित्वनेति महि
त्वना। वाचस्पतिमिपत्ति वाचिम्। वाचं नः। नः स्वदतु। स्वदत्वि
ति स्वदतु॥५॥ उमन्त्वा नो देव। देव सवितः। सवितर्यज्ञम्। यज्ञ
म्। प्रणयानुप्रदेवानुम्। देवानु८ सखिदेविम्। देवानुमिति दे
वा अनुम्। सखिविदे८ सत्राजितम्। सखिविदमिति सखि। वि
दम्। सत्राजितं धनजितम्। सत्राजितमिति सत्रा। जितं धनम्॥१४३॥

नुजितं स्वर्जितं मू। धनजितमिति धनु। जितं मू। स्वर्जितमिति स्वः
।जितं मू। त्स्वा स्तोमं मू। स्तोमं ॥ १०॥ सम मू। सम र्द्धय। अर्द्धय गा। यत्रेण।
गायत्रेण र थन्तरम्। रथन्तरम्बृहत् नू। रथन्तरमिति रथ मू। तुरत्
। बृहत् हा। युत्र वे र्त्तनि। गायुत्र वर्त्त नि स्वाहा। गायुत्र वर्त्तनीति गा
युत्र। वर्त्तनि। स्वाहेति स्वाहा॥ ११॥ आ ददे। ददे गा। युत्रेण। गायुत्रेण
छन्दसा। छन्दसाङ्गिरस्वत् नू। अङ्गिरस्वत् पृथिव्याः। पृथिव्याः सा
धस्थान्नू। सधस्थादग्निं मू। सधस्थादिति सध। स्थान्नू। अग्निं पु
रीष्यं मू। पुरीष्यं मङ्गिरस्वत् नू। अङ्गिरस्वदा भर। आ भर। भरत्रै ष्टु

ऋ०३३

॥३४२॥ भेन । त्रैस्तुभेनेत्यनु त्रैस्तुभेन ॥७॥ अग्नेरसि । असिनारी । नार्य्यसि

। असित्व यो । त्वयो चुयमू । चुयमुग्निमू । अग्नि ९० शे केम । शाकेमुरव

नि तुमू । खनितुं ९० सुधस्थे । सुध स्थाऽ आ । सुधस्थऽइतिसु

ध स्थे । एस्मा । जागतेन हस्ते ॥८॥ अस्तेऽ आधाये । आधायेस

विता । आधायेसा । धाये । सवितुना । बिभ्रत्रू । बिभ्रदग्निमू । अग्नि

९० हिरण्ययीमू । हिरण्ययीमानु । ष्टुभेन । आनुस्तुभेनेत्यानु ।

स्तुभेन ॥९॥ प्रनूत्तेम्वाजिनमू । प्रनूत्तमिति प्र । नूत्तमू । वाजिनन्ता

द्रवा । आद्रवा । द्रववृषि । वर्षिष्ठामू । वर्षिष्ठामनु । अनुसम्भवनमू । स ॥३४२॥

न्वन्तमिति सम्ऽवन्तम्। दिवि ते। ते जन्म। जन्म परमम्। परमम-
न्तरिक्षे। अन्तरिक्षे तव। तव नाभिः। नाभिः पृथिव्याम्। पृथि-
व्यामधि। अधि योनिः। योनिरित्। इदिति नः॥३०॥ युञ्जाथाँ रास-
भम्। रासभं युवम्। युवमस्मिन्। अस्मिन् यामे। यामे वृषण्वसू। वृष- ५४
ण्वसू इति वृषण्ऽवसू। अग्निं भरन्तम्। भरन्तमस्मयुम्। अस्मयु-
मित्यस्मऽयुम्॥३१॥ योगे योगे तवस्तरम्। योगे योग इति योगेऽयोगे।
तवस्तरं वाजे वाजे। तवस्तरमिति तवःऽतरम्। वाजे वाजे
हवामहे। वाजे वाज इति वाजेऽवाजे। हवामह इति हवामहे।

क०३३
॥३५८३॥

सखायुः। इन्द्रम्। इन्द्रमूतये। ऊतयुऽइत्यूतये। ॥३॥ प्रत्वृन्नोहि। प्रत्
वृन्निति प्र। त्वृन्नू। एहि। उ। भुवः। कामंन्। अव। काम्। अनसाः। अव (क्रि॰२)
काममिति सं अव। काम्। अनु। अन्हस्तो। रुद्रस्य। रुद्र। स्पुगाणं पुस्यमू। गा
णं पुस्यं नम्। पो मृः। गाणं पुस्यमिति गाणं। पुस्यमू। मुघो मृहैरे। मुघो
मृरिति मघुः। मृ। एहि। होतुनी हि। उ। द्युन्तरिक्षम्। अन्तरिक्षम्। वि
। द्यौहि। उ। हि। स्व। स्ति। गे। ह्यूतिः। स्व। स्ति। गे। ह्यूतिः। अर्भं पानि। स्व। स्ति
तिगेह्यौरितिस्व। स्ति। गे। ह्यूतिः। अर्भं पानि। कृण्वन्। कृण्वन्। स्मा। प्
स्मा। सपुजो। सपुजोः। सुह। सपुजेतिस। पुजो। सहेतिसहा। अर्के ॥३५८३॥

मः। इमो भरिष्यामः। भरिष्यामऽइति भरिष्यामः॥ ३३॥ अन्व
ग्निः। अग्निरुषसाम्। उषसामग्रम्। अग्रमख्यत्। अख्यदनु।
अन्वहानि। अहानि प्रथमः। प्रथमो जातवेदाः। जातवेदाऽ
इति जातऽवेदाः। अनु सूर्यस्य। सूर्यस्य पुरुत्रा। पुरुत्रा च। पुरुत्रे
ति पुरुऽत्रा। च रश्मीन्। रश्मीननु। अनु द्यावापृथिवी। द्यावा
पृथिवीऽआ ततन्थ। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी। आ
ततन्थ। ततन्थेति ततन्थ॥ ३४॥ आगस्य वाजी। आगस्येत्याऽग
स। वाजमह्वानम्। अह्वानं०। सर्वमसर्वमस्पर्धः। मस्पर्धोत्‌वि। विपृ

को०३३

॥३४४॥ नुते। धूनुत ऽइति धूनुते। अग्निꣳ सधस्थे। सधस्थे महति। सध

२ ध स्थ ऽइति सधऽस्थे। महति चक्षुषा। चक्षुषा नि। नि चिकीषते। चिकी

षत ऽइति चिकीषते॥१५॥ आक्रम्य वाजिन्। आक्रम्येत्याऽक्र

म्य। वाजिन्पृथिवीम्। पृथिवीमग्निम्। अग्निमिच्छ। इच्छ रुचा।

रुचा त्वम्। त्वमिति त्वम्॥ भूम्या वृत्वाय। वृत्वाय नः। नो ब्रूहि।

ब्रूहि यतः। यतः खनेम। खनेम तम्। तं वयम्। वयमिति वयम्॥

॥१६॥ द्यौस्ते। ते पृष्ठम्। पृष्ठं पृथिवी। पृथिवी सधस्थम्। सध

स्थमात्मा। सधस्थमिति सधऽस्थम्। आत्मान्तरिक्षम्। अन्तरि ॥३४४॥

स्वर्द॰ समुद्रः। समुद्रो योनिः। योनिरिति योनिः। विख्या प्रचक्षु
षा। विख्यायेति विऽख्याय। चक्षुषा त्वम्। त्वमभि। अभि तिष्ठ।
त तिष्ठ पृतन्यतः। पृतन्यत इति पृतन्यतः॥ १७॥ उत्क्राम। क्रा
म महते। महते सौभगाय। सौभगाय। अस्मात्। अस्मादास्था
नात्। आ स्थानाद् द्रविणोदाः। आस्थानादित्या। स्थानात्। द्र
विणोदा वाजिन्। द्रविणोदा इति द्रविणःऽदाः। वाजिन्निति वाजि
न्। वयं स्याम। स्याम सुमतौ। सुमतौ पृथिव्याः। सुमताविति
सुऽमतौ। पृथिव्या अग्निम्। अग्निं खनन्तः। खनन्त उपस्थे।

क०३१

॥३४५॥ उपस्थे॑ऽ अस्याः। उपस्थ॒ऽ इत्युप॑ऽस्थे। अस्याऽ इत्यस्याः॥९८॥ उद्दे॑क्रमी

न्। अक्रमी॑द् द्रविणो दाः। द्रविणो दाऽ वाजी। द्रविणोदाऽ इति द्रविणः

दाः। वाज्यावा॑। अर्वा कः। अकः। अकरित्य॑कः। सुलोकम्।

लोक॑ सुकृतम्। सुकृतम॒ पृथिव्याम्। सुकृतमिति सुकृतम्।

पृथिव्यामिति पृथिव्याम्। ततः खनेम। खनेम सुप्रतीकम्। सु

प्रतीकमग्निम्। सुप्रतीकमिति सुप्रतीकम्। अग्निं स्वः। स्वो रुह॒

हाणाः। स्वरिति स्वः रुहाणाऽ अधि। अधि नाकम्। नाकमुत्त

मम्। उत्तमम् मितिसुतम्। तमम्॥९९॥ आत्वा। वा त्रिधर्मा। जिचर्मा॥३४५॥

मनसा। मनसा घृतेन। घृतेन प्रतिक्षियन्तम्। प्रतिक्षियन्तं भुव
नानि। प्रतिक्षियन्तमिति प्रति। क्षियन्तम्। भुवनानि विश्वा। विश्वे
ति विश्वा। पृथुन्तिरश्चा। तिरश्चा वयसा। वयसा बृहन्तम्। बृ
हन्तं व्यचिष्ठम्। व्यचिष्ठमन्नैः। अन्नै रभसम्। रभसन्दृशान
म्। दृशानमिति दृशानम्॥२०॥ आ विश्वतः। विश्वतः प्रत्यञ्चम्।
प्रत्यञ्चं जिघर्मि। जिघर्म्यरक्षसा। अरक्षसा मनसा। मनसा
तत्। तज्जुषेत। जुषेतेति जुषेत। मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णः। मर्यश्री
रिति मर्य। श्रीः। स्पृहयद्वर्णोऽग्निः। स्पृहयद्वर्णऽइति स्पृहयत्

ऋ०३३

॥३४६॥ नूाचर्णः।अग्निर्न्नी।नाग्निरग्नौ।अग्निरग्नौतन्त्वा।अग्निरग्नऽइत्य
ग्निरग्नौ।तन्त्वाजर्भुराणः।जर्भुराणऽइतिजर्भुराणः॥२७॥परि
वाजपतिः।वाजपतिःकुविः।वाजपतिरितिवाज।पतिः।कुवि
रग्निः।अग्निर्हव्यानि।हव्यान्यसक्रमीत्।असक्रमीदितिसक्रमीत्
।दधद्रत्नानि।रत्नानिदाशुषे।दाशुषऽइतिदाशुषे॥२८॥परि
त्वा।त्वाग्ने।अग्नेपुरम्।पुरंवयम्।वयंविप्रम्।विप्रं२०स
हस्य।सहस्यधीमहि।धीमहीतिधीमहि।धृषद्वर्णन्दिवेदि
वे।धृषद्वर्णमितिधृषत्नुवर्णमादिवेदिवेहन्तारमादिवे॥३४६॥

दिवि ऽइति द्रिवे। दिवे। होतारं सजुः रावं नाम्। सजुःरवंनाम्निति सजुःर।
वंनाम्॥१२॥ त्वमग्ने। अग्ने द्युभिः। द्युभिस्त्वं। शुशुक्षणिः। द्युभिरिति द्यु।
भिः। आशुशुक्षणिरद्भ्यः। अद्भ्यस्त्वमश्मनः। अद्भ्य ऽइत्यत्ऽभ्यः। अश्मन
स्परि। परीति परि। वनेभ्यस्त्वम् ऽ ओषधीभ्यः। ओषधीभ्यस्त्वं नृणाम्। नृ
णां नृपते। नृपते जायसे। नृपत ऽइति नृऽपते। जायसे शुचिः। शु
चिरिति शुचिः॥१७॥ अङ्गिरः स्वः स्वर्वनामि। स्वर्वनामीति स्वर्वनामि। ज्यो
तिष्मन्तं त्वा। त्वाग्ने। अग्ने सुप्रतीकम्। सुप्रतीकमजस्रेण। सुप्रती
कमिति सुऽप्रतीकम्। अजस्रेण भानुना।   भानुना दीद्यतम्।

ऋ०३१

॥१४७॥ दीर्घतनुमिति दीर्घऽतनम् । शिवम्प्रजाभ्यः प्रजाभ्यो हिं॰सन्तम् । प्रजा
भ्यऽइति प्रजाभ्यः अहिं॰सन्तं स्वनाम । स्वनामऽइति स्वनाम ॥
॥२५॥ अपाम्पृष्ठम् । पृष्ठमसि । असि योनिः । योनिरग्नेः । अग्नेः समु
द्रम् । समुद्रमभितः । अभितः पिन्वमानम् । पिन्वमानमिति पिन्वमा
नम् । वर्द्धमानो महान् । महाँ आ । आ च । च पुष्करे । पुष्करे दिवः
। दिवो मात्रया । मात्रया वरिम्णा । वरिम्णा प्रथस्व । प्रथस्वेति प्रथ
स्व ॥२६॥ शर्म्म च । च स्थः । स्थो वर्म्म । वर्म्म च । च स्थः । स्थो अच्छिद्रे । अच्छि
द्रे बहुले । अच्छिद्रेऽइत्यच्छिद्रे । बहुलेऽउभे । बहुलेऽइति बहुले । उभे ॥१४७॥

ऽऽ सुम्ने । व्यचस्वती सम् । व्यचस्वतीऽइति व्यचःऽवती । सम्बसाथाम् । बसाथाम् भर्त्तम् । भर्त्तम् अग्निम् । अग्निम् पुरीष्यम् । पुरीष्यमिति पुरीष्यम् । ष्यम् ॥ २९ ॥ सम्बसाथाम् । बसाथाम् स्वर्विदा । स्वर्विदा समीची । स्वर्विदेति स्वःऽविदा । समीचीऽउरसा । समीचीऽइति सम्ऽईची । उरसा त्मना । त्मनेति त्मना । अग्निम् अन्तः । अन्तर्भरिष्यन्ती । भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तम् । भरिष्यन्तीऽइति भरिष्यन्ती । ज्योतिष्मन्तम् अजस्रम् । अजस्रमित् । इदितीत् ॥ ३० ॥ पुरीष्योऽसि । असि विश्वभराः । विश्वभराऽअथर्वा । विश्वभराऽइति विश्वऽभराः । अथर्वा त्वा । त्वा प्रथमः ।

क०३१

॥३४६॥ मथुमो। निः। निरमन्थत। अमन्थ दग्ने। अमन्थ इत्संग्ने। त्वामग्ने। अ
ग्ने पुष्करात्। पुष्करादधि। अध्यथर्वा। अथर्वा निः। निरमन्थत।
अमन्थ नेत्समन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य। विश्वस्य वाघतः। वाघत इ
ति वाघतः॥१९॥ तमु त्वा। उँ इत्युँ। त्वा दध्यङ्। दध्यङ्ङृषिः। ऋषि
पुत्रः। पुत्र ईधे। ईधे अथर्वणः। अथर्वण इत्यथर्वणः। वृत्रहणं
पुरन्दरम्। वृत्रहणमिति वृत्र। हनम्। पुरन्दरमिति पुरम्। दरम्।
॥२०॥ तमु त्वा। उँ इत्युँ। त्वा पाथ्यः। पाथ्यो वृषा। वृषा सम्। समीधे
ईधे दस्युहन्तमम्। दस्युहन्तममिति दस्यु। हन्तमम्। धनञ्जयं रणे-रणे॥३४८॥

सु

रणे। धनंजयमिति धनम्ऽजयम्। रणेरणऽइति रणेऽरणे। रणे॥ ३१॥ सी
दहोतः। होतः स्वे। होतरिति होतः। स्वऽउ लोके। ऊंऽऊंसै। लोके चिकि
त्वान्। चिकित्वान्त्सादयं। सादयो यज्ञम्। यज्ञं सुकृतस्य। सुकृ
तस्य योनौ। सुकृतस्येति सुऽकृतस्य। योनाविति योनौ। देवावीर्देवान्
देवावीरिति देवऽअवीः। देवान्हविषा। हविषा यजासि। यजास्यग्ने। अग्ने
बृहत्। बृहद्यजमाने। यजमाने वयः। वयो धाः। धाऽइति धाः॥ ३२॥
निहोता। होता होतृषदने। होतृषदने विदानः। होतृसदनऽइति
होतृऽसदने। विदानस्त्वेषः। त्वेषो दीदिवान्। दीदिवाँ२ऽअसदत्।

क०३३

॥३५९॥ दीदिवानिति दीदिऽवान् । आ सुदक्षम् । सुदक्षम सुदक्षऽइति सु । दक्षम् । अ
दब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः । अदब्धव्रतप्रमतिरिति अदब्धव्रत ।
प्रमतिः । वसिष्ठः सहस्रम्भरः । सहस्रम्भरः शुचिजिह्वः । सह
स्रम्भर इति सहस्रम् । भरः । शुचिजिह्वो अग्निः । शुचिजिह्व
इति शुचि । जिह्वः । अग्निरित्यग्निः ॥ ३ ॥ स ऽ सीदस्व । सीदस्व म
हान् । महाँ असि । असि शोचस्व । शोचस्व देववीतमः । देववी
तम इति देव । वीतमः । वि धूमम् । धूममग्ने । अग्ने अरुषम् । अ
रुषम्मियेध्य । मियेध्य सृज । सृज प्रशस्त । प्रशस्त दर्शतम् । प्रशस्तेति ॥३४९

तिप्र। प्रास्त। दुर्शंनमितिदर्शतम्॥ ५७॥ अपोदेवीः। देवीरूपं। उषस
जा। सृजन्मधुमतीः। मधुमतीरयक्ष्माय। मधुमतीरितिमधुऽमतीः।
अयक्ष्मायप्रजाभ्यः। प्रजाभ्यइतिप्रऽजाभ्यः। तासाम्। आस्थानात्।
आस्थानादुत्। आस्थानादित्याऽस्थानात्। उज्जिहताम्। जिहताम्
ओषधयः। ओषधयःसुपिप्पलाः। सुपिप्पलाइतिसुऽपिप्पलाः॥ ५८॥
सन्ते। तेवायुः। वायुर्मातरिश्वा। मातरिश्वादधातु। दधातूत्तानायाः।
उत्तानायाहृदयम्। हृदयंयत्। यद्विकस्तम्। विकस्तमिति
विऽकस्तम्। योदेवानाम्। देवानाञ्चरसि। चरसिप्राणथेन। प्राण

ऋ०३१

॥१५०॥ थैं कस्मै। कस्मै देव। देवेषु षट्। वषट् उस्तु। अस्तु तुभ्यम्। तुभ्यमि
ति तुभ्यम्॥३६॥ सुजातो तोऽग्नोति वा। सुजात इति सु। जातः। नः। ऽग्नो
तिषा सह। सह शर्म्म। शर्म्म चवरूथम्। वरूथ मास। सदन्। आसेतु
तु। असद्दहसस्व रितिसु। भवासो ऽअग्ने। अग्ने विश्वरूपम्। विश्व
रूपं ऽ समू। विश्वरूपमिति विश्व। रूपम्। सं अस्य। अस्य सु
विभावसो। विभा वसोऽ इति वि। भा। वसो॥३७॥ उदुतिष्ठ। ऊर्द्ध्वं
तू। तिष्ठ स्वध्वर। स्वध्वरावे। स्वध्वरेति सु। अध्वर। अवीनः। नोदे
व्या। देव्या धिया। धियेति धिया। दृशे। चं। च भासा। भासा बृहता॥३५०॥

१ ॐ हूहुता सुमृक्कनिम सुमृक्कनिरामै। सुमृक्कनिरितिसु। मृक्क

निम आमै। अग्नेयाहि। याहिसुशस्ति निम सुशस्तिभिरिति

सुशस्ति। निम। ऊर्ध्व। ऊर्ध्वऽऊषु णः। ऊँऽइस्यै। सुनेमनऽऊतये। ऊत

येतिष्ठ। तिष्ठदेवः। देवोन। नसविता। सवितेतिसविता। ऊर्ध्वोवा

जस्य। वाजस्य सनिता। सनितायत्। यद्दञ्जिभिः। अञ्जिभिर्वा

घद्भिम अञ्जिभिरिसु अञ्जि। निम वाघद्भिर्विह्वयामहे। वाघद्भि

रिति वाघत्। निम विह्वयामहुऽइति विऽह्वयामहे॥ १९॥ सजा

तः। जातोगर्भः। गर्भोऽअसि। असिरोदस्योः। रोदस्योरग्ने। अग्ने

क०३१

॥३५२॥ चार्हम चारुर्विभिन्देतः। विभिन्देतुऽ ओषधीषु। विभिन्देतुऽ इति वि। भिन्देतु।
ओषधीष्विप्सो ओषधीषु। चित्रः शिशुः। शिशुः परि। परि तमासि। तमासि।
तमास्यक्तून्। अक्तून्प्र। प्र मातृभ्यः। मातृभ्यो अधि। अधि। मातृ
भ्यऽ इति मातृ। भ्यः। अधि कनिक्रदत्। कनिक्रदज्ञाः। गाऽ इति
गाः॥७०॥ स्थिरो भव। भव वीड्वङ्गः। वीड्वङ्गऽ आशुः। वीड्वङ्गऽ इति
वीडु। अङ्गः। आशुर्भव। भव वाजी। वाज्यर्वन्। अर्वन्निर्त्स्यर्वन्।
पृथुर्भव। भव सुषदः। सुषदस्त्वम्। सुषदऽ इति सु। सदः। त्वमग्नेः
। अग्नेः पुरीषवाहनः। पुरीषवाहनऽ इति पुरीष। वाहनः॥७१॥ ॥३५३॥

हिंसीर्भव । मनुत्व प्रजा प्रजां मनम प्रजा मनुषो मानुषी मनुः । प्रजामप ऽइति
प्रजा मनम मानुषी मनु स्त्वम् । त्वमङ्गिरः । अङ्गिरऽइरस्यङ्गिरः । मा द्यावा
पृथिवी । द्यावा पृथिवी ऽअभि । द्यावा पृथिवी ऽइति द्यावा पृथिवी
। अभिगौ वीः । गोचीर्मा । मान्तरिक्षम् । अन्तरिक्षम्मा । मा वन
स्पतीन् । वनस्पतीनिति वनस्पतीन् । [illegible] प्रेतु । एतु वाजी । वाजी
कनिक्रदत् । कनिक्रदन्नानदत् । नानदद्रासभः । रासभः पत्वा
। पत्वेति पत्वा । भरन्नग्निम् । अग्निम्पुरीष्यम् । पुरीष्यम्मा । मापा
दि । पाद्यायुषः । आयुषः पुरा । पुरेति पुरा । वृषाग्निम् । अग्निम्वृष

क०४४

॥कृ९२॥ णम्। वृषणम्। भरन्। भरन्तपाम्। अपाम्। गर्भम्। गर्भ १० समुद्रियम्। समुद्रि
यमिति समुद्रियम्। अनु ऽ आ याहि। आ याहि। वीतये। वीतय इ
इति वीतये॥ ॥ ऋत १० सत्यम्। सत्यमृतम्। ऋत १० सत्यम्। स
समग्निम्। अग्निं पुरीष्यम्। पुरीष्यमङ्गिरस्वत्। अङ्गिरस्वद्भरामः।
भरामऽइति भरामः॥ ओषधयः। प्रति। प्रति मोदध्वम्। मोदध्वमग्निम्।
।अग्निमेतम्। एत १० शिवम्। शिवमायन्तम्। आयन्तमभि। आयन्त
मित्या। यन्तम्। अत्र यन्ति। अन्नं पुष्णाः। पुष्णा ऽ इति पुष्णाः। अस्तुन्वि
श्वाम अग्निं सु तिं तु। अस्यन्। विश्वाः ऽ अनिराः। अनिरा ऽ अमीवाः॥ ४५२॥

अमी वा निषीदन्तु । निषीदन्तु नः । निसीदन्त्विति नि । सीदन्तु । नो ऽ अप ।
अप दुर्मतिम् । दुर्मतिं निजहि । दुर्मतिमिति दुः । मतिम् । जहीति जहि ॥
॥[illegible]॥ ओषधयः प्रति । प्रति गृभ्णीत । गृभ्णीत पुष्पवतीः । पुष्पव
तीः सुपिप्पलाः । पुष्पवतीरिति पुष्प । वतीः । सुपिप्पला ऽ इति सु ।
पिप्पलाः ॥ अयं वो गर्भः । गर्भ ऋत्वियः । ऋत्वियः प्रत्नम् । प्र
त्नं ६० सधस्थम् । सधस्थमासदन् । सधस्थमिति सध । स्थम् । आस
दन् । असदन्निति सदन् ॥[illegible]॥ विपाजसा । पाजसा पृथुना । पृथुना
शोशुचानः । शोशुचानो बाधस्व । बाधस्व द्विषः । द्विषो रक्षसः । रक्षस

ऋ०३४

॥१५२॥ सोऽ अमीवाः। अमीवाऽ इत्यमीवाः। सुशर्म्मणो बृहतः। सुशर्म्मणऽ
इति सुशर्म्मणः। बृहतः शर्म्मणि। शर्म्मणि स्याम। स्यामग्ने। अग्ने
सुहम। अह॥१०॥ सुहवस्य। सुहवस्य प्रणीतौ। सुहवस्येति सुऽहवस्य।
प्रनीतौ। विति प्र। नीतौ॥ [illegible]॥ आपो हि। हिष्ठ। स्था मयोभुवः। मयोभुव भुवः
स्ताः। मयोभुवऽ इति मयःऽभुवः। ता नः। नऽ ऊर्जे। ऊर्ज्जे दधातन। द
धातनेति दधातन। महे रणाय। रणाय चक्षसे। चक्षसऽ इति चक्ष
से॥ [illegible]॥ यो वः। वः शिवतमः। शिवतमो रसः। शिवतमऽ इति शिव।
तमः। रसस्तस्य। तस्य भाजयत। भाजयतेह। इह नः। नऽ इति नः॥ [illegible]॥ ॥१५३॥

तीरिव मातरः । उशतीरिवेत्युशतीःऽइव । मातरऽइति मातरः । ७८ । त
स्मा ऽ अरम् । अरं गमाम । गमाम वः । वो यस्य । यस्य क्षयाय । क्षयाय जि
न्वथ । जिन्वथेति जिन्वथ । आपो जनयथ । जनयथा च । च नः । नः
इति नः । ७९ । मित्रः सꣳसृज्य । सꣳसृज्य पृथिवीम् । सꣳसृज्येति सम् । सृ
ज्य । पृथिवीं भूमिम् । भूमिं च । च ज्योतिषा । ज्योतिषा सह । सहेति स
ह । सुजातं जातवेदसम् । सुजातमिति सु । जातम् । जातवेदसमयक्ष्मा
य । जातवेदसमिति जातवेदसम् । अयक्ष्माय त्वा । त्वा सम् । सꣳसृ
जामि । सृजामि प्रजाभ्यः । प्रजाभ्यऽइति प्रजाभ्यः । ८० । रुद्राः सꣳसृ

का०३१

॥३५७॥ ज्मा।स्व६०स्रज्यरपृथिवीम्।सई०स्रज्यतिसुम्।ज्यैसे।पृथिवीम्बृहन्।बृ
हज्ज्योतिम्।ज्योतिःसमम्।समीधिरे।ईधिरऽइतीधिरे।तेषांमानुः
भानुरजस्रः।अजस्रऽइत्यऽजस्रः।मुक्रोदेवेषु।देवेषुरोचते।रो
चतऽइतिरोचते॥५८॥सई०स्ररूपाम्वसुभिः।सई०स्ररूपामितिस
मूऽसरूपाम्।वसुभीरुद्रैः।वसुभिरितिवसुऽभिः।रुद्रैरादि
त्यैः।कर्मण्याम्।कर्मण्यामस्वदम्।स्वदमितिस्वदम्।हस्तोभ्यांस्व
द्वीम्।स्वद्वीकृत्वा।कृत्वासिनीवाली।सिनीवालीकृणोतु।कृणोतु
ताम्।तामितितम्॥५९॥सिनीवालीसुकपर्दा।सुकपर्दासुकुरीरा॥३५८॥

सुकुपर्द्दे त्ति सु। कुपर्द्दा। सुकुरीरा स्त्रौपुत्रा। सुकुरीरे त्ति सु। कुरीरा।
स्त्रौपुत्रे त्ति सु। औपुत्रा। सातुभ्यम्। तुभ्यमदि त्ते। अदि त्तेम ह्लि। मु
लो स्वाम्। ॐ स्वाम। उस्वां द धातु। द धातु ह्र स्त्र योः। ह्रस्त्रयो रिति
ह्रस्त्रयोः॥५४॥ उस्वा ह्नु णोतु। ह्नु णोतु रा त्तया। रा त्तया बाहु भ्याम्।
बाहु भ्याम दि ति। बाहु भ्यामिति बाहु। भ्याम्। अदि ति ह्रिया। धि
येति धिया। मातापुत्रम्। पुत्रं मथा। मथो पस्थे। उपस्थे सा। उपस्थु
ॐउ त्सुप। स्थे। साग्निम्। अग्नि म्बि मर्त्तु। बिमर्त्तु ग र्भे। गर्भः ऽ आ। एसा
।मुखस्य त्रि रेभ त्रि रौ सि। असी त्सेसि॥५७॥ वसंव स्वा। लाहु

ॐ०३१

॥१५५॥ एवन्तु। लएवन्तुगायत्रेण। गायत्रेण छन्दसा। छन्दसाऽङ्गिरस्वत्। अ
ङ्गि॰रस्वद्ध्रुवा। ध्रुवासि। असि पृथिवी। पृथिव्यसि। असि धारय।
धारयामयि। मयि प्रजाम्। प्रजाऽ॰रायः। प्रजामिति प्र जाम्। रायस्पो
षम्। पोषङ्गौपत्यम्। गौपत्य॰ सुवीर्यम्। सुवीर्य॰ सजातान्। सुवी
र्यमिति सु। वीर्यम्। सजातान्यजमानाय। स जातानिति सजाता
न्। यजमानाय रुद्राः। रुद्रास्त्रैष्टुभेन। त्रैष्टुभेनान्तरिक्षम्। त्रैस्तुभे
नेति त्रैस्तुभेन। अन्तरिक्षमादित्याः। आदित्या जागतेन। जागतेन
द्यौः। द्यौर्विश्वे। विश्वे देवाः। देवा वैश्वानराः। वैश्वानराऽआनुष्टुभेन॥३५५॥

आनुष्टुभेनु दिशः ३ आनुष्टुभेनेत्यानु । स्तुभेन । दिशः ३ इति दिशः ॥५५॥
अदितिष्टे । ते बिलम् । बिलं गृभ्णातु । गृभ्णात्विति गृभ्णातु । कृत्वायु
सा । सा महीम् । महीमुखाम् । उखां मृन्मयीम् । मृन्मयीं योनिम् । मृन्म
यीमिति मृत्ऽमयीम् । योनिमग्नये । अग्नय ३ इत्यग्नये । पुत्रेभ्यः । प्र । प्रा
यच्छत् । अयच्छददितिः । अदितिः श्रपयान् । श्रपयानिति । इतीति
॥५९॥ वसवस्त्वा । त्वा धूपयन्तु । धूपयन्त्विन्द्रः ३ इन्द्रो धूपयतु । धूपय
तु रुद्रेण । वरुणो । विष्णुः ३ विष्णुरिति विष्णुः ॥६०॥ अदितिष्ट्वा । त्वा दे
वी । देवी विश्वदेव्यावती । विश्वदेव्यावती पृथिव्याः । विश्वदेव्यवतीति वि

क्र०३१

॥१५६॥ श्वदैव्या। वती। पृथिव्याः सधस्थे। सधस्थे ऽअङ्गिरस्वत्। सधस्थ इति सध
स्थे। अङ्गिरस्वत्खनन्तु। खनन्त्ववट। अवटदेवानाम्। देवानान्त्वा।
त्वापत्नीः। पत्नीर्देवीः। देवीर्विश्वदैव्यावतीः। विश्वदैव्यावतीर्दधतु।
विश्वदैव्यवतीरिति विश्वदैव्य। वतीः। दधतु त्वा। उ त्वा धिषणाः।
धिषणा ऽअभि। अभीन्धताम्। इन्धताम्वरूत्रीः। वरूत्रीः श्रपय
न्तु। श्रपयन्तु ग्नाः। ग्नाः पचन्तु। पचन्तु जनयः। जनयो ऽच्छिन्नपत्राः।
अच्छिन्नपत्राः पचन्तु। अच्छिन्नपत्रा ऽइत्यच्छिन्न। पत्राः। पचन्त्विति
तिपचन्तु॥५८॥ मित्रस्य चर्षणीधृतः। चर्षणीधृतो ऽवः। चर्षणीधृत इति चर्षणि। धृतः॥१५६॥

इति चर्षणि। द्युम्नम् अर्वा देवस्य। देवस्य सानसि। सानसीति सानसि।
द्युमन्तं चित्रश्रवस्तमम्। चित्रश्रवस्तममिति चित्रश्रवःऽतमम्।। ५९
देवस्त्वा। त्वा सविता। सविता नः। उद्वपतु। वपतु सुपाणिः। सुपाणिः
स्वङ्गुरिः। सुपाणिरिति सुऽपाणिः। स्वङ्गुरिः सुबाहुः। स्वङ्गुरिरिति सु रि॰
ति अङ्गुरिः। सुबाहुरुत। सुबाहुरिति सुऽबाहुः। उत शक्त्या। शक्त्येति श
क्त्या। अव्यथमाना पृथिव्याम्। पृथिव्यामाशाः। आशा दिशः। दि
शऽआ पृण। आ पृण। पृणेति पृण।। ६०।। उत्थाय बृहती। बृहती भव
भवोत्। उदु तिष्ठ। उँ ऽइत्युँ। तिष्ठ ध्रुवा। ध्रुवा त्वम्। त्वमिति त्वम्। मि

ऋ० ४१

॥१५८॥ त्रैनाम्। एतान्नै। नः। सुखाम्। सुखाम्परि। परिददामि। ददाम्यग्निं। से। अ
भिसाऽ एषा। एषामा। मामैद्दि। प्रेदीति मेद्दि। वसेवस्त्वा। त्वाछृन्दन्तु
आच्छृन्दन्तु। छृन्दं। त्विति। छृन्दन्तु॥ ६३॥ आकूतिमग्निम्। आकूति
मित्या। कूतिम्। अग्निम्प्रयुजम्। प्रयुजं। स्वाहा। प्रयुजमिति प्र।
युजम्। स्वाहा। मननेऽम मनो मेधाम्। मेधाञ्ज्ञानम्। ज्ञानं विज्ञानम्। वि
ज्ञानंत्वाच। विज्ञानमिति वि। ज्ञानम्। वाचो विधृतिम्। विधृतिम्प्रजा
पतये। विधृतिमिति वि। धृतिम्। प्रजापतये मनवे। प्रजापतय इति प्र
जा। पतये। मनवेऽग्नये। अग्नये वैश्वानराय। वैश्वानरायेति वैश्वानरा॥१५८॥

यै ॥ ८४ ॥ मा सु । सु भित्थाः । भित्था मा । मा सु । सु रिषः । रिषोऽम्ब । अम्ब धृष्णु ।
धृष्णु वीरयस्व । वीरयस्व सु । स्विति सु । अग्निश्च । चेदम् । इदं करिष्यथः
। करिष्यथ इति करिष्यथः ॥ ८५ ॥ दृं० दृंहस्व देवि । देवि पृथिवि । पृथिवि
स्वस्तये । स्वस्तय ऽआसुरी । आसुरी माया । माया स्वधया । स्वधया हु
ता । हुतासि । असीत्यसि । जुष्टं देवेभ्यः । देवेभ्य ऽइदम् । इदमस्तु । अस्तु
हव्यम् । हव्यमरिष्टा । अरिष्टा त्वम् । त्वमुत् । उदिहि । इहि यज्ञे । यज्ञे ऽअ
स्मिन् । अस्मिन्नित्यस्मिन् ॥ ८६ ॥ द्रुन्नः सर्पिरासुतिः । द्रुन्न ऽइति द्रु ऽअ
न्नः । सर्पिरासुतिः प्रत्नः । सर्पिरासुतिरिति सर्पिः ऽआसुतिः । प्रत्नो हो

क्र० ३४

॥१५९॥ ता॥होता॥वरेण्यः॥वरेण्यऽइतिवरेण्यः॥सहसस्पुत्रः॥पुत्रोऽअद्भुतः॥अ
द्भुतऽइत्यद्भुतः [illegible]॥परस्याऽअधि॥अधिसम्वतः॥सम्वतोवरान्॥स
म्वतऽइतिसम्ऽवतः॥अवरान्ऽअभि॥अभ्यातर॥आतर॥तरेतितर॥
यत्राहम्॥अहमस्मि॥अस्मितान्॥तान्ऽअव॥अवेस्य॥ [illegible]॥पुरुमी
स्यः॥पराऽवतः॥पुरावतोरोहिदश्वः॥पुराऽवतऽइतिरोपे॥ववतः॥रोहिदश्व
ऽइह॥रोहिदश्वऽइतिरोहित्ऽअश्वः॥इहागहि॥आगहि॥गहीतिगहि॥पु
रीषुःपुरुप्रियः॥पुरुप्रियोग्ने॥पुरुप्रियऽइतिपुरुऽप्रियः॥अग्नेत्व
म्॥त्वन्तरा॥तरामृधः॥मृधऽइतिमृधः॥ [illegible]॥यद्ग्ने॥अग्नेकानि॥का॥३५९॥

नि । कानि चित् । चिदा ते । आ ते । ते दारूणि । दारूणि दध्मसि । द
ध्मसीति दध्मसि ॥ स वृन्तनू । त दैस्तु । अस्तुनु । नेघ्नन्मू । घ्नन्तन्तनू । न
न्तुषस्व । जुषस्व यविष्ठ्य । यविष्ठ्येति यविष्ठ्य ॥ ६६ ॥ यदत्ति । अत्त्युप
जिह्विका । उपजिह्विका यत् । उपजिह्विकेत्युप । जिह्विका । यद्वम्रः
। वम्रोऽअतिसर्पति । अतिसर्पतीत्यतिऽसर्पति ॥ ६७ ॥ अहरहर
प्रयावम् । अहरहरित्यहःऽअहः । अप्रयावम्भरन्तः । अप्रयावमित्य
प्र । यावम् । भरन्तो अश्वायेव । अश्वायेव तिष्ठते । अश्वायेवेत्यश्वायऽइ
व । तिष्ठते घासम् । घासमस्मै । अस्माऽइत्यस्मै । रायस्पोषेण । पोषे

क०११

॥१५९॥ णसम्।समिषा। इषामदन्तः।मदन्तोअग्ने।अग्नेमा।मानः।नस्तेप्रतिवेशाः
।प्रतिवेशारिषाम।प्रतिवेशाऽइतिप्रति।वेशाः।रिषामेतिरिषाम॥७०॥
नाभा।पृथिव्याः।पृथिव्याःसमिधाने।समिधानेऽअग्नेः।समिधानऽ
इतिसम्।इधाने।अग्नेरायः।रायस्पोषाय।पोषायबृहते।बृहतेह
वामहे।हवामहऽइतिहवामहे।इरम्मदम्बृहदुक्थम्।इरम्मदमितीऽ
रम्।मदम्।बृहदुक्थंयजत्रम्।बृहदुक्थमितिबृहत्।उक्थम्।य
जत्रंजेनोरम्।जेनोरमग्निम्।अग्निम्पृतनासु।पृतनासुसासहिम्
।सासहिमितिससहिम्॥७१॥माःसेनाः।सेनाऽअभीत्वरी।अभीत्वरी॥१५९॥

१ राव्याधिनीः। अ।भी त्वेरी १
४ रित्सभ्रि। इत्वेरीः। आव्याधिनी रुगणाः। आव्याधिनी रित्या। व्याधिनीः।
उगणा ऽउता। उतेस्तुता। भे स्तेनाः। स्तेनाभे। भेचा। चुनस्कराः। नस्करास्ता
नू। नांस्ते। तु ऽअग्ने। अग्नेपि। अपिद्द घामि। दु धाम्यु। स्ते। आस्तु ऽइस्त
स्ते। ७२। द ॐ स्तु। व्यामम्लि मलूनू। मलिम्लू। अं व्यैभजं व्येस्तस्करा
नू। तस्करां राः ऽउत। उतेस्तुता। हनुञ्जा ॐ स्तेनानू। हनुञ्जामि। तु हनु।
व्यामू। स्तेना व्रेगवः। भगवुस्तानू। भगवु ऽइति भगोवः। नां स्वमू। स्व
क्षीद्दा। स्वाद्दुसुषादिता नू। सुस्वादिता नितिसु। स्वादितानू। ७३। येजने
सु। जनेषु मलि मलवः। मलिम्लवस्तेनासे। भस्तेनासस्तस्कराः। न

क०११
॥३६४॥

स्फरण वनै। वनुऽ इति वनै। येकक्षै भुक्षे के व घाय कै॥ अ घाय वुस्ला नू। अ
घुय वुऽ इत्यं घुाय कै॥ तौं स्तै। ते दु धा मि। दु धा मि ज म्रे पोः। ज म्रे पो रि ति ज
म्रे पोः॥७७॥ पोऽ अ स्म भ्यमू। अ स्म भ्यो म रा ती पा नू। अ रा ती पा यः। अ
राति पा ह्नि स्ये रा ति। पा नू। म स्यै। वनुः। नो द्वेषते। द्वेषते जनै॥ जनुऽ इति
जनै॥ निन्दा यः। पोऽ अस्मानू। अस्मा ध्वि ष्सो नू। ध्वि ष्सो त्वा। वुस र्वैमू। स
र्वु न्तमू। तमस्मे स्मसा। म स्मसा कुरु। कु र्विति कुरु॥७५॥ स६। नी नमे।
स६। त्रीं तु मि ति सम्। न्री न मू। मे व्रल्मे। व्रल्म स६। री न म। स६। री त स्त्री
र्सु मू। स६। त्रीं तु मि ति सम्। त्री न म। वी र्य्य म्व ते मू। व ल मि मि व ल मू। स६। ११६०॥

शितं क्षत्रम् । सं॰शितमिति सम् । शितं क्षत्रम् । क्षत्रमजिरस्तु । जिष्णु । जिष्णुर्यस्य । य
स्याहम् । अहमस्मि । अस्मि पुरोहितः । पुरोहित इति पुरः ऽहितः ॥७६॥ उदे
षाम् । एषाम्बाहू । बाहू ऽ अतिरम् । बाहू ऽ इति बाहू । अतिरमुत् । उद्वर्चः । व
र्चो ऽ अथो । अथो बलम् । अथो ऽ इत्यथो । बलमिति बलम् । क्षिणोमि ब्रह्म
णा । ब्रह्मणामित्रान् । अमित्रानुत् । उन्नयामि । नयामि स्वान् । स्वाँ२ ऽ अ
हम् । अहमिति अहम् ॥७७॥ अन्नपतेऽन्नस्य । अन्नपत इत्यन्नऽपते । अन्नस्य नः । नो देहि । देह्यनमीवस्य । अनमीवस्य शुष्मिणः । शुष्मिण ऽ इ
ति शुष्मिणः । प्र प्र । प्र दातारम् । प्रेति प्र । प्र । दातारन्तारिषः । तारि

क्र०३३

॥१६३॥

षऽऊर्जम् । ऊर्जं नः । नो धेहि । धेहि द्विपदे । द्विपदे चतुष्पदे । द्विपदऽइति द्वि
पदे । चतुष्पदऽइति चतुःऽपदे ॥८३॥ इति वाजसनेयसंहितायां पदक्रमे एका
दशोऽध्यायः ॥११॥ ॥ दृशानो रुक्मः । रुक्मऽउर्व्या । उर्व्या वि । वि द्यौत् । अ
द्यौ दुर्मर्षम् । दुर्मर्षमायुः दुर्मर्षमिति दुःऽमर्षम् । आयुः श्रिये । श्रिये रु
चानः । रुचानऽइति रुचानः । अग्निरमृतः । अमृतोऽअभवत् । अभवद्वय
योभिः । वयोभिर्यत् । वयोभिरिति वयःऽभिः । यदेनम् । एनं द्यौः । द्यौर
२५ जनयत् । अजनयत्सुरेताः । सुरेताऽइति सुऽरेताः ॥१॥ नक्तोषासा समन
नसा । नक्तोषसेति नक्तोषसा । समनसा विरूपे । समनसेति सऽमनसा ॥१६१॥

सा। विरूपे धापयेते। विरूपे ऽ इति वि। रूपे। धापयेते शिशुम्। धापयेते ऽ
इति धापयेते। शिशुमेकम्। एकꣳ समीची। समीची ऽ इति सम्। ईची। द्या
वाक्षामा रुक्मः। रुक्मो ऽ अन्तः। अन्तर्वि। वि भाति। भाति देवाः। देवा
ऽ अग्निम्। अग्निं धारयन्। धारयन् द्रविणोदाः। द्रविणोदा ऽ इति द्रविणः
। दाः॥ २॥ विश्वा रूपाणि। रूपाणि प्रति। प्रति मुञ्चते। मुञ्चते कविः। क
विः प्र। प्रासावीत्। असावीद्भद्रम्। भद्रं द्विपदे। द्विपदे चतुष्पदे। द्विपद
ऽ इति द्वि। पदे। चतुष्पदे ऽ इति चतुः। पदे। वि नाकम्। नाकमख्यत्। अख्यत्स
विता। सविता वरेण्यः। वरेण्यो ऽनु। अनु प्रयाणम्। प्रयाणमुषसः। प्रया

क्र०१२

॥१६२॥ णमितिप्र। यानमनु। उषसोवि। विराजति। राजतीतिराजति॥ ३॥ सुपर्णोसि। सु
पर्णऽइतिसु। पर्णः। असिगरुत्मान्। गरुत्मांस्त्रिवृत्। त्रिवृत्ते। त्रिवृदिति
त्रि। वृत्। तेशिरः। शिरोगायत्रम्। गायत्रंचक्षुः। चक्षुर्बृहद्रथन्तरे। बृहद्
रथन्तरेपक्षौ। बृहद्रथन्तरेऽइतिबृहत्। रथन्तरे। पक्षावितिपक्षौ। स्तो
मऽआत्मा। आत्माछन्दांसि। छन्दांस्यङ्गानि। अङ्गानियजूंषि। य
जूंषिनाम। नामेतिनाम। सामते। तेतनूः। तनूर्वामदेव्यम्। वामदेव्यंयज्ञा
यज्ञियम्। वामदेव्यमितिवाम। देव्यम्। यज्ञायज्ञियंपुच्छम्। यज्ञायज्ञियमितिय
ज्ञा। यज्ञियम्। पुच्छंधिष्ण्याः। धिष्ण्याःशफाः। शफाऽइतिशफाः॥४६२॥

दिवं᳚ गच्छ । गच्छ स्वः᳚ । स्वः पत । स्वरिति स्वः᳚ । पतेति पत ॥ ७ ॥ विष्णोः क्रमः

। क्रमोऽसि । असि सपत्नहा । सपत्नहा गायत्रम् । सपत्नहेति सपत्न॒ऽहा ।

गायत्रं छन्दः᳚ । छन्द आरोह । आरोह पृथिवीम् । पृथिवीमनु । अनु

वि । वि क्रमस्व । क्रमस्वाभिमातिहा । अभिमातिहा त्रैष्टुभम् । अभि

मातिहेत्यभिमाति । हा त्रैष्टुभमन्तरिक्षम् । त्रैष्टुभमिति त्रैष्टुभम् ।

अन्तरिक्षमरातीयतः । अरातीयतो हन्ता । अरातीयत इत्यरातिऽयु

तः । हन्ता जागतम् । जागतं दिवम् । दिवं᳚ शत्रूयतः । शत्रूयतो हन्ता ।

शत्रूयत इति शत्रुऽयुतः । हन्तानुष्टुभम् । आनुष्टुभं दिशः᳚ । आनुष्टुभ

+ आरोदसी। ५

क्र० १२

॥३६३॥ मित्रानु। स्तुभम्। आदित्। नूऽइति। दिक्षुभा॥५॥ अक्रन्ददग्निः। अग्निस्तनयन्नि

व। स्तनयन्निव द्यौः। स्तनयन्निवेति स्तनयन्ऽइव। द्यौः क्षामा। क्षामा रेरि

हत्। रेरिहद्वीरुधः। वीरुधः समञ्जन्। समञ्जन्निति सम्ऽअञ्जन्। सद्यो जज्ञा

जज्ञानः। जज्ञानो वि। वि हि। हीमिद्धः। इद्धोऽअख्यत्। अख्यदा रो

दसी। रोदसी भानुना। रोदसीऽइति रोदसी। भानुना भाति। भात्यन्तः।

अन्तरित्यन्तः॥६॥ अग्नेऽअभ्यावर्तिन्। अभ्यावर्तिन्नभि। अभ्यावर्

तिन्नित्यभिऽआवर्तिन्। अभि मा। मा नि। निवर्तस्व। वर्तस्वायुषा। आ

युषा वर्चसा। वर्चसा प्रजया। प्रजया धनेन। प्रजयेति प्रऽजया। धनेन॥३६३॥

ने तु धनेन । सन्या मेधया । मेधया रय्या । रय्या पोषेण । पोषेणेति पोषे
ण ॥७॥ अग्ने ऽअङ्गिरः । अङ्गिरः शतम् । शतन्ते । ते सन्तु । सन्त्वावृतः
। आवृतस्सहस्रम् । आवृत इत्याऽवृतः । सहस्रन्ते । त उपावृतः
उपावृत ऽ इत्युप । आवृतः अधा । अधा पोषस्य । पोषस्य पोषेण । पोषेण पु
नः पुनर्नः । नो नष्टम् । नष्टमा कृधि । आ कृधि । कृधि पुनः । पुनर्नः । नो
रयिम् । रयिमा कृधि । आ कृधि । कृधीति कृधि ॥८॥ पुनरूर्जा । ऊर्जा
नि । नि वर्तस्व । वर्तस्व पुनः । पुनरग्ने । अग्न ऽइषा । इषायुषा । आयुषेत्या
युषा । पुनर्नः । नः पाहि । पाह्यंहसः । अंहस ऽइत्यंहसः ॥९॥ स

॥३६७॥ हृद्य्या । हृद्य्यानि । नि वर्त्तस्व । वर्त्तस्वाग्ने । अग्ने पिन्वस्व । पिन्वस्व धारया
। धारयेति धारया । विश्वप्स्न्या । विश्वप्स्न्या विश्वप्स्न्येति विश्व । प्स्न्या । विश्व
तस्परि । परीति परि ॥१०॥ आ त्वा । त्वाहार्षम् । अहार्षमन्तः । अन्तरभूः । म
अभूर्ध्रुवः । ध्रुवस्तिष्ठ । तिष्ठाविचाचलिः । अविचाचलिरित्यवि । चाच
लिः । विशस्त्वा । त्वा सर्वाः । सर्वा वाञ्छन्तु । वाञ्छन्तु मा । मा त्वत् । त्वद्रा
ष्ट्रम् । राष्ट्रमधि । अधि भ्रशत् । भ्रशदिति भ्रशत् ॥११॥ उदुत्तमम् ।
उत्तमं वरुण । उत्तममित्युत्ऽतमम् । वरुण पाशम् । पाशमस्मत् ।
अस्मदवा । अवाधमम् । अधमं वि । वि मध्यमम् । मध्यमं श्रथाय ॥३६७॥

प। श्रथ्नुयेति श्रथय। अथा वयम्। वयमादित्य। आदित्य व्रते। व्रते त
व। तवानागसः। अनागसोऽअदितये। अदितये स्याम। स्यामेति स्या
म॥ ४१॥ अग्ने बृहन्। बृहन्नुषसाम्। उषसामूर्ध्वः। ऊर्ध्वोऽअस्था
न्। अस्थान्निर्जगन्वान्। निर्जगन्वान्तमसः। निर्जगन्वानिति निः
। जगन्वान्। तमसो ज्योतिषा। ज्योतिषागात्। आगात्। अगादित्य
गात्। अग्निर्भानुना। भानुना रुशता। रुशता स्वङ्गः। स्वङ्गऽआ। आ जा
तः। स्वङ्गऽइति सु। अङ्गः। आ जातः। जातो विश्वा। विश्वा सद्मानि।
सद्मान्यप्राः। अप्राऽइत्यप्राः॥ ४२॥ सीद त्वम्। त्वं मातुः। मातुर

क्र० ३२

॥३६५॥

स्याः । अस्या उपस्थे । उपस्थे विश्वानि । उपस्थ इत्युपऽस्थे । विश्वान्य
ग्ने । अग्ने वयुनानि । वयुनानि विद्वान् । विद्वानिति विद्वान् । मे नो मा ए
नां तपसा । तपसा मा । माविर्षा । अविर्षाभि । अभि शोचीः । शोचीरन्तः
। अन्तरस्याम् । अस्माञ्छुक्रज्योतिः । शुक्रज्योतिर्वि । शुक्रज्योतिरि
ति शुक्रऽज्योतिः । वि भाहि । भाहीति भाहि ॥ ३४ ॥ अन्तरग्ने । अग्ने रु
चा । रुचा त्वम् । त्वमुखायाः । उखायाः सदने । सदने स्वे । स्वऽइति स्वे
। तस्याः   त्वम् । त्वं हरसा । हरसा तपन् । तपञ्जातवेदः । जातवे
दः शिवः । जातवेद इति जातऽवेदः । शिवो भव । भवेति भव ॥ ३५ ॥   ॥३६५॥

शिवो भूत्वा। भूत्वा म ह्यम्। मह्यमग्ने। अग्ने ऽ अथो। अथो सीद। अ
थो ऽ इत्यथो। सीद शिवः। शिवस्त्वम्। त्वमिति त्वम्। शिवाः कृत्वा। कृ
त्वा दिशः। दिशः सर्वाः। सर्वाः स्वम्। स्वं योनिम्। योनिमिह। इहासदः।
आसदः। असद ऽ इत्यासदः॥ १६॥ दिवस्परि। परि प्रथमम्। प्रथम
म ञ्जज्ञे। जज्ञे ऽ अग्निः। अग्निरस्मत्। अस्मद्द्वितीयम्। द्वितीयम्प
रि। परि जातवेदाः। जातवेदा ऽ इति जातऽवेदाः। तृतीयमप्सु। अप्सु
नृमणाः। अप्स्वित्यप्ऽसु। नृमणा ऽ अजस्रम्। नृमणा ऽ इति नृऽम
नाः। अजस्रमिन्धानः। इन्धान ऽ एनम्। एनञ्जरते। जरते स्वाधीः।

क्र०३२

॥१६६॥ स्वाधीरितिसु।आधीः॥१७॥ विद्माते।तेऽअग्ने।अग्नेत्रेधा।त्रेधात्र
याणि।त्रयाणीतित्रि।यानि।विद्माते।तेधाम।धामविभृता।विभृतापुरु
त्रा।विभृतेतिवि।भृता।पुरुत्रेतिपुरु।त्रा।विद्माते।तेनाम।नाम
परमम्।परमङ्गुहा।गुहायत्।यद्विद्म।विद्मातम्।तमुत्सम्।उत्सं
यतः।यतऽआजगन्थ।आजगन्थेत्याऽजगन्थ॥१८॥ समुद्रेत्वा।
त्वानृमणाः।नृमणाऽअप्सु।नृमणाऽइतिनृ।मनाः।अप्स्वन्तः
।अप्स्वित्यप्ऽसु।अन्तर्नृचक्षाः।नृचक्षाऽईधे।नृचक्षाऽइति
नृ।चक्षाः॥ईधेदिवः।दिवोऽअग्ने।अग्नऽऊधन्।ऊधन्नित्यूधन् ॥१६६॥

धेनू। त्नुनीयैत्वा। त्वारजैसि। रजैसितन। स्थिवा ७ संमू। तन्स्थिवा।
७ संमर्पमू। तस्थिवा ७ सुमितिनिनस्थि। वा ७ संमू। अपामुपस्थे।
उपस्थेमहिषाः। उपस्थ इत्युप। स्थे। महिषाऽअवर्द्धन्। अवृद्धुन्नि
त्येवर्द्धन्॥ ३९॥ श्रीणामुदारः। उदारो धरुणः। उदार इत्युत्। आ
रः। धरुणोरयीणाम्। रयीणाम्मनीषाणाम्। मनीषाणाम्प्रार्पणः।
प्रार्पणः सोमगोपाः। प्रार्पण इति प्र। अर्पणः। सोमगोपाऽइ
तिसोम। गोपाः। वसुस्सूनुः। सूनुः सहसः। सहसोऽअप्सु। अप्सु
राजा। अभिख्वसुपूसुराजाविवि। विभाति। भातिसग्रै। अग्रऽउषसाम्।

ऋ०१२

॥३६७॥ उषसामिधानः। इधान इतीधानः ॥२०॥ विश्वस्य केतुः। केतुर्भुवनस्य।
भुवनस्य गर्भः। गर्भ आरोदसी। आरोदसी। रोदसी अपृणात्। रोदसी
इति रोदसी। अपृणाज्जायमानः। जायमान इति जायमानः। वीळु
चित्। चिददद्रिम्। अद्रिमभिनत्। अभिनत्परायन्। परायञ्जनाः। परायन्
निति परायन्। जना यत्। यदग्निम्। अग्निमयजन्त। अयजन्त पञ्च।
पञ्चेति पञ्च ॥२१॥ उशिक्पावकः। पावको अरतिः। अरतिः सुमेधाः
तै ।सुमेधा मर्तेषु। सुमेधा इति सुमेधाः। मर्तेष्वग्निः। अग्निरमृतः।
अमृतो नि। नि धायि। धायीति धायि। इयर्ति धूमम्। धूममरुषम्। अ ॥३६७॥

रूपम्प्रति । प्रत्नम् । प्रति प्रत्नम् । दुत्नुः । उ ग्नु कैर्णो । मुकैर्णैः । ग्नो चिष्णौ । ग्नो चिष्णाद्या । मूः
द्यामिनेक्षनूः । इन्नेक्षुन्निनीनेक्षनूः ॥२३॥ यस्तौ । तेऽ अद्य । अद्य वकुणवेनूः
कुणवेद्ध द्रश्नो चेो । भद्रश्नो चेपूपम् । भद्रश्नो चुऽ इति भद्रा । श्नो चे । अप्पूपन्दै
वादेवु घृतवेन्तम् । घृतवेन्तमग्ने । घृतवेन्तमिति घृत । वेन्तम् । अग्नऽ इ
तम्ने । मतम् । नन्नेय । तुष्य प्रतनरम् । प्रतनरम्वस्यैम प्रतनरमिति प्रऽतनरम् ।
घस्योऽ अच्छ । अच्छाभि । अभिसुम्नम् । सुम्नन्देवभक्तम् । देवभक्तंयवि
ष्ठ । देवभक्तमिति देव । भक्तम् । यविष्ठेतियविष्ठ ॥२४॥ आनम् । नभ्रजा । भ्र
जसो भ्रवुसेषु । सो भ्रवुसेषग्ने । अग्न उक्थऽ उक्थ ये । उक्थऽ उक्थु ऽ आभ

क्र०३२

॥३६८॥ जा।उक्थऽउक्थ्यऽइत्युक्थे।उक्थे।आभजे।भजत्रुस्यमाने।त्रुस्यमानऽइति
त्रुस्यमाने।प्रियः सूर्यै।सूर्यै प्रियः।प्रियोऽअग्ना।अग्ना भवाति।भवाति।प्रवासु
२ न न्।उज्जायमाने।जाने त्रिंदे नू।त्रिन दुदुन्। उज्जनित्वैः।जनित्वैरिति
जनि।त्वैः॥२७॥त्वामग्ने।अग्ने यजमाना।यजमानाऽअनु।अनु द्यून्।
द्यून्विश्वा।विश्वावसु।वसु दधिरे।दधिरे वार्याणि।वार्याणीति वार्या
णि।त्वयासह।सह द्रविणम्।द्रविणमिच्छमानाः।इच्छमाना व्रजम्।व्रज
ङ्गोमन्तम्।गोमन्तमुशिजः।गोमन्तमिति गो।मन्तम्।उशिजो विवव्रुः।विव
व्रुः।विवव्रुरिति विवव्रुः॥२८॥अस्थाद्ग्निः।अग्निर्नराम्।नराम्सुशेवैवस्तु॥३६८॥

शेवो वैश्वानरः। सुशेवऽइति सुऽशेवः। शेवं वैश्वानर। वैश्वानरऽऋषिभिः। ऋषिभिः सो-
म गोपाः। ऋषिभिरित्यृषिऽभिः। सोम गोपाः। सोम गोपाऽइति सोम। गोपाः। अद्वेषे
द्यावापृथिवी। अद्वेषेऽइत्यद्वेषे। द्यावापृथिवी हुवेम। द्यावापृथिवीऽइति
द्यावापृथिवी। हुवेम देवाः। देवा धत्त। धत्त रयिम्। रयिमस्मे। अस्मे सुवी-
रम्। अस्मेऽइत्यस्मे। सुवीरमिति सुऽवीरम्॥२५॥ उदु त्या। ऊँऽइत्यूँ। त्या वि-
ऽश्वे श्वे। विश्वे देवाः। देवाऽअग्ने। अग्ने भरन्तु। भरन्तु चित्तिभिः। चित्तिभिरिति चित्ति-
ऽभिः। स नो भव। नो भव। भव शिवः। शिवस्त्वम्। त्वं सुप्रतीकः। सुप्रतीको विभा-
वसुः। सुप्रतीकऽइति सुऽप्रतीकः। विभावसुरिति विभाऽवसुः॥२६॥ प्रेत।

क०१२

३६१॥ दूर्हेन्ये। अग्ने। ज्योतिष्मान्। ज्योतिष्मानिति ज्योतिःऽमान्। पाहि। शिवेभिः। अर्चिभिः। अर्चिभिरिति
।अर्चिःऽभिः। अर्चिभिरिति अर्चिःऽभिः। त्वमिति त्वम्। बृहद्भिः। भानुभिः। बृ
हद्भिरिति बृहत्ऽभिः। भानुभिः। भासन्। भानुभिरिति भानुऽभिः। भासन्। मा
हिंसीः। हिंसीः। तन्वा। तन्वा। प्रजाः। प्रजा इति प्रऽजाः॥२६॥ प्र प्राय
म्। प्र। प्र। अयम्। अग्निः। अग्निर्भरतस्य। भरतस्य। शृण्वे। शृण्वे वि।
वि यत्। यत्। सूर्यः। सूर्यो न। न रोचते। रोचते। बृहत्। बृहद्भाः। भा इति भाः
।अभि यः। यः। पूरुम्। पूरुम्। पृतनासु। पृतनासु। तस्थौ। तस्थौ। दीदाय। दी
दाय दैव्यः। दैव्यो ऽतिथिः। अतिथिः। शिवः। शिवो नः। नः इति नः॥२७॥॥३६१॥

आपो देवीः । देवीः प्रति । प्रति गृभ्णीत । गृभ्णीत भस्म । भस्मैतत् । एतत्स्यो
ने । स्योने कृणुध्वम् । कृणुध्वं६० सुरभौ । सुरभाऽउ लोके । ऊँऽइत्सँ । लोकऽइ
ति लोके । तस्मै नमन्ताम् । नमन्ताम् जनयः । जनयः सुपत्नीः । सुपत्नीर्माते
व । सुपत्नीरिति सुऽपत्नीः । मातेव पुत्रम् । मातेवेति माताऽइव । पुत्रं बिभृ
त । बिभृताप्सु । अप्स्वेनत् । अप्स्वित्यप्ऽसु । एनदित्येनत् ॥ ३० ॥ अप्स्व
ग्ने । अप्स्वित्यप्ऽसु । अग्ने सधिः । सधिष्टव । तव सः । सौषधीः । ओषधीर
नु । अनु रुध्यसे । रुध्यसऽइति रुध्यसे । गर्भे सन् । सञ्जायसे । जायसे
पुनः । पुनरिति पुनः ॥ ३१ ॥ ग ज्ञौऽअसि । अस्योषधीनाम् । ओषधीनाऽ

क्र०४२

॥१८०॥ गर्भोअग। गर्भो वनस्पत्य तीनाम्। वनस्पतीनामिति वनस्पतीनाम्। ग। गर्भो विश्व
स्य। विश्वस्य भूतस्य। भूतस्याग्ने। अग्ने ग। गर्भोअग। गर्भोऽऽअपाम्। अपामसि।
असीत्यसि॥ ३८॥ प्रसद्यभस्मना। प्रसद्येति प्रऽसद्य। भस्मना योनिम्।
योनिमपः। अपश्च। च पृथिवीम्। पृथिवीमग्ने। अग्नऽइत्यग्ने। सꣳसृ
सृज्य मातृभिः। सꣳसृज्येति सम्ऽसृज्य। मातृभिष्ट्वम्। मातृभिरिति
मातृ। भिःत्वं ज्योतिष्मान्। ज्योतिष्मान् पुनः। पुनरासदः। आसदः
। असदऽइत्यसदः॥ ३८॥ पुनरासद्य। आसद्य सदनम्। आसद्येत्याऽस
द्यसदनमपः। अपश्च। च पृथिवीम्। पृथिवीमग्ने। अग्नऽइत्यग्ने। ३९ ॥१८०॥

पैमानुषः। मानुषो मध्ये। मध्य उपस्थे। उपस्थेऽन्तः। उपस्थऽइत्युपऽस्थे। अ
न्तरं स्याम। अस्मै शिवतमः। शिवतमऽइति शिवऽतमः॥ ३४॥ बोधा
मे। मेऽअस्य। अस्य वचसः। वचसो यविष्ठ। यविष्ठ मंहिष्ठस्य। मंहिष्ठस्य प्रभृ
तस्य। प्रभृतस्य स्वधावः। प्रभृतस्येति प्रऽभृतस्य। स्वधावऽइति स्व
धाऽवः। पीयति त्वः। त्वोऽअनु। अनु त्वः। त्वो गृणाति। गृणाति वन्दारुः। व
न्दारुष्टे। ते तन्वम्। तन्वं वन्दे। वन्देऽअग्ने। अग्नऽइत्यग्ने॥ ३५॥ स
बोधि। बोधि सूरिः। सूरिर्मघवा। मघवा वसुपते। मघवेति मघऽवा। वसु
पते वसुदावन्। वसुपतऽइति वसुऽपते। वसुदावन्निति वसुऽदावन्।

क०१२

॥३८१॥ शुपो ऽअस्मन्। अस्म द्वेषो ऽसि। द्वेषो ऽसि विश्वा कर्मणे। विश्व कर्म
णे स्वाहा। विश्वकर्मणऽइति विश्व। कर्मणे। स्वाहेति स्वाहा॥ ३८॥ पुनः स्त्वा
। पुनरिति पुनः। त्वा दित्याः। आदित्याः रुद्राः। रुद्रा वसवः। वसवः सम्। सम्
ध्यताम्। इन्धताम्। पुनः। ब्रह्माणः। ब्रह्माणो वसुनीथ। वसुनीथ
यज्ञैः। वसुनीथेति वसुनीथ। यज्ञैरिति यज्ञैः। घृतेन त्वम्। तन्वम्। तन्वम्
वर्द्धयस्व। वर्द्धयस्व सत्याः। सत्याः सन्तु। सन्तु यजमानस्य। यज
मानस्य कामाः। कामाऽइति कामाः॥ ३९॥ अपेत। इत। वि। वीत। इत। वि।
वि च। च सर्पत। सर्पतातः। अतः ये। ये अत्र। अत्र स्थ। स्थ पुराणाः। पुरा ॥८४॥

णाये। येचै। चैनून्। नून्तेनाः। नून्तेनाऽइतिनून्। तेनाः॥ अह्नोद्युमेः। द्युमेऽवसानेम।
अवसानेम्हपृथिव्याः। अवसानमित्यवऽसानेम्। हपृथिव्याऽअकैन्। आ
कैन्निमम्। इमम्पितरः। पितरोलोकम्। लोकमस्मै। अस्माऽइसस्मै।
॥३६॥ संज्ञानेमसि। संज्ञानमितिसम्ऽज्ञानम्। असिकामधरणम्। का
मधरणम्मयि। कामधरणमितिकामऽधरणम्। मयिते। तेकामधरण
म्। कामधरणम्भूयात्। कामधरणमितिकामऽधरणम्। भूयादितिभूया
त्। अग्नेर्भस्म। भस्मासि। अस्यग्नेः। अग्नेःपुरीषम्। पुरीषमसि। असिचि
तः। चित्तस्थ। स्थपरिचितः। परिचितऽऊर्द्धचितः। परिचितऽइतिपरि

क्र०३२

॥१७२॥ चित्तेन मुहुर्ध्व चित्तेः अप्रयद्धम् । मुहुर्ध्व चित्त ऽ इत्सुर्ध्व । चित्तेन अप्रयद्धम् इति अप्रय
द्धम् ॥ ४१ ॥ अयर् ॥ सः । सोऽ अग्निः । अग्निर्यस्मिन् । यस्मिन् सोमम् । सोमम् इ
न्द्रः । इन्द्रः सुतम् । सुतं दधे । दधे जठरे । जठरे वावशानः । वावशान
इति वावशानः । सहस्रिणम् वाजम् । वाजम् अत्यम् । अत्यं न सप्तिम् ।
सप्तिं ॥ ससवान् । ससवान् सन् । ससवानिति ससऽवान् । सन्स्तूयसे ।
स्तूयसे जातवेदः । जातवेद ऽ इति जातऽवेदः ॥ ॥ अग्ने यत् । यत्ते ।
दिवि । दिवि वर्चः । वर्चः पृथिव्याम् । पृथिव्यां यत् । यदोषधीषु । अर्यघा
षु अप्सु । अप्स्वा यजत्र । अन्तरिक्षमा । आ ये नेत्र । यजत्रेति यजत्र ॥ ॥१७२॥

नान्तरिक्षम्।अन्तरिक्षमुरु।उर्वाततन्थ।अततन्थत्विषः।आतत
न्थेत्या।ततन्थ।त्विषः सः।स भानुः।भानुरर्णवः।अर्णवो नृचक्षाः।नृ
चक्षाऽइति नृ।चक्षाः॥४४॥अग्ने दिवः।दिवोऽअर्णम्।अर्णमच्छ।अ
च्छ जिगासि।जिगास्यच्छ।अच्छ देवान्।देवाँ२॥ऽऊचिषे।ऊचिषे धिष्ण्याः
।धिष्ण्या ये।यऽइति ये।या रोचने।रोचने परस्तात्।परस्तात्सूर्यस्य।
सूर्यस्य याः।याश्च।चावस्तात्।अवस्तादुपतिष्ठन्ते।उपतिष्ठन्तऽआ
पः।उपतिष्ठन्तऽइत्युपऽतिष्ठन्ते।आपऽइत्यापः॥४५॥पुरीष्यासोऽअ
ग्नयः।अग्नयः प्रावणेभिः।प्रावणेभिः सजोषसः।प्रवणेभिरिति प्रऽवणे
वु

क्र०१२

॥१७३॥ जिन सजोषं सऽइतिस। जोषसः। जुषन्तां। जुषन्त म। जुषन्त मुहुहैन। अह्न होन
मीवाः। अनमीवा। अनमीवाऽइषे। इषे मही। मही। महीरिति मही॥ ७३॥ इडा मग्ने। अ
ने पुरुद ६० संमू। पुरुद ६० सं ६० सनिमू। पुरुद ६० समिति पुरु। द ६० स
नूं। सनिं गोः। गोः शश्वत्तम महिषे। शश्वत्तमं ६० हवे मानाय। शश्वत्तम मिति
शश्वत्। तम मू। हवे मानाय साध। साधेति साध। स्यान्नः। नः सू
नुः। सूनुस्तनयः। तनयो विजावा। विजावाग्ने। विजावेति वि जा। वा।
अग्ने सा। सा ते। ते सुमतिः। सुमतिर्भूतु। सुमतिरिति सु। मतिः। भूतु
स्मे। अस्मेऽइत्यस्मे॥ ७४॥ चिदं सि। अस्मि नयो। तनयो देव नेयो। देवनं ॥१७३॥

पाङ्गिरस्वत् । अङ्गिरस्वद्ध्रुवा । ध्रुवा सीद । सीद परिचित् । परिचिल्लोक
म् । परिचिदिति परि । चित् ॥ ३५ ॥ लोकं पृण । पृण छिद्रम् । छिद्रं पृण ।
पृणाथो । अथो सीद । अथो इत्यथो । सीद ध्रुवा । ध्रुवा त्वम् । त्वमिति त्व
म् । इन्द्राग्नी त्वा । इन्द्राग्नी इतीन्द्राग्नी । त्वा बृहस्पतिः । बृहस्पतिरस्मिन् ।
अस्मिन्योनौ । योनावसीषदन् । असीषदन्नित्यसीषदन् ॥ ३६ ॥ ताः
अस्य । अस्य सूददोहसः । सूददोहसः सोमम् । सूददोहस इति सूद । दो
हसः । सोमं श्रीणन्ति । श्रीणन्ति पृश्नयः । पृश्नय इति पृश्नयः । ज
न्मन्देवानाम् । देवानां विशः । विशस्त्रिषु । त्रिष्वा रोचने । आ रोचने । दि

ऋ०३२

॥३७४॥ चुनेद्रिवः। द्रिवऽइतिद्रिवः॥४७॥ इन्द्रंविश्वाः। विश्वाऽअवीवृधन्।
अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं। समुद्रव्यचसङ्गिरः। समुद्रव्यचसमि
।तिसमुद्रऽव्यचसम्। गिरऽइतिगिरः। रथीतमं९०। रथीनाम्। रथितम
मितिरथिऽतमम्। रथीनाम्वाजानाम्। रथिनामितिरथिनाम्। वाजा
नाम्॥ सत्पतिम्। सत्पतिम्पतिम्। सत्पतिमितिसत्ऽपतिम्। पति
मितिपतिम्॥४८॥ सम्मिनम्। इन्दु९०। सम्। सङ्कल्पेपाम्। कल्पेपा
९०। सम्मिनो। सम्मिनोरोचिष्णुः। सम्मिन्युवितिसम्। मिनो। रो
चिष्णुसुमनस्यमानो। रोचिष्णुऽइतिरोचिष्णुः। सुमनस्यमानाविं॥१७४॥

तिसु।मनुस्यमानौ॥इषमूर्जम्।ऊर्जमभि।अभिसम्वसानौ।सम्वसा
नाविति सम्ऽवसानौ॥५७॥सम्वाम्।वाम्मनांसि।मनांसि सम्।सम्
व्रता।व्रता सम्।समु।समु चित्तानि।ऊँ इत्युँ।चित्तान्याकरम्।आक
रम्।अकरमित्याऽकरम्॥अग्ने पुरीष्य।पुरीष्याधिपाः।अधिपाभ
व।अधिपा इत्यधि।पाः।भव त्वम्।त्वन्नः।न इषम्।इषमूर्जम्।
ऊर्जं यजमानाय।यजमानाय धेहि।धेहीति धेहि॥५८॥अग्निस्त
म्।त्वम्पुरीष्यः।पुरीष्यो रयिमान्।रयिमान्पुष्टिमान्।रयिमा
निति रयि।मान्।पुष्टिमाँ।२।ऽअसि।पुष्टिमानिति पुष्टि।मान्।असि।

क्र०३२

॥१६८५॥ त्वमसि॥५३॥मातेव पुत्रम्।मातेवेति माता।इव।पुत्रम्पृथिवी।पृथिवी
पुरीष्यम्।पुरीष्यमग्निम्।अग्निꣳस्वे।स्वे योनौ।योनावभाः।अभा
रुखा।उखेत्युखा।तां विश्वैः।विश्वैर्देवैः।देवैर्ऋतुभिः।ऋतुभिः सम्वि
दानः।ऋतुभिरित्यृतु।भिः।सम्विदानः प्रजापतिः।सम्विदान
इति सम्।विदानः।प्रजापतिर्विश्वकर्मा।प्रजापतिरिति प्रजा।प
तिः।विश्वकर्मा वि।विश्वकर्मेति विश्व।कर्मा।वि मुञ्चतु।मुञ्च
त्विति मुञ्चतु॥५४॥असुन्वन्तमयजमानम्।अयजमानमिच्छ।
इच्छ स्तेनस्य।स्तेनस्येत्याम्।इत्यामनु।अन्विहि।हि तस्करस्य॥१३७५॥

तस्करस्येति तस्करस्य। अन्यमुस्मन्नु। अस्मदिछ। उछस। सानै। तुऽउस। उस। नमेऽ। नमो देवि। देवि निर्ऋते। निर्ऋते तु ऽभ्यम्। निर्ऋतुऽइति निःऽऋते। तु ऽभ्यमस्तु। अस्त्विसर्सस्तु॥५३॥ नमः सु। सु नै। ते निर्ऋते। निर्ऋते तिग्मतेजः। निर्ऋतुऽइति निःऽऋते। तिग्मतेजो अयस्मयम्। तिग्मतेजुऽइति तिग्म। तेजः। अयस्मयं वि। वि चृत। चृत बंधपाशान्। बंधमेतं नमः। एनं मित्रेन नमः। मेनं त्वमः। त्वं यमस्य। यमस्यासम्विदाना। सम्विदानो नमे। सम्विदानेति सम्। विदाना। उत्तमेनाके। उत्तमऽइत्युत्। तमे। नाकेऽअधि। अधिरोहयः। रोहयेनम्। एनमिसेनमः॥५४॥

कां०३२

॥१७६॥ यस्यास्ते।ते घोरे।घोरऽआसन्।आसञ्जुहोमि।जुहोम्येषाम्।एषामबध्या
नाम्।बन्धानामवसर्जनाय।अवसर्जनायेत्यवसर्जनाय।सर्जनायमन्त्वो।त्वा
जनेऽभजनोभूमिः।भूमिरिति।इतिप्रमन्दते।प्रमन्दते निर्ऋतिम्।प्रमन्दत
ऽइतिप्रऽमन्दते।निर्ऋतिन्त्वाः।निर्ऋतिमिति निःऽऋतिम्।त्वाहम्।अह
म्परि।परि वेद।वेद विश्वतः।विश्वत इति विश्वतः।५५॥ यन्ते।ते देवी।
देवी निर्ऋतिः।निर्ऋतिराबबन्ध।निर्ऋतिरिति निःऽऋतिः।आबबन्ध
पाशम्।आबबन्धेत्या।बबन्ध।पाशं ग्रीवासु।ग्रीवास्वविचृत्यम्।अ
विचृत्यमित्यविऽचृत्यम्।तन्ते।ते वि।वि ष्यामि।स्याम्यायुषः।आयु॥१७६॥

षोन । नमस्वान्तूं । मस्वान्दधे । अधे तमूं । एत म्मिन्नुमूं । पिन्नुमद्धि । अद्धि प्रसू
तः । प्रसूत इति प्र । सूतः । नमो भ्यः सै । भ्यः सै मा । मेदमूं । उदश्रु कोरः । चु
कारे ति चुकार ॥ ५६ ॥ निवेशनः सङ्गमनः । निवेशन इति नि । वेशनः । स
ङ्गमनो वसूनाम् । सङ्गमन इति सम् । गमनः । वसूनां विश्वा । विश्वा रूपा ।
रूपाणि । अभि चष्टे । चष्टे शचीभिः । शचीभिरिति शची । भिः । देव इव स
व ६ विता । देव इव दे   ति देवः इव । सविता सत्य धर्म्मा । सत्य धर्म्मेन्द्रः । सत्य धर्म्मे
ति सत्य । धर्म्मा । इन्द्रो न । न तस्थौ । तस्थौ समरे । समरे पथीनाम् । समर इ
ति सम् । अरे । पथीनामिति पथीनाम् ॥ ५७ ॥ सीरा युञ्जन्ति । युञ्जन्ति कवयः

क॰०३२

॥५७८॥ कवयो युगा। युगा वि। वि तन्वते। तन्वते पृथक्। पृथगिति पृथक्। धीरा
देवेषु। देवेषु सुम्नया। सुम्नयेति सुम्नऽया॥५८॥ युनक्त सीरा। सीरा वि।
वि युगा। युगा तनुध्वम्। तनुध्वं कृते। कृते योनौ। योनौ वपत। वपतेह। इह बीजं
बीजमिति बीजम्। गिरा च। च श्रुष्टिः। श्रुष्टिः सभराः। सभराऽअसन्। असन्नः। स
भराऽइति सऽभराः। असन्नः। नो नेदीयः। नेदीय इत्। इत्सृण्यः। सृण्यः प
क्वम्। पक्वमेयात्। एयादित्याऽईयात्॥५९॥ शुनं नः। नः फालाः। फा
ला वि। वि कृषन्तु। कृषन्तु भूमिम्। भूमिमिति भूमिम्॥६०॥ शुनं नः। शुनं कीनाशाः। कीनाशा ॥५७८॥
ऽअभि। अभि यन्तु। यन्तु वाहैः। वाहैरिति वाहैः। शुनासीरा ·हविषा। हवि
त्ति

षातोऽर्तमाना। तोऽर्तमाना सुपिप्पलाः। सुपिप्पला ओषधीः। सुपिप्पला इ-
ति सुऽपिप्पलाः। ओषधीः कर्तन। कर्तनास्मै। अस्मा इत्स्मै॥ ६०॥ घृतेन
सीता। सीता मधुना। मधुना समक्ता। समक्तेति सम्ऽअक्ता। समक्ता विश्वैः। विश्वैर्देवैः। दे-
वैरनुमता। अनुमता मरुद्भिः। अनुमतेत्यनुऽमता। मरुद्भिरिति मरुत्ऽभिः। ऊर्-
जस्वती पयसा। पयसा पिन्वमाना। पिन्वमानास्मान्। अस्मान्त्सीते। सीते
पयसा। पयसाभि। अभ्याववृत्स्व। आ ववृत्स्व। ववृत्स्वेति ववृत्स्व॥ ६१॥ ला-
ङ्गलं पवीरवत्। पवीरवत्सुशेवम्। सुशेवं सोमपित्सरु। सुशेवमिति सुऽशे-
वम्। सोमपित्सर्विति सोमऽपि। त्सरु। तदुत्। उद्वपति। वपति गाम्। गामविम्। अवि

क्र० ३२

॥३७९॥ स्व फर्वुरम्। स फर्वुरञ्च। च फर्वुरमिति स। फर्वुरम्। चपीवरीम्। पीवरीमस्य। अस्या वे
नः। अस्या वे दथ्यु वाहनम्। अस्याश्वादिति अस्याः। श्वनू रथवाहनमिति रथ। वाहे
नम्॥ ६३॥ कामङ्कामदुघे। कामदुघे धुक्ष्व। कामदुघ इति काम। दुघे। धुक्ष्व मि
त्राय। मित्राय वरुणाय। वरुणाय च। चेति च। इन्द्रायाश्विभ्याम्। अश्विभ्यां पू
ष्णे। अश्विभ्यामित्यश्वि। भ्याम्। पूष्णे प्रजाभ्यः। प्रजाभ्य ओषधीभ्यः। प्र
जाभ्य इति प्र। जाभ्यः। ओषधीभ्य इत्योषधि। भ्यः॥ ६४॥ विमुच्यध्वम्। मु
च्यध्वमघ्न्याः। अघ्न्या देवयानाः। देवयाना अगन्म। देवयाना इति देव। या
नाः। अगन्म तमसः। तमसस्पारम्। पारमस्य। अस्य ज्योतिः। ज्योतिरापाम ॥३७९॥

आपामेस्तोपाम॥६४॥सजूरब्देभसजूरितिस।जूः।अब्दोऽअः॰ येवोभि
।अयेवोभिरूपाः।अयेवोरितिभ्रिसपेवः।भिः।उषाऽअरुणोभिः।अरुणीभिरि
त्यरुणी भिः।सजोषसावृश्विनो।सजोषसावितिस।जोषसो।अश्विनादंसो
सोभिः।दंसोभिः।सूरेभदंसोभिरितिदंसः॰सोभिः।सूरऽएनेशेनएतशे
नवैश्वानरः।वैश्वानरऽइडया।इडयाघृतेन।घृतेनस्वाहा।स्वाहेतिस्वा।
हा।६५।भाऽअर्षधीः।अर्षधीःपूर्वीभ्रपूर्वीजाता।जातादेवेभ्य अदेवेभ्यस्त्रि
युगम्।त्रियुगम्पुरा।त्रियुगमितित्रि।युगम्।पुरेतिपुरा।मनैनु।नुबभ्रूणाम्।
बभ्रूणामहम्।अहं॰शतम्।शतन्धामानि।धामानिसप्त।सप्तच।चेतिच।६६॥

क्र०३२

॥३८१॥ शतम्॥ वो ऽ अम्ब। अम्ब धामानि। धामानि सहस्रम्। सहस्रमुत। उत वो॥ वो
रुहः॥ रुहः ऽ इति रुहः॥ अधा शतक्रत्वः। शतक्रत्वो यूयम्। शतक्रत्व ऽ इति शत
क्रत्वः। यूयमिमम्। इमं मे। मे ऽ अगदम्। अगदं कृत। कृतेति कृत॥९८॥ ओष
धीः प्रति। प्रति मोदध्वम्। मोदध्वं पुष्पवतीः। पुष्पवतीः प्रसूवरीः। पुष्पव
तीरिति पुष्प। वतीः। प्रसूवरीरिति प्र। सूवरीः। अश्वा ऽ इव सजित्वरीः। अश्वा
ऽ इवेत्यश्वा ऽ इव। सजित्वरीर्वीरुधः। सजित्वरीरिति स। जित्वरीः। वीरुधः पा
रयि   ष्णवः पारयिष्णवः ऽ इति पारयिष्णवः॥९९॥ ओषधीरिति। इति मात
रः। मातरस्तत्। तद्वो। वो देवीः। देवीरुप। उप ब्रुवे। ब्रुव ऽ इति ब्रुवे। सनेयम॥३८१॥

ष्वम्।अश्वङ्गाम्।गाम्वासः॥ वासऽआत्मानम्।आत्मानन्तव।तव पूरुष।पू

रुषेति पूरुष॥६९॥ अश्वत्थे वः।वो निषदनम्।निषदनम्पर्णे।निषदनमिति

३खु निऽसदनम्।पर्णे वः।वो वसतिः।वसतिष्कृता।कृतेति कृता।गोभाजऽइत्।गोभा

जऽइत्।गोभाज इति गोऽभाजः।इत्किल।किलासथ।असथ यत्।यत्सनवथ।सनवथ पूरु

रुषम्।पूरुषमिति पूरुषम्॥७०॥ यत्रौषधीः।ओषधीः समग्मत।समग्मत

राजानः।समग्मतेति सम्ऽअग्मत।राजानः समितौ।समिताविव।समिताविति

समितौ।इव।विप्रः सः।सऽउच्यते।उच्यते भिषक्।भिषग्रक्षोहा।रक्षोहा

मीवचातनः।रक्षोहेति रक्षःऽहा।अमीवचातनऽइत्यमीवऽचातनः॥७१॥

क०१२
॥३९०॥

अश्वावती७ँ सोमावतीम् । अश्ववतीमित्यश्व । वतीम् । सोमावतीमूर्जयन्ती
म् । सोमवतीमिति सोम । वतीम् । ऊर्जयन्तीमुदोजसम् । उदोजसमित्युत् । ओजस
म् । आवित्सि । अवित्सि सर्वाः । सर्वा ऽ ओषधीः । ओषधीरस्मै । अस्मा ऽ अ
रिष्टतातये । अरिष्टतातय ऽ इत्यरिष्ट । तातये ॥७२॥ उच्छुष्माः । शुष्मा ऽ ओ
षधीनाम् । ओषधीनाङ्गावं गावो गोष्ठादिव । गोष्ठादिवेरते । गोस्थादिवेति
गोस्थात् । इवा ईरते । ईरत ऽ इतीरते । धनं७ सनिष्यन्तीनाम् । सनिष्यन्तीनात्मा
नम् । आत्मानन्तव । तव पूरुष । पूरुषेति पुरुष ॥७३॥ इष्कृतिर्नाम ।
नाम वः । वो माता । माताथो । अथो यूयम् । अथो ऽ इत्यथो । यूयं७ स्थ । स्थ ॥३९०॥

निष्कृतीः । निः । कृती । इति । निः । कृतीः । सीराः । पतत्रिणीः । पतत्रिणीः । स्थन । स्थ
नु । यत्नू । सदम । अर्पति । आम । यन्तु । निः । निष्कृथा । कृथेति कृथा ॥ ७६ ॥ अनु । वि
ष्वाम । विष्वा परि । ष्ठाः । परि । ष्ठाः स्तेन इव । परि । स्थाः इति परि । स्थाः । स्तेन इ
व व्रजम् । स्तेन इवेति स्तेन । इव । व्रजमक्रमुः । अक्रमुरित्यक्रमुः ॥ ओष
धीः । प्र । प्राचुच्यवुः । अचुच्यवुर्यन्नू । यत्किम् । किञ्च । चतन्वः । तन्वो रपः
। रप इति रपः ॥ ७८ ॥ उद्गिमाः । इमा । व्राज यन्नू । व्राज यन्तु हमू । अहमोष
धीः । ओषधी हस्ते । हस्त आदुधे । आदुध इत्या । दुधे । आत्मा यक्ष्मस्य
। यक्ष्मस्य नश्यति । नश्यति पुरा । पुरा जीवगृभः । जीवगृभो यथा । जीवगृ

क्र०३२

॥३९१॥

मुऽद्वतिजा वृाग त्ंम मुर्थेतिमुथा॥८६॥ मस्यौषधीः। ओषधीः। प्रस मेथा। प्रस
थुथा। ऊं मऊं मू। प्रस थ्यु थ्येति मु। स र्थ्थ्या॥ अं ऊं मऊं म्य रुं ष्य रुः। अ ऊं मऊं
मिस्यऊं मू। अऊं मू। परुं+परुः। रिति परुं+परुः। लनो य क्ष्म मू। य क्ष्म द्वे। वि
बोध द्वे। बाधु च्वऽ उमः। उभो मे ध्य मऽश्णी। वामु ध्यमु श्णौ वेति म ध्य मुश्णीः रि ७
।ईव॥८८॥ सा कं य क्ष्म। मुक्ष्म म। म वंत। पत्त चा षेण। षा षेण किकिदीवि
नो। किकिदीविनेति किकिदीविनो। साकम्वातंस्य। वातं स्यद्भूर्जो। भ्रा द्भूर्
जो साकम्। साकन्तंस्य। नुस्य निहाके या। निहाकयेति नि। हाके या॥८९॥
अन्या वंभ्रो ऽअ न्याम्। अन्यामेवनु। अ वत्न्या। अ न्यान्यस्याः। अ ॥३९१॥

न्यस्याऽउप।उपावत।अवतेत्यवत।ताःसर्वाः।सर्वाःसंविदानाः।संवि
दानाऽइदम्।संविदानाऽइतिसम्।विदानाः।इदंमे।मेप्र।प्रावत।अवता
वचः।वचऽइतिवचः।७९॥याःफलिनीः।फलिनीर्याः।याअफलाः।अफलाऽअ
पुष्पाः।अपुष्पायाः।याश्च।चपुष्पिणीः।पुष्पिणीरितिपुष्पिणीः।बृहस्प
तिप्रसूतास्ताः।बृहस्पतिप्रसूताऽइतिबृहस्पति।प्रसूताः।तानः।नो
मुञ्चन्तु।मुञ्चन्त्वꣳहसः।अꣳहसऽइत्यꣳहसः॥८०॥मुञ्चन्तुमा।माशप
प थ्यात्।शपथ्यादथो।अथोवरुण्यात्।अथोऽइत्यथो।वरुण्यादुत।उतेत्युत।
अथोयमस्य।अथोऽइत्यथो।यमस्यपड्वीशात्।पड्वीशात्सर्वस्मात्।सर्वस्मादे

क०३२
॥३९२॥

व किल्बिषान्। देव किल्बिषादिति देव। किल्बिषात्॥८९॥ अवपातन्नीरवद
व मू। अवपतन्तीरित्यवपतन्तीः। अवद्न्दिवः। दिवः॥ ऽपं धमः। ऽपं धमस्व
रि। परीति परि। मज्ञावमू। ज्ञावमुम्नवोमहे। अम्नवोमहे न। नसः। सरि
ष्यान्ति। रिष्यान्ति। पूषः। पुरुं षु इति पुरु षह॥ ८१॥ मा ऽ पं धीः। ऽ पं धीः
सोमराज्ञीः। सोमराज्ञीर्बुह्वीः। सोमराज्ञीरिति सोम। राज्ञीः। बुह्वीः। ज्ञानवि
चक्षणाः। ज्ञ विचक्षणा ऽ इति ज्ञान। विचक्षणाः। नासोमसि। असिलमू।
त्वमुत्तमा। उत्तमारमा। उत्तमेत्युत्। तमा। अरङ्गामोमकामो यन्नामू।
॥९०॥ हृदे। हृद ऽ इति हृदे॥ ९३॥ विष्ठिताः पृथिवीमू। विस्थिता ऽ इति वि॥३९२॥

स्थिताः । पृथिवीमनु । अन्वित्यनु । बृहस्पतिप्रसूताऽस्यै । बृहस्पति
प्रसूताऽइति बृहस्पति । प्रसूताः । अस्यै सम् । सन्दत्त । दत्त वीर्यम् । वी
र्यमिति वीर्यम् ॥ १९ ॥ याश्च । चेदम् । इदमुपशृण्वन्ति । उपशृण्वन्ति याः । एव२
उपशृण्वन्तीत्युप । शृण्वन्ति । याश्च । चदूरम् । दूरम्परागताः । परागताऽइ र४
ति परा । गताः । सर्वाः सङ्गत्य । सङ्गत्य वीरुधः । सङ्गत्येति सम्ऽगत्य । वीरु
धऽइति वीरुधः ॥ २० ॥ मा वो । वो रिषत् । रिषत् खनिता । खनिता यस्मै । य
स्मै च । चाहम् । अहं खनामि । खनामि वः । वऽइति वः । द्विपाच्चतुष्पात् । द्विपा
दिति द्विऽपात् । चतुष्पादस्माकम् । चतुष्पादिति चतुःऽपात् । अस्माकं सर्वम् ।

क०३२
॥१९३॥
सर्वमस्तु। अस्त्वनातुरम्। आ नातुरम्। इति सं नातुरम्॥९६॥ ओं अध यः सम्। सम
वन्दन्त। अनु दन्त सोमेन। सोमेन हंसो। सह हंसो रा। राज्ञे इति राज्ञो। यस्यै क्षणे
ति। क्षणोति। ब्राह्मणः। ब्राह्मण स्तम्॥९०॥ राजन्। राजन्या र्यामसि। पा
तु मामुसी ति पार्यामसि॥९७॥ नाक्षुपि त्री बलासस्य। बलासस्याईसः। अ
र्शसऽउपचितोम्। उपचितामसि। उपचितामिति सुपपचितोम्। असीसोसि
॥अथोशुनस्य। अथोऽउस्सथो। शानस्य मक्ष्मोणाम्। यक्ष्मोणाम्पाकारोः
पाकारोरसि। पाकारोरिति पाक। अरोः। असि नाचोनी। नाचोनी इति नाचोनी २।२
॥९९॥ त्वाङ्गन्धर्वाः। गन्धर्वाऽअखनन्। अखनन्त्वं इन्द्र। इन्द्रो बृहस्पति॥१९३॥

बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः ॥ ओषधे सोमेम सोमेराजन् । राजन् विद्वान् । विद्व
न्यस्मात् । यक्ष्माद्मुच्यत । अमुच्यते संमुच्यत ॥ ९२ ॥ सहस्व मे । मेऽअरा
तीः । अरातीः सहस्व । सहस्व पृतनायतः । पृतनायतऽइति पृतना
ऽयतः । सहस्व सर्वम् । सर्वम्पाप्मानम् । पाप्मानम् सहमाना । सहमानासि
। अस्योषधे । ओषधऽइत्योषधे ॥ ९३ ॥ दीर्घायुस्ते । दीर्घायुरिति दीर्घा
ऽआयुः । तऽओषधे । ओषधे खनिता । खनिता यस्मै । यस्मै च । च त्वा । त्वा ख
नामि । खनाम्यहम् । अहमिति सहम् । अथो त्वम् । अथोऽइत्यथो । त्वन्दीर्घा
युः दीर्घायु र्भूत्वा । दीर्घायुरिति दीर्घाऽआयुः । भूत्वा शतवल्शा । शत

क०३२

॥३६७॥

वस्मा चिा रान वु [illegible] न्त्रो निन्तुन। वे त्वा। विरोहता न्। रोतोंहे दिति रोहता न्।

॥९३॥ त्वमुत्तमा। उत्तमा असि। उत्तमे स्तु न्। त मा। अस्योपधे। ओषधे न वे। न वेवृ

क्षाः। वृक्षाऽउपस्तयः। उपस्तयऽइत्युपस्तयः। उपस्तिरस्तु। अ स्तु सः।

सोऽस्माकम्। अस्माकं यः। योऽअस्मान्। अस्माँ ऽअभिदासति। अ

भिदासतीत्यभि। दासति॥९४॥ मा मा। मा हिंसीत्। हिंसीज्जनिता।

जनिता यः। यः पृथिव्याः। पृथिव्या यः। यो वा। वा दिवम्। दिवं सत्य

धर्म्मा। सत्यधर्म्मा वा। सत्यधर्म्मेति सत्य। धर्म्मा। जानन्। आनतुं इसोन

हाऽअश्वा। चापः। अपश्चन्द्राः। चन्द्राः प्रथमः। प्रथमो जजान। जजान क ॥३६७॥

स्मै । कस्मै देवाय । देवाय हविषा । हविषा विधेम । विधेमेति विधेम ॥ १३ ॥
अभ्या वर्त्तस्व । आ वर्त्तस्व । वर्त्तस्व पृथिवि । पृथिवि यज्ञेन । यज्ञेन पय
सा । पयसा सह । सहेति सह । वपान्ते । तेऽअग्निः । अग्निरिषितः । इषि
तोऽअरोहत् । अरोहदित्यरोहत् ॥ १४ ॥ अग्ने यत् । यत्ते । ते शुक्रम् । शु
क्रं चन्द्रम् । चन्द्रं पूतम् । पूतं च । च यज्ञियम् । यज्ञियमिति यज्ञियम् । त
द्देवेभ्यः । देवेभ्यो भरामसि । भरामसीति भरामसि ॥ १५ ॥ इषमूर्जम् । ऊ
र्जमहम् । अहमितः । इत आदम् । आदमृतस्य । ऋतस्य योनिम् । यो
निं महिषस्य । महिषस्य धाराम् । धारामिति धाराम् । आ मा । मा गोषु । गो

क०३२

॥३६५॥

षुविश्वानु। विश्वात्वातनूषु। आतनूषु। तनूषुजहि। जहिमिसेदिम्। सेदि
मनिराम्। आनिराममीवाम्। अमीवामिसमीवाम्॥१९॥ अग्नेतवातव
श्रवः। श्रवोवयः। वयोमहि। महिभ्राजन्ते। भ्राजन्तेऽअर्चयः। अर्च
वि योविभावसो। विभावसोऽइतिविभावसो। बृहद्भानोशवसा। बृहद्भा
नोऽइतिबृहत्ऽभानो। शवसावाजम्। वाजमुक्थ्यम्। उक्थ्यन्दधा
सि। दधासिदाशुषे। दाशुषेकवे। कवऽइतिकवे॥२०॥ पावकवर्चाः
शुक्रवर्चाः। पावकवर्चाऽइतिपावकऽवर्चाः। शुक्रवर्चाऽअ
अनूनवर्चाः। शुक्रवर्चाऽइतिशुक्रऽवर्चाः। अनूनवर्चाऽउत्। अनूनवर्चा॥३६५॥

इत्यनून। वर्चाः। उदियर्षि। इयर्षि भानुना। भानुनेति भानुना। पुत्रो मातरा। मा
तरा विचरन्। विचरन्नुप। विचरन्निति वि। चरन्। उपावसि। अवसि पृणक्षि
। पृणक्षि रोदसी। रोदसी उभे। रोदसी इति रोदसी। उभे इत्युभे।।२।। ऊर्जो
नपात्। नपाज्जातवेदः। जातवेदः सुशस्तिभिः। जातवेद इति जात। वेदः।
सुशस्तिभिर्मन्दस्व। सुशस्तिभिरिति सुशस्ति। भिः। मन्दस्व धीतिभिः। धीति
भिर्हितः। धीतिभिरिति धीति। भिः। हित इति हितः। त्वे इषः। त्वे इति त्वे। इ
षः सम्। सं दधुः। दधुर्भूरिवर्पसः। भूरिवर्पसश्चित्रोतयः। भूरिवर्पस
इति भूरि। वर्पसः। चित्रोतयो वामजाताः। चित्रोतय इति चित्र। ऊतयः। वाम

क्र०३२

॥३६॥ जोताऽइति वाम। जोताः॥ ९९॥ ऊरज्यन्नग्ने। अग्ने प्रथयस्व। प्रथयस्व जन्तु
भिः। जन्तुभिरस्मे। जन्तुभिरिति जन्तु। भिः। अस्मे रायः। अस्मेऽइत्यस्मे। रा
योऽअमर्त्य। अमर्त्य स अमर्त्य। स दर्शतस्य। दर्शतस्य वपुषः। वपुषो वि। वि
राजसि। राजसि पृणक्षि। पृणक्षि सानसिम्। सानसिं क्रतुम्। क्रतुमिति
क्रतुम्॥ १००॥ इष्कर्तारमध्वरस्य। अध्वरस्य प्रचेतसम्। प्रचेतसं क्षय
न्तम्। प्रचेतसमिति प्रचेतसम्। क्षयन्तं राधसः। राधसो महः। महऽ
इति महः। रातिं वामस्य। वामस्य सुभगाम्। सुभगां महीम्। सुभगामिति
सुभगाम्। महीमिषम्। इषं दधासि। दधासि सानसिम्। सानसिं रयिम्॥ ३६॥

रयिमितिरयिम्।।१०१।।श्रुत्तावोनमृहिषम्।श्रुत्तवानमितिश्रुत्त।वानमृ

मृहिषन्विश्वदर्शतम्।विश्वदर्शतमग्निम्।विश्वदर्शतमितिविश्व।दर्श

३८ तम्।अग्निं॰सुम्नाय।सुम्नायदधिरे।दधिरेपुरः।पुरोजनाः।जनाइति

जनाः।श्रुत्कर्ण॰सप्रथस्तमम्।श्रुत्कर्णमितिश्रुत्।कर्णम्।सप्रथस्तम

न्त्वा।सप्रथस्तममितिसप्रथःऽतमम्।त्वागिरा।गिरादैव्यम्।दैव्यम्मानु

षा।मानुषायुगा।युगेतियुगा।।१०२।।आप्यायस्व।प्यायस्वसमेतु।समेतु

एतुते।तेविश्वतः।विश्वतःसोम।सोमवृष्ण्यम्।वृष्ण्यमितिवृष्ण्यम्।भ

वावाजस्य।वाजस्यसङ्गथे।सङ्गथइतिसम्ऽगथे।।१०३।।सन्ते।तेपयांसि।

क॰ ३२

॥३९७॥ पयांसि सम्। समु यन्तु। उँ इति। यन्तु वाजाः। वाजाः सम्। सं वृष्ण्यानि। वृष्ण्यान्यभि
भिमातिषाहः। अभिमातिसहः इत्यभिमातिसहः। आप्यायमानोऽअ
मृताय। आप्यायमान इत्याऽप्यायमानः। अमृताय सोम। सोम दिवि। दिवि
श्रवांसि। श्रवांस्युत्तमानि। उत्तमानि धिष्व। उत्तमानीत्युत्ऽतमानि।
धिष्वेति धिष्व॥३०४॥ आ प्यायस्व। प्यायस्व मदिन्तम। मदिन्तम सोम। मदि
न्तमेति मदिन्ऽतम। सोम विश्वेभिः। विश्वेभिरंशुभिः। अंशुभिरित्यंशु
२ सु शुभिः। भवा नः। नः सुश्रवस्तमः। सुश्रवस्तमः सखा। सुश्रवस्तम इति सु
श्रवःऽतमः। सखा वृधे। वृध इति वृधे॥३०५॥ आ ते। ते वत्सः। वत्सो मनः॥३९७॥

मनोपमन्त्र।उमुत्सरुमानू।परमास्त्विनू।चित्सधस्थानू।सधस्थादिति सधा।
स्थानू।अग्नेत्वाङ्गीमया।त्वाङ्गीमयागिरा।त्वाङ्गीमुयेन्तिलाम्।कीमया।गि
रेतिगिरा॥१०६॥नुप्त्यन्त्याः।ताऽअङ्गिरस्तम।अङ्गिरस्तमविश्वाः।अङ्गिर
स्तमेत्यङ्गिरः।नम।विश्वाःसुक्षितयः।सुक्षितयःपृथक्।सुक्षितयऽइतिसु
।क्षितयः।पृथगितिपृथक्।अग्नेकामाय।कामाययेमिरे।येमिरऽइतियेमि
रे॥१०७॥अग्निःप्रियेषु।प्रियेषुधामसु।धामसुकामः।धामस्वितिधामसु।का
मोभूतस्य।भूतस्यभव्यस्य।भव्यस्येतिभव्यस्य।सम्राडेकः।सम्राडितिसम्
राट्।एकोवि।विराजति।राजतीतिराजति॥१०८॥ ॥इतिवाजसनेयसं

क्र०३२

॥१९६॥ हितापदक्रमद्वादशोऽध्यायः॥३२॥ ॥मयिगृह्णामि। गृह्णाम्यग्रे। अग्रेऽअ
ग्निम्। अग्नि१०रायः। रायस्पोषाय। पोषायसुप्रजास्त्वाय। सुप्रजास्त्वायसु
वीर्याय। सुप्रजास्त्वायेति सुप्रजाःत्वाय। सुवीर्यायेति सुवीर्याय। मामुदेव
ताः। ऊँऽइत्यूं देवताः सचन्ताम्। सचन्तामिति सचन्ताम्॥१॥ ब्रह्मजज्ञा
नम्। जज्ञानम्प्रथमम्। प्रथमम्पुरस्तात्। पुरस्ताद्वि। विसीमतः। सीमतः
सुरुचः। सुरुचोवेनः। सुरुचऽइतिसुरुचः। वेनऽआवः। आवरिस्सोवः।
सबुध्न्याः। बुध्न्याऽउपमाः। उपमाऽअस्य। उपमाऽइत्युपमाः। अस्यविष्ठाः
। विष्ठाःसतः। विष्ठाऽइतिविस्थाः। सतश्च। चयोनिम्। योनिमसतः। असं ॥१९६॥

नक्ष्य। चुद्धि। विवेम नुरिति वः॥ २१॥ हिरण्यगर्भः समू। हिरण्यगर्भ इति हिर
ण्यगर्भः। समवर्त्तत। अवर्त्तताग्रे। अग्रे भूतस्य। भूतस्य जातः। जातः प
तिः। पतिरेकः। एक आसीत्। आसीदित्यासीत्। स दाधार। दाधार पृ
थिवीम्। पृथिवीं द्याम्। द्यामुत। उतेमाम्। इमामिति इमाम्॥ १॥ द्रप्सश्च ३४
५चु स्कन्द। चस्कन्द पृथिवीम्। पृथिवीमनु। अनु द्याम्। द्यामिमम्। इमञ्च
। च योनिम्। योनिमनु। अनु यः। यश्च। च पूर्व्वः। पूर्व्वः इति पूर्व्वः। समानं
योनिम्। योनिमनु। अनु सञ्चरन्तम्। सञ्चरन्तं द्रप्सम्। सञ्चरन्तमिति
सम्। चरन्तम्। द्रप्सं जुहोमि। जुहोम्यनु। अनु सप्त। सप्त होत्राः। होत्रा इत्रा

क्र०३३

॥३९१॥ ।तिहोर्माः॥७॥नमोस्तु।अस्तुसर्पेभ्यःनमःसर्पेभ्यो।ये।येके।केचं।चपृथिवी

मु।पृथिवीमनु।अन्विस्तनु।येऽअन्तरिक्षे।अन्तरिक्षेये।येदिवि।दिविते

भ्यःतेभ्यःसर्पेभ्यःसर्पेभ्योनमःनमइतिनमः॥८॥योऽइषवःइष

ना वोयातुधानानाम्।यातुधानानांये।यातुधानानामितियातु।धानानाम्।ये

वा।वनस्पतीन्।वनस्पतीँ॥रनु।अन्विस्तनु।येवा।वाऽवटेषु।अव

टेषुशेरते।शेरतेऽइति।शेरते॥९॥येवा।वामी।अमीरोचने।अमीऽइत्य

मी।रोचनेदिवः।दिवोये।येवा।वासूर्यस्य।सूर्यस्यरश्मिषु।रश्मिष्विति

रश्मिषु।येषामप्सु।अप्सुसदः।अप्स्वित्यप्सु।सदः।सदस्कृतम्।कृतमितिकृतम्॥३९१॥

॥७॥ कृणुष्व पाजः। पाजः प्रसितिम्। प्रसितिं न। प्रसितिमिति प्रऽसितिम्। न पृथ्वीम्।
न पृथ्वीम्। पृथ्वीं याहि। याहि राजेव। राजेवामवान्। राजेवेति राजाऽइव।
अमवाँ इभेन। अमवानित्यमऽवान्। इभेनेतीभेन। तृष्वीमनु। अनु
प्रसितिम्। प्रसितिं द्रूणानः। प्रसितिमिति प्रऽसितिम्। द्रूणानोऽस्ता। अस्ता
सि। असि विध्य। विध्य रक्षसः। रक्षसस्तपिष्ठैः। तपिष्ठैरिति तपिष्ठैः।
॥८॥ तव भ्रमासः। भ्रमास आशुया। आशुया पतन्ति। आशुयेत्याशुऽया। प
तन्त्यनु। अनु स्पृश। स्पृश धृषता। धृषता शोशुचानः। शोशुचान इ
ति शोशुचानः। तपूंष्यग्ने। अग्ने जुह्वा। जुह्वा पतङ्गान्। पतङ्गानसं

ऋ०३२

॥३९०॥ न्दितः। असंन्दितो वि। असंन्दितऽइत्यसम्ऽदितः। वि सृज। सृज विषक्। वि
षगुल्काः। उल्काऽइत्युल्काः॥१॥ प्रति स्पशः। स्पशो वि। वि सृज। सृज
तूर्णितमः। तूर्णितमो भव। तूर्णितमऽइति तूर्णिऽतमः। भव पायुः। पायु
र्विशः। विशोऽअस्याः। अस्याऽअदब्धः। अदब्धऽइत्यदब्धः। यो नः। नो दू
रे। दूरेऽअघशंसः। अघशंसो यः। अघशंसऽइत्यघऽशंसः।
यो अन्ति। अन्त्यग्ने। अग्ने माकिः। माकिष्टे। ते व्यथिः। व्यथिरा। आ दधर्
षीत्। आ दधर्षीत्। दधर्षीदिति दधर्षीत्॥३॥ उदग्ने। अग्ने तिष्ठ। तिष्ठ प्रति।
प्रत्या तनुष्व। आ तनुष्व। तनुष्व नि। न्यमित्रान्। अमित्राँ२ऽओषतात्। ओषतात्॥३९०॥

त्विग्महे ते। त्विग्महे तऽइति त्विग्महे ते। योनेनं नोऽ अरातिमू। अरातिं ०समिधान।
२-च समिधानंके। समिर्धने तिसम्। इधान। चुके नीचा। नीचान मू। नन्धे
क्षि। धक्ष्यत समू। अनसन्ना। न शुष्कं मू। शुष्कमितिशुष्कं मू।।३३। ऊर्द्ध्वो भव।
भव प्रति। प्रतिविध्य। विध्याधि। अस्मत्। अस्मदा विः। आविष्कुणुष। कृ
णुष्व दैव्यानि। दैव्योन्यग्ने। अग्नऽइत्यग्ने। अवस्थिरा। स्थिरा तनुहि। तनु
हि यातुजून्मू। यातुजूनोजामिमू। यातुजूनामिति यातुजूनामू। जा
मिमजामिमू। अजामिम्ग्न। प्रमृणीहि। मृणीहि शत्रून्। शत्रूनिति शत्रून्।
अग्नेष्ट्वा। त्वा तेजसा। तेजसा सादयामि। सादयामीति सादयामि। इन्द्रस्य

ऋ०१२

लि

॥३९१॥ त्वा। त्वोजसा। ॐ जसा सादयामि। सादयामीति सादयामि ॥४२॥ भुवो यज्ञस्य। यज्ञस्य रजसः। रजसश्च। चनेता। नेता यत्र। यत्रा नियुद्भिः। नियुद्भिः सचसे। नियुद्भिरिति नियुत्ऽभिः। सचसे शिवाभिः। शिवाभिरिति शिवाभिः।
दिवि मूर्द्धानम्। मूर्द्धानन्दधिषे। दधिषे स्वर्षाम्। स्वर्षाञ्जिह्वाम्। स्वः सामि
५ ह नि स्वः। साम्। जिह्वामग्ने। अग्ने चकृषे। चकृषे ऽअवाहम्। हव्यवाहमिति
हव्य। वाहम् ॥४३॥ ध्रुवासि। असि धरुणा। धरुणास्तृता। आस्तृता विश्व
कर्म्मणा। ॐ स्तृते त्या। स्तृता। विश्वकर्म्मणेति विश्व। कर्म्म णा। मा त्वा
। त्वा समुद्रः। समुद्र ऽउत्। उद्वधीत्। वधीन्मा। मा सुपर्णः। सुपर्णो व्यथ ॥३९२॥

माना । सुपर्णऽइति सुऽपर्णः । अप्रथमाना पृथिवीम् । पृथिवीं दृंह । दृंह
इति दृंह ॥ १६ ॥ प्रजापतिष्ट्वा । प्रजापतिरिति प्रजाऽपतिः । त्वा सादयतु । सादयतु ।
सादयत्वपाम् । अपाम्पृष्ठे । पृष्ठे समुद्रस्य । समुद्रस्येमन् । एमन्निति सेमन् ।
व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम् । प्रथस्वतीम्प्रथस्व । प्रथस्व पृथिवी । पृथिव्यसि ।
असीत्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि भूमिः । भूमिरदितिः । अदितिर्विश्वधायाः । विश्वधा
याः विश्वस्य । विश्वधायाऽइति विश्वऽधायाः । विश्वस्य भुवनस्य । भुवनस्य
धर्त्री । धर्त्रीति धर्त्री । पृथिवीं यच्छ । यच्छ दृंह । दृंह मा । मा हिंसीः । हिंसी
सीरिति हिंसीः ॥ १८ ॥ विश्वस्मै प्राणाय । प्राणायापानाय । अपानाय व्या

क्रं०४३

॥३९२॥ नाये। अपानाये त्वेप। अपेना। व्याना यो दानाये। व्यानायेति वि। आना
ये। उदानाय प्रतिष्ठायै। उदानायेत्युत्। आनाय। प्रतिष्ठायै चरित्राय
। प्रतिष्ठाया इति प्रति। स्थायै। चरित्रायेति चरित्राय। अग्निष्ट्वा।
त्वाऽभि। अभि पातु। पातु मह्या। मह्या स्वस्त्या। स्वस्त्या छर्दिषा। छर्दिषा
शन्तमेन। शन्तमेनेति शम्। तमेन॥३७॥ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती।
काण्डात्काण्डादिति काण्डात्। काण्डात्। प्ररोहन्ती परुषः परुषः। प्ररो
हन्तीति प्र। रोहन्ती। परुषः परुषस्परि। परुषः परुष इति परुषः परुषः। परु
षः परीति परि। एवा नो। नो दूर्वे। दूर्वे प्र। प्रतनु। तनु सहस्रेण। सहस्रेण ॥३९२॥

णनूतेने। नूतेनेन च। चेति च॥ १८॥ या नूतेने। नूतेने प्रत्नेनो षि। प्रत्नेनो षिं सह

स्रेण। प्रत्नेनो षीति प्रत्नेनो षि। सहस्रेण च्छुरो ह सि। च्छुरो हसीति च्छुरो हसि

। तस्यो स्तो। ते दुवि। दुवी छके। दुछके च्छुधेम। च्छुधेम हविषा। हविषा वयम्।

वयमिति वयम्॥ १९॥ या स्तो। तेऽअग्ने। अग्ने सूर्यो। सूर्ये रुचे म। रुचो दिवम्

। दिवमातन्वन्ति। आतन्वन्तिर श्मिभिः आतन्वन्तीसा। तन्वन्ति

रश्मिभिरिति रश्मि। भिः नाभिर्नः। नोऽअद्य। अद्य सर्वाभिः। सर्वाभी

रुचे। रुचे जनीय। जनीयनः। नु स्कृधि। कृधीति कृधि॥ २०॥ या वेम द्यो देवाः

। देवाः सूर्यो। सूर्ये रुचे म रुचो गोषु। गो स्वश्वेषु। अश्वेषु याः। या रुचे म रुचऽ

ॐ०३३

॥३९३॥ इनिरुचेऽइन्द्राग्नी । नाभिःऽइन्द्राग्नीऽइ तीन्द्राग्नी । नाभिः सर्वाभिः । सर्वाभीरु
चेम । रुचेन्नः । नो धत्त । धत्त बृहस्पते । बृहस्पतऽइति बृहस्पते ॥ २७ ॥ विरा
ड्ज्योतिः । विराडिति विऽराट् । ज्योतिरधारयत् । अधारयत्स्वराट् । स्वराड्ज्यो
तिः । स्वराडिति स्वऽराट् । ज्योतिरधारयत् । अधारयदित्यधारयत् । पृ
थिव्याः । पृथिव्या ज्योतिष्मतीम् । ज्योतिष्मतीमिति ज्योतिष्मतीम् । वि
श्वं ज्योतिः । ज्योतिर्यच्छ । यच्छेति यच्छ । अग्निर्दे । ते धिपतिः । अधिपतिरि
त्यधिपतिः ॥ २८ ॥ मधुश्च । च माधवः । माधवश्च । च वासन्तिकौ । वास
न्तिकावृतू । ऋतूऽअग्नेः । ऋतूऽइत्यृतू । अग्नेरन्तः श्लेषः । अन्तःश्लेषो ॥३९३॥

सि। अन्तः स्त्रेषु ऽइत्सेऽन्तः। स्त्रेषः। असि कल्पैतामू। कल्पै तान्द्यावा पृथिवी
। द्यावा पृथिवी कल्पन्तामू। द्यावा पृथिवी ऽइति द्यावा पृथिवी। कल्पन्ता
मापः। आपः ऽओषधयः। ओषधयः। कल्पन्तामू। कल्पन्तामग्नयः। अग्न
यः पृथक्। पृथङ्मम। मम ज्यैष्ठ्याय। ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। सव्रता ऽइति स।
व्रताः। ये ऽअग्नयः। अग्नयः समनसः। समनसोऽन्तरा। समनस ऽइति सऽमन
सः। अन्तरा द्यावा पृथिवी। द्यावा पृथिवी ऽइमे। द्यावा पृथिवी ऽइति द्यावा
पृथिवी। इमे ऽइमे ऽइती। द्यासन्ति काचतून्। ऋतून् ऽअभिकल्पमानाः। ऋतू
इत्यृतून्। अभिकल्पमाना ऽइन्द्रमिव। अभिकल्पमाना ऽइत्यभि। कल्प

ऋ०१२
१९४॥ मानाः।इन्द्रमिवदेवाः।इन्द्रमिवेतीन्द्रम्।इव।देवाः।अभिसम्विशन्तु।अभिस
म्विशन्तुध्रुवे।अभिसम्विशन्त्वित्यभि।सम्विशन्तु।ध्रुवेसीदतम्।ध्रुवेऽ
इतिध्रुवे।सीदतम्।इतिसीदतम्॥२३॥अर्षाढासि।असि।सहमाना।सह
मानासहस्व।सहस्वारातीः।अरातीः।सहस्व।सहस्वपृतनायतः।पृत
नायतऽइतिपृतनाऽयतः।सह स्वावीर्यासि।सहस्वावीर्येतिसहस्वा।वी
र्या।असि।सा।सामा।मा।जिन्व।जिन्वेतिजिन्व॥२४॥मधुवातीः।धा
तोऽक्षनायते।क्षनायतेमधु।क्षनयतऽइत्यक्षनाऽयते।मधुक्षरन्ति।क्ष
रन्ति।सिन्धवः।सिन्धवऽइतिसिन्धवः।माध्वीर्नः।नः।सन्तु।सन्त्वोषधीः॥१९४॥

ओषधीरित्योषधीः ॥२५॥ मधु नक्तम्। नक्तमुत। उतोषसः। उषसो मधु
मत्। मधुमत्पार्थिवम्। मधुमदिति मधु। मत्। पार्थिवꣳ रजः। रज ऽ इति
रजः। मधु द्यौः। द्यौरस्तु। अस्तु नः। नः पिता। पितेति पिता ॥२६॥ मधुमा
न्नः। मधुमानिति मधु। मान्। नो वनस्प
तिः। वनस्पतिर्मधुमान्। मधुमाꣳ ऽअस्तु। मधुमानिति मधु। मान्।
अस्तु सूर्यः। सूर्य ऽ इति सूर्यः। माध्वीर्गावः। गावो भवन्तु। भवन्तु नः।
न ऽ इति नः ॥२७॥ अपां गर्भन्। गर्भन्त्सीद। सीद मा। मा त्वा। त्वा सूर्यो ऽभि
सूर्यो ऽभि। अभि ताप्सीत्। ताप्सीन्मा। माग्निः। अग्निर्वैश्वानरः। वैश्वा

क०३३

॥४९५॥

नुरऽइतिवेप्सा नुरः॥अछिन्नपत्त्राः प्रजाः॥अछिन्नपत्त्राऽउपेऽरस्यछिन्न।
पत्त्राः।प्रजाऽअनुवीक्षस्व।प्रजाऽइतिप्रऽजाः।अनुवीक्षस्वानु।अ
नुवीक्षस्वेत्यनुऽवीक्षस्व।अनुत्वा।त्वादिव्या।दिव्यावृष्टिर्वृष्टिःस
चताम्।सचतामितिसचताम्॥त्रीन्त्समुद्रान्।समुद्रान्त्सम्।स
मसृपत्।असृपत्स्वर्गान्।स्वर्गानपाम्।स्वर्गानितिस्वःऽगान्।अ
पाम्पतिः।पतिर्वृषभः।वृषभऽइष्टकानाम्।इष्टकानामिति।इष्टकाना
म्।पुरीषम्वसानः।वसानःसुकृतस्य।सुकृतस्यलोके।सुकृतस्येति
सुऽकृतस्य।लोकेतत्र।तत्रगच्छ।गच्छयत्र।यत्रपूर्वे।पूर्वेपरेताः।परे॥४९५॥

नाऽइतिपरा।इनाः॥२९॥इतोजज्ञे।जज्ञेप्रथमम्।प्रथममेभ्यः।एभ्योयो
निभ्यः।योनिभ्योऽअधि।योनिभ्यऽइतियोनि।भ्यः।अधिजातवेदाः।
जातवेदाऽइतिजात।वेदाः।सगायत्र्या।गायत्र्यात्रिष्टुभा।त्रिष्टुभानुष्टु
भा।त्रिस्तुभेतित्रि।स्तुभा।अनुष्टुभाच।अनुस्तुभेत्यनु।स्तुभा।चदेवेभ्यः
देवेभ्योहव्यम्।हव्यम्वहतु।वहतुप्रजानन्।प्रजानन्निति।प्र।जानन्॥३०॥
इषेराये।रायेरमस्व। रमस्वसहसे।सहसेद्युम्ने।द्युम्नऽऊर्जे।ऊर्जेऽ
अपत्याय।अपत्यायेत्यप।त्याय।सम्राडसि।सम्राडितिसम्।राट्।
असिस्वराट्।स्वराडसि।स्वराडितिस्व।राट्।असिसारस्वतौ।सारस्व

क्र०१२

॥१९६॥ नोत्वा।त्वोतसौ।उतसोम्र।म्रावेतामू।अवतामिर्स वतामू।।२३।।अग्नेमुक्ष्वा।मु
क्ष्वाहि।हिम।मेतवे।तवाम्बोसः। अम्बोसोदेव।देवुसाधवेंम साधवुऽइति
साधवेंम अरम्बहन्ति।वहन्तिमन्यवे।मन्यवुऽइतिमन्यवे।।३२।।मुक्ष्वाहि
।हिदैवहूतमानू।देवहूतेमाँ।२।ऽअध्वानूदेवहूतमाँ नित्ति देवा।हूतमा
नू। अध्वाँ।२।ऽअग्ने।अग्नेरथीरिवा।रथीरिवेतिरथीः।इवा।निहोता।
होतापूर्व्यः।पूर्व्यः सदः।सदऽइतिसदः।।३२।।सम्य वल्लवन्ति।स्रवन्ति
सरितः।सरितोन।नधेनोः।धेनाऽअन्तः।अन्तर्हृदा।हृदामनसा।म
नेसापूयमानाः।पूयमानाऽइतिपूयमानाः।घृतस्यधारोः।धाराऽअभि।।१९७॥

अभिचाकशीमिं। चाकशीमि हिरण्ययम्। हिरण्ययंपौवेनसः। वेनसोमध्वें। मद्ध्वो
ऽअ ग्नेः। अग्नेरिसग्नेः॥३४॥ ऋचेत्वा। त्वारुचे। रुचे भासे। भासेज्योति
षे। ज्योतिषऽइति ज्योतिषे॥ अभूदिदम्। इदम्विश्वस्य। विश्वस्य भुवन
स्य। भुवनस्य वाजिनम्। वाजिनमग्नेः। अग्नेर्वैश्वानरस्य। वैश्वानरस्य
च। चेतिच॥३५॥ अग्निर्ज्योतिषा। ज्योतिषा ज्योतिष्मान्। ज्योतिष्मान्रु
क्मः। रुक्मो वर्चसा। वर्चसा वर्चस्वान्। वर्चस्वानिति वर्चस्वान्। सहस्रदा
ऽअसि। सहस्रदाऽइति सहस्रऽदाः। असि सहस्राय। सहस्राय त्वा। त्वेति त्वा
॥३६॥ आदित्यं गर्भम्। गर्भम्पयसा। पयसा सम्। समङ्ग्धि। अङ्ग्धि सहस्रस्य।

सहस्रस्य प्रतिमाम् । प्रतिमां विश्वरूपम् । प्रतिमामिति प्रतिमाम् । विश्व
रूपमिति विश्वऽरूपम् । परि । वृङ्धि । वृङ्धि ॰ हरसा । हरसा मा । मा ऽभि । अभिमं
स्थाः । मं स्थाः । शतायुषम् । शतायुषं कृणुहि । शतायुषमिति शत
ऽआयुषम् । कृणुहि चीयमानः । चीयमानऽइति चीयमानः ॥३६॥ वा
तस्य जूतिम् । जूतिं वरुणस्य । वरुणस्य नाभिम् । नाभिमश्वम् । अश्व
ञ्जज्ञानम् । जज्ञानं ॰ सरिरस्य । सरिरस्य मध्ये । मध्यऽइति मध्ये । शिशुं
नदीनाम् । नदीनां ॰ हरिम् । हरिमद्रिबुध्नम् । अद्रिबुध्नमग्ने । अद्रिबु
ध्नमित्यद्रिऽबुध्नम् । अग्ने मा । मा हिं॰ सीः । हिं॰ सीः परमे । परमे व्योमन् ॥३९७॥

नः। द्योमग्निन्तित्वि। ॐ मनू॥ ४२॥ अजस्रमिन्दुम्। इन्दुमरुषम्। अरुषम्भु
रण्युम्। भुरण्युमग्निम्। अग्निमीडे। ईडे पूर्वचित्तिम्। पूर्वचित्तिन्नमो
भिः। पूर्वचित्तिमिति पूर्व। चित्तिम्। नमोभिरिति नमः। भिः। स पर्वभिः। प
र्वभिर्ऋतुशः। पर्वभिरिति पर्व। भिः। ऋतुशः कल्पमानः। ऋतुशऽइ
त्यृतु। शः। कल्पमानो गाम्। गाम्मा। मा हिꣳसीः। हिꣳसीरदितिम्। अ
दितिं विराजम्। विराजमिति वि। राजम्॥ ४३॥ वरूत्रीं त्वष्टुः। त्वष्टुर्वरुण
स्य। वरुणस्य नाभिम्। नाभिमविम्। अविं जज्ञानाम्। जज्ञानाꣳ रज
सः। रजसः परस्मात्। परस्मादिति परस्मात्। महीꣳ साहस्रीम्। सा

क्र०३३

॥३१९॥

इस्त्रामसुरस्य।असुरस्यमायाम्।मायामितिमायाम्।।४०।।योऽअग्निः।
अग्निरग्नेः।अग्नेरधि।अध्यजायत।अजायतशोकात्।शोकात्पृथि
व्याः।पृथिव्याऽउत।उतवा।वादिवः।दिवस्परि।परीतिपरि।येनप्रजाः
।प्रजाविश्वकर्म्मा।प्रजाऽइतिप्रजाः।विश्वकर्म्माजजान।विश्वकर्मेति
विश्वःकर्म्मा।जजान।जनम्।तम   ग्ने।अग्नेहेडः।हेडःपरि।परिते।तेवृ
णक्तु।वृणक्त्विति वृणक्तु।।४१।।इमम्मा।माहिंसीः।हिंसीर्द्विपादम्
द्विपादम्पशुम्।द्विपादमितिद्वि।पादम्।पशुंसहस्राक्षः।सहस्राक्षो
मेधाय।सहस्राक्षऽइतिसहस्र।अक्षः।मेधायचीयमानः।चीयमानः।।३१९॥

नऽउल्लिच्यमानः। मयुम्पशुम्। पशुम्मेधम्। मेधमग्ने। अग्ने जुषस्व। जु
षस्व तेन। तेन चिन्वानः। चिन्वानस्तन्वः। तन्वो नि। नि षीद। सीदेति
सीद। मयुन्ते। ते शुक्। शुगृच्छतु। ऋच्छतु यम्। यन्द्विष्मः। द्विष्मस्तम्। त
न्ते। ते शुक्। शुगृच्छतु। ऋच्छत्विति ऋच्छतु॥४२॥ एकशफङ्कनिक्रद
म्। एकशफमित्येक। शफम्। कनिक्रदम्वाजिनम्। वाजिनम्वाजिने
षु। वाजिनेष्विति वाजिनेषु। गौरमारण्यम्। आरण्यमनु। अनु
ते। ते दिशामि। दिशामि साहस्रम्॥४३॥ साहस्रं शतधारम्। शतधार
मुत्सम्। शतधारमिति शतधारम्। उत्सं व्यच्यमानम्। व्यच्यमानं स॰

क०४२

॥३९९॥

सखिरस्य। सख्यमानमितिवि। अख्यमानम्। सखिरैमश्वौ। मख्युऽइति

मश्वौ। घृतन्दुहांनाम्। दुहांनामदितिम्। अदितिञ्जनीय। जनाये

तिजनीय। गवयमूर्णायुम्। ॥४४॥ ऊर्णायुम्वरुणस्य। वरुणस्यनाभि

म्। नाभिन्त्वचम्। त्वचम्पशूनाम्। पशूनान्द्विपदांम्। द्विपदाञ्चतुष्प

दाम्। द्विपदामितिद्वि। पदांम्। चतुःपदामितिचतुः। पदाम्। त्वष्टुःप्र

जानाम्। प्रजानाम्प्रथमम्। प्रजानामितिप्र। जानाम्। प्रथमञ्ज

नित्रम्। जनित्रमितिजनित्रम्। उत्तमजः ॥४५॥ अजोहि। अग्नेः

। अग्नेरजनिष्ट। अजनिष्ट। शोकात्। शोकात्सः। सोऽअपश्यत्। ॥३९९॥

अपस्य जनितारम्। जनितारमग्ने। अग्न इत्यग्ने। तेने देवाः। दे
वा देवतोम्। देवतामग्रम्। अग्रमायन्। आयँस्तेन। तेन रोहम्। रो
हमायन्। आयन्नुप। उप मेध्यासः। मेध्यास इति मेध्यासः। शरभ
न्त्वम्॥४६॥ त्वं नविष्ठ। नविष्ठ दाशुषः। दाशुषो नृन्। नॄँः पाहि। पा
हि शृणुधि। शृणुधी गिरम्। गिर इति गिरः। रक्षा तोकम्। तोकमुत।
उत त्मना। त्मनेति त्मना॥४७॥ अपां त्वा। त्वेमन्। एमन्त्सादयामि।
सादयाम्योद्मन्। ओद्मन् भस्मन्। भस्मञ्ज्योतिषि। ज्योतिष्ययने। अ
यनेर्णवे। अर्णवे सदने। सदने समुद्रे। समुद्रे सरिरे। सरिरे क्षये।

क्र० ३३

॥२००॥ क्षयेषु सधिषि। सधिषि सद॑ने। सद॑ने सधस्थे। सधस्थे योनौ। सधस्थ इति
सध। स्थे। योनौ पुरीषे। पुरीषे पाथसि। पाथसि पाङ्क्तेन। पाङ्क्तेनेति पा
ङ्क्तेन॥४६॥ अयम्पुरः। पुरो भुवः। भुवस्तस्य। तस्य प्रा णः। प्राणो भौवा
यनः। भौवायनो वसन्तः। भौवायन ऽइति भौव। आयनः। वसन्तः प्रा
णायनः। प्राणायनो गायत्री। प्राणायन ऽइति प्राण। आयनः। गायत्री वास
न्ती। वासन्ती गायत्र्यै। गायत्र्यै गायत्रम्। गायत्रङ्गायत्रात्। गायत्रादुपा
ꣳशुः। उपाꣳशुरुपाꣳशोः। उपाꣳशुरित्युप। अꣳशुः। उपाꣳशोस्त्रि
वृत्। उपाꣳशोरित्युप। अꣳशोः। त्रिवृत्त्रिवृतः। त्रिवृदिति त्रि। वृत्॥२००॥

त्रिवृतो रथन्तरम्। त्रिवृदिति त्रि। वृत्। रथन्तरं वसिष्ठः। रथन्तर-
मिति रथम्ऽतरम्। वसिष्ठ ऋषिः। ऋषिः प्रजापतिगृहीतया। प्रजाप-
तिगृहीतया त्वया। प्रजापतिगृहीतयेति प्रजापति।गृहीतया। त्वया
प्राणम्। प्राणं गृह्णामि। गृह्णामि प्रजाभ्यः। प्रजाभ्य इति प्र।जाभ्यः
॥५९॥ दक्षिणा विश्वकर्मा। विश्वकर्मा मनः। विश्वकर्मेति विश्व।कर्मा
। मनो वैश्वकर्मणम्। वैश्वकर्मणं ग्रीष्मः। वैश्वकर्मणमिति वैश्व।क-
र्मणम्। ग्रीष्मो मानसः। मानसस्त्रिष्टुप्। त्रिष्टुबैडी। त्रिष्टुबिति त्रि।
स्तुप्। ऐडी त्रिष्टुभः। त्रिष्टुभः स्वारम्। त्रिष्टुभ इति त्रि। स्तुभः। स्वा

भरद्वाजो मनेऽ४

रथं स्वारान् । स्वारा ईं त्नर्याम॑ः । अन्तर्यामो त्नर्यामान् । अन्तर्याम ऽइत्य
न्तः । यामः । अन्तर्यामा त्सेत्नृ दुत्राः । अन्तर्यामा दित्यन्तः । यामा । तू । पुत्रृ
दुत्राः । पेत्र दत्राणू । पत्रृ दुत्राः ऽइति पत्रा । दुत्राः । प्रत्रु दत्राणा द्रुह तू । पुत्रृ दु
त्रा दितिपत्रा । दुत्राणू । द्रुहद्रु रद्वाजः । भद्वोरज ऽइति भरतू । वाजः । मनू
ऽइति मनेऽ५०॥ पृश्वा द्विम्ब अचाः । विम्ब अचाम्ब क्षुभ विम्ब अचा ऽइ
ति विम्ब । अचाः । चक्षुर्वैम्ब अचुसम् । वेम्ब अचुसम्वृषीः । वैम्ब अचुस
मिति वैम्ब । अचुसम् । वृर्णा र्मर्वक्षुष्युभ चाक्षुष्यो जर्गतीं । जर्गती वृषरः
वार्षी जर्गसाः । जर्गसा ऽऋक्समम् । ऋक्समुम्र क्समान् । ऋक्समुमि ॥२०३॥

त्रक्। सेर्मम्। ऋक्षमाणुक्षः। ऋक्षमादित्यक्। सेमान्। शुक्रः शुक्रात्।
शुक्रात्सेसदृशाः। ससदृशाः सेसदृशात्। ससदृशाऽ इति सप्त। दृशोः। सप्त
दृशोर्द्वैरूपम्। ससदृशादिति सप्त। दृशात्। द्वैरूपन्ऽसमदृशिः। ऽसमदृशि
श्रद्धुमेऽसमदृशिरिति ऽसमत्। ख्मिर। चक्षुरिति चक्षुर्भावः। दृक्षुषुरा
न्। उन्नरा त्वेन सुः ओर्नम्। सुरिति सुरः ओर्ने ऽसोऽम्। सोव ऽत्रारन्।
नारद्योत्री। ओ अनुष्टुप्। अनुष्टुब्भ्यां रसी। अनुस्तुबिर्यनु। स्तुभ्। स्रप्
षुनुष्टुभेन अनुष्टुभेऽएरम्। अनुस्तुभऽइर्यनु। स्तुभः। स्तुभेऽवान्। ऐ
ऽन्मंथी। मन्थी मथी नेम मंथिनेऽ एकविंशः। एकविंशात्रा एकविंशान्।

क्र०४३

।।२०२।। एकविंशंश्रा३इस्यैक। विंशः। एकविंशः। द्वैएजमू। एकविंशःद्वैसै
क। विंशनू। वैराजम्। विश्वामित्रः। विश्वामित्रः। श्रोत्रम्। श्रोत्रमितिश्रो
त्रम्।।५२।। इयमुपरि। उपरि मतिः। मतिरुस्यै। तस्ये वाङ्। वाङ्गास्या।
मास्याहैमन्तः। हेमन्तोवाचः। वाचः पङ्क्तिः। पङ्क्ति हैम न्ती। हेमन्ती
प ङ्क्त्यो। पङ्क्त्ये निधनवतू। निधनवन्निधनवत्। निधनवदितिनिध
न। वत्। निधनवत्३आग्रयणः। निधनवत्३इतिनिधन। वतः। आग्रय
ण३औग्रयणात्। आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ। त्रिणवत्रयस्त्रि
शौत्रिणवत्रयस्त्रिंशौ३सामनी। त्रिणवत्रयस्त्रिंशावितित्रिणवत्र ।।२०२।।

स्त्रिंऽशौ। त्रिणवत्रयस्त्रिंऽशाभ्यांऽशाक्वररैवते। त्रिनवत्रयस्त्रिंऽ
शाभ्यामिति त्रिनवत्रयस्त्रिंऽशाभ्याम्। शाक्वररैवते विश्वकर्म्मा। शा
क्वररैवतेऽइति शाक्वररैवते। विश्वकर्म्मा ऋषिः। विश्वकर्म्मेति विश्व
ऽकर्म्मा। वाचं लोकम्। लोकन्ताः। ताऽइन्द्रम्। इन्द्रमिति नीन्द्रम्। ५८।
इति वाजसनेयसंहितापदक्रमत्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥ ॥ध्रुवक्षिति
र्ध्रुवयोनिः। ध्रुवक्षितिरिति ध्रुवऽक्षितिः। ध्रुवयोनिर्ध्रुवा। ध्रुवयोनिरिति
ध्रुवऽयोनिः। ध्रुवासि। असि ध्रुवम्। ध्रुवं योनिम्। योनिमासीद। आ
सीद। सीद साधुया। साधुयेति साधुऽया। आ। उख्यस्य केतुम्। केतुं प्रथमम्।

ऋ०१।

१२०२॥ प्रथमस्तुषाणा । उषाणाश्विना । अश्विनाध्वर्यू । अध्वर्यू सादयताम् । अ
ध्वर्यू इत्यध्वर्यू । सादयतामिह । इह त्वा । त्वेति त्वा ॥१॥ कुलायिनी घृतवती ।
घृतवती पुरन्धिः । घृतवतीति घृतऽवती । पुरन्धिः स्योने । पुरन्धिरिति
पुरम्ऽधिः । स्योने सीद । सीद सदने । सदने पृथिव्याः । पृथिव्या इ
ति पृथिव्याः । अभि त्वा । त्वा रुद्राः । रुद्रा वसवः । वसवो गृणन्तु । गृणन्
त्विमा । इमा ब्रह्म । ब्रह्म पीपिहि । पीपिहि सौभगाय । सौभगायेति
सौभगाय ॥२॥ स्वैर्दक्षैः । दक्षैर्दक्षपिता । दक्षपितेह । दक्षपितेति दक्ष
ऽपिता । इह सीद । सीद देवानाम् । देवानाꣳ सुम्ने । सुम्ने बृहते । बृहते रणाय ।

१२०३॥

रुणाये निरृणाय॥ पृते वैं धि। पृते वेति पृतना। ईवा। एधि सुनवे। सूनवु
ऽआसुरे वां। आसुरे वां। सुरे वां स्वावेशा। सुरेवेति सु। रे वां। स्वा
वेशा तन्वा। स्वावेशेति सु। आवेशा तन्वा सम्। सम्विश स्व। विश
स्वेति विश स्व॥ आ। पृथिव्याः पुरीषम्। पुरीषमसि। असि अप्सः अप्सो ना
मा। ना मृ नाम्। तान्त्वा। त्वा विश्वे। विश्वेऽअभि। अभि गृणन्तु। गृणन्तु दे
वाः। देवाऽइति देवाः। स्तोमपृष्ठा घृतवती। स्तोमपृष्ठेति स्तोम। पृ
ष्ठा। घृतवतीह। घृतवतीति घृत। वती। इह सीद। सीद प्रजावत्।
प्रजावदस्मे। प्रजावदिति प्रजा। वत्। अस्मे द्रविणा। अस्मेऽइत्यस्मे।

ऋ०३४

॥२०६॥ द्र॒वि॒णा॒यै॑ज॑स्व। आ॒यै॑ज॑स्व। य॒जु॒स्वे॑ति॑ यज॑स्व॥६॥ अदि॑त्या॒स्त्वा॒। त्वा॒

पृ॒ष्ठे। पृ॒ष्ठे सो॒द॒या॒मि। सा॒द॒या॒म्य॒न्तरि॑क्षस्य। अ॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्त्रीं

म्। ध॒र्त्रीं वि॒ष्ट॒म्भनी॑म्। वि॒ष्ट॒म्भनी॑न्दि॒शाम्। दि॒शाम॑धि॒पत्नी॑म्।

अधि॒पत्नी॒म्भुव॑नानाम्। अधि॒पत्नी॒मित्यधि॑ऽपत्नी॑म्। भुव॑ना

ना॒मि॒ति॒ भुव॑नानाम्। ऊ॒र्मिर्द्र॒प्सः। द्र॒प्सो॒ऽअ॒पाम्। अ॒पाम॑सि।

अ॒सि॒ वि॒श्वक॑र्म्मा। वि॒श्वक॑र्म्मा ते। वि॒श्वक॑र्मेति॑ वि॒श्वऽक॑र्म्मा। त॒ऽऋषिः॑

२षि। ऋषि॑रित॒ ऋषिः॑। अ॒श्विनौ॑। अ॒श्विनौ॑। ग॒तौ॥ ग॒तौ वि॒तिषे॒ गौ॥५॥

स॒जूर्ऋ॒तुभिः॑। स॒जूरि॒ति॒ स॒ऽजूः। ऋ॒तुभि॑र्वि॒धाभिः॑। ऋ॒तुभि॒रित॑ ॥२०६॥

तुभिः । विधामभिर्देवैः । विधामभिरितिविधाऽभिः । देवैर्देवैः । देवैर्वयु
नाधैः । वयुनाधैरग्नये । वयुनाधैरितिवयुः । नाधैः । अग्नये
त्वा । त्वा वैश्वानराय । वैश्वानराय वसुभिः । वसुभी रुद्रैः । वसुभि
रिति वसुऽभिः । रुद्रैरादित्यैः । आदित्यैर्विश्वैः । विश्वैर्देवैः । देवै
रिति देवैः ॥ ६ ॥ प्राणम्मे पाहि । पाह्यपानम् । अपानं व्यानम् ।
अपानमित्यपऽआनम् । व्यानञ्चक्षुः । व्यानमिति विऽआनम् । च
क्षुरुर्व्या । उर्व्या वि । विभाहि । भाहि श्रोत्रम् । श्रोत्रं श्लोकया ।
श्लोकयेति श्लोकया । अपः पिन्व । पिन्वौषधीः । ओषधीर्जि

क्र०१४

॥२०५॥ न्त्वा।जिन्न्वद्विपात्।द्विपादंन।द्विपादितिद्वि।पात्।अनुच
तुष्पात्।चतुष्पात्पाहि।चतुः पादितिचतुः।पात्।पाहिदि
वः।दिवोवृष्टिम्।वृष्टिमेरय।एरय।एरपाई।पेरितीरय॥७॥मूर्द्धा
वयः।वयःप्रजापतिः।प्रजापतिश्छन्दः।प्रजापतिरितिप्र
जा।पतिः।छन्दःक्षत्त्रम्।क्षत्त्रंवयः।मयन्दम्।मयन्दम्विष्टम्भः
विष्टम्भोधिपतिः।अधिपतिर्विश्वकर्म्मा।अधिपतिरित्यधि
धि।पतिः।विश्वकर्म्मापरमेष्ठी।विश्वकर्मेतिविश्व।कर्म्मा।परमेष्ठीव स्व२ २०५
स्तः।परमेष्ठीतिपरमे।स्थी।वस्तोविवलम्।विवलंवृष्णिः।विवलमिति

वि।बलम्। वृष्णिर्विशालम्। विशालम्पुरुषः। विशालमिति वि।शालम्। पु
५२ रुषस्तन्द्रम्। तन्द्रं व्याघ्रः। व्याघ्रोऽनाधृष्टम्। अनाधृष्टꣳसिꣳहः। सिꣳहः। सिꣳहश्छ
दिः। छदिः पष्ठवाट्। पष्ठवाड्बृहती। पष्ठवाडिति पष्ठ।वाट्। बृहत्युक्षा। उक्षा क
कुप्। ककुबृ षभः। ऋषभः सतोबृहती। सतोबृहत्यनड्वान्। सतोबृहती
ति सतः।बृहती॥९॥ अनड्वान्पङ्क्तिः। पङ्क्तिर्धेनुः। धेनुर्जगती। जगती त्र्यविः
त्र्यविस्त्रिष्टुप्। त्र्यविरिति त्रि।अविः। त्रिष्टुब्दित्यवाट्। त्रिष्टुबिति त्रि।स्तुप्।
दित्यवाड्विराट्। दित्यवाडिति दित्य।वाट्। विराट्पञ्चाविः। विराडिति वि।राट्। प
ञ्चाविर्गायत्री। पञ्चाविरिति पञ्च।अविः। गायत्री त्रिवत्सः। त्रिवत्स उष्णिक्।

ऋ०३४

॥२०६॥ त्रिवृत्स्ऽइति त्रिऽवृत्सः। उष्णिक्। उ॒र्वा इ॒त्युर्वाऽउ नुप्र॒ पूता

र्वा इति नुर्वा इ॒। अनुस्तु बिस्न नु स्तु पू॥१॥ इन्द्रामा॥ ऽअ

धमानानामू॥ इन्द्रा मा ऽ इती न्द्रा मा। अधमाना मि॑ ष्टकाम्

॥ इष्टकान् ह॑ते॰ हतम्। ह॑ते॰ हतं स्व॑वम्॥ उवमिति युवम्॥ पृ

नु द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी ऽ अन्तरिक्षम्। द्यावापृथिव

ऽइति द्यावापृथिवी। अन्तरिक्षञ्च। चवि। विबाधसे। बाधसऽइ

ति बाधसे॥३०॥ विश्वकर्मात्वा। विश्वकर्मेति विश्वऽकर्मा। त्वा

सादयतु। सादयत्वन्तरिक्षस्य। अन्तरिक्षस्यान्तरिक्षम्। अन्त ॥२०६॥

रिक्षं वायुः। वायू राज्ञी॥ ५३॥ राज्ञ्यसि। असि प्राची। प्राची दि
क्। दिग्विराट्। विराड्दक्षिणा। विराडिति वि। राट्। दक्षिणा सम्राट्
। सम्राट्प्रतीची। सम्राडिति सम्। राट्। प्रतीची स्वराट्। स्वरा
डुदीची। स्वराडिति स्व। राट्। उदीच्यधिपत्नी। अधिपत्नी बृहती। धि
अधिपत्नीत्यधि। पत्नी। बृहती नभश्च। नभो नभस्यश्च। नभस्यश्च वा स्मो
र्षिकौ। वार्षिकाविति वार्षिकौ। इषः ऊर्ज्जः। ऊर्ज्जः शारदौ। शा
रदाविति शारदौ॥ ५४॥ आयुर्मे। मे पाहि। पाहि प्राणम्। प्राणम
पानम्। अपानं व्यानम्। अपानमित्यप। आनम्। व्यानञ्चक्षुः

क्र०३४

॥२०७॥

व्यानमितिवि।आनम्।चक्षुः श्रोत्रम्।श्रोत्रम्वाचम्।वाचंपि
न्व।पिन्वमनः।मनोजिन्व।जिन्वात्मानम्।आत्मानम्पाहि।
पाहिज्योतिः।ज्योतिर्यच्छ।यच्छेतियच्छ॥३॥माछन्दः।छन्दः
प्रमा।प्रमाप्रतिमा।प्रमेतिप्र।मा।प्रतिमाऽस्रीवयः।प्रतिमे
तिप्रति।मा।अस्रीवयः पङ्क्तिः।पङ्क्तिरुष्णिक्।उष्णिग्बृह
ती।बृहत्यनुष्टुप्।अनुष्टुब्विराट्।अनुस्तुबित्यनु।स्तुप्।वि
२ त्रि राड्गायत्री।विराडितिवि।राट्।गायत्रीत्रिष्टुप्।त्रिष्टुब्जगती॥त्रि
स्तुबितित्रि।स्तुप्।जगतीपृथिवी॥४॥पृथिव्यन्तरिक्षम्।॥२०७॥

अन्तरिक्षन्द्यौः। द्यौः समाः। समा नक्षत्राणि। नक्षत्राणि वाक्। वा
ङ्मनः। मनः कृषिः। कृषिर्हिरण्यम्। हिरण्यङ्गौः। गौरजा। अजा
श्वः। अश्व इत्यश्वः॥ १९॥ अग्निर्देवता। देवता वातः। वातः सू
र्यः। सूर्यश्चन्द्रमाः। चन्द्रमा वसवः। वसवो रुद्राः। रुद्रा आदि
त्याः। आदित्या मरुतः। मरुतो विश्वे। विश्वे देवाः। देवा बृहस्प
तिः। बृहस्पतिरिन्द्रः। इन्द्रो वरुणः। वरुण इति वरुणः॥ २०॥ मू
र्द्धासि। असि राट्। राड् ध्रुवा। ध्रुवा धरुणा। धरुणा धर्त्र्यसि। धर्त्र्यसि धरणी
। धरणीति धरणी। आयुषे त्वा। त्वा वर्चसे। वर्चसे कृष्यै। कृष्यै क्षेमा

क०३४

॥२०६॥ यांक्षेमायेतिक्षेमाय॥३७॥ यन्त्रीराट्। राड्यन्त्री। यन्त्रीयम
नी। यमनीध्रुवा। ध्रुवाधरित्री। धरित्रीतिधरित्री। इषऽऊ
र्ज्जे। ऊर्ज्जेरय्यै। रय्यैपोषाय। पोषायेतिपोषाय॥३८॥ आ
शुस्त्रिवृत्। त्रिवृद्भान्तः। त्रिवृदितित्रि। वृत्। भान्तःपं
चदशः। पञ्चदशोव्योम। पञ्चदशऽइतिपञ्च। दशः।
व्योमासप्तदशः। व्योमेतिवि। ओम। सप्तदशोधरु
णः। सप्तदशऽइतिसप्त। दशः। धरुणऽएकविंशः। ए
कविंशःप्रतूर्त्तिः। एकविंशऽइत्येका। विंशः। प्रतू ॥२०६॥

त्तिं ष्ठा हृस्वाः। मनूत्तिरिति मानूत्तिंः। अष्ठा हृस्वास्तत्पं। अष्ठा
हृस्वाऽइत्से ष्ठा। हृस्वाः। तपोन वहृस्वाः। न वुहृस्वो भीवृत्तीः। न
वुहृस्वाऽइति न वा। हृस्वाः। अभीवृत्तिः से द्वि० स्वाः। अभिवृत्तेऽ
इत्सेभि। वृत्तीः। स द्वि० स्वो वर्ष्मेन स द्वि० स्वाऽइति सा। द्वि० स्वाः।
वर्ष्मौ द्वा। द्वि० स्वोः। द्वा द्वि० स्वोः सम्भरणः। सम्भरणस्त्र यो द्वि० स्वोः
सम्भरणऽइति सम्भा। भरणाः। त्रयो द्वि० स्वोः यो निभत्रयो द्वि० स्वाऽ
इति त्रयः। द्वि० स्वाः। यो निश्वतु द्वि० स्वोः। चतु द्वि० स्वोः गर्भाः।
चतु द्वि० स्वाऽइति चतु। द्वि० स्वोः। गर्भाः। पञ्च द्वि० स्वोः। पञ्च

॥२०१॥ त्रि६० २ः अर्तं ॥ पुंच्चुवि२० २ः इति पञ्च ॥ त्रि६० २ः ॥ ओजेस्मिणवेः ॥ त्रिणवः कै
तुंस्त्रिनवऽइ स्मिन्नि ॥ नवेः ॥ कतुरे कत्रि६० २ोः ॥ एकत्रि६० २ः प्रतिष्ठा ॥ एकत्रि६०
२ः इसैक ॥ त्रि६० २ोः प्रतिष्ठात्रयस्त्रि६० २ोः ॥ प्रतिरस्येति प्रति ॥ स्सा ॥ त्रयस्त्रि
६० २ो ब्रध्नस्य ॥ त्रयस्त्रि ६० २ः इति त्रयः ॥ त्रि६० २ोः ॥ ब्रध्नस्य विष्टपम् ॥ वि
ष्टपं चतुस्त्रि६० २ोः ॥ चतुस्त्रि६० २ो नाकः ॥ चतुस्त्रि६० २ः इति चतुः ॥ त्रि
६० २ोः ॥ नाकः षट्त्रि६० २ोः ॥ षट्त्रि ६० २ो विवर्त्तः ॥ षट्त्रि६० २ः इति षट् ॥ त्रि६० २ः
॥ विवर्तोऽष्टाचत्वारि६० २ोः ॥ विवर्तः इति वि ॥ वर्त्तः ॥ चत्वारि६० २ो धर्त्रम् ॥ अ
ष्टाचत्वारि६० २ः इत्यष्टा ॥ चत्वारि६० २ोः ॥ धर्त्रं चतुष्टोमः ॥ चतुस्तोम इ ॥२०१॥

त्रिचतुः। स्तोमः॥ ३९॥ अग्नेर्भागः। भागोसि। असि दीक्षायाः। दी
क्षायाऽआधिपत्यम्। आधिपत्यम्ब्रह्म। आधिपत्यमित्याधि
ऽपत्यम्। ब्रह्मस्पृतम्। स्पृतन्त्रिवृत्। त्रिवृत्स्तोमः। त्रिवृदि
ति त्रिऽवृत्। स्तोमऽइन्द्रस्य। इन्द्रस्य विष्णोः। विष्णोः क्षत्रम्। स्पृ
तम्पञ्चदशः। पञ्चदशो नृचक्षसाम्। पञ्चदशऽइति पञ्चऽदशः।
नृचक्षसान्धातुः। नृचक्षसामिति नृऽचक्षसाम्। धातुर्ज्जनि
त्रम्। जनित्रꣳ सप्तदशः। सप्तदशो मित्रस्य। सप्तदशऽइति स
प्तऽदशः। मित्रस्य वरुणस्य। वरुणस्य दिवः। दिवो वृष्टिर्व्व

क०३४

॥२३०॥ द्विवर्तिम वातेस्स्तनः। स्तनऽऐकविं०न्राः। एकविं०शो वसूना
मूः एकविं० न्राऽइत्यैका। विं०न्राः। ॥२०॥ वसूनाऽरुद्राणांमूः स
द्राणाञ्चतुष्पात्। चतुष्पाच्चतुर्विं० न्राः। चतुःपादिति चतुःपा
पात्। चतुर्विं० न्राऽआदित्यानामूः चतुर्विं०न्राऽइति चतुः। विं०
न्राः। आदित्यानांमरुतांमूः मरुतांऽगर्भाः। गर्भास्स्तनाः। स्तनाः
पंचविं० न्राः। पञ्चविं०शो दित्सेः पञ्चविं० न्राऽइति पञ्च। विं०
न्राः। आदित्से पूष्णः। पूष्णऽओजः। ओजस्त्रिण वः। त्रिणवो ॥२९०॥
देवस्य। त्रिनवऽइति त्रिनवः। देवस्य सवितुः। सवितुर्बृहस्पतेः।

बृहस्पतेः समीचीः। समीचीर्द्दिशोऽनु दिशः स्तनाः। स्तनाश्चतुष्टो
मः। चतुष्टोमो यवानाम्। चतुस्तोम ऽइति चतुः स्तोमः॥२१॥ य
वानामयवानाम्। अयवानाम्प्रजाः। प्रजाश्चतुश्चत्वारिं
शः। प्रजा ऽइति प्रऽजाः। चतुश्चत्वारिंश ऽऋभूणाम्। चतु
श्चत्वारिंश ऽइति चतुः ऽचत्वारिंशः। ऋभूणां विश्वेषाम्। वि
श्वेषान्देवानाम्। देवानाम्भूतम्। भूतन्त्रयस्त्रिंशः। त्रयस्त्रिं
शः सहश्च। त्रयस्त्रिंश ऽइति त्रयःऽत्रिंशः। सहः। सहस्यश्च सह
स्यौ हेमन्तिकौ। हेमन्तिकाविति हेमन्तिकौ॥२२॥ एकयास्तुवत।

॥ऋ०

॥२९३॥ अस्तुवत प्रजाः । प्रजा अधीयन्त । प्रजा इति प्रजाः । अधीय
न्त प्रजापतिः । प्रजापतिरधिपतिः । प्रजापतिरिति प्रजापतिः ।
अधिपतिरासीत् । अधिपतिरित्यधिपतिः । आसीत्तिसृभिः
ति तिसृभिर्ब्रह्म । तिसृभिरिति तिसृ । भिः ब्रह्मासृज्यत । असृज्यत
ब्रह्मणः । ब्रह्मणस्पतिः पतिः । पञ्चभिः । पञ्चभिर्भूतानि ।
पञ्चभिरिति पञ्च । भिः भूतान्यसृज्यन्त । असृज्यन्त भूताना
भूतानां ऽ सप्तभिः सप्तभिः स प्त ऋषयेऽ सप्तभिरिति सप्त
प्त । भिः । सप्त ऋषयोऽधानां । सप्त ऋषयः इति सप्त । ऋषयः ॥२९३॥

धाता नुवभिंन्नारध्या । नुवभिंमपितरःमनुवभिरितिनुवा । भिंनपितरो
दितिः । अदितिरधिपत्नी । अधिपत्न्येकादशभिंम अधिपत्नी
त्यधिपत्नी । एकादशभिः ऋतवः एकादशभिरित्येकादशा । भिंम
ऋतवः आर्तवाः । आर्तवाऽअधिपतयः । अधिपतयऽआ
सन् । अधिपतयऽइत्यधिपतयः । आसन्त्रयोदशभिंम त्रयोद
शभिर्मासाः । त्रयोदशभिरितित्रयोदशा । भिंनमासाः । सम्वत्सरः ।
सम्वत्सरः पञ्चदशभिंम पञ्चदशभिः क्षत्रम् । पञ्चदशभिरितिप
ञ्चदशा । भिः । क्षत्रमितिक्षत्रम् । इन्द्रः सप्तदशभिंम सप्तदशभिर्ग्राम्याः ।

क०३४
ग२३२।

सप्तदशरात्रैभिरिति सप्तदशरा।त्रिभिः। भ्रातृव्याः। पुरावैः। पुरा वो बृहस्प
तिः। बृहस्पतिर्नवदशरा।त्रिभिः।२७। नवदशरात्रिभिः स्तुत्वा सो।
नवदशरात्रैभिरिति नवदशरा।त्रिभिः। स्तुत्वा र्वस्य ज्येनाम। अस्य
ज्येनाम अहोरात्रे। अहोरात्रेऽअधिपत्नी। अहोरात्रेऽइत्यहोरा
त्रे॥ अधिपत्नीऽआस्ताम्। अधिपत्नीऽइत्यधिपत्नी। आस्ता
मेकविऽ०शस्ता। एकविऽ०शस्ये केशफाः। एकविऽ०शस्येत्ये
क। विऽ०शस्य। एकशफा वरेणः। एकशफाऽइत्येक। शफाः॥ ॥२३२॥
वरेणस्त्रयो विऽ०शस्य। त्रयो विऽ०शस्य क्षुद्राः। त्रयो विऽ०श

सेतित्रयस्त्रिंशद्वि६० त्यासा। षुड्ढाः पूषा। पूषा पञ्चैवि६० त्यासा। प
स्यार ञ्चैवि६० त्र्याँरेण्याः। पञ्चैवि६० त्रैसेतिपञ्चै। वि६० त्यासा। आ
रण्या वायुः। वायुः सप्त वि६० त्यासा। सप्त वि६० त्यासा। द्यावा
पृथिवी। सप्तवि६० त्र्य सेति सप्त। वि६० त्यासा। द्यावापृथिवी
वि। द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी। द्यौस्तामृ। एतान्वसे
वः। वसवो रुद्राः। रुद्राऽ आदित्याः। आदित्याऽ अनुध्यायन्।
अनुध्यापुंस्ते। अनुध्यायन्निसैनु। ध्यायन्नातऽ एवा। एव
नवविं६० त्यासा॥२८॥ नवैवि६० त्यासा। बनुस्पतेयः। नवैवि६

क्र०१४
॥२९३॥

त्या सेति न वा। विं६० त्या सा। वनस्पतयः। सोमेन सोमः ऽ एकत्रिं६ं
शं। ता। एकत्रिं६० त्या ता प्रजाः। एकत्रिं६० त्येत्येक। त्रिं६० त्या ता॥
प्रजा अभवन्। प्रजा ऽ इति प्रजाः। अभवन्नस्तुवत। अयवास्तुव
। तत्रयस्त्रिं६० त्या ता। त्रयस्त्रिं६ं६ता भूतानि। त्रयस्त्रिं६० त्ये
तेति त्रयः ऽ त्रिं६० त्या ता। भूतान्यशाम्यन्। अशाम्यन्प्रजा
पतिः। प्रजापतिः परमेष्ठी। प्रजापतिरिति प्रजा ऽ पतिः। पर
मेष्ठीति परमे ऽ स्थी॥ ३१॥ इति वाजसनेयसंहितापदक्रमे ॥२९३॥
चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥ ॥ अग्ने जातान्। जातान्प्र। प्रणुद नु

द्रा नः। नः सपत्नान्। सपत्नान् प्रति। सपत्नानिति स। पत्नान्।
प्रत्यजातान्। अजातान्नुद। नुद जातवेदः। जातवेदः इति
जात। वेदः। अधि नः। नो ब्रूहि। ब्रूहि सुमनाः। सुमना अहेडन्
न्। सुमना इति सु। मनाः। अहेडन्त्स्तव। तव स्याम। स्याम शर्म्मन्
न्। शर्म्मन्त्स्त्रिवरूथे। त्रिवरूथ उद्भौ। त्रिवरूथ इति त्रि। वरू
थे। उद्भौ विसुतः। भौ॥ ७॥ सहसा जातान्। जातान् प्रणुद। नुदा
नः। नः सपत्नान्। सपत्नान् प्रति। सपत्नानिति स। पत्नान्।
प्रत्यजातान्। अजातान् जातवेदः। जातवेदो नुदस्व। जातवे

क्र० ३५
॥२३४॥

द्रुऽइति जाता। वेदः। नुदस्वेति नुदस्व। अधि नः। नो ब्रूहि। ब्रूहि
सुमनस्यमानः। सुमनस्यमानऽइति सुऽमनस्यमानः॥२॥
षोडशी स्तोमः। स्तोमऽओजः। ओजो द्रविणम्। द्रविणञ्चतु
श्चत्वारिꣳशः। चतुश्चत्वारिꣳशः स्तोमः। चतुश्चत्वारिꣳश
ऽइति चतुःऽचत्वारिꣳशः। स्तोमो वर्चः। वर्चो द्रविणम्।
द्रविणमिति द्रविणम्। अग्नेरेवै॥३॥ एवश्छन्दः। छन्दो वरि
वः। वरिवः शम्भूः। शम्भूः परिभूः। शम्भूरिति शम्ऽभूः। परिभू
राच्छत्। परिभूरिति परिऽभूः। आच्छन्मनः। आच्छदिसा। च्छ॥२३४॥

नु। मनो।ऽस्य चेः।ऽस्य चुः सिन्धुः। सिन्धुः समुद्रः। समुद्रः सेतुरम्।
स्वरैरि कुः कुपुः। ककुत्रि ककुपुः। त्रिककुफा। अम्। त्रि ककुवि
तित्रि। ककुपुः। का। अमेकुः पमुः। अकुः पमक्ष्यपौरे ङ्क्तिः। अक्ष
रपङ्क्तिः। पुदपङ्क्तिः। अक्षरैपङ्क्तिः रिसक्षरं। पङ्क्तिः। पुदपङ्क्ति
र्विस्तारपङ्क्तिः। पुदपङ्क्तिः रितिपुदा। पङ्क्तिः। विस्तारपङ्क्तिः। ध्रुरः।
विस्तारपङ्क्तिः रितिविस्तार। पङ्क्तिः। ध्रुरोऽर्जजनि त्रजेऽ आछ
नु।।७।। आछेस्त्रछनु। आछदिस्त्रा। छनु। प्रछसंभनु। प्रछ
दितिप्रा। छनु। संभद्धियनु। संभदितिसमु। भनु। विपद्धहनु।

ऋ०३५
।२९५।।

वियदिति वि।यत्। बृहद्द्रथन्तरम्। रथन्तं न्निकाय्यः। रथन्तमि
तिरथम्।तरम्। निकाय्यो विबुधः। निकाय्य इति नि।काय्यः। वि
बुधो गिरिः। विबुध इति वि।बुधः। गिरिः। अजैः। अजैः। सछन्दस्तुप्। स
छन्दस्त्वनुष्टुप्। सछन्दस्त्विति सऽछन्दाः। त्रिष्टुप्। अनुष्टुप् वै वेन। अनु
स्तुविस्तनुस्तुप्। एवो वरिवः। वरिवो वरेण्यं वयो वयःस्कृत्। वय
स्कृद्धि स्पर्द्धाः। वयःस्कृदिति वयः।कृत्। विस्पर्द्धा विशालम्। विस्प
र्द्धा इति वि।स्पर्द्धाः। विशालं छदिः। विशालमिति वि।शालम्॥२९५॥
छदिर्दूरोहणम्। दूरोहणं तम्। दूरोहणमिति दुः।रोहणम्। तद्

मेङ्काङ्कंमू। अङ्काङ्कंमितिसेङ्कं। अङ्कंमू॥ ५॥ रश्मिनांस सत्याय॑। स
त्यासँये त्यमू। सत्यञ्जिन्व। जिन्व प्रेतिना। प्रेतिना धर्म्मणा॥
प्रेतिनेति प्र। इतिना। धर्म्मणा धर्म्ममू। धर्म्मम न्विसा। अ
न्विसा दिवा। अन्वित्येसेत्यनु। इत्या॥ दिवा दिवम्मू। दिवं ६॰ सन्धि
ना। सन्धिनान्तरिक्षेण। सन्धिनेति सम्। धिना। अन्तरिक्षेणा
न्तरिक्षमू। अन्तरिक्षम्प्रतिधिना। प्रतिधिना पृथिव्या। प्रति
धिनेति प्रति। धिना। पृथिव्या पृथिवीमू। पृथिवी विष्टम्भेन
विष्टम्भेन वृष्ट्या॥ वृष्ट्या वृष्टिमू। वृष्टिम्प्रवया। प्रवयान्हा।

क्र॰३५

॥२३६॥ प्रवयेति प्र । वयाः ॥ अन्हाहे॑ः ॥ अहरनुया ॥ अनुयारात्रीः ॥ अनुयेसं
नु । या ॥ रा त्र्या रात्रीम् । रात्रीमुशिजः ॥ उशिजावसुभ्यः ॥ वसुभ्यो
वसून् ॥ वसुभ्य ऽइति वसु । भ्यः ॥ वसून्प्रकेतेन ॥ प्रकेतेनादित्ये
भ्यः ॥ प्रकेतेनेति प्र । केतेन ॥ आदित्येभ्यऽ आदित्यान् ॥ आदित्याँ
स्तन्तुना ॥ ६ ॥ तन्तुना रायः ॥ रायस्पोषेण ॥ पोषेण रायः ॥ रायस्पोष
म् । पोषं । सई॰सर्व्येण ॥ सई॰सर्व्येण स्नुतायै ॥ सई॰सर्व्येणेति सम् ।
सर्व्येण ॥ स्नुतायै स्नुतम् ॥ स्नुतमेडेन ॥ एडेनौषधीभिः ॥ ओषधी
भिरोषधीः ॥ ओषधीरुत्तमेन ॥ उत्तमेनतनूभिः ॥ उत्तमेनेत्युत् । ॥२३६॥

नुमेन। तनूभिस्तनूः। तनूर्वयोधसा। वयोधसाधीतेन। वयो
धसेतिवयः। धसा। आधीतेनाधीतम्। आधीतेनेत्या। धीतेन।
आधीतमभिजिता। आधीतमित्या। धीतम्। अभिजितातेज
सा। अभिजितेत्यभि। जिता। तेजसा तेजसे। तेजऽइति तेजसे।७।।
प्रतिपदसि। प्रतिपदिति प्रति। पत्। असि प्रतिपदे। प्रतिपदेत्वा
। प्रतिपदऽइति प्रति। पदे। त्वानुपत्। अनुपदेनुपदे। अनुपदि
त्येनु। पत्। अनुपदे सम्पत्। अनुपदऽइत्यनु। पदे। सम्पदसि सम्प
दे। सम्पदिति सम्। पत्। सम्पदे तेजसे सम्पदऽइति सम्। पदे।

का०५७

।२९७। तेजस्तेजसे। तेजसे त्रिवृत्॥ ८॥ त्रिवृत्त्रिवृते। त्रिवृदिति त्रि। वृत्।
त्रिवृ॰ ते प्रवृत्। त्रिवृतऽइति त्रि। वृते। प्रवृत्सवृते। प्रवृदिति
प्र। वृत्। प्रवृते विवृत्। प्रवृतऽइति प्र। वृते। विवृद्विवृते। वि
वृदिति वि। वृत्। विवृते सवृत्। विवृतऽइति वि। वृते। सवृत्स
वृते। सवृदिति स। वृत्। सवृतेऽआक्रमः। सवृतऽइति स।
वृते। आक्रमऽओक्रमाय। आक्रमऽइत्या। क्रमः। आक्र
माय संक्रमः। आक्रमायेत्या। क्रमाय। संक्रमः संक्रमाय। ॥२९८॥
संक्रमऽइति सम्। क्रमः। संक्रमायोत्क्रमः। संक्रमायेति सम्।

क्रमाय। उत्क्रमऽउत्क्रमाय। उत्क्रमऽइत्युत्ऽक्रम। क्रमेः। उत्क्र
मायोत्क्रान्तिः। उत्क्रमायेत्युत्ऽक्रमाय। उत्क्रान्तिरुत्क्रा
न्त्यै। उत्क्रान्तिरित्युत्ऽक्रान्तिः। उत्क्रान्त्याऽअधिपति
ना। उत्क्रान्त्याऽइत्युत्ऽक्रान्त्यै। अधिपतिनोर्ज्जा। अधि
पतिनेत्यधिऽपतिना। ऊर्ज्जोर्ज्जम्। ऊर्ज्जमित्यूर्ज्जम्॥ १९॥
राडसि। असि प्राची। प्राची दिक्। दिग्वसवः। वसवस्ते। ते देवाः।
देवाऽअधिपतयः। अधिपतयोऽग्निः। अधिपतयऽइत्यधिऽपत
यः। अग्निर्हेतीनाम्। हेतीनाम्प्रतिधर्त्ता। प्रतिधर्त्तात्रिवृत्।

॥क॰
॥२३६॥ प्रतिधत्तेति प्रति। धत्तां। त्रिवृत्त्वा॥ त्रिवृदिति त्रि। वृत्
। त्वा स्तोमः। स्तोमः पृथिव्याम्। पृथिव्याम् श्रयतु। आ
ज्यम्। आज्यमुक्थम्। उक्थमव्यथायै। अव्यथा
यै स्तभ्नातु। स्तभ्नातु रथन्तरम्। रथन्तरꣳ साम। र
थन्तरमिति रथम्। तरम्। साम प्रतिष्ठित्यै। प्रतिष्ठि
त्याऽअन्तरिक्षे। प्रतिष्ठित्याऽइति प्रति। स्थित्यै। अ
न्तरिक्षऽऋषयः। ऋषयस्त्वा। त्वा प्रथमजाः। प्रथ ॥२३६॥
मजा देवेषु। प्रथमजाऽइति प्रथम। जाः। देवेषु दिवः।

दिवोमात्रया।मात्रयावरिम्णा।वरिम्णाप्रथंतु।प्रथंतु
विधर्त्ता।विधर्त्ताच।विधर्त्तेतिविऽधर्त्ता।चायम्।अयम
धिपतिः।अधिपतिश्च।अधिपतिरि त्यधिऽपतिः।
चते।तेत्वा।त्वासर्वे।सर्वेसम्विदानाः।सम्विदानानाके ना४
स्य।सम्विदानाऽइतिसम्।विदानाः।नाकस्यपृष्ठे।पृ
ष्ठेसुवर्गे।सुवर्गेलोके।सुवर्गऽइतिसुवः। गे।लोकेयजमा
नम्।यजमानञ्च।चसादयन्तु।सादयन्त्वितिसादय
न्तु॥३०॥विराड्दक्षिणा।विराडितिवि।राट्।दक्षिणारुद्राः।

क०

॥२६॥ रुद्राऽइन्द्रे ऽइन्द्रे पञ्चदशः। पञ्चदशः ऽउगमः। पञ्चदश
ऽइति पञ्च्चा दशः। ऽउगमः बृहत्। बृहदिति बृहत् ॥४४॥ स
म्राट्प्रतीची। सम्राडिति सम्ऽराट्। प्रतीच्यो दिसाः। आदि
त्या वरुणः। वरुणः सप्तदशः। सप्तदशो मरुत्वतीयम्। सप्त
दशऽइति सप्त दशः। मरुत्वतीयं वैरूपम्। वैरूपमिति वैरू
पम् ॥४२॥ स्वराडुदीची। स्वराडिति स्वऽराट्। उदीची मरुतेऽ मरु
तः सोमेऽ सोमेऽ एकविंशः। एकविंशो निष्केवल्यम्। एक
विंशऽइत्येक विंशः। निष्केवल्यं वैराजम्। निःकेवल्यं वमि ॥२६॥

त्रिनिः। कैवल्यम्। वैराजमितिवैराजम्॥ ४३॥ अधिपत्नी
बृहती। अधिपत्नीत्यधिपत्नी। बृहती विश्वे। विश्वे देवाः। दे
वा बृहस्पतिः। बृहस्पतिस्त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ। त्रिणवत्र
यस्त्रिꣳशौ त्वा। त्रिनवत्रयस्त्रिꣳशाविति त्रिनवत्रयस्त्रिꣳ
शौ। त्वा स्तोमौ। स्तोमौ श्रयताम्। श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारु
ते। वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे। वैश्वदेवाग्निमारुते इति वैश्व
देवाग्निमारुते। उक्थे अव्यथायै। उक्थे इत्युक्थे। अव्यथायै
स्तभ्नीताम्। स्तभ्नीताꣳ शाक्वररैवते। शाक्वररैवते सामनी॥

कं०३५

॥२२०॥ शाक्वररैवते ऽइति शाक्वरऽरैवते। सामनीऽइति सामनी ॥३७॥
अयम्पुरः। पुरो हरिकेशः। हरिकेशः सूर्यरश्मिः। हरिके
शऽइति हरि। केशः। सूर्यरश्मिस्तस्य। सूर्यरश्मिरिति सू
र्य। रश्मिः। तस्य रथगृत्सः। रथगृत्सश्च। रथगृत्सऽइति
रथ। गृत्सः। च रथौजाः। रथौजाश्च। रथौजाऽइति रथ।
ओजाः। च सेनानीग्रामण्यौ। सेनानीग्रामण्याऽइति से
नानी। ग्रामण्यौ। पुञ्जिकस्थला। च। पुञ्जिकस्थलेति पुञ्जि
क। स्थला। च क्रतुस्थला। क्रतुस्थला च। क्रतुस्थलेति क्र ॥२२०॥

त्तुस्स्यला। चाप्सरसौ। अप्सरसौ दृक्षं वैन दृक्षं केपुञ्जी वैन

पुञ्जी वै हेतिः हेतिः पौरुषेयः पौरुषेयो बुधः बुधः प्रहे

तिः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो प्रहेतिरिति प्रहेतिः ते भ्यो नमो न

मोऽअस्तु अस्तु ते ते नो नो वन्तु अवन्तु ते ते नो नो म

ड्यन्तु मृड्यन्तु ते ते यम्। यं द्विष्मो द्विष्मो यश्च यश्च।

चनः नो द्वेष्टि। द्वेष्टि तम्। तमेषाम्। एषां जम्भे। जम्भे द

ध्मः दध्मः इति दध्मः॥१५॥ दक्षिणा विश्वकर्म्मा। विश्वक

र्म्मा रथस्वनः। विश्वकर्म्मेति विश्व। कर्म्मा। रथस्व नो रथ

क०३५

॥२२३॥ चित्रः । रथस्वनऽइतिरथऽस्वनः । रथेचित्रोमेनुका । रथेचि
त्रऽइतिरथे । चित्रः । मेनुकासहजन्या । सहजन्यायातुधा
नोः । सहजन्येतिसहऽजन्या । यातुधानारक्षाꣳसि । यातु
धानाऽइतियातुधानोः । रक्षाꣳसीतिरक्षाꣳसि ॥३६॥ पुञ्ज्या
द्विश्वव्यचाः । विश्वव्यचारथप्रोतः । विश्वव्यचाऽइतिवि
श्वऽव्यचाः । रथप्रोतोऽसमरथः । रथप्रोतऽइतिरथऽप्रोतः ।
असमरथः प्रम्लोचन्ती । असमरथऽइत्यसमऽरथः । प्र
म्लोचन्त्यनुम्लोचन्ती । प्रम्लोचन्तीतिप्रऽम्लोचन्ती । ॥२२४॥

अनुम्लोचन्ती व्याघ्राः। अनुम्लोचन्तीत्यनुम्लोचन्ती।
व्याघ्राः सर्पाः। सर्पा इति सर्पाः।४७। उत्तरा संभ्रम हूंसः।
संभ्रम हूंसुस्तार्क्ष्य॥ संभ्रम हूंसुरिति संभ्रमतू। हूंसुः तार्क्ष्योरि
ष्टनेमिः। अरिष्टनेमिर्विश्वाची। अरिष्टनेमिरिति सारिष्टने
मिः। विश्वाची घृताची। घृताच्या आपः॥ आपो वातः॥ वातनु
इति वातः॥४८। उप भ्र हुर्वाग्वसुः। अर्वाग्वसुः सेनजित्। अ
र्वाग्वसुरियर्वाक्। वसुः। सेनजित् सुषेणः॥ सेनजिदिति से
न। जित्। सुषेणः उर्वशी। सुसेनः इति सु। सेनः॥ उर्वशी पू

क्र०३५

॥२२२॥ वीचित्तिः। पूर्वचित्तिरवस्फूर्जेम्। पूर्वचित्तिरितिपूर्वाचि
त्तिः। अवस्फूर्जन्निवद्युत्। अवस्फूर्जन्नित्यवऽस्फू
र्जेम्। विद्युदितिविऽद्युत्॥ १९॥ अयमग्निः। अग्निःस
हस्रिणः। सहस्रिणो वाजस्य। वाजस्यशतिनः। श
तिनस्पतिः। पतिरितिपतिः। मूर्द्धा कविः। कवीरयीणा
म्। रयीणामितिरयीणाम्॥ २०॥ अबोध्यग्निः। अग्निः
समिधा। समिधाजनानाम्। समिधेतिसम्ऽइधा। जना
२ना नाम्प्रति। प्रतिधेनुमिव। धेनुमिवायतीम्। धेनुमि॥२२२॥

वेति धेनुमूइव। आयतीमुस्रांमू। आयतीमित्या। सु
तीमू। उषसमित्युषसंमू। भद्राऽइव प्र। भद्राऽइवेति
भद्राःइव। प्र वयामू। वयामुज्जिहानाः। उज्जिहानाः
प्र। उज्जिहानाऽइत्युत्। जिहानाः। प्र भानवः। भानवः
सिस्रते। सिस्रते नाकमू। नाकमच्छ। अच्छेसच्छ॥ २४॥
अवोचाम कवये। कवये मेध्याय। मेध्याय वचः। वचो
वन्दारु। वन्दारु वृषभाय। वृषभाय वृष्णे। वृष्णऽइति वृ
ष्णे। गविष्ठिर नमसा। नमसा स्तोमम्। स्तोममग्नौ। अग्नौ

क०३५

२२३॥ द्विवी वा। द्विवी वरुक्मम्। द्विवी वे। ते द्वि वाइ वा। रु क्मम्मु रुक्मेश्च

मू। उरुक्मेश्च मश्रेतू। उरुक्मेश्च मितेरु। मश्च मूः। अश्रे द्विसे

श्रेतू॥२२॥ जनस्य गोपाः। गोपाऽ अजनिष्ट। अजनिष्ट जागृ

विः। जागृविरग्निः। अग्निः सुदक्षः। सुदक्षः सुवितायो। सु

दक्षऽ इति सु। दक्षः सुविताय नव्यसे। नव्यसऽ इति नव्यसे।

घृतप्रतीको बृहता। घृतप्रतीकऽ इति घृत। प्रतीकः।

बृहता दिविस्पृशा। दिविस्पृशा द्युमत्। दिविस्पृशेति दि

वि। स्पृशा। द्युमद्वि। द्युमदिति द्युमत्। विभाति। भाति भरते॥२२३॥

ष्म भुरुतेभ्युः। भ्युश्चिअ भ्युश्चिरिति भ्युश्चिः॥२८॥ त्वामग्ने। अग्ने
ऽअङ्गिरसः। अङ्गिरसो गुहा। गुहा हितम्। हितमनु। अनु अ
न्वविन्दन्। अविन्दञ्छिश्रियाणम्। शिश्रियाणं वनेव
ने। वनेवन इति वनेवने। वने। स जायसे। जायसे मथ्यमानः।
मथ्यमानः सहः। सहो महत्। महत्त्वाम्। त्वामाहुः। आहुः
सहसः। सहसस्पुत्रम्। पुत्रमङ्गिरः। अङ्गिर इत्यङ्गि
रः॥२९॥ सखायः। सं वः। सं वः। वः सम्यञ्चम्। सम्यञ्च
मिषम्। इषं स्तोमम्। स्तोमं च। चाग्नये। अग्नये प्र

ऋ०३५

॥२२४॥

त्युग्नये। वर्षिष्ठाय क्षितीनामू। क्षितीनामूर्ज्जः। ऊर्ज्जो न

पान। प्तु सहस्वते। सहस्वत इति सहस्वते॥२८॥ सइ. सम् ६२

नु। सइ. सम् इत् सम्। सम् इत्। युवसे। युवसे वृषन्। वृषन्

नै। अग्ने विश्वानि। विश्वान्यर्यः। अर्य आ। आ त्वा। इड

स्पदे। पदे सम्। समिध्यसे। इध्यसे सः। स नः। नो वसूनि। वसू से५

न्या भर। आ भर। भरेति भर॥२९॥ त्वाग्नेचित्रश्रवस्तम। चित्र

श्रवस्तम हवन्ते। चित्रश्रवस्तमेति चित्रश्रवःतम। ॥२२५॥

हवन्ते विक्षु। विक्षु जन्तवः। जन्तव इति जन्तवः। त्वो विदुः

शम्पुरुस्पृहा । शोचिःकैः नुमिति शोचिः । कैः शम् । पुरुस्पृहा । नो
पुरुस्पृहेति पुरुस्पृहा । अग्ने हव्याय । हव्याय वोढवे । वो
ढवे । वोढव इति वोढवे ॥ २७ ॥ एना वः । वो ऽग्निम् । अग्निं नम
सा । नमसोर्ज्जः । ऊर्ज्जो नपातम् । नपातमा । हुवे । आ हुवे । हुवः
इति । हुवे । प्रियं चेतिष्ठम् । चेतिष्ठमरतिम् । अरतिं स्वध्व
रम् । स्वध्वरं विश्वस्य । स्वध्वरमिति सु । अध्वरम् । विश्वस्य
दूतम् । दूतममृतम् । अमृतमित्यमृतम् ॥ २८ ॥ स योज
ते । योजते ऽरुषा । अरुषा विश्वभोजसा । विश्वभोजसास ।

क्र०१५

।।२२५।। विश्वभोजसेति विश्व।भोजसा।।स दुद्रवत्।दुद्रवत्स्वा।हुतः।स्वा
हुत इति सु।आऽहुतः।।२९।।सुब्रह्मा।यज्ञः।सुब्रह्मेति सु।ब्रह्मा
।यज्ञः सुशमी।सुशमी वसूनाम्।सुशमीति सु।शमी।वसूना
देवम्।देवं राधः।राधो जनानाम्।जनानामिति जनानाम्।
।।३०।।अग्ने वाजस्य।वाजस्य गोमतः।गोमत ईशानः।गोम
त इति गोऽमतः।ईशानः सहसः।सहसो यहो।यहो इति य
हो।अस्मे धेहि।अस्मे इत्यस्मे।धेहि जातवेदः।जातवेदो म ।।२२५।।
हि।जातवेद इति जात।वेदः।महि श्रवः।श्रव इति श्रवः।।३१।।

सऽइधानः। इधानो वसुः वसुः कविः। कविरग्निः। अग्निरीडे
न्यः ईडेन्यो गिरा। गिरेति गिरा। रेवदस्मभ्यम्। अस्मभ्यं पु
र्वणीक। पुर्वणीक दीदिहि। पुर्वनीकेति पुरुऽअनीक। दीदिही
ति दीदिहि॥ ३२॥ क्षपो राजन्। राजन्नुत। उत त्मना। त्मनाग्ने। अ
ग्ने वस्तोः। वस्तोरुत। उतोषसः। उषसऽइत्युषसः। स तिग्म
जम्भ। तिग्मजम्भ रक्षसः। तिग्मजम्भेति तिग्मऽजम्भ। रक्षसो द
ह। दह प्रति। प्रतीति प्रति॥ ३३॥ भद्रो नः। नोऽग्निः। अग्निरा
हुतः। आहुतो भद्रा। आहुतऽइत्याऽहुतः। भद्रा रातिः। रातिः

क्र०३५

॥२२६॥ सुभगा। सुभगाभद्रः। सुभगेति सुभगाभद्रो ऽअद्दूरः। अद्दूरऽद्
भद्दूरः। भद्रा ऽउता। उतप्रश्चीस्तयः। प्रश्चीस्तयऽ इति प्रा। श्चीस्त
यः। ऊआ। भद्रमनेभमने। ह्लणुस्वा। ह्लणुस्वद्वत्रनू[illegible]। हृत्रुतूर्षो
इति वृत्रातू[illegible]। येनो समहस्तु। समहस्तु सासहे। असमहस्वेति सम
त्रा। स्तु। ससहऽ इति ससहे। ॥२२५॥ अर्वं स्थिरा। स्थिरा तनुहि। त्व
नुहि भूरि। भूरि स्पर्द्वंताम्। स्पर्द्वतामिति स्पर्द्वंताम्। युनेमोते। ते
ऽअमिद्दिमिः। अमिद्दिमिरित्यमिद्दिभिः। वे। अग्निंतम्। ॥२२६॥
तम्भेन्वो। मुन्वेयः। यो वसुं। वसुरस्तम्। अस्तं[illegible]भम्। गं[illegible]न्ति।

यन्ति धेनवः। धेनव ऽ इति धेनवः। अस्तमर्वन्तः। अर्वन्त ऽ आ। आशवः

आशवोऽस्तम्। अस्तं नित्यासः। नित्यासो वाजिनः। वाजिन ऽ इ

षम्। इषं स्तोतृभ्यः। स्तोतृभ्य ऽ आ भर। स्तोतृभ्य ऽ इति स्तो

भर तृभ्यः। आ भर। भरेति भर। ३७। सो ऽ अग्निः। अग्निर्यः। यो वसुः

वसुर्गृणे। गृणे सम्। सं यम्। यमायन्ति। आयन्ति धेनवः। आ

यन्तीत्याऽयन्ति। धेनव ऽ इति धेनवः। समर्वन्तः। अर्वन्तो रघु

द्रुवः। रघुद्रुवः सम्। रघुद्रुव ऽ इति रघुद्रुवः। सं सुजातासः।

सुजातासः सूरयः। सुजातास ऽ इति सुजातासः। सूरय ऽ इति सू

क्र०३५

॥२२७॥ रथेन।ऊर्ध्वा।उभे सुश्चन्द्र।उभेऽइत्युभे।सुश्चन्द्र सर्पिषः।सुचन्द्रेति
सुचन्द्र।सर्पिषो दर्वी।दर्वी श्रीणीषे।दर्वीऽइति दर्वी।श्रीणीष
ऽआसनि।आसनीत्यासनि।उतो नः।उतोऽइत्युतो।नऽउत्।उ
त्पूर्णाः।पूर्णाऽउक्षेषु।उक्षेषु वसः।वसस्पते।पतऽइ
इति पते॥२९॥अग्ने तम्।तमद्य।अद्याश्वम्।अश्वन्न।न स्तोमैः।
स्तोमैः क्रतुम्।क्रतुन्न।न भद्रम्।भद्रं हृदिस्पृशम्।हृदिस्पृश
मिति हृदिःस्पृशम्।ऋध्यामा ते।तऽओहैः।ओहैरित्योहैः॥२२८॥
॥३०॥अधा हि।ह्यग्ने।अग्ने क्रतोः।क्रतोर्भद्रस्य।भद्रस्य दक्ष

स्याद्दक्षस्य साधोः। साधोरिति साधोः। रथीर्ऋतस्य। ऋतस्य बृ
हतः। बृहतो बभूथ। बभूथेति बभूथ॥६१॥ एभिर्नः। नोऽअर्कैः।
अर्कैर्भव। भवा नः। नोऽअर्वाङ्। अर्वाङ्न स्वर्ण। न ज्योतिः। ज्योति
रिति ज्योतिः। अग्ने विश्वेभिः। विश्वेभिः सुमनाः। सुमनाऽअनीकैः।
सुमनाऽइति सुमनाः। अनीकैरित्यनीकैः॥६२॥ अग्निं होतार
म्। होतारं मन्ये। मन्ये दास्वन्तम्। दास्वन्तं वसुम्। वसुं सूनुम्।
सूनुं सहसः। सहसो जातवेदसम्। जातवेदसं विप्रम्। जा
तवेदसमिति जात।वेदसम्। विप्रं न। न जातवेदसम्। जातवेद

ऋ०१५

॥२२९॥ समिति जाता। वेद सम्। ऽउद्धया। उद्धयां स्वध्वरः। स्वध्वरो देवः। स्व
ध्वर ऽइति सु। अध्वरः। देवो देवाच्या। देवाच्या कृपा। कृपेति कृ
पा। घृतस्य विभ्राष्टिम्। विभ्राष्टिमनु। विभ्राष्टिमिति वि। भ्रा
ष्टिम्। अनु वष्टि। वष्टि शोचिषा। शोचिषा जुह्वानस्य। आजुह्वा

स नस्य सर्पिषः। आजुह्वानस्येत्या। जुह्वानस्य। सर्पिषऽइति सर्पि
षः॥४३॥ येन ऋषयः। ऋषयस्तपसा। तपसा सत्रम्। सत्रमा
यन्। आयन्निन्धानाः। इन्धाना ऽअग्निम्। अग्निं स्वः। स्वराभरन्तः
आभरन्त ऽइत्या। भरन्तः। तस्मिन्नहम्। अहं अग्निम्। नि दधे। दधे॥२२९॥

नाके। नाकेऽग्निम्। अग्निं यमम्। यमम् आ कुः। आकुर्म्मनेवः। मनेव
स्त्तीर्णंबर्हिषम्। स्त्तीर्णंबर्हिषमिति स्त्तीर्ण। बर्हिषम्॥४७॥ तम्पत्नी
भिः। पत्नीभिरनु। अनुगच्छेम। गच्छेमदेवाः। देवाः पुत्रैः। पुत्रैर्भ्रा
तृभिः। भ्रातृभिरुत। भ्रातृभिरिति भ्रातृ। भिः। उत वा। वा हिरण्यैः
हिरण्यैरिति हिरण्यैः। नाकं गृभ्णानाः। गृभ्णानाः सुकृतस्य। सु
कृतस्य लोके। सुकृतस्येति सु। कृतस्य। लोके तृतीये। तृतीये पृ
ष्ठे। पृष्ठेऽधि। अधि रोचने। रोचने दिवः। दिव इति दिवः॥४८॥
आ वाचः। वाचो मध्यम्। मध्यमरुहत्। अरुहद्भुरण्युः। भुरण्यु

क०३५

॥२२९॥ रयिम्। अयमग्निः। अग्निः सत्पतिः। सत्पतिश्चेकितानः। सत्प
तिरिति सत्ऽपतिः। चेकितानऽइति चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्याः।
पृथिव्या निहितः। निहितो दविद्युतत्। निहितऽइति निऽहितः।
दविद्युतदधस्पदम्। अधस्पदं कृणुताम्। अधःपदमित्यधः
पदम्। कृणुतां ये। ये पृतन्यवः। पृतन्यवऽइति पृतन्यवः
॥४६॥ अयमग्निः। अग्निर्वीरतमः। वीरतमो वयोधाः। वीर
तमऽइति वीरऽतमः। वयोधाः सहस्रियः। वयोधाऽइति वयः।
धाः। सहस्रियो द्योतताम्। द्योतताम् अप्रयुच्छन्। अप्रयुच्छन्नि ॥२२९॥

सप्र। प्रकृण्वन्। विभ्राजमानः सरिरस्य। विभ्राजमान इति वि। भ्राजमा
नः। सरिरस्य मध्ये। मध्य उप। उप प्र। प्र याहि। याहि दिव्यानि।
दिव्यानि धाम। धामेति धाम॥ ४७॥ सम्प्रच्यवध्वमुप। सम्प्रच्यव
ध्वमिति सम्। प्रच्यवध्वम्। उप सम्प्रयात। सम्प्रयाताग्ने। सम्प्र
यातेति सम्। प्र यात। अग्ने पथः। पथो देवयानान्। देवयानान्कृ
णुध्वम्। देवयानानिति देव। यानान्। कृणुध्वमिति कृणुध्वम्। पुनः
कृण्वाना। पुनरिति पुनः। कृण्वाना पितरा। पितरा युवाना। युवा
नान्वाताꣳसीत्। अन्वाताꣳसीत्त्वयि। अन्वाताꣳसीदित्य

अ० १५

॥२सू०॥

नु। आ तनो। सीत्। त्वष्टि तन्तुम्। तन्तुमेतम्। एतमिसेतम्॥६९॥

उद्बुध्यस्व। बुध्यस्वाग्ने। अग्ने प्रति। प्रति जागृहि। जागृहि त्वम्।

त्वमिष्टापूर्ते। इष्टापूर्ते सम्। इष्टापूर्ते ऽइतीष्टापूर्ते। सम् सृजे

थाम्। सृजेथामयम्। अयञ्च। चेति च। अस्मिन्त्सधस्थे। सध

स्थेऽअधि। सधस्थऽइति सधस्थे। अध्युत्तरस्मिन्। उत्तरस्मि

न्विश्वे। उत्तरस्मिन्नित्युत्तु। तस्मिन्। विश्वे देवाः। देवा यजमानः।

यजमानश्च। च सीदत। सीदतेति सीदत॥७०॥ येन वहसि। व

हसि सहस्रम्। सहस्रं येन। येनाग्ने। अग्ने सर्ववेदसम्। सर्ववे॥२३०॥

दृसमिति सर्व्वा। द्वेदृसमूः। तेनेम मूा। इमं यज्ञमू। यज्ञन्नेः। नोनयाः। नु
प्रसुम स्वद्दे वेषु। द्दे वेषु गन्तवे। गन्तवुऽइति गन्तवे॥ ५॥ तपस्तप
स्यम तपस्यः शे त्रिरो। शे त्रिरो परमे ष्ठी। परमे ष्ठी द्विवः। परमेष्ठी
ति परमे। ष्ठी। द्विवः सूर्यम सूर्यंऽइति सूर्यम॥ ६॥ प्रोथु दश्वम
श्वो ना। नयवेसे। यवेसे विष्यनू। अविष्यन्यदा। यदा मुहः। मुहः
सम्बरणात्। सम्बरणाद्धि। सुम्बरणादिति सम्। वरणात्। अस्या
तु। अस्यादिस्य स्यो नु। आदस्य। अस्य वा तैः। वा तोऽअनु। अ
नुवाति। घोर्षो। चिः। शोचिरथ। अधस्म। स्मनु। तेत्र जेनमू। त्र

ति

क०३५

॥२३१॥ जेनकृष्णमू। कृष्णमेसीति। असीत्यसीति॥५२॥आयोस्त्वा। सदने। सदनेसादयामि। सादयाम्यवतः। अवतश्छाया। यामू। छायायोऽ। समुद्रस्य। समुद्रस्यहृदये। हृदयऽइति। हृदये। रश्मीवतीम्। भास्वतीम्। रश्मिवतीमिति रश्मि। वती। मू। भास्वतीमा। या। आया। द्यामू। द्यामासि। भास्यापृथि। वीमू। आपृथिवीमू। पृथिवीमोरु। ओरु। उर्वन्तरिक्षमू। अन्तरिक्षमित्यन्तरिक्षमा। परमेष्ठी। दिवमू। परमेस्थीति परमे। स्थी। दिवेध्रुवे। ध्रुवेसीदतमू। ध्रुवेऽइति ध्रुवे। सीदतमिति॥२३२॥

सीदत मृ॥५७॥ सहस्रेस्य प्रमा। प्रमासि। प्रमेति प्रमा। अ
सि प्रतिमा। प्रति मोन्मा। प्रतिमेति प्रतिमा। उन्मासहस्रः।
उन्मेत्युन्मा। साहस्रः सहस्रो या। सहस्रो यतः। त्वेतित्वा।
॥५८॥ ॥इति क्रमसंहितायां पंचमोध्यायः॥५॥ नमस्ते।
ते रुद्र। रुद्र मन्यवे। मन्यव उतो। उतोते। उतोऽइत्युतो।
तऽइषवे। इषवेनमः। नमऽइतिनमः। बाहुभ्यामुत। बाहुभ्या
मितिबाहु। भ्यामुत। उत ते। तेनमः। नमऽइतिनमः॥१॥ याते। ते रुद्र
रुद्र। रुद्रशिवा। शिवातनूः। तनूरघोरा। अघोरापापकाशिनी।

॥२३२॥ अपापकाशिनीत्यपापऽकाशिनी। तया नः। नस्तन्वा। तन्वा श
न्तमया। शन्तमया गिरिशन्त। शन्तमयेति शम्ऽतमया। गिरि
शन्ताभि। गिरिशन्तेति गिरिऽशन्त। अभि चाकशीहि। चाकशी
हीति चाकशीहि॥२॥ यामिषुम्। इषुं गिरिशन्त। गिरिशन्त हस्ते।
गिरिशन्तेति गिरिऽशन्त। हस्ते बिभर्षि। बिभर्ष्यस्तवे। अस्तवऽ
इत्यस्तवे। शिवां गिरित्र। गिरित्र ताम्। गिरित्रेति गिरिऽत्र। तां कुरु।
कुरु मा। मा हिंसीः। हिंसीः पुरुषम्। पुरुषं जगत्। जगदिति
जगत्॥३॥ शिवेन वचसा। वचसा त्वा। त्वा गिरिश। गिरिशाच्छ। ॥२३२॥

गिरित्रेतिगिरि।त्र।अच्छ।वदामसि।वदामसीतिवदामसि।यथा।नः।
नः।सर्व्वम्।सर्व्वमित्।इत्।जगत्।जगदयक्ष्मम्।अय क्ष्मं।सुमनाः।
सुमनाऽअसत्।सुमनाऽइतिसु।मनाः।असदित्यसत्॥४॥अध्य
वोचत्।अवोचदधिवक्ता।अधिवक्ताप्रथमः।अधिवक्तेत्यधि।
वक्ता।प्रथमोदैव्यः।दैव्योभिषक्।भिषगितिभिषक्।अहीँश्च।
चसर्व्वान्।सर्व्वाञ्जम्भयन्।जम्भयन्त्सर्व्वान्।सर्व्वाश्च।च।यातुधा
न्यः।यातुधान्योधराचीः।यातुधान्यऽइतियातु।धान्यः।अ
धराचीः।परा।परासुव।सुवेतिसुव॥५॥असौ।यः।यस्ताम्रः।ता

क० ३६

॥२३३॥ म्रोऽअरुणः। अरुणऽउत। उत बभ्रुः। बभ्रुः सुमङ्गलः सुमङ्गल
ऽइति सु।मङ्गलः ये च। चेमाम्। इमां रुद्राः। रुद्राऽअभितः। अभि
तो दिक्षु। दिक्षु श्रिताः। श्रिताः सहस्रशः। सहस्रशोऽव। सहस्र
शऽइति सहस्र।शः। अवैषाम्। एषां हेडः। हेडऽईमहे। ईम
हऽइतीमहे॥६॥ असौ यः। यो ऽवसर्पति। अवसर्पति नीलग्री
वः। अवसर्पतीत्यव।सर्पति। नीलग्रीवो विलोहितः। नील
ग्रीवऽइति नील।ग्रीवः। विलोहितऽइति वि।लोहितः। उते
नम्। एनं गोपाः। गोपाऽअदृश्रन्। अदृश्रन्न दृश्रन्। अदृश्रन्नु॥२३३॥

पा

द्दहार्य्युर्णि उद्दहार्य्यः सः। उद्दहार्य्य इत्युद्‌हार्य्यः। स दृष्टः। दृष्टो मृ
डयाति। मृडयाति नः। न इति नः॥७॥ नमो अस्तु। अस्तु नीलग्री
वाय। नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय। नीलग्रीवायेति नील
ग्रीवाय। सहस्राक्षाय मीढुषे। सहस्राक्षायेति सहस्र। अक्षा
ढु य। मीढुष इति मीढुषे। अथो ये। अथो इत्यथो। ये अस्य।
अस्य सत्वानः। सत्वानो अहम्। अहं तेभ्यः। तेभ्योकरम्। अकर
न्नमः। नम इति नमः॥८॥ प्रमुञ्च। मुञ्च धन्वनः। धन्वन त्
स्त्वम्। त्वमुभयोः। उभयोरार्त्न्योः। आर्त्न्योर्ज्याम्। ज्यामिति ज्याम्।

क०३६
॥२३४॥ मू। याश्चं। च। ते। तेहस्ते। हस्तऽइषवः। इषवःपरा। परा। ताः। ताभ
गवः। भगवोवपा। भगवऽइतिभग। वः। वपेतिवप॥९॥ विज्यंध
नुः। विज्यमितिवि। ज्यम्। धनुःकपर्दिनः। कपर्दिनोविशल्यः।
विशल्योबाणवान्। विशल्यऽइतिवि। शल्यः। बाणवाँ॥ऽउ
त। बाणवानितिबाण। वान्। उतेनेशन्। अनेशन्नस्य। अस्ययाः।
याऽइषवः। इषवऽआभुः। आभुरस्य। अस्यनिषङ्गधिः। निषङ्ग
धिरितिनिषङ्ग। धिः॥१०॥ यातै। ते हेतिः। हेतिर्मीढुष्टम। मीढुष्ट ॥२३४॥
म हस्ते। मीढुस्तमेतिमीढुः। तम। हस्तेबभूव। बभूवतेन। तेधनुः

धनुरिति धनुः। अतया। स्मान्। अस्मान्विश्वतः। विश्वतस्त्वम्। त्वम

यक्ष्म या। अयक्ष्मया परि। परि भुज। भुजेति भुज॥४१॥ परि ते।

ते धन्वनः। धन्वनो हेतिः। हेतिरस्मान्। अस्मान्वृणक्तु। वृ

णक्तु विश्वतः। विश्वतऽइति विश्वतः। अथो यः। अथोऽइत्यथो॥

यऽइषुधिः। इषुधिस्तव। इषुधिरितीषु। धिः। तवारे। आरेऽअ

स्मत्। अस्मन्नि। निधेहि। धेहि तम्। तमिति तम्॥४२॥ अव

तत्य धनुः। अवतत्येत्यव। तत्य। धनुष्ट्वम्। त्वं सहस्राक्ष। स

हस्राक्ष शतेषुधे। सहस्राक्षेति सहस्र। अक्ष। शतेषुधऽइति

रु०१६

॥२३५॥ ऽते।इषुधे।निशीर्य्यशल्यानाम्।निशीर्य्येतिनि।शीर्य्य।शल्यानांमु
खा।मुखा।शिवः।शिवोनः।नःसुमनाः।सुमनाभव।सुमनाऽइतिसु।
मनाः।भवेतिभव॥१३॥नमस्ते।तऽआयुधाय।आयुधायानाँ
तताय।अनाततायधृष्णवे।धृष्णवऽइतिधृष्णवे।उभाभ्या
मुत।उतते।तेनमः।नमोबाहुभ्याम्।बाहुभ्यान्तव।बाहुभ्या
मितिबाहुऽभ्याम्।तवधन्वने।धन्वनऽइतिधन्वने॥१४॥
मानः।नोमहान्तम्।महान्तमुत।उतार्भकम्।अर्भकमुक्षन्त
म्।उक्षन्तमुक्षितम्।उक्षितमित्युक्षितम्।वधीःपितरम्।पि॥२३५॥

नरम्मा । नरम्मा । मा नरम्प्रियाः । प्रियास्तन्वः । तन्वो रुद्र । रुद्र
रीरिषः । रीरिषः इति रिरिषः ॥ ४५ ॥ तोके तनये । तनये । न आयु
षि । आयुषि गोषु । गोष्वश्वेषु । अश्वेषु रीरिषः । रीरिषः इति रि
रिषः । वीरान्रुद्र । रुद्र भामिनः । भामिनो वधीः । वधीर्ह वि
ष्मन्तः । हविष्मन्तः सदम् । सदमित् । इत्त्वा । त्वा हवामहे । हवामहे । हवाम
हे इति हवामहे ॥ ४६ ॥ हिर   ण्यबाहवे सेनान्ये । हिरण्यबा
हव इति हिरण्य । बाहवे । सेनान्ये दिशाम् । सेनान्य इति सेना ।
न्ये । दिशां च । च पतये । पतये वृक्षेभ्यः । वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः ।

।अ॰ १६

॥२३६ हरिकेशेभ्यः पशूनाम्। हरिकेशेभ्यऽइति हरि।केशेभ्यः। पशूना
म्। शष्पिञ्जराय। शष्पिञ्जराय त्विषीमते। त्विषीमते पँ नाम्। थी
त्विषिमतऽइति त्विषि।मते। पथीनाम् हरिकेशाय। हरिकेशा
योपवीतिने। हरिकेशायेति हरि।केशाय। उपवीतिने पुष्टाना
म्। उपवीतिनऽइत्युप।वीतिने। पुष्टानाम्बभ्लुशाय॥४७॥ ब
भ्लुशायेआव्याधिने। आव्याधिनेन्नानाम्। अन्नानाम्भवस्य। भवस्य
हेत्यै। हेत्यै जगताम्। जगताम् रुद्राय। रुद्रायाततायिने। ॥२३६॥
आततायिने क्षेत्राणाम्। आततायिनऽइत्यातत। आयिने

सेनाणाꣳसूताय। सूतायाहन्त्यै। अहन्त्यैवनानाम्। वनाना
ꣳरोहिताय॥३८॥ रोहितायस्थपतये। स्थपतयेवृक्षाणाम्।
वृक्षाणांभुवन्तये। भुवन्तयेवारिवस्कृताय। वारिवस्कृतायौ
षधीनाम्। वारिवः कृतायेति वारिवःकृताय। ओषधीना
ꣳमन्त्रिणे। मन्त्रिणेवाणिजाय। वाणिजायकक्षाणाम्। कक्षा
णामुच्चैर्घोषाय। उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते। उच्चैर्घोषायेत्यु
च्चैःऽघोषाय। आक्रन्दयतेपत्तीनाम्। आक्रन्दयतऽइत्याक्र
न्दयते। पत्तीनाꣳकृत्स्नायतया॥३९॥ कृत्स्नायतयाधावते।

ऋ०१६

॥२३७॥ कृत्स्नायतयेति कृत्स्न। आयतया। धावंते सत्वनाम्। सत्वना०
सहमानाय। सहमानाय निव्या धिने। निव्याधिनेऽआव्या
धिनीनाम्। निव्याधिनऽइति नि। व्याधिने। आव्याधिनीनानि
षङ्गिणे। आव्याधिनीनामित्या। व्याधिनीनाम्। निषङ्गिणे ककु
भाय। ककुभाय स्तेनानाम्। स्तेनानाम्। निचेरवे। निचेरवे परि
चराय। निचेरवऽइति नि। चेरवे। परिचराय अरण्यानाम्। परि
चरायेति परि। चराय। अरण्यानां वञ्चते॥२०॥ वञ्चते परिव ॥२३७॥
ञ्चते। परिवञ्चते स्तायूनाम्। परिवञ्चतऽइति परि। वञ्चते।

धि

स्तायूनान्निषङ्गिणे। निषङ्गिणऽइषुधिमते। इषुधिमते तस्कराणा

धि म्। इषुधिमतऽइतीषुधिऽमते। तस्कराणाꣳ सृकायिभ्यः सृका

यिभ्यो जिघाꣳसद्भ्यः। सृकायिभ्यऽइति सृकायिऽभ्यः। जि

घाꣳसद्भ्यो मुष्णताम्। जिघाꣳसद्भ्यऽइति जिघाꣳसत्ऽ

भ्यः। मुष्णतामसिमद्भ्यः। असिमद्भ्यो नक्तम्। असिमद्भ्यऽइ

त्यसिमत्ऽभ्यः। नक्तञ्चरद्भ्यः। चरद्भ्यो विकृन्तानाम्। चरद्भ्य

ऽइति चरत्ऽभ्यः। विकृन्तानामिति विऽकृन्तानाम्॥२३॥ उ

ष्णीषिणे गिरिचराय। गिरिचराय कुलुञ्चानाम्। गिरिचराये

ऋ०३६

॥२३६॥ तिगिरिचुराय। कुलुञ्चानामिषुमद्भ्यः। इषुमद्भ्यो धन्वायि
भ्यः। इषुमद्भ्य ऽइतीषुमत्ऽ। भ्यः। धन्वायिभ्यश्च। धन्वायि
भ्य ऽइति धन्वायि। भ्यः। चवः। वऽआतन्वानेभ्यः। आतन्वा
नेभ्यः प्रतिदधानेभ्यः। आतन्वानेभ्य ऽइत्या। तन्वानेभ्यः
प्रतिदधानेभ्य ऽआयच्छद्भ्यः। प्रतिदधानेभ्य ऽइति प्रति।
दधानेभ्यः। आयच्छद्भ्योस्यद्भ्यः। आयच्छद्भ्य ऽइत्या यच्छत्।
भ्यः। अस्यद्भ्यो विसृजद्भ्यः। अस्यद्भ्य ऽइत्यस्यत्। भ्यः॥२२॥ ॥२३६॥
विसृजद्भ्यो विध्यद्भ्यः। विसृजद्भ्य ऽइति विसृजत्। भ्यः। वि

ध्यद्भ्यः स्वपद्भ्यश्च विविध्यद्भ्यऽइति विविध्यत्ऽभ्यः । स्वपद्भ्यो जा
ग्रद्भ्यः । स्वपद्भ्यऽइति स्वपत्ऽभ्यः । जाग्रद्भ्यः शयानेभ्यः ।
जाग्रद्भ्यऽइति जाग्रत्ऽभ्यः । शयानेभ्यऽआसीनेभ्यः । आ
सीनेभ्यस्तिष्ठद्भ्यः । तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यः । तिष्ठद्भ्यऽइति ति
ष्ठत्ऽभ्यः । धावद्भ्यः सभाभ्यश्च धावद्भ्यऽइति धावत्ऽभ्यः ।
॥२३॥ सभाभ्यः सभापतिभ्यः । सभापतिभ्यो ऽश्वेभ्यः । सभा
पतिभ्यऽइति सभापतिऽभ्यः । अश्वेभ्यो ऽश्वपतिभ्यः । अश्व
पतिभ्यऽआव्याधिनीभ्यः । अश्वपतिभ्यऽइत्यश्वपतिऽभ्यः ।

क०३६

॥२३९॥ आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यः। आव्याधिनीभ्यऽइत्याऽव्या
धिनीभ्यः। विविध्यन्तीभ्यऽउगणाभ्यः। विविध्यन्तीभ्यऽइति
विऽविध्यन्तीभ्यः। उगणाभ्यस्तृꣳहतीभ्यस्तृꣳहतीभ्यो गणे
भ्यः॥२४॥ गणेभ्यो गणपतिभ्यः। गणपतिभ्यो व्रातेभ्यः। ग
णपतिभ्यऽइति गणपतिऽभ्यः। व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यः।
व्रातपतिभ्यो गृत्सेभ्यः। व्रातपतिभ्यऽइति व्रातपति।
भ्यः। गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यः। गृत्सपतिभ्यो विरूपेभ्यः।
गृत्सपतिभ्यऽइति गृत्सपतिऽभ्यः। विरूपेभ्यो विश्व ॥२३९॥

रूपेभ्यः। विरूपेभ्यऽइति विऽरूपेभ्यः। विश्वरूपेभ्यः सेनाभ्यः।

श्व विश्वरूपेभ्यऽइति विश्वऽरूपेभ्यः॥२५॥ सेनाभ्यः सेनानि

भ्यः सेनानिभ्यो रथिभ्यः सेनानिभ्यऽइति सेनानिऽभ्यः र

थिभ्योऽअरथेभ्यः रथिभ्यऽइति रथिऽभ्यः अरथेभ्यः क्षत्तृ

भ्यः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यः क्षत्तृभ्यऽइति क्षत्तृऽभ्यः संग्र

हीतृभ्यो महद्भ्यः संग्रहीतृभ्यऽइति संग्रहीतृऽभ्यः मह

द्भ्योऽअर्भकेभ्यः महद्भ्यऽइति महत्ऽभ्यः अर्भकेभ्यऽ

इत्यर्भकेभ्यः॥२६॥ तक्षभ्यो रथकारेभ्यः तक्षभ्यऽइति त

क्र०३६

॥२४०॥ रेभ्यः। रथकारेभ्यः कुलालेभ्यः। रथकारेभ्यऽइति रथऽकारे
भ्यश्च कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यः। कर्मारेभ्यो निषादेभ्यश्च निषा
देभ्यः पुञ्जिष्ठेभ्यः। निसादेभ्यऽइति नि॑ऽसादेभ्यश्च पुञ्जिष्ठे
भ्यः श्वनिभ्यश्च श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च श्वनिभ्यऽइति श्वनि। भ्यश्च
मृगयुभ्यः श्वभ्यश्च मृगयुभ्यऽइति मृगयु। भ्यश्च॥२७॥ श्वभ्यः
श्वपतिभ्यः। श्वभ्यऽइति श्व। भ्यश्च श्वपतिभ्यो भवाय। श्वपति
भ्यऽइति श्वपति। भ्यः। भवाय रुद्राय। रुद्राय शर्वाय। शर्वाय प ॥२४०॥
शुपतये। पशुपतये नीलग्रीवाय। पशुपतयऽइति पशुऽप

तये। नीलग्रीवाय, शितिकण्ठाय। नीलग्रीवायेति नील।
ग्रीवाय। शितिकण्ठाय कपर्दिने। शितिकण्ठायेति शिति।
कण्ठाय॥ २८॥ कपर्दिने व्युप्तकेशाय। व्युप्तकेशाय सहस्रा
क्षाय। व्युप्तकेशायेति व्युप्त। केशाय। सहस्राक्षाय शतधन्व न
ने। सहस्राक्षायेति सहस्र। अक्षाय। शतधन्वने गिरिशया
य। शतधन्वन इति शत। धन्वने। गिरिशयाय शिपिवि
ष्टाय। गिरिशयायेति गिरि। शयाय। शिपिविष्टाय मीढुष्ट
माय। शिपिविष्टायेति शिपि। विष्टाय। मीढुष्टमायेषुमते।

क्र०३६

॥२५०॥ क्षभ्यः । रथकारेभ्यः कुलालेभ्यः । रथकारेभ्य ऽइति रथ । कारे
भ्यश्च कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यः । कर्मारेभ्यो निषादेभ्यश्च निषा
देभ्यः पुञ्जिष्ठेभ्यः । निसादे भ्य ऽइति नि । सादेभ्यश्च पुञ्जिष्ठे
भ्यः श्वनिभ्यश्च श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च श्वनिभ्य ऽइति श्वनि । भ्यश्च
मृगयुभ्यः श्वभ्यश्च मृगयुभ्य ऽइति मृगयु । भ्यश्च ॥२७॥ श्वभ्यः
श्वपतिभ्यः । श्वभ्य ऽइति श्व । भ्यश्च श्वपतिभ्यो भवाय । श्वपति
भ्य ऽइति श्वपति । भ्यः । भवाय रुद्राय । रुद्राय शर्वाय । शर्वाय प
शुपतये । पशुपतये नीलग्रीवाय । पशुपतय ऽइति पशु । प ॥२५०॥

तये॥ नीलग्रीवाय॒ शितिक॒ण्ठाय॒ नीलग्रीवा॒येति॒ नील॑।
ग्रीवाय। शितिकण्ठायकपर्दिने। शितिकण्ठायेति॒ शिति॑।
कण्ठाय॥ २८॥ कपर्दिने॒ व्युप्तकेशाय व्युप्तकेशायसहस्रा
क्षाय। व्युप्तकेशायेति॒ व्युप्त। केशाय। सहस्राक्षायशतधन्वने २५
ने। सहस्राक्षायेति सहस्र। अक्षाय। शतधन्वने गिरिशाया
य। शत धन्व नऽइति॒ शत। धन्वने। गिरिशायाय शिपिवि
ष्टाय। गिरिशायायेति गिरिशायाय। शिपिविष्टायमीढुष्ट
माय। शिपिविष्टायेति। शिपि। विष्टाय। मीढुष्टमायेषुमते।

क्र०३६

॥२८३॥ मीढुस्तमायेतिमीढुःऽतमाय।इषुमते ह्रस्वाय।इषुमतऽइती
षुमते॥२९॥ ह्रस्वाय वामनाय। वामनाय बृहते। बृहते व
र्षीयसे। वर्षीयसे वृद्धाय। वृद्धाय सवृधे। सवृधेऽग्र्याय।
सवृधऽइति सऽवृधे। अग्र्याय प्रथमाय। प्रथमायाशवे॥३०॥
आशवेऽजिराय। अजिराय शीघ्र्याय। शीघ्र्याय शीभ्याय।
शीभ्यायोर्म्याय। ऊर्म्यायावस्वन्याय। अवस्वन्याय ना
देयाय। अवस्वन्यायेत्यवऽस्वन्याय। नादेयाय द्वीप्याय। द्वी ॥२८३॥
प्यायेति द्वीप्याय॥३१॥ ज्येष्ठाय कनिष्ठाय। कनिष्ठाय पूर्व

जाय। पूर्वजायापरजाय। पूर्वजायेति पूर्वऽजाय। अपरजाय म
ध्यमाय। अपरजायेत्यपरऽजाय। मध्यमायापगल्भाय। अ
पगल्भाय जघन्याय। अपगल्भायेत्यपऽगल्भाय। जघन्या
य बुध्न्याय। बुध्न्याय सोभ्याय॥ ३२॥ सोभ्याय प्रतिसर्याय।
प्रतिसर्याय याम्याय। प्रतिसर्यायेति प्रतिऽसर्याय। या
म्याय क्षेम्याय। क्षेम्याय श्लोक्याय। श्लोक्यायावसान्या
य। अवसान्यायोर्वर्याय। अवसान्यायेत्यवऽसान्याय।
उर्वर्याय खल्याय। खल्याय वन्याय॥ ३३॥ वन्याय कक्ष्याय

क॰ ०३६

॥२७२॥ याकृष्ण्याय श्रवाय। श्रवाय प्रतिश्रवाय। प्रतिश्रवायाशुषे
णाय। प्रतिश्रवायेति प्रति।श्रवाय।आशुषेणायाशुरथा
य।आशुसेनायेत्याशु।सेनाय।आशुरथाय शूराय।आ
शुरथायेत्याशु।रथाय।शूरायावभेदिने।अवभेदिन
बिल्मिने।अवभेदिन इत्यव।भेदिने॥२७॥ बिल्मिने
कवचिने।कवचिने वर्मिणे।वर्मिणे वरूथिने।वरूथि
ने श्रुताय।श्रुताय श्रुतसेनाय।श्रुतसेनाय दुन्दुभ्याय।
श्रुतसेनायेति श्रुत।सेनाय।दुन्दुभ्यायाहनन्याय।आ ॥२७२॥

हनन्न्यायधृष्णवे।आहनन्न्यायेत्या।हनन्न्याय॥३५॥धृ
ष्णवेप्रमृशाये।प्रमृशायेनिषङ्गिणे।प्रमृशायेतिप्रामृ
शाय।निषङ्गिणऽइषुधिमते।इषुधिमतेतीक्ष्णेषवे।इषुधिमत धि२ धि
ऽइतीषुधि।मते।तीक्ष्णेषवऽआयुधिने।तीक्ष्णेषवऽइ
तितीक्ष्णऽइषवे।आयुधिनेस्वायुधाय।स्वायुधायसुध
न्वने।स्वायुधायेतिसु।आयुधाय।सुधन्वनऽइतिसु
धन्वने॥३६॥स्रुत्यायपथ्याय।पथ्यायकाट्याय।काट्या
यनीप्याय।नीप्यायकुल्याय।कुल्यायसरस्याय।स

क० ९६

॥२४३॥ रस्याय च नादेयाय च। नादेयाय च वैशन्ताय च। वैशन्ताय च कूप्याय च।
॥३७॥ कूप्याय चावट्याय च। अवट्याय च वीध्र्याय च। वीध्र्याय चात
प्याय च। वीध्र्यायेति वि। ईध्र्याय। आतप्याय च मेघ्याय च। आत
प्यायेत्या। तप्याय। मेघ्याय च विद्युत्याय च। विद्युत्याय च वर्ष्याय च।
विद्युत्यायेति वि। द्युत्याय। वर्ष्याय चावर्ष्याय च। अवर्ष्याय च वा
त्याय। ॥३८॥ वात्याय च रेष्म्याय च। रेष्म्याय च वास्तव्याय च। वास्त
व्याय च वास्तुपाय च। वास्तुपाय च सोमाय च। वास्तुपायेति वास्तु।
पाय। सोमाय च रुद्राय च। रुद्राय च ताम्राय च। ताम्राय चारुणाय च। ॥२४३॥

अरुणाय शङ्गवे ॥ ३९ ॥ शङ्गवे पशुपतये । शङ्गव इति शम् ।
गवे । पशुपतय उग्राय । पशुपतय इति पशुपतये । उग्रा
य भीमाय । भीमायाग्रेवधाय । अग्रेवधाय दूरेवधाय ।
अग्रेवधायेत्यग्रे । वधाय । दूरेवधाय हन्त्रे । दूरेवधायेति
दूरे । वधाय । हन्त्रे हनीयसे । हनीयसे वृक्षेभ्यः । वृक्षेभ्यो
हरिकेशेभ्यः । हरिकेशेभ्यस्ताराय । हरिकेशेभ्य इति ह
रि । केशेभ्यः । तारायेति ताराय ॥ ४० ॥ शम्भवाय मयोभवा
य । शम्भवायेति शम् । भवाय । मयोभवाय शङ्कराय । मयो

कं० ३६

॥२४४॥ भवायेति मयः॥भवाय।शङ्कराय मयस्कराय।शङ्करायेति
शम्।कराय।मयस्करायेति शिवाय।मयःकरायेति मयः।
कराय।शिवाय शिवतराय।शिवतरायेति शिवऽतरा
य॥०३॥ पार्याय।वार्याय।अवार्याय प्रतरणाय।प्रत
रणायोत्तरणाय।प्रतरणायेति प्रऽतरणाय।उत्तरणा
यतीर्थ्याय।उत्तरणायेत्युत्ऽतरणाय।तीर्थ्याय कूल्या
य।कूल्याय शष्प्याय।शष्प्याय फेन्याय।फेन्याय सिक ॥२४५॥
त्याय॥०४॥सिकत्याय प्रवाह्याय।प्रवाह्याय किंशिला
वौ॥

य।प्रवाह्यायेति प्र।वाह्याय।किंशि।लायक्षयणाय।क्ष
यणायकपर्दिने।कपर्दिनेपुलस्तये।पुलस्तयऽइरि
ण्याय।इरिण्याय प्रपथ्याय।प्रपथ्याय व्रज्याय।प्रपथ्या
येति प्र।पथ्याय।७३। व्रज्याय गोष्ठ्याय।गोष्ठ्याय तल्प्या
य।गोष्ठ्यायेति गो।स्थ्याय।तल्प्याय गेह्याय।गेह्याय
हृदय्याय।हृदय्याय निवेष्प्याय।निवेष्प्याय काट्याय।
निवेष्प्यायेति नि।वेष्प्याय।काट्याय गह्वरेष्ठाय।गह्व
रेष्ठाय शुष्क्याय।गह्वरेष्ठायेति गह्वरे।स्थाय।।७४।।शु

क०२६

॥२४५॥ क्र्यायहरि स्याय। हरिस्यायपा ॐ सख्याय। पा ॐ सख्यायरजुस्या
यारजुस्याय लोव्याय। लोव्यायोलव्याय। उलव्यायो
र्स्याय। उर्स्यायुस्स्र्याय। सूर्यायपूर्णाय। सूर्यायेति सु।
ऊर्याय॥२५॥ पूर्णायपर्णशृद्राय। पूर्णशृद्रायोऽऽरमाणा
यापर्णशृद्रायेति पर्णा। शृद्राय। उह्रुरमाणायाभिघ्नते। उ
ह्रुरमाणाये त्युतु। ह्रुरमाणा य। अभिघ्नतऽ आखिदते।
अभिघ्नतऽ इत्यभि। घ्नते। आखिदते प्रखिदते। आखिदत
ऽइत्या। खिदते। प्रखिदतऽइत्युक्त क्रोयम प्रखिदतऽइति ॥२४५॥

माखिहृते। इषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यः। इषुकृद्भ्य ऽइतीषुकृत्ऽ
भ्यः। धनुष्कृद्भ्यः किरिकेभ्यः। धनुष्कृद्भ्य ऽइति धनुःकृत्ऽभ्यः।
किरिकेभ्यो देवानाम्। देवानाꣳ हृदयेभ्यः। हृदयेभ्यो विचि
न्वत्केभ्यः। विचिन्वत्केभ्यो विक्षिणत्केभ्यः। विचिन्वत्के
भ्यऽइति विऽचिन्वत्केभ्यः। विक्षिणत्केभ्यः आनिर्हतेभ्यः।
विक्षिणत्केभ्यऽइति विऽक्षिणत्केभ्यः। आनिर्हतेभ्यऽइ
त्याऽनिःहतेभ्यः। ४६। द्रापे। अन्धसः। अन्धसस्पते। प
तेदरिद्र। दरिद्रनीललोहित। नीललोहितेति नीलऽलो।

का०३६

॥२५६ लोहिता। आसाम्प्रजानाम्। प्रजानामेषाम्। प्रजानामिति
प्रजानाम्। एषाम्पशूनाम्। पशूनाम्मा। मा भैः। भैर्मो। मा
रीरुः। रोऽज्ञो। मो च। मोऽ इति मो। च नः। नः किम्। किञ्चन।
चनाममत्। आ मुमदिस्मो ममत्॥६७॥ इमा रुद्राय। रु
द्रायतवसे। तवसे कपर्दिने। कपर्दिने क्षयद्वीराय। क्ष
यद्वीराय प्र। क्षयद्वीरायेति क्षयत्। वीराय। प्र भरामहे। प६
भरामहे मतीः। मतीरिति मतीः। यथा शम्। शमसत्। ॥२५६॥
असद्द्विपदे। द्विपदे चतुष्पदे। द्विपद इति द्वि। पदे। च

तुष्पदे विश्वम्। चतुष्पदऽइति चतुःऽपदे। विश्वम्पुष्टम्। पुष्टं
ग्रामे। ग्रामेऽअस्मिन्। अस्मिन्ननातुरम्। अनातुरमि
त्यनातुरम्॥ ४८॥ या ते। ते रुद्र। रुद्र शिवा। शिवा तनूः। तनूः
शिवा। शिवा विश्वाहा। विश्वाहा भेषजी। भेषजीति भेषजी।
शिवा रुतस्य। रुतस्य भेषजी। भेषजी तया। तया नः। नो मृ
ड। मृड जीवसे। जीवसऽइति जीवसे॥ ४९॥ परि नः। नो रु
द्रस्य। रुद्रस्य हेतिः। हेतिर्वृणक्तु। वृणक्तु परि। परि त्वेष
स्य। त्वेषस्य दुर्मतिः। दुर्मतिरघायोः। दुर्मतिरिति दुःम

ऋ०९६

॥२४७॥ तिः।अघयोरिसघा।घोः।अव।स्थिरा।स्थिरामघवद्भ्यः।मघवद्
भ्यस्तनुष्व।मघवद्भ्यऽइतिमघवत्ऽभ्यः।तनुष्व।मीढ्वः।मी
ढ्वस्तोकाय।तोकायतनयाय।तनयायमृड।मृडेतिमृ
ड॥५०॥मीढुष्टमशिवतम।मीढुस्तमेतिमीढुःऽतम।शि
५व वतमशिवः।शिवतमेतिशिवऽतम।शिवोनः।नःसुमनाः।
सुमनाभव।सुमनाऽइतिसुऽमनाः।भवेतिभव।परमेवृक्षे।
वृक्षऽआयुधम्।आयुधन्निधाय।निधायकृत्तिम्।नि ॥२४७॥
धायेतिनिऽधाय।कृत्तिंवसानः।वसानऽआचर।आचर।

चर। पिनाकम्। पिनाकम्बिभ्रत्। बिभ्रदागहि। आगहि। गही
ति हि। ५१। विकिरिद्र विलोहित। विकिरिद्रेति वि किरिद्र।
विलोहित नमः। विलोहितेति वि लोहित। नमस्ते। तेऽअ
स्तु। अस्तु भगवः। भगवऽइति भग वः। यास्ते। ते सहस्रम्।
सहस्रं हेतयः। हेतयोन्यम्। अन्यमस्मत्। अस्मन्नि।
निवपन्तु। वपन्तु ताः। ताऽइति ताः। ५२। सहस्राणि सहस्र
शः। सहस्रशो बाह्वोः। सहस्रशऽइति सहस्र शः। बाह्वो
स्तव। तव हेतयः। हेतयऽइति हेतयः। तासामीशानः। ईशा

का०३६
॥२५६॥ नोभग वः।भगवः।पराचीना।भगवऽइति भग।वः।पराचीना
मुखा।मुखा।कृधि।कृधीति कृधि॥५२॥ असङ्ख्याता सहस्रा
णि।असङ्ख्यातेत्यसम्।ख्याता।सहस्राणि।ये।येरुद्राः।रुद्रा
ऽअधि।अधिभूम्याम्।भूम्यामिति भूम्याम्।तेषाम्।सहस्र
योजने।सहस्रयोजनेवे।सहस्रयोजनऽइति सहस्र।योजने।
अवधन्वानि।धन्वानि।तन्मसि।तन्मसीति तन्मसि॥५३॥
अस्मिन्महति।महत्यर्णवे।अर्णवेन्तरिक्षे।अन्तरिक्षेभवाः॥२५७॥
भवाऽअधि।अधीत्यधि॥५४॥ नीलग्रीवाः।शितिकण्ठाः।नि

लग्रीवाऽइति नीलऽग्रीवाः। शितिकण्ठा दिवम्। शितिकण्ठा
ऽइति शिति। कण्ठाः। दिवꣳ रुद्राः। रुद्राऽउपश्रिताः। उपश्रिता
ऽइत्युप। श्रिताः। शर्वाऽअधः। अधः क्षमाचराः। क्षमाचराऽइति
क्षमा। चराः। ५६॥ वृक्षेषु शष्पिञ्जराः। शष्पिञ्जरा नीलग्रीवाः।
नीलग्रीवा विलोहिताः। नीलग्रीवाऽइति नीलऽग्रीवाः। विलो
हिताऽइति वि। लोहिताः। ५७॥ भूतानामधिपतयः। अधिपतयो
विशिखासो अधिपतयऽइत्यधि। पतयः। विशिखासः कपर्दि
नः। विशिखासऽइति वि। शिखासः। कपर्दिनऽइति कपर्दिनः। ५८॥

क०३६
॥२४९॥ पृथाम्पथिरक्षसयः।पथिरक्षसयऽऐलबृहाः।पथिरक्षसयऽइतिप
थिरक्षसयः।ऐलबृहाऽआयुर्युधः।आयुर्युधऽइत्यायुःऽयु
धः॥९॥तीर्थानिप्रचरन्ति।प्रचरन्तिसृकाहस्ताः।प्रचर
न्तीतिप्रऽचरन्ति।सृकाहस्तानिषङ्गिणः।सृकाहस्ताऽइति
सृकाऽहस्ताः।निषङ्गिणऽइतिनिषङ्गिणः॥१०॥अन्नेषुवि
विध्यन्ति।विविध्यन्तिपात्रेषु।विविध्यन्तीतिविऽविध्यन्ति।पा
त्रेषुपिबतः।पिबतोजनान्।जनानितिजनान्॥११॥एतावं ॥२४९॥
न्तश्च।चभूयाँसः।भूयाँसश्च।चदिशः।दिशोरुद्राः॥

रुद्रा वितस्थिरे। वितस्थिरऽइति वि। तस्थिरे॥ ६२॥ नमोऽस्तु। अ-
स्तु रुद्रेभ्यः। रुद्रेभ्यो ये। ये दिवि। दिवि येषाम्। येषां वर्षम्। वर्ष-
मिषवः। इषवऽइतीषवः। तेभ्यो दश। दश प्राचीः। प्राचीर्दश। दश द-
क्षिणा। दक्षिणा प्रतीचीः। प्रतीचीर्दश। दशोदीचीः। उदीचीर्दश। दशोर्ध्वाः। ऊर्ध्वा-
ऽइत्यूर्ध्वाः। अन्तरिक्षे वातः। वातऽइति वातः। नः पृथिव्यामन्न-
म्। अन्नमित्यन्नम्॥ ६३॥ इति क्रमे षोडशोऽध्यायः॥ १६॥ ॥
अश्मन्नूर्जम्। ऊर्जं पर्वते। पर्वते शिश्रियाणाम्। शिश्रि-
याणामद्भ्यः। अद्भ्य ओषधीभ्यः। अद्भ्यऽइत्यप्ऽभ्यः। ओ-

ॐ०१६

॥२५०॥ ब धिभ्यो वनस्पतिभ्यः । वनस्पतिभ्यो ऽअधि । वनस्पति
भ्य ऽइति वनस्पति । भ्यः । अधि सम्भृतम् । सम्भृतं पयः । सम्भृ
तमिति सम् । भृतम् । पयः ऽइति पयः । तान्नः । नो ऽइषम् । इ
षमूर्जम् । ऊर्जन्धत्त । धत्त मरुतः । मरुतः सꣳरराणाः । स
ꣳरराणा ऽअस्मे । सꣳरराणा ऽइति सम् । रराणाः । अस्मे
स्ते । ते क्षुत् । क्षुन्मयि । मयि ति । तु ऽऊर्क् । ऊर्ग्गिरस्तु ॥९॥ इ
मामे मे ऽअग्ने । अग्न ऽइष्टकाः । इष्टका धेनवः । धेनवः स
न्तु । सन्त्वेका । एका च । च दश । दश च । तु शतम् । शतं च सहस्रम् । ॥२५०॥

सहस्रमयुतम् । अयुतन्नियुतम् । नियुतम्प्रयुतम् । नियु
तमिति निऽयुतम् । प्रयुतमर्बुदम् । प्रयुतमिति प्रऽयुतम् ।
अर्बुदन्न्यर्बुदम् । न्यर्बुदᳪ समुद्रः । न्यर्बुदमिति निऽअर्बु
दम् । समुद्रो मध्यम् । मध्यमन्तः । अन्तः परार्द्धः । परार्द्धऽए
ताः । परार्द्धऽइति पराऽअर्द्धः । एताऽअमुत्र । अमुत्रामुष्मि
न् । अमुष्मिँल्लोके । लोकऽइति लोके ॥२॥ ऋतवस्स्थ । स्थऽ त
ऋतावृधः । ऋतावृधऽऋतुष्ठाः । ऋतावृधऽइत्यृतऽवृधः । ऋ
तुष्ठाः स्थ । ऋतुष्ठाऽइत्यृतुऽस्थाः । स्थ ऋतावृधः ॥

ऋ०३६॥ श्चुतौ मधुश्चुतः घृत

॥२५३॥ ऋतवृधऽइत्यृत।वृधः घृत
श्चुतऽइति घृत।श्चुतः मधुश्चुतो विराजः मधुश्चुतऽइ
ति मधु।श्चुतः विराजो नाम। विराजऽइति वि।राजः। नाम
कामदुघाः। कामदुघाऽअक्षीयमाणाः। कामदुघाऽइ
ति काम।दुघाः। अक्षीयमाणाऽइत्यक्षीयमाणाः॥ समु
द्रस्य त्वा। त्वावकया। अवकयाग्ने। अग्ने परि। परि व्यया
मसि। व्ययामसीति व्ययामसि। पावको ऽअस्मभ्यम्। अ ॥२५१
स्मभ्यं शिवः। शिवो भव। भवेति भव। हिमस्य त्वा। त्वा जरा

पुणा।अग्रतपुणेति।अग्रतपुणा॥६॥उपज्ञमनू।ज्ञमन्तुपं।उपवे
तुसो।वृतुसेवे।अवेतरा।तरनदीपु।नुदीषा।एसा।अग्नै
पित्नमू।पित्नमुपामू।अपामक्षि।असिमण्डूकि ।मण्डू
किताप्लिः।ताभिरागहि।आगहि।गहिसा।सेममू।इमन्तेः
नो।युज्ञमू।युज्ञन्नो।वृकवर्णमू।पावृकवर्णः।शिवमू।पा
वुकवर्णमिति।पावुका।वर्णमू।शिवर्द्धःधि।हृधीतिहृधि
॥८२॥अपामिदमू।इदमन्वयनमू।न्वयनं।समुद्रस्य।न्वय
नमिति।नि।अयनमू।समुद्रस्येति।वेशः नमू।निवेश।नुमि

क्र०५७॥

॥२५२॥ ति॥ त्वे इन मू अस्माँस्त्वे । त्वेऽअस्मान् । अस्मान्त्वे पन्तु । तपन्तु
हेतयः । हेतयऽइति हेतयः ॥ ६ ॥ अग्ने पावक । पावक रोचि-
षा । रोचिषा मन्द्रया । मन्द्रया देव । देव जिह्वया । जिह्वयेति
जिह्वया । आ देवान् । देवान्वक्षि । वक्षि यक्षि । यक्षि च । चेति
च ॥ ७ ॥ स नः । नः पावक । पावक दीदिवः । दीदिवोऽग्ने । दीदिव
ऽइति दीदिवः । अग्ने देवान् । देवाँऽइह । इह वह । आ वह ।
वहेति वह । उप यज्ञम् । यज्ञं हविः । हविश्च । च नः । नऽइति
नः ॥ ८ ॥ पावकया यः । यश्चितयन्त्या । चितयन्त्या कृपा । कृ ॥२५२॥

पा।क्षामेनु।क्षामेन्नु रुचे। रुरुचः ऽ तुष। सेम् उष सो न।न भानु

नो।भानुनेति भानुना।तूर्व्वन्ना।न यामेनु।यामन्न्वे तं शस्याए

तेज्ञास्यनु।न्तर णे।रणऽआयः।आयः।मो द्रूणे।द्रूणेन।नवे

था तृषाणः।तृतेणोऽअजरे।अजरऽइत्यजरे।।१।।नमस्ते।ते

हरसे।हरसे शोचिषे।शोचिषे नमः।नमस्ते।तेऽअस्तु।अस्त्व

र्चिषे।अर्चिषऽइत्यर्चिषे।।४०।।नूष द्वेदः।नूसहऽइतिनू।

स है।येऽईक्षुषहै।अक्षुषहैबर्हिषहै।अक्षुसहऽइत्यक्षुस

है।बर्हिषहैवनसहै।बर्हिसहऽइति बर्हि।सहै।वनसहैस्वर्वि

कां०१७

॥२५३॥ दै। वनसद ऽ इति वन-सदै। स्वर्विद ऽ इति स्वः-विदै ॥३१॥ ये देवाः।
देवा देवानाम्। देवानां यज्ञियाः। यज्ञियाः यज्ञियानाम्। यज्ञि
यानां संवत्सरीणम्। संवत्सरीणमुप। उप भागम्। भाग
मासते। आसत ऽ इत्यासते। अहुतादो हविषः। अहुताद ऽ
इत्यहुत-अदः। हविषो यज्ञे। यज्ञे ऽस्मिन्। अस्मिन्त्स्वय
म्। स्वयम्पिबन्तु। पिबन्तु मधुनः। मधुनो घृतस्य। घृतस्ये
ति घृतस्य ॥३२॥ ये देवाः। देवा देवेषु। देवेष्वधि। अधि देवत्व ॥२५३॥
म्। देवत्वमायन्। देवत्वमिति देव-त्वम्। आयन्। ये ब्रह्मणः।

ब्रह्मणः पुरऽएतारंन पुरऽएतारौऽअस्या। पुरऽएतारऽइ
ति पुरःऽएतारंम अस्येस्य स्या। येभ्यो नाना। नऽऋते। ऋते पर्वते।
पर्वते धाम। धाम किम्। किञ्चन। चन नाना। नाना ते। ते दिवः। दिवो
नाना ऽइषिराः। इषिराऽअधि। अधिस्नुषु। स्नुष्विति स्नु
षु॥१३॥ प्राणदाऽअपानदाः। प्राणदाऽइति प्राणदाः। अपान
दाव्यानदाः। अपानदाऽइत्यपानदाः। व्यानदा वर्चोदाः। व्या
नदाऽइति व्यानदाः। वर्चोदा वरिवोदाः। वर्चोदाऽइति वर्चः
दाः। वरिवोदाऽइति वरिवःदाः॥१४॥ अग्निस्तिग्मेन। तिग्मे

ऋ० ३६

॥२५४॥ नेशोचिषा । शोचिषा यासत् । यासद्विश्वम् । विश्वन्नि । न्यत्रिणम् ।
अत्रिणमित्यत्रिणम् । अग्निर्नः । नो वनते । वनते रयिम् । रयि
मिति रयिम् ॥ ३५ ॥ ५८ इमा । इमा विश्वा । विश्वा भुवनानि । भु
वनानि जुह्वत् । जुह्वदृषिः । ऋषिर्होता । होता नि । न्यसी
दत् । असीदत्पिता । पिता नः । नः इति नः ॥ ५९ आशिषा । आ
शिषा द्रविणम् । आशिषेत्या शिषा । द्रविणमिच्छमानः ।
इच्छमानः प्रथमच्छत् । प्रथमच्छदवरान् । प्रथमच्छदिति
प्रथम छत् । अवराँ आ । आ विवेश । आविवेश । विवेशो ॥२५४॥

तिविवेश॥४६॥ किंस्वित्। स्विदासीत्। आसीदधिष्ठानम्। अ
धिष्ठानमारम्भणम्। अधिस्थानमित्यधिऽस्थानम्। आरम्भण
ण३ ङ्कतमत्। आरम्भणमित्याऽरम्भम्। कतमत्स्वित्। स्वित्कथा। क
थासीत्। आसीदित्यासीत्। यतो भूमिम्। भूमिञ्जनयन्। ज
नयन्विश्वकर्म्मा। विश्वकर्म्मा वि। विश्वकर्म्मेति विश्वऽकर्म्मा।
वि द्याम्। द्यामौर्णोत्। और्णोन्महिना। महिना विश्वचक्षाः। वि
श्वचक्षाऽइति विश्वऽचक्षाः॥४७॥ विश्वतश्चक्षुरुत। विश्वत
श्चक्षुरिति विश्वतःचक्षुः। उत विश्वतोमुखः। विश्वतोमुखो

का०३८

॥२५५॥ विश्वतो बाहुः। विश्वमुख ऽ इति विश्वतःऽमुखः। विश्वतो
बाहुरुत। विश्वतो बाहुरिति विश्वतःऽबाहुः। उत विश्वतस्पा
त्। विश्वतःपादिति विश्वतःऽपात्। सम्बाहुभ्यां धमः। बाहुभ्या
न्धमति। बाहुभ्यामिति बाहुऽभ्याम्। धमति सम्। सम्प
तत्रैः। पतत्रैर्द्यावाभूमी। द्यावाभूमी जनयन्। द्यावाभूमी
ऽइति द्यावाभूमी। जनयन्देवः। देवऽएकः। एकऽइत्येकः।
॥१८॥ किं स्वित्। स्विद्वनम्। वनङ्कः। कऽउ सः। उ ऽइत्यूँ। ॥२५५॥
स वृक्षः। वृक्ष ऽ आस। आस यतः। यतो द्यावापृथिवी।

द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः । द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथिवी । नि
स्ततक्षुरिति निः । ततक्षुः मनीषिणः । मनीषिणो मनसा । मनसा पृच्छत । पृ
च्छतेदु । इदु तत् । उऽइत्युं । तद्यत् । यदध्यतिष्ठत् । अध्यतिष्ठ
द्भुवनानि । अध्यतिष्ठदित्यधि । अतिष्ठत् । भुवनानि धारयन् ।
२ धारयन्निति धारयन् ॥१९॥ या ते । ते धामानि । धामानि परमा
णि । परमाणि या । यावमा । अवमा या । या मध्यमा । मध्यमा वि
श्वकर्मन् । विश्वकर्मन्नुत । विश्वकर्मन्निति विश्व । कर्मन् ।
उतेमा । इमेतीमा । शिक्षा सखिभ्यः । सखिभ्यो हविषि । सखिभ्य

ऋ०३८

॥२५६॥ ऽइति सखिऽभ्यः। हुविषि स्वधावः। स्वधाऽवुः। स्वयम्। स्वधाऽवुः

इति स्वधाऽवुः। स्वयं। युजस्व। युजस्व। तुन्वम्। तुन्वं वृधानः।

वृधानः ऽइति वृधानः॥२॥ विश्वकर्मन् हुविषा। विश्वऽकर्म्

न्निति विश्वऽकर्म्मन्। हुविषा। वावृधानः। वावृधानः। स्वय

म्। वुवृधानः ऽइति ववृधानः। स्वयं। युजस्व। पृथिवी

म्। पृथिवीम्। उत। द्याम्। द्यामिति द्याम्। मुह्यन्तु। अन्ये। अ

न्ये ऽअभितः। अभितः। सपत्नाः। सपत्नाः ऽइह। सुत्तो ॥२५६॥

पे ऽइति सऽपत्नाः। इह। अस्माकम्। अस्माकम्। मुघवा। मुघवा

सुरिः। मघवेति मघऽवा। सुरिः। अस्तु। अस्विसं अस्तु ॥२१॥ चक्षुषः

पिता। पितानैमे सा। मनेसा। हि। हिधीरः। धीरो घृतम्। घृत

मैनेऽ। एनेऽअजत्। नम्नमाने। एनेऽइतैनेऽ। अजनन्नम्नमाने। नम्न

मानेऽइति नम्नमाने। यदेत्। इदन्तोऽ। अन्तःऽअदह्ह

न्त। अहेह्ह्हन्त। पूर्वे। पूर्वेऽआत्। आदित्। इद्यावापृथिवी।

द्यावापृथिवीऽअप्रथेताम्। द्यावापृथिवीऽइति द्यावापृथि

वी। अप्रथेताम्। सम्प्रथेताम् ॥२२॥ विश्वकर्म्मा विमनाः।

विश्वकर्म्मेति विश्वऽकर्म्मा। विमनाऽआत्। विमनाऽइति

ऋ० ४६

॥२५७॥ विमनाः। आद्विहायाः। विहाया धाता। विहाया इतिवि। हायाः

धाताविधाता। विधातापरमा। विधातेतिविधाता। परमोत्त

उतसंदृक्। संदृगितिसम्दृक्। तेषामिष्टानि। इष्टानिसम्।

समिषा। इषामदन्ति। मदन्तियत्र। यत्रोऽसप्तऋषीन्। सप्त

ऽऋषीपरः। सप्तऋषानितिसप्त। ऋषीन्परः। परऽएकम्। एक

माहुः। आहुरित्याहुः॥२४॥ योनः। नःपिता। पिताजनिता। ज

निताय। यो विधाता। विधाताधामानि। विधातेतिविधाता।

धामानिवेद। वेदभुवनानि। भुवनानिविश्वा। विश्वेतिविश्वा। २५७॥

यो देवानाम्। देवानान्नामधाः। नामधा ऽ एकः। नामधा इति नाम।
धाः। एक ऽ एव। एव तम्। तꣳ सम्प्रश्नम्। सम्प्रश्नम्भुवना। सम्प्रश्न
मिति सम्। प्रश्नम्। भुवना यन्ति। यन्त्यन्या। अन्येत्यन्या॥ २७॥ त
ऽ आयजन्त। आयजन्त। अयजन्त द्रविणम्। द्रविणꣳ सम्। सम
स्मै। अस्मा ऽ ऋषयः। ऋषयः पूर्वे। पूर्वे जरितारः। जरितारो ना। न
भूना। भूनेति भूना। असूर्ते सूर्ते। सूर्ते रजसि। रजसि निषत्ते। नि
षत्ते ये। निसत्त इति नि। सत्ते। ये भूतानि। भूतानि समकृण्वन्
न्। समकृण्वन्निमानि। समकृण्वन्निति सम्। अकृण्वन्। इमानि ता
अ

क्र० ३७

॥२५८॥ मानि॥२५॥ परो दिवा। दिवा परः। परऽएना। एना पृथिव्या। पृथिव्या
परः। परो देवेभिः। देवेभिरसुरैः। असुरैर्यत्। यदस्ति। अस्तीत्यस्ति।
कं स्वित्। स्विद्गर्भम्। गर्भं प्रथमम्। प्रथमं दध्रे। दध्रऽआपः॥ आ
पो यत्र। यत्र देवाः। देवाः समपश्यन्त। समपश्यन्त पूर्वे। समपश्य पं
न्तेति सम्। अपश्यन्त। पूर्वेऽइति पूर्वे॥२५॥ तमित्। इत्समगच्छ
न्त। समगच्छन्त विश्वे। समगच्छन्तेति सम्। अगच्छन्त। विश्वऽइ
ति विश्वे। अजस्य नाभौ। नाभावधि। अध्येकम्। एकमर्पितम्। ॥२५९॥
अर्पितं यस्मिन्। यस्मिन्विश्वानि। विश्वानि भुवनानि। भुवना

नितस्थुः। तस्थुरितितस्थुः॥ २७॥ न तम्। तं विदाथ। विदाथ यः। य इ
मा। इमा जजान। जजानान्यत्। अन्यद्युष्माकम्। युष्माकमन्त
रम्। अन्तरम्बभूव। बभूवेतिबभूव। नीहारेण। नीहारेण प्रावृताः। प्रावृता
जल्प्या। जल्प्या च। चासुतृपः। असुतृपऽउक्थशासः। असुतृ
पऽइ त्यसुऽतृपः। उक्थशासश्चरन्ति। उक्थशासऽइत्युक्थ
शासः। चरन्तीतिचरन्ति॥ २८॥ विश्वकर्मा हि। हि विश्वकर्मेतिविश्व
कर्मा। ह्यजनिष्ट। अजनिष्ट देवः। देवऽआत्। आदित्। इद्गन्ध
र्वः। गन्धर्वोऽअभवत्। अभवद्द्वितीयः। द्वितीयऽइतिद्वितीयः। तृ

क्र० ३७

॥२५१॥ तीयं अपिता। पिता। जनिता। जनितौषधीनाम्। ओषधीनाम् अपाम्।
अपां गर्भम्। गर्भं वि। अदधात्। अदधात् पुरुत्रा। पुरुत्रेति पुरु
त्रा। २९। आशुः शिशानः। शिशानो वृषभः। वृषभो न। न भीमः।
भीमो घनाघनः। घनाघनः क्षोभणः। क्षोभणश्चर्षणीनाम्। चर्ष
णीनामिति चर्षणीनाम्। संक्रन्दनो निमिषः। संक्रन्दन इति सम्
म्ऽक्रन्दनः। अनिमिषऽएकवीरः। अनिमिषऽइत्यनिऽमिषः।
एकवीरः शतम्। एकवीरऽइत्येकऽवीरः। शतं सेनाः। सेनाऽअ ॥२५१॥
जयत्। अजयत् साकम्। साकमिन्द्रः। इन्द्रऽइतीन्द्रः। ३०। संक्रन्द

नेनानिमिषेण।सङ्क्रन्दनेनेतिसम्।क्रन्दनेन।अनिमिषेणजिष्णु
ना।अनिमिषेणेत्यनि।मिषेण।जिष्णुनायुत्कारेण।युत्कारेण
दुश्च्यवनेन।युत्कारेणेतियुत्।कारेण।दुश्च्यवनेनधृष्णुना।दु
श्च्यवनेनेतिदुः।च्यवनेन।धृष्णुनेतिधृष्णुना।तदिन्द्रेण।इन्द्रेण
जयत।जयततत्।तत्सहध्वम्।सहध्वंयुधः।युधोनरः।नरइ
इषुहस्तेन।इषुहस्तेनवृष्णा।इषुहस्तेनेतीषु।हस्तेन।वृष्णे
तिवृष्णा॥३॥सइषुहस्तैः।इषुहस्तैःसः।सइषुहस्तैरितीषु।ह
स्तैः।सनिषङ्गिभिः।निषङ्गिभिर्वशी।निषङ्गिभिरितिनिषङ्गि।भिः

क्र० ३७

॥२९०॥ वृशी सꣳस्रष्टा। सꣳस्रष्टा सः। सꣳस्रष्टेति सम्ऽस्रष्टा।
स युधः। युधऽइन्द्रः। इन्द्रो गुणेन। गुणेनेति गुणेन। सꣳसृष्ट
ऽजित्सोमपाः। सꣳसृष्टजिदिति सꣳसृष्टऽजित्। सोमपा
बाहुशर्द्धी। सोमपाऽइति सोमऽपाः। बाहुशर्द्ध्युग्रधन्वा।
बाहुशर्द्धीति बाहुऽशर्द्धी। उग्रधन्वा प्रतिहिताभिः। उग्र
धन्वेत्युग्रऽधन्वा। प्रतिहिताभिरस्ता। प्रतिहिताभिरिति
प्रतिऽहिताभिः। अस्तेत्यस्ता॥ ३२॥ बृहस्पते परि। परि ॥२९०॥
दीया दीया रथेन। रथेन रक्षोहा। रक्षोहामित्रान्। रक्षोहे

तिरक्षः।हा। अमित्राँ।ऽअप बाधमानः। अपबाधमानऽइ
त्यप।बाधमानः। प्रभञ्जन्त्सेनाः। प्रभञ्जन्निति प्र।भञ्जन्। सेनाः
प्रमृणः। प्रमृणो युधा। प्रमृणऽइति प्र।मृणः। युधा जयन्। जयन्नस्मा
कम्। अस्माकमेधि। एध्यविता। अविता रथानाम्। रथानामिति रथा
नाम्॥ ४४॥ बलविज्ञायः स्थविरः। बलविज्ञायऽइति बल।विज्ञायः।
स्थविरः प्रवीरः। प्रवीरः सहस्वान्। प्रवीरऽइति प्र।वीरः। सहस्वान्वा
जी। वाजी सहमानः। सहमानऽउग्रः। उग्रऽइत्युग्रः। अभिवीरोऽ
अभिसत्वा। अभिवीरऽइत्यभि।वीरः। अभिसत्वा सहोजाः। अभि

क०१७

॥२६३॥ सत्वेसुमि। संत्वा। सहोजाजैत्रम्। सहोजाऽइतिसहः।जाः। जैत्रमिन्द्र
इन्द्ररथम्। रथमातिष्ठ। आतिष्ठ। तिष्ठगोवित्। गोविदितिगो।वि
त्॥ ३४॥ गोत्रभिदंगोविदम्। गोत्रभिदमितिगोत्र।भिदम्। गोवि
दंवज्रबाहुम्। गोविदमितिगो।विदम्। वज्रबाहुंजयन्तम्। वज्र
बाहुमितिवज्र।बाहुम्। जयन्तमज्म। अज्मप्रमृणन्तम्। प्रमृण
न्तमोजसा। प्रमृणन्तमितिप्र।मृणन्तम्। ओजसेमोजसा। इ
मꣳसजाताः। सजाताऽअनु। सजाताऽइतिस।जाताः। अनुवी ॥२६३॥
रयध्वम्। वीरयध्वमिन्द्रम्। इन्द्रꣳस खायः। सखायोऽअ

नु। अनु सम्। समाऽरभध्वम्। आरभध्वमिति रभध्वम्॥ ३५॥ अभि गोत्रा
णि। गोत्राणि सहसा। सहसा गाहमानः। गाहमानोऽदयः। अदयो
वीरः। वीरः शतमन्युः। शतमन्युरिन्द्रः। शतमन्युरिति शतऽम
न्युः। इन्द्र ऽ इतीन्द्रः। दुश्च्यवनः पृतनाषाट्। दुश्च्यवन ऽ इति दुः
च्यवनः। पृतनाषाळयुध्यः। अयुध्योऽस्माकम्। अस्माकं सेनाः।
सेना ऽ अवतु। अवतु प्र। प्र युत्सु। युत्स्विति युत्ऽसु॥ ३६॥ इन्द्र ऽ आ
साम्। आसान्नेता। नेता बृहस्पतिः। बृहस्पतिर्दक्षिणा। दक्षिणा
यज्ञः। यज्ञः पुरः। पुर ऽ एतु। एतु सोमः। सोम ऽ इति सोमः। देवसेनाना

ऋ०३७ मभिभञ्जतीनाम् देवसेनानामिति देवऽसेनानाम्। अभि

॥२६२॥ भञ्जतीनाञ्जयन्तीनाम्। अभिभञ्जतीनामित्यभिऽभ

ञ्जतीनाम्। जयन्तीनाम्मरुतःस्म मरुतो यन्तु। यन्त्वग्रम्। अ

ग्रमित्यग्रम्॥ ६॥ इन्द्रस्य वृष्णोऽस्य ह वृष्णो वरुणस्य। वरुण

स्य राज्ञःऽस्य राज्ञः। आदित्यानाम्। आदित्यानाम्मरुताम्। मरुता

(म्) शर्द्धःऽस्य शर्द्ध उग्रम्। उग्रमित्युग्रम्। महामनसाम्। भुवनच्यु

वानाम्। महामनसामिति महाऽमनसाम्। भुवनच्युवानाम्। घो ॥२६२॥

षःऽस्य भुवनच्युवानामिति भुवनऽच्युवानाम्। घोषो देवानाम्।

देवानुज्जयंतानाम्। जयंतामुत्। उद्दे॑ः स्थात्। अस्थादिस्य स्थात्।
॥३८॥ उद्धर्षय। हर्षय मघवन्। मघवन्नायुधानि। मघव
न्निति मघवन्। आयुधान्युत्। उत्सत्वनाम्। सत्वनाम्माम
कानाम्। मामकानाम्मनाꣳसि। मनाꣳसीति मनाꣳसि॥
उद्वृत्रहन्। वृत्रहन्वाजिनाम्। वृत्रहन्निति वृत्र हन्।
वाजिनां वाजिनानि। वाजिनान्युत्। उद्रथानाम्। रथानाञ्
जयताम्। जयतां यन्तु। यन्तु घोषाः। घोषा इति घोषाः॥
॥३९॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषु। समृतेषु ध्वजेषु। समृते

क०३७
२६३ षितिसमृऽऋतेषु । ध्वजेष्वस्माकम् । अस्माकंयाः । याऽइषवः । इष
वस्ताः । ताजयन्तु । जयन्त्विति जयन्तु । अस्माकं वीराः । वीराऽउ
त्तरे । उत्तरे भवन्तु । उत्तरऽइत्युत्ऽतरे । भवन्त्वस्मान् । अस्माँऽउ
उ देवाः । उँऽइत्यु । देवाऽअवत । अवताहवेषु । हवेष्विति हवेषु ॥४॥
अमीषाञ्चित्तम् । चित्तं प्रतिलोभयन्ती । प्रतिलोभयन्तीग
हाण । प्रतिलोभयन्तीति प्रति लोभयन्ती । गृहाणाङ्गानि । अ
ङ्गान्यप्वे । अप्वे परा । परेहि । इहीतीहि । अभिप्र । प्रेहि । हिऽइनिः । निः ॥२६३॥
ईहि । दह हृत्सु । हृत्सु शोकैः । हृत्स्विति हृत्ऽसु । शोकैरन्धेन । अ

न्धेनामित्राः। अमित्रास्तमसा। तमसा सचन्ताम्। सचन्तामिति
सचन्ताम्॥४३॥ अवसृष्टा परा। अवसृष्टेत्यव। सृष्टा। परा प
त। पत शरव्ये। शरव्ये ब्रह्मसंशिते। ब्रह्मसंशित इति ब्रह्म
। सं॰शिते। गच्छामित्रान्। अमित्रान्प्र। प्र पद्यस्व। पद्यस्व मा।
मामीषाम्। अमीषाङ्कम्। कञ्चन। चनोत्। उच्छिषः। उच्छिष इ
त्युत्शिषः॥४४॥ प्रेत। इता जयत। जयता नरः। नर इन्द्रः। इन्द्रो
वः। वः शर्म। शर्म यच्छतु। यच्छत्विति यच्छतु। उग्रा वः। वः सन्तु
। सन्तु बाहवः। बाहवोऽनाधृष्याः। अनाधृष्या यथा। यथासथ।

क०१७

॥२६४॥ असथेत्यसऽथ॥४३॥असौ या।या सेना।सेना मरुतः।मरुतः प
रैषाम्।परैषुमभि।अभ्यैति।ऐति।एति नः।नऽओजसा।ओजसा
स्पर्द्धमाना।स्पर्द्धमानेति स्पर्द्धमाना।तां विध्यत।विध्यत तमसा
।तमसापव्रतेन।अपव्रतेन यथा।अपव्रतेनेत्यपऽव्रतेन
।यथामी।अमीऽअन्यः।अमीऽइत्यमी।अन्योऽअन्यम्।
अन्यन्न।न जानन्।जानन्निति जानन्॥४४॥यत्र बाणाः।बा
णाः सम्पतन्ति।सम्पतन्ति कुमाराः।सम्पतन्तीति सम्ऽप ॥२६५॥
तन्ति।कुमारा विशिखाः।विशिखाऽइव।विशिखाऽइवेति विशिखाःऽइव।

तन्वेमनुष्येष्येइन्द्रोबृहस्पतिर्बृहस्पतिरदितिः।अदितिः
शर्म्म।शर्म्मयच्छतु।यच्छतुविश्वाहा।विश्वाहाशर्म्म।शर्म्मय
च्छतु।यच्छत्वितियच्छतु॥६५॥मर्म्माणिते।तेवर्म्मणा।वर्म्मणा
छादयामि।छादयामिसोमः।सोमस्त्वा।त्वाराजा।राजामृते
न।अमृतेनानु।अनुवस्ताम्।वस्तामितिवस्ताम्।उरोर्वरी
यः।वरीयोवरुणः।वरुणस्ते।तेकृणोतु।कृणोतुजयन्तम्।
जयन्तन्त्वा।त्वानु।अनुदेवाः।देवामदन्तु।मदन्त्वितिमदन्तु।
॥६६॥उदेनम्।एनमुत्तराम्।उत्तरान्नय।उत्तरामित्युत्।त

ऋ०३७
॥२६५॥ रामू।त्रयाग्नै।अग्नै घृतेन।घृतेनाहुत।आहुतेत्यो।हुत।रायस्पो
षेण।पोषेणसमू।सं इ.स्वृज।स्वृजसृजयो।सृज यो च।सृजयेति स्रा
जयो।चव हुमू।वहुहूं धि।हुधीति हु धि॥७०॥इन्द्रेमममू।इम
म्नतरामू।उत्तरान्नेय।उत्तरामिति उत्।तरामू।नयसजाता
नोमू।सजातानोम सतू।सजातानामिति सा।जातानोमू।अ
सहस्री।वृस्रीति वृस्री।समेनमू।एनं वर्चसा।वर्चसा सृज।सृ ॥२६५॥
ज दैवानांमू।दैवानां भागदाः।भागदा असतू।भागदा इति भा
ग।दाः।असदिसंसतू॥७१॥यस्य कुम्भः।कुम्भो गृहे।गृहे ह

विः। हविस्तमम्। तमग्ने। अग्ने दुर्दुया। दुर्दुयातम्। त्वमिति त्वम्। त
स्मै देवाः। देवा ऽअधि। अधि ब्रवन्। ब्रवन्त्वयम्। अयञ्च। च ब्र
ह्मणः। ब्रह्मणस्पतिः। पतिरिति पतिः। ४९। पञ्च दिशः। दि
शो दैवीः। दैवीर्यज्ञम्। यज्ञमवन्तु। अवन्तु देवीः। देवीरपा। अ
पामतिम्। अमतिं दुर्मतिम्। दुर्मतिम्बाधमानाः। दुर्मति
मिति दुः। मतिम्। बाधमाना ऽइति बाधमानाः। रायस्पोषे। पो
षे यज्ञपतिम्। यज्ञपतिमाभजन्तीः। यज्ञपतिमिति यज्ञप
तिम्। आभजन्तीरायः। आभजन्तीरित्या भजन्तीः। रायस्पोषे।

क०३७

॥२६६॥ पोष्पुऽअधि। अधि पुत्रः। पुत्रोऽअस्मात्। अस्मादित्यस्मात्॥५०॥
समिद्धेऽअग्नौ। सम्ऽइद्धे इति सम्ऽइद्धे। अग्नावधि। अधि माम
हानः। मामहान उक्थपत्रः। मामहान इति मामहानः। उक्थ
पत्रऽईड्यो। उक्थपत्र इत्युक्थऽपत्रः। ईड्यो गृभीतः। गृभीतः
इति गृभीतः। तप्तं घर्मम्। घर्मम्परिगृह्य। परिगृह्यायजन्त।
परिगृह्येति परिऽगृह्य। अयजन्तोर्जा। ऊर्जा यत्। यद्यज्ञम्।
यज्ञमयजन्त। अयजन्त देवाः। देवा इति देवाः॥५१॥ देवा
यधुर्वे। धुर्वे जोष्टे। जोष्टे देवश्रीः। देवश्रीः श्रीमनाः। देवश्रीरि ॥२६६॥

तिदेवाः। स्थो ऽ। स्थो मे नः ऋतपेयाः। स्थो मे नु ऽइति। स्थो मे नाः ऋ
तपेयाः ऽइति ऋत। पेयाः। परिरत्ने देवाः। परिरत्ने ऽइति परि। रत्ने।
देवा यज्ञम्। यज्ञमायन्। आयन् देवाः। देवा देवेभ्यः। देवेभ्यो ऽअ
ध्वर्यन्तः। अध्वर्यन्तो ऽअस्थुः। अस्थुरित्यस्थुः। ५२। वीत ऽ॰
हविः। हविः शमितम्। शमितं शमिता। शमिता यजध्यै। यज
ध्यैतुरीयः। तुरीयो यज्ञः। यज्ञो यत्र। यत्र हव्यम्। हव्यमेति। एती
त्येति। ततो वाकाः। वाकाः ऽआशिषः। आशिषो नः। आशिषऽ
इत्याऽशिषः। नो जुषन्ताम्। जुषन्तामिति जुषन्ताम्। ५३। सूर्ये

श्री०३७

॥२६७॥ रश्मिर्हरिकेशः। सूर्यरश्मिरिति सूर्यऽरश्मिः। हरिकेशः पुरस्तात्
त्। हरिकेश इति हरिऽकेशः। पुरस्तात्सविता। सविता ज्योतिः। ज्यो
त्राउ तिरुदयान्। अयाँ अजस्रम्। अजस्रमित्सर्जस्रम्। तस्य पूषा।
पूषा प्रसवे। प्रसवे याति। प्रसव इति प्रऽसवे। याति विद्वान्। वि
द्वान्त्स म्पश्यन्। सम्पश्यन्विश्वा। सम्पश्यन्निति सम्ऽपश्य
न्। विश्वा भुवनानि। भुवनानि गोपाः। गोपा इति गोऽपाः। ५४। वि
माने एषः। विमान इति विऽमानः। एष दिवः। दिवो मध्ये। मध्ये
आस्ते। आस्त आपप्रिवान्। आपप्रिवान्रोदसी। आपप्रिवानि ॥२६८॥

त्या पप्रिवान्। रोदसी ऽ अन्तरिक्षम्। रोदसी ऽ इति रोदसी। अन्तरि
क्षमित्यन्तरिक्षम्। स विश्वाचीः। विश्वाचीरभि। अभि चष्टे। चष्टे घृ
ताचीः। घृताचीरन्तरा। अन्तरा पूर्वम्। पूर्वमपरम्। अपरं च। च के
तुम्। केतुमिति केतुम्॥ ५५॥ उक्षा समुद्रः। समुद्रो ऽ अरुणः। अरु
णः सुपर्णः। सुपर्णः पूर्वस्य। सुपर्ण ऽ इति सुपर्णः। पूर्वस्य योनिम्।
योनिं पितुः। पितुरा। आ विवेश। विवेशेति विवेश। मध्ये दि
वः। दिवो निहितः। निहितः पृश्निः। निहित ऽ इति निहितः। पृ
श्निरश्मा। अश्मा वि। वि चक्रमे। चक्रमे रजसः। रजसस्पाति।

क्र० ३७

॥२६८॥ पासन्तौ । अन्ताविसन्तौ ॥ ४६ ॥ देवबर्हुर्यज्ञः । देवबर्हुरिति देवबर्हुः । यज्ञः
आ च । आ च । चवृक्षत् । वृक्षत्सुम्नहूः । सुम्नहूर्यज्ञः । सुम्नहूरि
ति सुम्नहूः । यज्ञ आ च । आ च । चवृक्षत् । वृक्षदिति वृक्षत् । [illegible] देहू क्ष २
ग्निः । अग्निर्देवैः । देवो देवान् । देवाँ आ च । आ च । चवृक्षत् । वृ
क्ष ५ क्षदिति वृक्षत् ॥ ४७ ॥ वाजस्य मा । मा प्रसवः । प्रसव उद्ग्राभेण । प्र
सव इति प्रसवः । उद्ग्राभेणोत् । उद्ग्राभेणेत्युत्ऽग्राभेण । उदग्र
ग्र २ भीत् । अग्रभीदिर्सभीत् । अधा सपत्नान् । सपत्नानिन्द्रः । सप
त्नानिति सपत्नान् । इन्द्रो मे । मे निग्राभेण । निग्राभेणाधरान् । नि ॥२६९॥

ग्राभेणेति निऽग्राभेण। अधरान्। ऽअकः। अकरित्यकः। ५८। उत्
ऽग्राभम्। उद्ग्राभमित्युत्ऽग्राभम्। च। निऽग्राभम्। निग्राभमिति नि
ऽग्राभम्। च। ब्रह्म। ब्रह्म देवाः। देवाऽअवीवृधन्।
अवीवृधन्नित्यवीवृधन्। अध। सपत्नान्। सपत्नानिन्द्राग्नी।
सपत्नानिति सऽपत्नान्। इन्द्राग्नी मे। इन्द्राग्नीऽइतीन्द्राग्नी। मे। वि
षूचीनान्। विषूचीनानिति। व्यस्यताम्। अस्यतामित्यस्यताम्। ५९। स्म २
क्रमध्वम्। अग्निना। नाकम्। नाकमुख्यम्। उख्यम्। हस्ते
षु। हस्तेषु बिभ्रतः। बिभ्रतऽइति बिभ्रतः। दिवस्पृष्ठम्। ६०।

क्र०३६

॥२६९॥ स्वःस्वर्गत्वा।गत्वाति आँसि आदेवेभिः देवेभिराद्दम्।आद्दमिस्यां
म्।६०।प्राचीमनु।अनुप्रदिशम्।प्रदिशमस्य।प्रदिशमितिप्रऽदिश
म्।प्रेहि।इहिविद्वान्।विद्वानग्नेः।अग्नेरग्ने।अग्नेपुरोऽअग्निः।पु
रोऽअग्निर्भव।पुरोऽअग्निरितिपुरःऽअग्निः।भवेह।इहेतोहावि
श्वाऽआशाः।आशादीद्यानः।दीद्यानोवि।विभाहि।भाहूर्जम्।ऊर्ज
ऊर्जन्नः।नोधेहि।धेहिद्विपदे।द्विपदेचतुष्पदे।द्विपदऽइतिद्विप
दे।चतुष्पदऽइतिचतुःऽपदे।६१।पृथिव्याऽअहम्।अहमुदन्त ॥२६९॥
न्तरिक्षम्।अन्तरिक्षमारुहम्।आरुहम्।अरुहम न्त

रिक्षात्। अन्तरिक्षाद्दिवम्। दिवमारुहम्। आरुहम्। अरुहमित्य
रुहम्। दिवोनाकस्य। नाकस्यपृष्ठात्। पृष्ठात्स्वः। स्वर्ज्योतिः। ज्यो
तिरगाम्। अगामहम्। अहमिति अहम्॥ ६२॥ स्वर्यन्तः। यन्तोनाना
पे। अपेक्षन्ते। ईक्षन्तऽआ। आद्याम्। आद्याम्। द्याꣳरोहन्ति। रोह
न्ति रोदसी। रोदसीऽइति रोदसी। यज्ञंये। येविश्वतोधारम्।
विश्वतोधारꣳसुविद्वाꣳसः। विश्वतोधारमितिविश्वतःऽ
धारम्। सुविद्वाꣳसोवितेनिरे। सुविद्वाꣳसऽइतिसु। विद्वाꣳ
सः। वितेनिरऽइतिवि। तेनिरे॥ ६३॥ अग्नेप्र। प्रेहि। इहिप्रथमः।

क॰ ३६

२७०॥ प्रथमो दैवयतानाम्। देवय तान्त्वक्षुः। देवयतामिति देव। यताम्।
चक्षुर्देवानाम्। देवानामुत। उत मर्त्यानाम्। मर्त्यानामिति मर्त्याना।
मू। इयक्षमाणा भृगुभिः। भृगुभिः सजोषाः। भृगुभिरिति भृगु।
भिः। सजोषाः स्वः। सजोषा इति स। जोषाः। स्वर्यन्तु। यन्तु यज
मानाः। यजमानाः स्वस्ति। स्वस्तीति स्वस्ति। ॥६७॥ अग्ने सहस्रा
क्ष। सहस्राक्ष शतमूर्द्धन्। सहस्राक्षेति सहस्र। अक्ष। शतमूर्द्ध
न्छतम्। शतमूर्द्धन्निति शत। मूर्द्धन्। शतं ते। ते प्राणाः। प्राणाः स ॥२७०॥
हस्रम्। सहस्रं व्यानाः। व्याना इति वि। आनाः। त्वं॰ सहस्रस्य।

साहस्रस्य रायः । राय ऽईशिषे । ईशिषे तस्मै । तस्मै ते । ते विधेम ।
विधेम वाजाय । वाजाय स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ६५ ॥ पृष्ठे पृथि
व्याः । पृथिव्याः सीद । सीदेति सीद । भासान्तरिक्षम् । अन्तरिक्ष
मापृण । आपृण । पृण ज्योतिषा । ज्योतिषा दिवम् । दिवमुत्त । उत्त
भान । स्तभान तेजसा । तेजसा दिशः । दिश ऽउत् । उद्दृंह । दृंह
हेति दृंह ॥ ६६ ॥ आजुह्वानः सुप्रतीकः । आजुह्वान ऽइत्या
जुह्वानः । सुप्रतीकः पुरस्तात् । सुप्रतीक ऽइति सु । प्रतीकः । पु
रस्तादग्ने । अग्ने स्वम् । स्वं योनिम् । योनिमासीद । आसीद । सी

द्रुसाधुया।साधुयेति साधुऽया॥६७॥तत्सवितुः।सवितुर्व
रेण्यस्य।वरेण्यस्य चित्राम्।चित्रामाहम्।आहम्।हंआ वृणे।वृणे
सुमतिम्।सुमतिं विश्वजन्याम्।सुमतिमिति सुऽमतिम्।वि
श्वजन्यामिति विश्वऽजन्याम्।यामस्य।अस्य कण्वः।कण्वो
ऽअदुहत्।अदुहत्प्रपीनाम्।प्रपीनाꣳसहस्रधाराम्।प्र
पीनामिति प्रऽपीनाम्।सहस्रधारां पयसा।सहस्रधारा
मिति सहस्रऽधाराम्।पयसा महीम्।महीं गाम्।गामिति गा ॥२७१॥
म्॥६८॥विधेम ते।ते परमे।परमे जन्मन्।जन्मन्नग्ने।अग्ने

विधेम । विधेमस्तोमैः । स्तोमैरवरे । अवरेसधस्थे । सधस्थऽ
इति सधऽस्थे । यस्माद्योनेः । योनेरुदारिथ । उदारिथायजे । उद्
रिथेत्युत् । आरिथ । यजेतम् । तम्प्र । प्रत्वे । त्वेहवीꣳषि । त्वेऽइ
ति त्वे । हवीꣳषि जुहुरे । जुहुरे समिद्धे । समिद्धऽइति सम्ऽइद्धे ।
॥६९॥ प्रेद्धोऽअग्ने । प्रेद्धऽइति प्रऽइद्धः । अग्ने दीदिहि । दीदिहि
पुरः । पुरो नः । नोऽजस्रया । अजस्रया सूर्म्या । सूर्म्या यविष्ठ । य
विष्ठेति यविष्ठ । त्वाꣳ शश्वन्तः । शश्वन्तऽउप । उपयन्ति । यन्
ति वाजाः । वाजाऽइति वाजाः ॥७०॥ विधेम जुहोमि । जुहोमि

क्र० ३७
२७२॥ मनसा। मनसा घृतेन। घृतेन यथा। यथा देवाः। देवाऽइह। इह
आगमन्। आगमन् वीतिहोत्राः। आगमन्निति आ। गमन्। वीतिहोत्रा
ऽऋतावृधः। वीतिहोत्राऽइति वीति। होत्राः। ऋतवृधऽइत्यृत
ता। वृधः॥ पत्सु विश्वस्य। विश्वस्य मन्मनः। मन्मनो जुहोमि। जु
५ स्व होमि विश्वकर्मणे। विश्वकर्मणे विश्वाहा। विश्वकर्मणऽइति
विश्व। कर्मणे। विश्वाहादाभ्यम्। अदाभ्यं हविः। हविरिति
हविः॥७॥ सप्त ते। तेऽअग्ने। अग्ने समिधः। समिधो जिह्वाः।
समिधऽइति सम्। इधः। जिह्वाऽऋषयः। ऋषयो धाम। धा ॥२७२॥

मेन्द्रियाणि। न्द्रियाणीति न्द्रियाणि। होत्राः सप्तधा। सप्तधा त्वा। त्वा
यजन्ति। यजन्ति योनीः। योनीराऽऽपृणस्व। आपृणस्व। पृणस्व घृ
तेन। घृतेन स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७२। शुक्रज्योतिश्च।
शुक्रज्योतिरिति शुक्रऽज्योतिः। चित्रज्योतिः। चित्रज्योतिः
सत्यज्योतिः। चित्रज्योतिरिति चित्रऽज्योतिः। सत्यज्योतिर्ज्योति
ष्मान्। सत्यज्योतिरिति सत्यऽज्योतिः। ज्योतिष्मानिति ज्योतिष्मा
न्। शुक्रऽऋतपाः। ऋतपाऽअत्यंहाः। ऋतपाऽइत्यृत
पाः। अत्यंहाऽइत्यति। अंहाः। ७३। ईदृङ्। न्यादृङ्। अन्या

क०१७ प्रति।

२७३।। हृष्टु हृष्टः। सुहृष्ट इति सहृष्टः। सुहृडिति स। हृडः। प्रति सहृडिति सं।हृ

ष्टुभितः। सांक्षितः। सक्षितुः। सभेराः। सांक्षितः इति सम्। भितः।

सभेराः इति स। भेराः॥ ७४॥ ऋतः। सृतः। सृतो धुवः। धुवो धुरु

र्णम धुरुणः इति धुरुणं। अध्रः। त्रौ विधुत्तौ। विधुत्तौ विधारयः।

विधुत्तौ इति वि। धुत्तौ। विधारयः इति वि। धारयः॥ ७५॥ ऋतुजि

त्सेसु जितू। ऋतुजिदिति ऋतु। जितू। ससुजि सेनः। जितू। ससुजि

दिति स। सु। जितू। सेनजित्सु षेणम। सेनजिदिति सेन। जितू। सुसे॥ २७३॥

नः इति सु। सेनम। अन्तिमित्रो दूरे। अमित्रः। अन्तिमित्र इति

त्रिंमित्रः। दुरेऽअमित्रो गुणः। दुरेऽअमित्रऽइति दुरे। अमित्रः।
गुणऽइति गुणः॥७६॥ ईदृक्षासऽएतादृक्षासः। एतादृक्षासऽऊ
षुणऽऊंऽइ सु। सु नः। नः सदृक्षासः। सदृक्षासः प्रतिसदृक्षासः।
सदृक्षासऽइति स। दृक्षासः। प्रतिसदृक्षासऽएतन। प्रतिसदृ
क्षासऽइति प्रति। सदृक्षासः। एतन। इतनेतीतन। मितासः
सम्मितासः। सम्मितासो नः। सम्मितासऽइति सम्। मितासः।
नोऽअद्य। अद्य सभरसः। सभरसो मरुतः। सभरसऽइति स।
भरसः। मरुतो यज्ञे। यज्ञेऽअस्मिन्। अस्मिन्निति सुस्मिन्॥७७॥

क्रं०३८

॥२७४॥ स्वतं वा न्नप्रपासी । स्वतं वा नि । नि स्त्वा । तं वा नू । प्रपासी सान्न पनः ।
प्रपासीति प्र॰ पासी । सान्न पुनो ग्रहमेधी । सान्न पनऽइति सान्न॰ पनः ।
तु पनः । ग्रहमेधीति ग्रहाऽमे धी । श्री उक्रा को । ज्ञा कुमुज्जेषी । उ
ज्जेषीत्युत् । जेषी ॥७८॥ ऊर्ध्वं है वीः । हैवी । विचौः । विचौ मे कृतं । मृत
तोनुवत्स्मानिः । अनुवत्स्मानो भवनू । अनुव त्स्मानुऽइत्य
नुवत्स्मानिः । अभवन्नथो । यथा मे वनू । अभे वृन्नि सर्वे भे
नांस्व मिममा इमं यजे मानम । यजे मानुन्दे वीम । देवी म्या । त्रु विशे म
विशे मानुषी । मानुषी म्या । चानुवत्स्मानिः । अनुवत्स्मानो वेमे ॥२७५॥

न्तु। अनुवर्त्मान ऽ इत्यनु। वर्त्मानः। भवन्त्विति भवन्तु॥ ८६॥
इमꣳ स्तनम्। स्तनमूर्जस्वन्तम्। ऊर्जस्वन्तन्धय। धयापाम्।
अपाम्प्रपीनम्। प्रपीनमग्ने। प्रपीनमिति प्रऽपीनम्। अग्ने स
रिरस्य। सरिरस्य मध्ये। मध्य ऽ इति मध्ये। उत्सञ्जुषस्व। जुषस्व म
धुमन्तम्। मधुमन्तमर्वन्। मधुमन्तमिति मधुऽमन्तम्। अर्वन्त्स
मुद्रियम्। समुद्रियꣳ सदनम्। सदनमा। विशस्व। आविशस्व। वि
शस्वेति वि शस्व॥ ८७॥ घृतम्मिमिक्षे। मिमिक्षे घृतम्। घृतम
स्य। अस्य योनिः। योनिर्घृते। घृते श्रितः। श्रितो घृतम्। घृतम्व

क्र०३७

॥२७५॥ स्याऽ३ँ इत्यैँ। अस्य धाम॑। धामेति धाम॑। अनु ष्वधम्। ष्वधमावह। अनु स्व
धमित्यनु। स्वधम्। आ.वह। वह मादयस्व। मादयस्व स्वाहा। स्वाहाकृतम्।
स्वाहाकृतं वृषभ। स्वाहाकृतमिति स्वाहा। कृतम्। वृषभ वक्षि। व
क्षि हव्यम्। हव्यमिति हव्यम्॥८१॥ समुद्रादूर्मिः। ऊर्मिर्मधुमा
न्मधुमाँ॥ उत्। मधुमानिति मधुमान्। उदारत्। आरदुपां।
उपांशुना। अंशुना सम्। सममृतत्वम्। अमृतत्वमानट्। अ
मृतत्वमित्यमृत। त्वम्। आनडित्यानट्। घृतस्य नाम। नाम गु
ह्यम्। गुह्यं यत्। यदस्ति। अस्ति जिह्वा। जिह्वा देवानाम्। देवानां ॥२७५॥

मुमर्त्तस्य। अमर्त्तस्य नाभिं। नाभिमिति नाभिं। ई९। वयन्नाम।
नाम प्र। प्र ब्रवाम। ब्रवाम घृतस्य। घृतस्यास्मिन्। अस्मिन्यज्ञे।
यज्ञे धारयाम। धारयाम नमोभिः। नमोभिरिति नमःऽभिः॥ ७१
उप ब्रह्मा। ब्रह्मा शृणवत्। शृणवच्छस्यमानं। शस्यमानं चतुः
शृङ्गः। चतुःशृङ्गोऽवमीत्। चतुःशृङ्ग इति चतुःऽशृङ्गः। अवमी
मी गौरः। गौर एतत्। एतदित्येतत्॥ ८ई३॥ चत्वारि शृङ्गा।
शृङ्गा त्रयः। त्रयो अस्य। अस्य पादाः। पादा द्वे। द्वे शीर्षे। द्वे इ
ति द्वे। शीर्षे सप्त। शीर्षे इति शीर्षे। सप्त हस्तासः। हस्तासो।

ऋ०३८

॥२८६॥ ऽअस्य । अस्येत्यस्य । त्रिधा बद्धः । बद्धो वृषभः । वृषभो रोरवीति । रो
रवीति महः । महो देवः । देवो मर्त्यान् । मर्त्यां आ । आ विवेश । आ विवेश
। विवेशेति विवेश ॥ ४ ॥ त्रिधा हितम् । हितम्पणिभिः । पणिभिर्गु
ह्यमानम् । पणिभिरिति पणि । भिः । गुह्यमानङ्गवि । गवि देवासः
देवासो घृतम् । घृतमनु । अन्वविन्दन् । अविन्दन्नित्यविन्द
न्निन्द्रः । इन्द्र एकम् । एकं सूर्यः । सूर्य एकम् । एकं जजान । जजा
न वेनात् । वेनादेकम् । एकं स्वधया । स्वधया निः । निष्टत ॥२८६॥
क्षुः । ततक्षुरिति ततक्षुः ॥ ५ ॥ एता अर्षन्ति । अर्षन्ति हृद्या

त्। हृद्यात्समुद्रात्। समुद्राच्छतव्रजः। शतव्रजा रिपुणा। शत
व्रजा ऽइति शत। व्रजाः। रिपुणा न। नाव चक्षे। अव चक्षे ऽइत्यव
चक्षे। मद्ध्य ऽआसाम्। आसामिसासाम्॥ ६॥ एते ऽअर्षन्ति।
अर्ष त्यूर्म्मयः। ऊर्म्मयो घृतस्य। घृतस्य मृगा ऽइव। मृगा ऽ
इव क्षिपणोः। मृगा ऽइवेति मृगाः। इव। क्षिपणोरीषमाणाः।
ईषमाणा ऽइतीषमाणाः॥ ७॥ सिन्धोरिव प्राद्धने। सिन्धोरि
वेति सिन्धोः। इव। प्राद्धने शूघनासः। प्राध्वन ऽइति प्र। अध्व
ने। शूघनासो वातप्रमियः। वातप्रमियः पतयन्ति। वा

क्र० ३७
॥२७७॥ तेप्रमियऽइतिवातऽप्रमियः।पतयन्तियह्वाः।यह्वाऽइतियह्वाः।
अरुषोन।नवाजी।वाजीकाष्ठाः।काष्ठाभिन्दन्।भिन्दन्नूर्मिभिः
ऊर्मिभिःपिन्वमानः।ऊर्मिभिरित्यूर्मिऽभिः।पिन्वमानऽइति
पिन्वमानः॥९९॥अभिप्रवन्त।प्रवन्तसमनेव।समनेवयोषाः
।समनेवेतिसमनाऽइव।योषाःकल्याण्यः।कल्याण्यःस्मय
मानासः।स्मयमानासोऽअग्निम्।अग्निमित्यग्निम्।समि
धोनसन्त।समिधऽइतिसम्ऽइधः।नसन्तताः।ताजुषा ॥२७७॥
णः।जुषाणोहर्यति।हर्यतिजातवेदाः।जातवेदाऽइतिजात

ता॥ वैद्राः॥ ८९॥ कन्या॑ऽइव वहतुम्। कन्या॑ऽइवेति कन्या॑ऽइव। वु
हतुमेतवै। एतवा॑ऽउ॑ऽ। अञ्जि॥ ऊ॑ऽइत्यूँ। अञ्ज्यञ्जानाः। अञ्जा
नाऽअभि। अभि चाकशीमि। चाकशीमीति चाकशीमि। यत्र
सोमः। सोमःसुयते। सुयते यत्र। यत्र यज्ञः। यज्ञो अभि। अभितत्।
तत्स्य वन्नो। प्रवृत्त्ऽइति प्रवृत्तौ॥ ९०॥ अञ्ज षे ता। अर्षतु
सुष्टुतिम्। सुष्टुतिं ऊ॑ऽम्। सुष्टुतिमिति सु। स्तुतिम्। गव्यमा
जिम्। आजिस्माँ सुस्तु। अस्मासु भद्रा। भद्राद्रविणा। निद्रविणा
निधत्त। धत्तेति धत्त। इमं यज्ञम्। यज्ञं नयत। नयत देवता।

ऋ० १७॥

॥२७८॥ देवता नः। नो मधुमत्। मधुमत् पवन्ते। मधुमदिति मधुऽमत्। प
वन्त इति पवन्ते॥ १०॥ धामन्ते। ते विश्वम्। विश्वं भुवनम्। भु
वनमधि। अधि श्रितम्। श्रितमन्तः। [illegible] समुद्रे। अन्तरि
त्यन्तः। समुद्रे हृदि। हृद्यन्तः। अन्तरायुषि। आयुषीत्यायुषि।
अपामनीके। अनीके समिथे। समिथे यः। समिथ इति सम्ऽ
त इथे। य आभृतः। आभृतस्तम्। आभृत इत्याऽभृतः। तमश्या
म। अश्याम मधुमन्तम्। मधुमन्तं ते। मधुमन्तमिति मधुऽम ॥२७८॥
न्तम्। त ऊर्मिम्। ऊर्मिमित्यूर्मिम्॥ ११॥ इति क्रमसमाप्तौ

ध्यायः॥१७॥ ॥ वाजश्च। च मे। मे प्रसवः। प्रसवः प्रयतिः। प्रस
वः इति प्र-सवः। प्रयतिः प्रसितिः। प्रयतिरिति प्र-यतिः। प्रसि
तिर्धीतिः। प्रसितिरिति प्र-सितिः। धीतिः क्रतुः। क्रतुः स्वरः।
स्वरः श्लोकः। श्लोकः श्रवः। श्रवः श्रुतिः। श्रुतिर्ज्योतिः। ज्यो
तिः स्वः। स्वश्च। स्वरिति स्वः। च मे। मे यज्ञेन। यज्ञेन कल्पन्ता
म्। कल्पन्तामिति कल्पन्ताम्। प्राणः। प्राणो अपानः। अपानो व्या
आ नः। अपान इत्यपानः। व्यानः। व्यान इति वि-आनः। अ
सुश्चित्तम्। चित्तमाधीतम्। आधीतं वाक्। आधी तमि

ॐ०१९

॥२७५॥ स्वाधीतम्। स्वाध्ययनेनमनु स्वस्तुमचक्षुः श्रोत्रम्। श्रोत्रं दृष्टिमंद
श्रोत्रं बलम्। बलमिति बलम्। ॥३॥ अजन्स्सहं॥ सहेः आत्मा। आत्म
तन्मेतन्ने। रामस्तु। रामस्तु। ब्रह्म। ज्ञानि। आकृन्नम्। स्त्री। अस्त्री लि॰
बि॰ लिपकृत्। ॐ विपकृत्। ॐ स्तरीरामा। स्तरीरामणा। पुंसे आयुज्जरा। जरे
तिजरा॥४॥ ऐश्वर्यमाधिपत्यम्। आधिपत्यं मनुष्यः। आधिपत्य
मिसाधिपसम्। मनुष्यत्वमि॥५॥ मोमः॥ अमोमः। अभीजेमा।
जेमामहिमा। महिमा। वरिमा। वरिमा। प्रथिमा। प्रथिमा। वर्षिमा। वर्षि
मा। द्राघिमा। द्राघिमा। वृद्धम्। वृद्धं वर्द्धमचवृद्धिरिति वृद्धम्। ॥६॥ स

स्यंश्रद्धा।श्रद्धाजगतः।जगतःस्थानेमू।धनुंविश्वेमू।विश्वस्मात्हेम

महेम्नक्रीडा।क्रीडमोदेमोदे।जातमू।जातजोनिरव्यमोममू।

जनिरव्यमोराः६॰सृक्तमू।सृक्त६॰सुकृतमू।सु कमितसु।

उक्तमू।सुकृतमितिसुःहतमू।५॥ कृतमसृतमू।असृत

मयक्ष्ममू।अयक्ष्ममनोमयतू।अनोमयज्जीवातुंज्जीवा

तुर्दीर्घायुत्वमू।दीर्घायुत्वमू।दीर्घमायुत्वमितिदी

र्घायुत्वमू।अजनिममेयमू।अमेयं६॰सुखमू।सुखं६॰

शयनमू।सुखमितिसुखमू।शयनं६॰सुभा॥सुभासुहृदे

ॐ०३९

॥२९०॥ मा। सुपाऽइति सुऽउपा। सुदिनमिति सुऽदिनं मा। ६ ॥ युन्ता। धर्त्री
धर्त्री। क्षेमः। क्षेमः। धृतिः। धृतिः। विश्वम्। विश्वम्। महः। महः। संवि
त्। संवित्। ज्ञात्रम्। संविदिति सम्ऽवित्। ज्ञात्रम्। ८। सूः। सूः। प्रसूः।
प्रसूः। सीरम्। प्रसूरिति प्रऽसूः। सीरम्। लयः। लयःऽइति लयः।
॥७॥ रम्यम्। रम्यम्। प्रियम्। प्रियम्। अनुकामः। अनुकामः। का
मः। अनुकामऽइत्यनुऽकामः। कामः। कामः। सौमनसः। सौमनसः। सौ
भगः। भगः। द्रविणम्। द्रविणम्। भद्रम्। भद्रम्। ८। श्रेयः। श्रेयः। व
सीयः। वसीयः। यजत्राः। यजत्राऽइति यजत्राः। ९॥ ऊर्क्। सूनृता। सू

न्ताप्पयश्चपयोरसश्चरसौ घृतम्म । घृतम्मधु । मधुसग्धिः ।
सग्धिः सपीतिश्च सपीतिः कृषिः । सपीतिरितिस । पीतिः ।
कृषिर्वृष्टिश्च वृष्टिर्जैत्रम्म । जैत्रम्मौद्भिद्यम्म । औद्भिद्यमित्यो
त् । भिद्यम् ॥ ९ ॥ रयीरायश्चरायश्पुष्टम्म । पुष्टम्पुष्टिश्चपुष्टि
र्विभु । विभु प्रभु । विभ्वितिवि । भु । प्रभुपूर्णम्म । प्रभ्वितिप्र । भु ।
पूर्णम्पूर्णतरम्म । पूर्णतरङ्कुयवम्म । पूर्णतरमितिपूर्ण । तर
म् । कुयवमक्षितम्म । अक्षितमन्नम्म । अन्नमक्षुत् । अक्षुदि
त्यक्षुत् ॥ १० ॥ वित्तंवेद्यम्म । वेद्यम्भूतम्म । भूतम्भविष्यत् । भ

अ० १८

॥२८९२॥ विश्वंस्वगम् । सुगं सुपथम् । सुगमिति सु । गम् । सुपथमृ-
द्धम् । सुपथमिति सु । पथम् । ऋद्धमृद्धिः । ऋद्धिः कॢप्तम् । कॢप्त-
कॢप्तिः । कॢप्तिर्मतिः । मतिः सुमतिः । सुमतिरिति सु । मतिः ॥ ११ ॥
व्रीहयो यवाः । यवा माषाः । माषास्तिलाः । तिला मुद्गाः । मुद्गाः
खल्वाः । खल्वाः प्रियङ्गवः । प्रियङ्गवोऽणवः । अणवः श्यामा-
काः । श्यामाका नीवाराः । नीवारा गोधूमाः । गोधूमा मसूराः ।
मसूरा इति मसूराः ॥ १२ ॥ अश्मा मृत्तिका । मृत्तिका गिरयः । गिरयः ॥२८९३।
पर्वताः । पर्वताः सिकताः । सिकता वनस्पतयः । वनस्पतयो हिरण्य

मा। हिरण्मयं॥ अयं॥ रूपा मम। रूपा मम् लोहं मा। लोहहं॥ सीसम्।
सीसं त्रपु। त्रपु वित्तिं त्रपु॥ ३१॥ अग्निरायं॥ आ पौ वौ कं धं॥ वीक
धं॥ ३२॥ वं यं धं॥ ३॥ वं धयं॥ हं स्थं पृच्या॥ हं स्थं पृच्या॥ अहं
स्थं पृच्या॥ हं स्थं पृच्या॥ इति हं एं पृच्या॥ अहं एं पृच्या मा
म्या॥ अहं एं पृच्या॥ इसेहं एं। पृच्या॥ मा म्या॥ पत्रावं॥ प
त्रावं॥ आ रूप्या॥ आ रूप्या। वृत्र मम्। वृत्रं वित्तिं॥ वित्तिं मृत मृ
मृत मृतिं॥ मृतिरिति मृतिं॥ ३४॥ आ वसुं वसतिं॥ वसतिः कर्म्मी।
कर्म्मरान्तिं॥ रान्तिरस्थैं॥ अस्थैं॥ एमं॥ एमं॥ इत्सा। इत्सा गतिं॥

क०१९

।२९२। गतिरिति गतिः॥९५॥ अग्निरिन्द्रम इन्द्रः सोमः। सोमः सविता। स
विता सरस्वती। सरस्वती पूषा। पूषा बृहस्पतिम बृहस्पतिरिति
बृहस्पतिः॥९६॥ मित्रो वरुणः। वरुणो धाता। धाता त्वष्टा। त्वष्टा
मरुतम मरुतो विश्वे। विश्वे देवाः। देवाऽइति देवाः॥९७॥ पृथिवि
त्वरिक्षम्। अन्तरिक्षं द्यौः। द्यौः समाः। समा नक्षत्राणि। नक्ष
त्राणि दिशः। दिशऽइति दिशः॥९८॥ अर्द्धमासरश्मिः। रश्मिर्हरे
ष्टम अग्न्याधिपतिम अधिपतिरुपाꣳशुम अधिपतिरितिस ॥२९२॥
धिपतिः। उपाꣳशुरन्तर्यामः। उपाꣳशुरित्युपाꣳ। अर्द्धमासः

प

अन्तर्यामः ऐन्द्रवायवः । अन्तर्याम इत्यन्तःऽयामः । ऐन्द्रवा
यवो मैत्रावरुणः । मैत्रावरुण आश्विनः । आश्विनः प्रतिप्र
स्थानः । प्रतिप्रस्थानः शुक्रः । प्रतिप्रस्थान इति प्रतिऽप्र
स्थानः । शुक्रो मन्थी । मन्थीति मन्थी ॥ ३ ॥ आग्रयणो वैश्वदे
वः । वैश्वदेवो ध्रुवः । वैश्वदेव इति वैश्वऽदेवः । ध्रुवो वैश्वानरः ।
वैश्वानर ऐन्द्राग्नः । ऐन्द्राग्नो महावैश्वदेवः । महावैश्वदेवो
मरुत्वतीयः । महावैश्वदेव इति महाऽवैश्वदेवः । मरुत्वतीया
निष्कैवल्यः । निष्कैवल्यः सावित्रः । निःकैवल्य इति निः ।

ऋ०९६

॥२९३॥ केवल्यः। सावित्रः सोऽस्तुतः सास्तवतः पात्नीवतः पात्नीव

तो हारियोजनः पात्नीवत इति पात्नीवतः हारियोजनः

इति हारियोजनः ॥२०॥ स्रुचः चमसाः चमसा वायव्यानि।

वायव्यानि द्रोणकलशः द्रोणकलशो ग्रावाणः द्रोणकलश

इति द्रोणकलशः ग्रावाणोऽधिषवणे। अधिषवणे पूतभृ

त्। अधिषवणे इत्यधिऽसवने। पूतभृदाधवनीयः पूतभृ

दिति पूतऽभृत्। आधवनीयो वेदिः आधवनीय इत्या ॥२९३॥

धवनीयः वेदिर्बर्हिः बर्हिरवभृथः अवभृथः स्वगाः

कारः। अवभृथ इत्यवऽभृथः। स्वगाकार इति स्वगाऽका
रः॥२१॥ अग्निर्घर्मस्य घर्मो अर्कः। अर्कः सूर्यः। सूर्यः प्राणः।
प्राणो अश्वमेधः। अश्वमेधः पृथिवी। अश्वमेध इत्यश्वऽमे
धः। पृथिव्यदितिः। अदितिर्दितिः। दितिर्द्यौः। द्यौरङ्गुलयः।
अङ्गुलयः शक्वरयः। शक्वरयो दिशः। दिश इति दिशः।
॥२२॥ व्रतमृतम्। ऋतं सत्यम्। सत्यं तपः। तपः संवत्सरः। संवत्सरो
ऽहोरात्रे। अहोरात्रे ऊर्वष्ठीवे। अहोरात्रे इत्यहोरात्रे। ऊ
र्वष्ठीवे बृहद्रथन्तरे। ऊर्वष्ठीवे इत्यूर्वष्ठीवे। बृहद्रथन्त

कौ०३६

॥२८९॥ रेऽइति बृहद्रथन्तरे॥२८॥ एका तिस्रस्तिस्रः पञ्च। पञ्च स
प्त। सप्त नव। नवैकादश। एकादश त्रयोदश। त्रयोदश पञ्चदश।
त्रयोदशेति त्रयः दश। पञ्चदश सप्तदश। पञ्चदशेति पञ्चद
श। सप्तदश नवदश। सप्तदशेति सप्त। दश। नवदशैकविं
शतिः। नवदशेति नव। दश। एकविंशति त्रयोविंशतिः।
एकविंशतिरिति एक। विंशतिः। त्रयोविंशतिः पञ्चवि
शतिः। त्रयोविंशतिरिति त्रयः। विंशतिः। पञ्चविंशति ॥२८९॥
शतिः सप्तविंशतिः। पञ्चविंशतिरिति पञ्च। विंशतिः॥

९॰ सप्तविं॰शतिर्न्नवविं॰शतिः। सप्तविं॰शतिरिति सप्त। विं॰
शतिश्च नवविं॰शतिरेकत्रिं॰शत्। नवविं॰शतिरिति नव।
विं॰। शतिः। एकत्रिं॰शत् त्रयस्त्रिं॰शत्। एकत्रिं॰शदिसेकं।
त्रिं॰शत्। त्रयस्त्रिं॰शदिति यस्त्रिंअत्रिं॰शत्। ॥२७॥ चतस्रो
द्वे। अष्टौ द्वादश। द्वादश षोडश। षोडश विं॰शतिः अविं॰श
तिश्चतुर्विं॰शतिः। चतुर्विं॰शतिरष्टाविं॰शतिः। चतु
र्विं॰शतिरिति चतुः अविं॰शतिः। अष्टाविं॰शतिर्द्वात्रिं॰शत्।
अष्टाविं॰शतिरित्यष्टा। विं॰शतिः। द्वात्रिं॰शत्सप्तत्रिं॰श

अ०३६

२९५॥ त्। षट्त्रिꣳशच्चत्वारिꣳशत्। षट्त्रिꣳशदिति षट्। त्रिꣳशत्। चत्वा
रिꣳशच्चतुश्चत्वारिꣳशत्। चतुश्चत्वारिꣳशदष्टाचत्वारि
ꣳशत्। चतुश्चत्वारिꣳशदिति चतुः। चत्वारिꣳशत्। अष्टा
चत्वारिꣳशदित्यष्टा। चत्वारिꣳशत्॥२५॥ त्र्यविस्त्र्यवी।
त्र्यविरिति त्रि। अविः। त्र्यवी दित्यवाट्। त्र्यवीति त्रि। अवी।
दित्यवाड्दित्यौही। दित्यवाडिति दित्य। वाट्। दित्यौही प
ञ्चाविः। पञ्चाविः पञ्चावी। पञ्चाविरिति पञ्च। अविः॥२९६॥
पञ्चावी त्रिवत्सः। पञ्चावीति पञ्च। अवी। त्रिवत्सस्त्रिव

त्सा। त्रिवत्स ऽ इति त्रि। वत्सः। त्रिवत्सा तुर्यवाट्। त्रिवत्सेति त्रि। व
त्सा। तुर्यवाट् तुर्यौही। तुर्यवाडिति तुर्य। वाट्। तुर्यौहीति तु
र्यौही। २६। पष्ठवाट् पष्ठौही। पष्ठवाडिति पष्ठ। वाट्। पष्ठौह्यु
क्षा। उक्षा वशा। वशा ऋषभः। ऋषभो वेहत्। वेहदनड्वान्।
अनड्वान् धेनुः। धेनुरिति धेनुः। २७। वाजाय स्वाहा। स्वा
हा प्रसवाय। प्रसवाय प्रजापतये। प्रसवायेति प्र। सवाय।
प्रजापतये ऽ इति प्रजा। पतये। इयन्ते राट्। राण्मित्राय।
मित्राय यन्ता। यन्तासि। असि यमनः। यमन ऊर्जे। ऊर्जेति॥

क०१९

॥२९॥ तावृष्टौ हू प्रै प्रजानाम् । प्रजानामाधिपत्याय । प्रजानामिति
प्रजानाम् । आधिपत्याय इत्याधिपत्याय ॥ २८ ॥ वाज्यनेसमनेऽ
आत्मा । आत्मा ब्रह्मा । ब्रह्मा ज्योतिः । ज्योतिः स्वः । स्वः स्तोमः । स्तो
मो यजुः । यजुर्ऋक् । ऋक् साम । साम बृहत् । बृहद्रथन्तरम् । रथ
न्तरं वेट् । रथन्तरमिति रथम्ऽतरम् । वेट् स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा
॥ २९ ॥ विश्वेऽ अद्य । अद्य मरुतः । मरुतो विश्वे । विश्वेऽ ऊती । ऊती
विश्वे । विश्वे भवन्तु । भवन्त्वग्नयः । अग्नयः समिद्धाः । समिद्धाऽ ॥२९॥
इति सम्ऽइद्धाः । विश्वे नः । नो देवाः । देवाऽ अवसा । अवसा गमन्तु । आ

गमन्तु । गमन्तु विश्वम् । विश्वमस्तु । अस्तु द्रविणम् । द्रविणं वाजः । वाजोऽ
अस्मे । अस्मेऽ इत्यस्मे ॥ ३० ॥ वाजो नः । नः सप्त । सप्त प्रदिशः । प्र
दिशश्चतस्रः । प्रदिश इति प्रऽदिशः । चतस्रो वा । वा परावतः । परा
वत इति पराऽवतः । वाजो नः । नो विश्वैः । विश्वैर्देवैः । देवैर्धनसा
तौ । धनसाताविह । धनसाताविति धनऽसातौ । इहावतु । अव
तु । अवत्वित्यवतु ॥ ३१ ॥ वाजो नः । नोऽद्य । अद्य प्र । प्र सुवाति । सुवाति
दानम् । दानं वाजः । वाजो देवान् । देवाँ२॥ ऋतुभिः । ऋतुभिः क
ल्पयाति । ऋतुभिरित्यृतुऽभिः । कल्पयातीति कल्पयाति । वाजो

क्र०३९

॥२९७॥ हि। हिमो। मा। सर्व्वीरम्। सर्व्वीरञ्जजान। सर्व्वीरमिति सर्व्व। वी
रम्। जजान विश्वः। विश्वाऽआः। आशाः। आशा वाजेपतिः। वाजेप
य तिर्ज्जयेम। वाजेपतिरिति वाजे। पतिः। जयेयमिति जयेयम्।
॥३१॥ वाजेभ्पुरस्तात्। पुरस्तादुत। उत मध्यतः। मध्यतो न। नो
वाजेभ्य। वाजो देवान्। देवान्ह विषा। हविषा वर्द्धयाति। वर्द्धयाती
ति वर्द्धयाति। वाजो। हि। हि मा। मा सर्व्वीरम्। सर्व्वीरञ्चकार। स
र्व्वीरमिति सर्व्व। वीरम्। चकार सर्व्वाः। सर्व्वाऽआशाः। आशा ॥२९७॥
वाजेपतिः। वाजेपतिर्भवेयम्। वाजेपतिरिति वाजे। पतिः। भवे

प्रमितिमन्वेयम्॥३४॥ सम्मा। मा सृजामि। सृजामि पयसा। पयसा
पृथिव्याः। पृथिव्या इति पृथिव्याः। सम्मा। मा सृजामि। सृजाम्यद्भिः। अद्भि
रोषधीभिः। अद्भिरित्यत्भिः। ओषधीभिरित्योषधीभिः। सो
ऽहम्। अहं वाजम्। वाजꣳ सनेयम्। सनेयमग्ने। अग्न इत्यग्ने
॥३५॥ पयः पृथिव्याम्। पृथिव्याम्पयः। पय ओषधीषु। ओष
धीषु पयः। पयो दिवि। दिव्यन्तरिक्षे। अन्तरिक्षे पयः। पयो धाः
। धा इति धाः। पयस्वतीः प्रदिशः। प्रदिशः सन्तु। प्रदिश इ
ति प्रदिशः। सन्तु मह्यम्। मह्यमिति मह्यम्। व्रजेणाग्नेः। अ

ऋ०९६

॥२९९॥ ग्नेरिसग्नेभ्यः ३५॥ ऋताषाडृतधामा। ऋतधामाग्निः। ऋत
धामेत्यृत। धामा। अग्निर्गन्धर्वः। गन्धर्वस्तस्य। तस्यौषधयः
।ओषधयोप्सरसः। अप्सरसो मुदः। मुदोनामः। नामेतिनाम
।स नः। न इदम्। इदम्ब्रह्म। ब्रह्म क्षत्रम्। क्षत्रम्पातु। पातु त
स्मै। तस्मै स्वाहा। स्वाहा वाट्। वाट्ताभ्यः। ताभ्यः स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा॥ ३६॥ संहितो विश्वसामा। संहित इति सम्। हितः। ॥२९९॥
विश्वसामा सूर्यः। विश्वसामेति विश्व। सामा। सूर्यो मरीचयः।
मरीचयः आयुवः। आयुव इत्यायुवः। ३७॥ सुषुम्णः सू

रश्मिः। सुसुम्न ऽइति सु। म्नः सुः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमाः। सूर्य
रश्मिरिति सूर्य। रश्मिः। चन्द्रमा नक्षत्राणि। नक्षत्राणि भेकु
रयः। भेकुरयः ऽइति भेकुरयः॥ ३८॥ इषिरो विश्वव्यचाः। वि
श्वव्यचा वातः। विश्वव्यचा ऽइति विश्व। व्यचाः। वात ऽआपः।
आप ऽऊर्ज्जः। ऊर्ज्जे ऽइत्यूर्ज्जः॥ ३९॥ भुज्युः सुपर्णः। सुपर्णो य
ज्ञः। सुपर्ण ऽइति सु। पर्णः। यज्ञो दक्षिणाः। दक्षिणाः स्तावाः। स्ता
वा ऽइति स्तावाः॥ ४०॥ प्रजापतिर्विश्वकर्म्मा। प्रजापतिरिति प्र
जा। पतिः। विश्वकर्म्मा मनः। विश्वकर्म्मेति विश्व। कर्म्मा। मनः ऽ

क्रं० ३६

॥२६१॥ ऋक्सामानि। ऋक्सामान्ये ऽ यः। ऋक्सामानी ऽ इ कु। सामानि
। एऽ ऽ यऽ इ ता। ई ऽ यः॥ ७१॥ सनै३ नो भुवनस्य। भुवनेस्यपते।
पते प्रजापते। प्रजापते य स्यो। प्र जापत इति प्रजापते। प्र
स्पते। नऽ उपरि। उपरि। गृहा। गृहा य स्यो। य स्यो वा। वेह। इहेती
ह। अस्मै ब्रह्मणे। ब्रह्मणे क्षत्राय। क्षत्रा यमहि। महि शर्म
। शर्म यच्छ। यच्छ स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ७२॥ समुद्रोसि। अ
सि नभस्वान्। नभस्वानार्द्रदानुः। आर्द्रदानुः। शम्भूः। आर्द्र ॥२६६॥
दानुरसि। आर्द्रदानुः। शम्भुर्मयोभूः। शम्भुरिति शम्भूः। भूः। मयो

भूरभि। मयो भूरिति मयः। भूः। अभि मा। मा वाहि। वाहि स्वाहा
। स्वाहा मारुतः। मारुतो मरुतां। मरुतां गणः। गणो वसवः।
अवस्यु वैश्वानरं। वैश्वानरमिति वैश्वानरं॥४३॥ रुचं नो
धेहि। धेहि ब्राह्मणेषु। ब्राह्मणेषु राजसु। राजसु नः। राज
स्विति राजसु। नो रुचं धि। रुचं धीति रुचं धि। विश्येषु शूद्रेषु।
शूद्रेषु मयि। मयि धेहि। धेहि रुचा। रुचा रुचं। रुचमिति रु
चं॥४५॥ तत्त्वा। त्वा यामि। यामि ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वन्दमा
नः। वन्दमानस्तत्। तदाशास्ते। आशास्ते। शास्ते यजमानः

का० १८

२६०॥ यजेमा नो हविर्भिः। हविर्भिरिति हविऽभिः। अहं ऽ मा नो वरुणा।
वरुणेह। इह बोधि। बोधि। नो उरुशंस। उरुऽशंस। मा। उरुशंस। सत
क्रतु। हे। आयुः। प्र। प्रमोषीः। मो षीरिति मा
उ इति सामान ऽ नु ऽ अस्तु आयुः। प्र। प्रमोषीः। मोषीरिति मा
षीः॥ ८५॥ स्वर्णान। स्वर्णाः। स्वाहा। स्वाहा कृतं। अर्कं स्तुत
स्तुतो ज्योतिः। ज्योतिः स्तुतं। स्तुतऽइति स्तुतम्॥ ८६॥ अग्निं सु
नज्मि। सुनज्मि। सर्वं सा। सर्वेसा घृते। ते। घृतेन दिव्यम्। दिव्यं सु
पर्णम्। सुपर्णं वयसा। सुपर्णमिति सुऽपर्णम्। वयसा बृहन्तम्॥ २७०॥
बृहन्तमिति बृहन्तम्। तेन वयम्। वयं गमेम। गमेम ब्रध्नस्य।

बुध्नस्य विरूपम् । विरूपमिति विऽरूपम् ॥ ६७ ॥ इमौ ते । ते पक्षौ ।
पक्षावजरौ । अजरौ पतत्रिणौ । पतत्रिणौ याभ्याम् । याभ्याꣳ र
क्षाꣳसि । रक्षाꣳस्यपहꣳसि । अपहꣳस्यग्ने । अपहꣳसीत्य
पऽहꣳसि । अग्ने ताभ्याम् । ताभ्याम्पतेम । पतेम सुकृताम् । सुकृ
ताम्मु । उ लोकम् । सुकृतामिति सुऽकृताम् । ऊँ इत्यूँ । लोकं यत्र । य
त्र ऋषयः । ऋषयो जग्मुः । जग्मुः प्रथमजाः । प्रथमजाः पुरा
णाः । प्रथमजा इति प्रथमऽजाः । पुराणा इति पुराणाः ॥ ६८ ॥ इ
न्दुर्दक्षः । दक्षः श्येनः । श्येन ऋतावा । ऋतावा हिरण्यपक्षः

क्रं०३९

॥२९३॥ ऋंतं वेस्तना। वी। हिरंण्यपक्षःशकुनो हिरंण्यपक्षऽइति हिरंण्य।
पक्षः। शकुनो भुरण्युः भुरण्युरिति भुरण्युः महान्त्सधस्थे। स
धस्थे ध्रुवः सधस्थऽइति सध। स्थे। ध्रुवऽआनिषत्तः आनिष
त्तः निसत्तऽइति नि। सत्तः ॥४९॥ दिवो मूर्द्धा मूर्द्धासि। असि पृथि
व्याः पृथिव्या नाभिः नाभिरूर्क् ऊर्गपाम्। अपामोषधीनाम्।
ओषधीनां विश्वायुः ओषधीनाम्। विश्वायुः शर्म्म। विश्वायुरिति विश्व।
आयुः। शर्म्म सप्रथाः सप्रथा नमः सप्रथाऽइति स। प्रथाः नमः ॥२९४॥
स्पथे। पथऽइति पथे ॥५०॥ विश्वस्य मूर्द्धन् मूर्द्धन्नधि। अधि ति

छ सि। त्रिषु सिस्त्रितः॥ स्त्रितः॥ आयुः॥ आयुर् पशे॥ अपो दत्ता। दत्तो दधि
म।। उ दधिस्त्रितः। उद् दधि मिसु दधि म्। मिन्ते तिमिन्ता। द्विवस्पन्मो तथा प पत्र २
जन्मा दन्तरिक्षात्। अन्तरिक्षात्स्थियाः॥ स्थियास्त तेः॥ ततो न ॥
नोव श्यो। नृ श्योव। अवे सेवा॥ ५१२॥ इ छो मज्ञः॥ मज्ञो भ्र सुमिस॥ भ्र सु
भिरा सी द्दी॥ भ्र सुभिरिति। भ्र सुभिः॥ आ शीर्द्दा वसुभिः॥ आशी र्द्दः
इस्मो शीः॥ दाने वसु भिरिति वसुभिः॥ तस्य नः॥ नु इ इ ए स्यो। इ ए स्यो श्री
तस्यो। श्रीतस्यु द्रविणा। द्रविणो ह। इहागमेः॥ आगमेह। गमे रिति गमेः॥
॥५१३॥ इ छो॥ अग्निः॥ अग्निराहुतेहः॥ आहुतेः पिपत्तु। आहुतइ इसो॥

क्र०४९

२९२॥ हुतमग्ने पिप्रन्तु निरं । नुऽइष्टम् । इष्टम् । हविः । हवींषि । हविरिति हविः । स्वगेऽदम । स्व
गेति स्वऽगा । इदम् । देवेभ्यः । देवेभ्यो न मेमने मृऽइति न मेभ्यः ॥५३॥ यन्हा कृ
तात् । आऽकूतात् । समसुस्रोत् । आऽकूतादित्या । कूतात् । समसुस्रो
दृ ॥ समसुस्रो दिति सम् । असुस्रोत् । हृदो वा । वामनसः । मनसो वा
त५ । वा सम्भृतम् । सम्भृतं चक्षुषो वा । सम्भृतमिति सम् । भृतम् । चक्षुषो वा । वे
ति वा । तदनु प्रेत । अनु प्रेतेत्यनु । प्रेत ॥५४॥ एतस्य सधस्थाः । सधस्थे
परि । सधस्थेति सध । स्था । परि । ते । ददामि । ददामि यम् । अमावहात् ।
आवहाच्छेवधिम् । आवहादित्या । वहात् । शेवधिं जातवेदसः शेवधिमि ॥२९२५

तिष्ठोत्वा। धियम्। जातवेदाऽइतिजात। वेदाः। अन्वागन्ता। यज्ञपतिः। अ
न्वागन्तेत्यनु। आगन्ता। यज्ञपतिर्वः। यज्ञपतिरितियज्ञ॑पतिः। वो
ऽअत्र। अत्रतम्। तᳬस्म। स्मजानीत। जानीतपरमे। परमेव्योम
न्। व्योमन्नितिवि। ओमन्॥५८॥ एतंजानाथ। जानाथपरमे। प
रमेव्योमन्। व्योमन्देवाः। व्योमन्नितिवि। ओमन्। देवाःसधस्थाः।
सधस्थाविद। सधस्थाऽइतिसध। स्थाः। विदरूपम्। रूपमस्य। अ
स्येसेस्य। यद्दागच्छात्। आगच्छात्पथिभिः। आगच्छादित्या। गच्छा
त्। पथिभिर्देवयानैः। पथिभिरितिपथि। भिः। देवयानैरिष्टापूर्ते।

क्रौ०१९

।।२९२ हेषयानैरित्ति हेवृ । षानैं । इष्णवत्तैं हेणवाषा । इष्णवत्तैंऽ इतीष्ण । प्र

त्तैं । हुणवाषावि । आविरस्मै । अस्मा ऽ इतस्मै ।। ५६ ।। प्रस्तरेणपरि

धिना । प्रस्तरेणेति प्र ऽ स्तरेण । परिधिना । स्रुचा । परिधिनेति परि ।

धिना । स्रुचा । वेद्या । वेद्या च । च बर्हिषा । बर्हिषेति बर्हिषा । ऋचेम

म् । इममितीमम् ।। ५७ ।। यज्ञं तेनम् । दत्तं यत् । यत्सराहानम् । परा

हानं यत् । पराहानमिति परा हानम् । यस्तुतेम् । पूर्तं मा । यान्

। च दक्षिणाः । दक्षिणा ऽ इति दक्षिणाः । दैनं नः । अग्निर्वै स्वकर्म्मणः ।

वैश्व कर्म्मणः स्वेन वैश्वकर्म्मेण ऽ इति वैश्व । कर्म्मणः । स्वे हैं वेधुः । हु वे ।। २९३ ।।

पुनः। नो दधन्। दधदिति दधन्॥५९॥ ऽकगुधारासः। धाराऽअनेपेताः।
अनेपनाम धौम्। अनेपेताऽइत्यनेप। इताः। मधोर्दृतिस्थाः। घृतस्य
च। चक्षुषोः। घाऽइति घा॥६१॥ अग्निरस्मि। अस्मिजन्मना। जन्म
नाजातवेदाः। जातवेदाघृतम्। जातवेदाऽइति जात। वेदाः। घृत
म्मे। मे चक्षुः। चक्षुरमृतम्। अमृतम्मे। मऽआसन्। आसन्नित्या
सन्। अर्कस्त्रिधातुः। त्रिधातूरजसः। त्रिधातुरिति त्रि। धातुः। र
जसो विमानः। विमानोजस्रः। विमानऽइति विमानः। अजस्रो घर्मः।
। घर्मो हविः। हविरस्मि। अस्मिनाम। नामेति नाम॥६०॥ ऋचोऽ

ऋ०१९

पि

॥२९४॥ जनूंषि । यजूंषि सामानि । सामानीति सामानि । ये ऽस्मन्ये अस्म
न्युः पांचजन्याः । पांचजन्या ऽस्याम् । पांचजन्या ऽइति पां
चजन्याः । अस्याः पृथिव्याम् । पृथिव्यामधि । अधीत्यधीति । ये
मसि । असित्वम् । त्वमुत्तम । उत्तमश्मा । ऊत्तम ऽइ । सुताव मर्त
मने । नो जीवातवे । जीवातवे सुव । सुवेति सुव ॥ ६९ ॥ वामेहसा
युवसे । वामेहसायेति वामे हसाय । रायसे ततनापान्तो
५ या तनूपान्तो चा । तनूनामस्ता येति तनूना । सखायाः चेति
चा इंद्रला । लावर्तयामसि । आवर्तयामसि । वर्तयामसीति ॥२९४॥

वर्त्तयामसि ॥ ६२ ॥ सहस्तन्नुस्मुरुहूत । सहहस्तन्नुमितिसह । हस्तन्नुम्
। पुरुहूत । क्षियन्तम् । पुरुहूतेतिपुरुऽहूत । क्षियन्तम् । महस्तम् । मह
स्तमिन्द्र । इन्द्र । सम् । सम्पिणक् । पिणक् । कुणारुम् । कुणारुमितिकु
णारुम् । अभिवृत्रम् । वृत्रं । वर्द्धमानम् । वर्द्धमानम्पियारुम् । पिया
रुमपादम् । अपादमिन्द्र । इन्द्र । तवसा । तवसाऽजघन्थ । जघन्थ
तिजघन्थ ॥ ६३ ॥ परावत ऽआजेगन्था । परावत ऽइति परा । वतः
आजेगन्था । जेगन्था । परस्याः । परस्याऽइति परस्याः । स्वर्कोः । सः । श्रा
याः । सः श्रायम् । प्रविम् । सः श्रायेति सम् । श्राय । प्रविमिन्द्र । इन्द्र । ति

ऋ०३९

॥२९५॥ ऽमम्रा। तिमं वि। वि शा ज्ञेनु। चा ज्ञे। त्वा द्दिता। द्दिवि। विम्रुचेम म्रुचौनु
हस्वानुं। हस्वेति नु हस्व॥ ६७॥ वैश्वानरो नः। नऽऊतये। ऊतयऽआ
प्र। आ प्र। प्र यातु। यातु परावतः। परावतऽइति पराऽवतः। अग्नि
र्नः। नः सुष्टुतीः। सुष्टुतीरुप। सुष्टुतीरिति सुऽस्तुतीः। उपेत्युप।
॥ ६८॥ पृष्टो दिवि। दिवि पृष्टः। पृष्टोऽअग्निः। अग्निः पृथिव्या
म्। पृथिव्यां पृष्टः। पृष्टो विश्वाः। विश्वाऽओषधीः। ओषधीरा
विवेश। आ विवेश। विवेशेति विवेश। वैश्वानरः सहसा। सहसा ॥२९५॥
पृष्टः। पृष्टोऽअग्निः। अग्निः सः। स नः। नो दिवा। दिवा सः। स रिषः।

रिषस्पातु। पातु नक्तम्। नक्तमिति नक्तम्॥ १६॥ अ स्याम तम्।
तङ्कामम्। कामम्ग्ने। अग्ने तव। तवोती। ऊती ऽ अ स्याम। अ
स्याम रयिम्। रयिꣳ रयिवः। रयिवः सुवीरम्। रयिव इति रयि
ऽवः। सुवीरमिति सु। वीरम्। अ स्याम वाजम्। वाजमभि। अभि
अं४ वाजयन्तः। वाजेत्ति। स्याम। अ स्याम द्युम्नम्। द्युम्नमजर। अ
जराजरम्। अजरन्ता। तु ऽ इति॥ १७॥ वयन्ते। तेऽ अद्य। अद्य
रथिमा। रथिमा हि। हि कामम्। काममुत्तानहस्ताः। उत्तानहस्ता
नमसा। उत्तानहस्ताऽ इत्युत्तान हस्ताः। नमसोपसद्य। उप

क्र०३८

॥२९६॥ सचेतसुपः सचेतसः। जिह्वेन मनसा। मनसा यक्षि। यक्षि देवान्। देवानस्मै

धत। अस्मै धत्त। मन्मना। मन्मना विप्रेण। विप्रोऽग्ने। अग्नऽइत्

गे॥६८॥ धामच्छदग्निः। धामच्छदिति धाम। छत्। अग्निरिन्द्रो

न्द्रो ब्रह्मा। ब्रह्मा देवः। देवो बृहस्पतिः। बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः

। सचेतसो विश्वे। सचेतस इति सऽचेतसः। विश्वे देवाः। देवा यज्ञ

म्। यज्ञम्प्रावन्तु। अवन्तु नः। नः शुभे। शुभ इति शुभे॥६९॥ ॥

इति वाजसनेयिसंहितायां क्रमे अष्टत्रिंशोऽध्यायः॥३८॥ ॥ ॥॥२९६॥

स्वाद्वीं त्वा। त्वा स्वादुना। स्वादुना तीव्राम्। तीव्रां तीव्रेण। तीव्रेणा

म्रतीमम्। अम्रतीमुम्रतैन। अम्रतैनेमम्रतैन। मधुमतीम्मधुमता।
मधुमतीमितिमधु। मतीमम्। मधुमतास्रजामि। मधुमतेतिमधु। म
ता। स्रजामिसम्। सः। सोमेन। सोमेनेतिसोमेन। सोमोसि। असीस
सि॥३॥ परीतः। इतोषिंचत। सिंचतासुतम्। सुतम्। सोमय सोमो
यः। यऽउत्तमम्। उत्तमम्। हविः। उत्तममिसुत्। तमम्। हविरितिहविः
। दधन्वायः। योनर्य्योअन्तर्य्यौऽअप्सु। अप्स्वन्तः। अप्स्विसुप्। सुअं
न्तरा। सुषाव। आसुषाव। सुषावसोमम्। सुसावेतिसु। साव। सोमद्रि
भिः। अद्रिभिरित्यद्रि। भिः। वायोरतिद्रुतः। अतिद्रुतऽइत्यति। द्रु

क्र०३८

॥२९६॥ सचेसुपासद्घा। जिंह्वेन मैंसा। मनेसा यक्षि। यक्षि देवान्। देवानसे

धता। असैधता मन्म्रेना। मन्म्रेना विभ्रंत्र विमौऽ२ अग्ने। अग्नऽ इत्य

ग्ने॥६९॥ धाम च्छदग्निः। धाम च्छदिति धामऽछत्। अग्निरिन्द्रोम इ

न्द्रो ब्रह्मा। ब्रह्मा देवः। देवो बृहस्पतिः। बृहस्पतिरिति बृहस्पतिः

। सचैतसो विश्वे। सचैतस ऽ इति सऽचैतसः। विश्वे देवाः। देवा यज्ञ

म्। यज्ञम्प्रा। प्राव न्तु। अवन्तु नः। नः शुभे। शुभ ऽ इति शुभे॥६१॥ ॥

इति वाजसनेयिसंहितायां क्रमे अष्टत्रिंशोऽध्यायः॥३८॥ ॥ ॥॥२९६॥

स्वाद्वीन्त्वा। त्वा स्वादुना। स्वादुना तीव्राम्। तीव्रान्तीव्रेण। तीव्रेणा

स्तोमम्। अस्तोमुस्तैन। अस्तेनेसुस्तैन। मधुमत्तीम्मधुमता।
मधुमतीमितिमधु। मतीम्। मधुमतास्जामि। मधुमतेतिमधु। म
तास्जामिसम्। सं॰ सोमैन। सोमेनेतिसोमैन। सोमोसि। अस्मीस
सि॥३॥ परीतः। इतोषिंचत। सिंचता। सुतम्। सुतं॰ सोमय सोमो
यः। यउत्तमम्। उत्तमं॰ हविः। उत्तममितिसुत्। तमम्। हविरितिहविः
। दधन्वान्यः। योनर्य्यो नर्योऽअप्सु। अप्स्वन्तः। अन्तरिति सुपू। सुष्वा
न्तरा। सुषाव। आसुषाव। सुषाव सोमम्। सुसावेति सु। साव। सोमद्रि
मेभिः। अद्रिभिरिति सद्रि। भिः। वायोरति दुतः। अतिद्रुतं॰ इ सति। दु

श्री०५

॥२९७॥ तः। मा स्तोमैः। स्तोमैः सोमः इति सोमैः॥२॥ पुनाति ते। ते परिस्रुतम्। परि
स्रुतं सोमम्। परिस्रुतमिति परिऽस्रुतम्। सोमं सूर्यस्य। सूर्यस्य
दुहिता। दुहितेति दुहिता। वारेण शश्वता। शश्वता तना। तनेति
ना॥३॥ ब्रह्म क्षत्रम्। क्षत्रं पवते। पवते तेजः। तेज इन्द्रियम्।
इन्द्रियं सुरया। सुरया सोमः। सोमः सुतः। सुत आसुतः। आसु
तो मदाय। आसुत इत्याऽसुतः। मदायेति मदाय। शुक्रेण देव। देव दे
वताः। देवताः पिपृग्धि। पिपृग्धि रसेन। रसेनान्नम्। अन्नं यजमा ॥२९८॥
नाय। यजमानाय धेहि। धेहीति धेहि। तेजसे त्वा। त्वा वीर्याय। वी

स्यपिबत् ठां य। बलायेति बलठां य॥ ६॥ नाना। हि। हि वाम्। वाम्। देवहि
तम्। देवहितमिति देवऽहितम्। सदः कृतम्। सदः कृतमिति सदःऽकृतम्। मा। स
सृक्षाथाम्। सृक्षाथाम्परमे। परमे व्योमन्न्।
व्योमन्निति विऽओमन्न्। सुरा। त्वम्। त्वमसि। असि शुष्मिणी। शु
ष्मिणी सोमः। सोमः। एषः। एष मा। मा। मा। मा हिं सीः। हिं सीः
स्वाम्। स्वां योनिम्। योनिमाविशन्ती। आविशन्तीत्याऽविशन्ती
॥७॥ आश्विनम् तेजः। तेजः सारस्वतम्। सारस्वतं वीर्यम्। वी
र्यमैन्द्रम्। ऐन्द्रम्बलम्। बलमिति बलम्। मोदाय। मला। स्वाना

क्र०७१॥

॥२९८॥ घे। आन्कैनेपुमहसे। आनन्दायेसोनुन्दाय। महसऽइतिमहसे।
॥धातेजोसि। असितेजेम तेजोमयि। मयिधेहि। धेहिवीर्यम्।
वीर्यम्बलम्। बलमोजः। ओजोमन्युः। मन्युम्मन्युम्। मन्युःऽस
हः। सहऽइतिसहः॥७॥ याव्याघ्रम्। आप्रविषूचिका। विषूचि
कोभौ। उभौवृकम्। वृकंच। चरक्षति। रक्षतीतिरक्षति। श्ये
७ नम्पतत्रिणम्। पतत्रिणंऽसिंहम्। सिंहंऽसा। सेमम्। इम
म्पातु। पातुऽअंहसः। अंहसःऽअंहसः॥८॥ यदापिपेष। ॥२९८॥
आपिपेषमातरम्। आऽपिपेषेत्यापिपेष। मातरम्पुत्रः। पुत्रःप्रमु

दितः। प्रमुदितो धयन्। प्रमुदित ऽइति प्रऽमुदितः। धयन्निति धयन्।
एतत्तत्। तदग्ने। अग्ने ऽअनृणः। अनृणो भवामि। भवाम्यहतौ।
अहतौ पितरौ। पितरौ मया। मयेति मया। सम्पृचः स्थ। सम्पृच ऽइति
सम्ऽपृचः। स्थ सम्। सम्मा। मा भद्रेण। भद्रेण पृङ्क्त। पृङ्क्त विपृचः। वि
पृचः स्थ। विपृच ऽइति विऽपृचः। स्थ वि। वि मा। मा पाप्मना।
पाप्मना पृङ्क्त। पृङ्क्तेति पृङ्क्त॥ १॥ देवा यज्ञम्। यज्ञमतन्वत। अतन्वत
भेषजम्। भेषजं भिषजा। भिषजाश्विना। अश्विनेत्यश्विना। वा
चा सरस्वती। सरस्वती भिषक्। भिषगिन्द्राय। इन्द्रायेन्द्रियाणि। इन्द्रि

श्रौ० ३९

।२०१।। याणि दधंतः। दधंतु॥ इति दधंतः॥३०॥ दीक्षायैरूपम्। रूपं॥ इ
ध्याणि। इध्याणि मायणीयस्य। मायणीयस्य तो क्तो नि। मायनी
यस्येति मा। अ यनीयस्य। तो क्तानीति तो क्तानि। रूपस्येरूपम्।
रूपं॥ सोमस्य। सोमस्य लाजाः। लाजाः सोमं श्रावं सोमं
श्रावो मधु। सोम श्रावुः इति सोम। अ॥ श्रावं मद्धि इति मधु॥३३॥
आतिथ्य रूपम्। मासे रम। आतिथ्य रूपमित्यातिथ्य। रूपम्। मा
सेरस्य हावीरस्य। महावीरस्य नग्नकुं मम हावीरस्येति महा वीर
नन स्य। नग्नकुरिति नग्नकुं रूपमुपसदां। उपसदामेतत्। उपसदामि ॥२०१॥

तुपा। सहस्रम्। एतत्त्रिस्रः। त्रिस्रो रात्रीः। रात्रीः। सुरा। सुरासुता। आ
सुते सा सुता॥१२॥ सोमं स्वरूपम्। रूपं क्रीतं स्वं। क्रीतस्य परिस्रु
त्। परिस्रुत्। परिस्रुदिति परिः स्रुत्। परिषिच्यते। सिच्यत इ
ति सिच्यते। अश्विभ्यां दुग्धम्। आश्विभ्यामिति स्वश्वि। भ्याम्। दुग्ध
मैषजम्। भेषजमिन्द्राय इन्द्रायेन्द्रम्। ऐन्द्रं सरस्वत्या। सरस्वत्ये
ति सरस्वत्या॥१३॥ आसन्दी रूपम्। आसन्दीसा। सन्दी। रूपं
राजसन्द्ये। राजासन्द्यै वै। राजासन्द्या इति राज। आसन्द्यै। वै
वैकुम्भी। कुम्भी सुराधानी। सुराधानीति सुराधानी। अन्तरुत्त

क०३१

॥३०॥ रवेद्याः। उत्तरवेद्या रूपम्। उत्तरवेद्येत्युत्तरऽवेद्या। वेदिः। रूपङ्कारोत

रः। कारोतरो भिषक्। भिषगिति भिषक्॥३४॥ वेद्या वेदिः। वेदिः स

मूसमाप्यते। आप्यते बर्हिषा। बर्हिषैषा बर्हिः। बर्हिरिन्द्रियम्। इ

४ न न्द्रियमितीन्द्रियम्। यूपैर्यूपेन। यूपऽआप्यते। आप्यते प्रणीतः।

प्रणीतोऽअग्निः। प्रणीतऽइति प्रऽनीतः। अग्निरग्निना। अग्नि

नेत्यग्निना॥३५॥ हविर्धानं यत्। हविर्धानमिति हविःऽधानम्।

यदश्विना। अश्विनाग्नीध्रम्। आग्नीध्रं यत्। यत्सरस्वती। सरस्व

तीति सरस्वती। इन्द्रायैन्द्रम्। ऐन्द्रं सदः। सदस्कृतम्। कृतम्प ॥३००

नीशालेम्। पत्नीशालमुज्जाहिपसः। पत्नीशालमितिपत्नी। शा
प लेम्। गार्हस्पत्यः स्तिगार्ह। पत्यः॥४६॥ प्रैषेभिः प्रैषान्। प्रैषेभिरि
ति प्र। एषेभिः प्रैषानाप्नोति। प्रैषानितिप्र। एषान्। आप्नोति। आप्री
भिः आप्रीभिराप्रीः। आप्रीभिरित्याप्रीभिः। आप्रीर्यज्ञस्य।
आप्रीरित्याप्रीः। यज्ञस्येति यज्ञस्य। प्रयाजेभिरनुयाजान्। प्र
याजेभिरिति प्रयाजेभिः अनुयाजान्वषट्कारेभिः अनुयाजा
निस्नु। याजान्। वषट्कारेभिराहुतीः। वषट्कारेभिरितिवष
ट्कारेभिः। आहुतीरित्याहुतीः॥३७॥ पशुभिः पशून्। पशुभि

ओ० ५१

६१॥ रिति पशुऽभिः। पशूनाप्नोति। आप्नोति पुरोडाशैः। पुरोडाशैर्हवीं
ष्यि। हवींष्या। एत्सा। छन्दोभिः सामिधेनीः। छन्दोभिरिति छन्दःऽ
भिः। सामिधेनीर्याज्याभिः। सामिधेनीरिति सामऽइधेनीः। याज्या
भिर्वषट्कारान्। वषट्कारानिति वषट्ऽकारान्॥२८॥ धानाः करम्भः। क
रम्भः सक्तवः। सक्तवः परीवापः। परीवापः पयः। परीवापऽइति
परिऽवापः। पयो दधि। दधीति दधि। सोमस्य रूपम्। रूपं हवि
षः। हविषऽआमिक्षा। आमिक्षा वाजिनम्। वाजिनम्मधु। मध्विति
मधु॥२९॥ धानानां रूपम्। रूपं कुवलम्। कुवलम्परीवापस्य॥३०१॥

परीवापस्य गोधूमाः। परीवापस्येति परि॰ वापस्य। गोधूमा इति
गोधूमाः। सक्तूनाम्। रूपम्। रूपम् बदरम्। बदरम् उपवाकाः। उपवा
काः करम्भस्य। उपवाका इत्युप॰ वाकाः। करम्भस्येति करम्भस्य॥२०॥
पयसो रूपम्। रूपं यवाः। यवा दध्नः। दध्नो रूपम्। रूपं
कर्कन्धूनि। कर्कन्धूनीति कर्कन्धूनि। सोमस्य रूपम्। रूपं वाजि
नम्। वाजिनं सौम्यस्य। सौम्यस्य रूपम्। रूपमामिक्षा। आमि
क्षेत्यामिक्षा॥२१॥ आश्रवयेति। आश्रवयेति। इति स्तोत्रियाः। स्तोत्रि
याः प्रत्याश्रावः। प्रत्याश्रावोऽनुरूपः। प्रत्याश्राव इति प्रति।

क्र०५१

॥३०२॥ आस्थावः। अनुस्तुप् ऽ इत्यनु। स्तुपः। अजेति। इति चा स्था स्तुपम्। धामा
स्तुपम्भे गाथाः। धामा स्तुपमिति धामा स्तुपम्। प्रगाथा मे प्रजाम
हाः। प्रगाथाः ऽ इति प्र। गाथाः। मे प्रजामहाः ऽ इति मे। जौ मे महाः।
॥२४॥ अर्हुं ऽ क्रु चैरु का नाम्। अर्हुं ऽ क्रुचैरितर्हुं। क्रुचैः। उक्था
नाँ स्तुपम्। स्तुपम्द्वैः। पृद्वैरभोति। आभोति निविदः। निविदः ऽ
इति नि। विदःअ प्रणवैः। सुस्त्याणाम्। प्रनुवैरिति प्र। नवैः। सुस्त्या
णाँ स्तुपम्। स्तुपम्यपसा। पयसा सोमं। सोम ऽ आव्यते। आ ॥३०२॥
व्यतु ऽ इ सोव्यते ॥२५॥ अग्निर्भ्यान्तः स्वनम्। अग्निर्भा

मित्स्वित्। स्तोमम्। प्रातः सवनमिन्द्रेण। प्रातः सवनमिति प्रातःऽसव
नम्। इन्द्रेणैन्द्रम्। ऐन्द्रम्माध्यन्दिनम्। माध्यन्दिनमिति माध्यम्ऽदिनम्
। वैश्वदेवं सरस्वत्या। वैश्वदेवमिति वैश्वऽदेवम्। सरस्वत्या तृती
यम्। तृतीयमाप्तम्। आप्तं सवनम्। सवनमिति सवनम्॥ २४॥
वायव्यैर्वायव्यानि। वायव्यान्याप्नोति। आप्नोति सतेन। सतेन द्रो
णकलशम्। द्रोणकलशमिति द्रोण। कलशम्। कुम्भीभ्यामम्भृणौ
। अम्भृणौ सुते। सुते स्थालीभिः स्थालीभिः स्थालीः। स्थालीराप्नोति
। आप्नोतीत्याप्नोति॥ २५॥ यजुर्भिराप्यन्ते। यजुर्भिरिति यजुःऽभिः।

श्री०३९

॥३०३॥ आप्नेम होः म हामसैः मह्वे स्तोमैः स्तोमैः स्वावृक्तीः
विस्रुतीरिति वि स्रुतीः इह नेमिं चक्रा स्थाणि च्छ नेमि चेति
चक्रं अमिः उक्ताः स्थाणि सामस्ताः उक्ताः स्थाणी स्वकाः
स्थाणि सामस्तावस्थः अवुस्थः ओष्पतो अवुः इप इस्ती
वा स्थः आप्स्तः इस्तो प्यते ॥ ई इङो भिक्षि स्थान्नः उक्ताना
मोति आमोति स्तुक्नवाकेन स्तुक्नवाकेन ह्निथं स्तुक्नवाके
नेति स्तुक्ना वाकेन आनेषः स्वाह्निथं स्तुना पत्नीसख्या
जान्सां स्तुनेति स्वम स्तुना पत्नी सं ख्याजा स्थवि ह स्तुगा ॥३०३॥

पत्नीसंयाजानितिपत्नी।संयाजान्।समिष्टयजुषा।संस्था
म्।समिष्टयजुषेतिसमिष्ट।यजुषा।संस्थामितिसम्।स्थाम्।
॥२९॥व्रतेनदीक्षाम्।दीक्षामाप्नोति।आप्नोतिदीक्षया।दीक्ष
याप्नोति।आप्नोतिदक्षिणाम्।दक्षिणामितिदक्षिणाम्।दक्षिणा
श्रद्धाम्।श्रद्धामाप्नोति।आप्नोतिश्रद्धया।श्रद्धयासत्यम्।सत्य
माप्यते।आप्यतइत्याप्यते॥३०॥एतावद्रूपम्।रूपंयज्ञस्य।
यज्ञस्ययत्।यद्देवैः।देवैर्ब्रह्मणा।ब्रह्मणाकृतम्।कृतमितिकृत
म्।तदेतत्।एतत्सर्वम्।सर्वमाप्नोति।आप्नोतियज्ञे।यज्ञेसौत्रा

अ० ११

मणी। सोत्राणीम् सुते। सुतऽइतिसुते ॥२९॥ सुरावन्तम्बर्हिषदम्। सु
॥३०४॥ सुरावन्तमिति सुराऽवन्तम्। बर्हिषदम्। सुवीरम्। बर्हिषदमिति ब
र्हिऽसदम्। सुवीरम् यज्ञम्। सुवीरमिति सुऽवीरम्। यज्ञम् हिन्वन्ति।
हिन्वन्ति महिषाः। महिषाः नमोभिः। नमोभिरिति नमःऽभिः। दधा
नाः सोमम्। सोमम् दिवि। दिवि देवता। देवता सुमदेम। मदेमेन्द्रम्
। इन्द्रम् यजमानाः। यजमानाः स्वर्काः। स्वर्का इति सुऽअर्काः ॥३०॥
२ सू: यस्ते रसः सम्भृतः। सम्भृत ओषधीषु। सम्भृत इति सम्ऽभृतः। ... ॥३०४॥
। ओषधीषु सोमस्य। सोमस्य शुष्मः। शुष्मः सुरया। सुरया सुतस्य।

सुतस्येति सुतस्य। तेन जिन्व। जिन्व यजमानम्। यजमानं दैव्येन। म
२ दैव्येन सरस्वतीम्। सरस्वतीमश्विनौ। अश्विनाविन्द्रम्। इन्द्रमग्निम्। अ
ग्निमित्यग्निम्॥ ३३॥ यमश्विना। अश्विना नमुचेः। नमुचेरासुरात्।
आसुरादधि। अधि सरस्वती। सरस्वत्यसुनोत्। असुनोदिन्द्रियाय।
इन्द्रियायेतीन्द्रियाय। इमं तम्। तं शुक्रम्। शुक्रं मधु। मधुमन्तम्। मधु
मन्तमिन्दुम्। मधुमन्तमिति मधु मन्तम्। इन्दुं सोमम्। सोमं रा
जानम्। राजानमिह। इह भक्षयामि। भक्षयामीति भक्षयामि॥ ३४॥
यदत्र। अत्र रिप्तम्। रिप्तं रसिनः। रसिनः सुतस्य। सुतस्य यत्। य

अ०१९॥

॥३०५॥ यदिन्द्रः। इन्द्रो॑ऽअपिबत्। अपि॑बच्छची॑भिः। शची॑भि॒रिति॒ शची॑भिः।
॥अहन्तत्। तद॑स्य। अस्य मन॑सा। मन॑सा शिवे॑न। शि॒वे॑नेति॑ शि॒
वेन॑॥३६॥ पितृभ्यः स्वधा। पितृभ्य इति पितृभ्यः। स्वधा
यिभ्यः स्वधा। स्वधायिभ्यऽइति स्वधायिभ्यः। स्वधानमः। न
मः पितामहेभ्यः। पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यः। प्रपितामहेभ्य
ऽइति प्रपितामहेभ्यः। अक्षन्पितरः। पितरोऽमीमदन्त। अमी
मदन्तातीतृपन्त। अतीतृपन्त पितरः। पितरः। पितरः शुन्ध॥३०६
शुन्धध्वम्। शुन्धध्वमिति शुन्धध्वम्॥३७॥ पुनन्तु मा। मा पितरः

पितरः सोम्यासः सोम्यासः पितामहाः । पितामहाः प्रपितामा
हाः प्रपितामहाः इति प्रऽपितामहाः । पवित्रेण शतायुषा । शता
युषेति शतऽआयुषा । विश्वमायुः । आयुर्व्यश्नवै । अश्नवा इ
त्यश्नवै ॥ ३५ ॥ अग्नऽ । आयुंषि । आयुंषि पवसे । पवसऽ आसुव ।
आसुव । सुवोर्जमिषम् । ऊर्जमिषं । इषं च । च नः । न इति नः । आरे बा
धस्व । बाधस्व दुच्छुनाम् । दुच्छुनामिति दुच्छुनाम् ॥ ३६ ॥ देवजनाम
नसा । देवजनाऽ इति देवऽजनाः । मनसा धियः । धियऽ इति धियः
। विश्वा भूतानि । भूतानि जातवेदः । जातवेदः पुनीहि । जातवेदः

०३१

१०६॥ इति । जातऽवेदः । पुनीहि । मा । मेति मा ॥ ३७ ॥ पवित्रेण । पुनीहि । पुनीहि
मा । मा । शुक्रेण । शुक्रेण देव । देव । दीद्यत् । दीद्यदिति । दीद्यत् । अग्ने । क्रत्वा
। क्रत्वा । क्रतून् । क्रतूँ ॥ रनु । अन्वित्यनु ॥ ३८ ॥ यत्ते । ते पवित्रम् । प
वित्रमर्चिषि । अर्चिष्यग्ने । अग्ने विततम् । विततमन्तरा । विततमि
ति वि । ततम् । अन्तरेत्यन्तरा । ब्रह्म तेन । तेन पुनातु । पुनातु मा ।
मेति मा ॥ ३९ ॥ पवमानः । सः । सोऽ अघ । अघ नः । नः पवित्रेण । पवित्रे
ण विचर्षणिः । विचर्षणिरिति वि । चर्षणिः । यः पोता । पोता सः । स
पुनातु । पुनातु मा । मेति मा ॥ ४० ॥ उभाभ्यां देव । देव सवितः । सवि ॥ ३०६ ॥

तः । पवित्रेण । सवितरितिसवितः । पवित्रेणसवेन । सवेनच । चेतिच ।
मांपुनीहि । पुनीहिविश्वतः । विश्वतइतिविश्वतः ॥ ४३ ॥ वैश्वदेवी
पुनती । वैश्वदेवीतिवैश्वऽदेवी । पुनतीदेवी । देव्यागात् । आगात् । अ
गाद्यस्याम् । यस्यामिमाः । इमाबह्व्यः । बह्व्यस्तन्वः । तन्वोवीत
पृष्ठाः । वीतपृष्ठाइतिवीतऽपृष्ठाः । तयामदन्तः । मदन्तःसध
मादेषु । सधमादेष्वितिसधऽमादेषु ॥ ४४ ॥ येसमानाः । समानाः
समनसः । समनसःपितरः । समनसइतिसऽमनसः । पितरोयम
राज्ये । यमराज्यइतियमऽराज्ये । तेषांल्लोकः । लोकःस्वधा । स्वधा

ऋ०३१

॥३०७॥ नमेऽनमो भुजः। भुजो देवेषु। देवेषु कल्प्यताम्। कल्प्यतामिति कल्प्य
ताम्॥४३॥ जीवाजीवेषु। जीवेषु मामकाः। मामकाऽइति मामकाः।
श्रीर्मयि। मयि कल्प्यताम्। कल्प्यतामस्मिन्। अस्मिन्लोके।
लोके शतम्। शतꣳ समाः। समाऽइति समाः॥४४॥ द्वे स्रुती। द्वे
ऽइति द्वे। स्रुतीऽअशृणवम्। स्रुतीऽइति स्रुती। अशृणवम्पि
तॄणाम्। पितॄणामहम्। अहन्देवानाम्। देवानामुत। उत मर्त्या
नाम्। मर्त्यानामिति मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदम्। इदं विश्वम्। वि ॥३०७॥
श्वमेजत्। एजत्समम्। समेति। एति यत्। यदन्तरा। अन्तरा पितरं

म्। पितरम्मातरम्। मातरञ्च। चेति च॥ ७५॥ इन्द्रः हविः। हविः

प्रजननम्। प्रजननम्मे। प्रजननमिति प्र। जननम्। मे अस्तु।

अस्तु दशवीरम्। दशवीरꣳ सर्वगणम्। दशवीरमिति दश। वी

रम्। सर्वगणꣳ स्वस्तये। सर्वगणमिति सर्व। गणम्। स्वस्तये

इति स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। आत्मसनीत्यात्म। स

नि। प्रजासनि पशुसनि। प्रजासनीति प्रजा। सनि। पशुसनि

लोकसनि। पशुसनीति पशु। सनि। लोकसन्यभयसनि। लो

कसनीति लोक। सनि। अभयसनीत्यभय। सनि। अग्निः प्रजा

औ०११

॥३०९॥ सुप्रजाम्बहुलाम् । प्रजामिति प्र । जाम् । बहुलाम्मे । मे करोतु । करोत्वन्नम् ।
अन्नम्पयः । पयो रेतः । रेतोऽस्मासु । अस्मासु धत्त । धत्तेति धत्त ॥४५॥
उदीरताम् । ईरतामवरे । अवर उत् । उत्परासः । परास उत् । उन्मध्य
ल मा । मध्यमाः पितरः । पितरः सोम्यासः । सोम्यास इति सोम्यासः । अ
सुंये । यऽईयुः । ईयुरवृकाः । अवृका ऋतज्ञाः । ऋतज्ञास्ते । ऋतज्ञा इत्यृ
तऽज्ञाः । ते नः । नोऽवन्तु । अवन्तु पितरः । पितरो हवेषु । हवेष्विति हवेषु
॥४६॥ अङ्गिरसो नः । नः पितरः । पितरो नवग्वाः । नवग्वा ऽअथर्वाणः ।
नवग्वा इति नव । ग्वाः । अथर्वाणो भृगवः । भृगवः सोम्यासः । सोम्या

सः। इति सोम्यासः। तेषां वयम्। वयं सुमतौ। सुमतौ यज्ञियानाम्। सुम
ताविति सुऽमतौ। यज्ञियानामपि। अपि भद्रे। भद्रे सौमनसे। सौमनसे स्या
म। स्यामेति स्याम॥ ६८॥ ये नः। नः पूर्वे। पूर्वे पितरः। पितरः सोम्यासः
सोम्यासो अनूहिरे। अनूहिरे सोमपीथम्। अनूहिर इत्यनुऽऊहिरे। सो
५म मपीथं वसिष्ठाः। सोमपीथमिति सोमऽपीथम्। वसिष्ठा इति वसिष्ठाः। ते
भिर्यमः। यमः संरराणः। संरराणो हवींषि। संरराण इति सम्
ऽरराणः। हवींष्युशन्। उशन्नुशद्भिः। उशद्भिः प्रतिकामम्। उश
द्भिरित्युशत्ऽभिः। प्रतिकाममत्तु। प्रतिकाममिति प्रतिऽकामम्।

ऋ०९१

३०९। अतिसृत्तु॥४९॥ त्वꣳ सोम। सोमप्र। प्रचिकितः। चिकितोमनीषा। म
नीषामेत्वं। त्वꣳ रजिष्ठम्। रजिष्ठमनु। अनुनेषि। नेषिपन्थाम्। पन्था
मितिपन्थाम्। तवप्रणीती। प्रणीतीपितरः। प्रणीतीतिप्रऽनीती।
पितरोनः। नइन्दो। इन्दोदेवेषु। इन्दोऽइतीन्दो। देवेषुरत्नम्। रत्न
ममजन्त। अभजन्तधीराः। धीराऽइतिधीराः॥५०॥ त्वयाहि। हिनः
नःपितरः। पितरःसोम। सोमपूर्वे। पूर्वेकर्म्माणि। कर्म्माणिचक्रुः।
चक्रुःपवमान। पवमानधीराः। धीराऽइतिधीराः। वन्वन्नवातः।
अवातःपरिधीन्। परिधीँ। रप। परिधीनितिपरि। धीन्। अपो॥३०९॥

पुरुर्वीरेभिः। वीरेभिरश्वैः। अश्वैर्मघवा। मघवा भव। भवा मघ-
वेति मघ। वा। भवा नः। न इति नः॥५१॥ ॥६॥ सोम। सोम पितृभिः। पितृभिः
पितृभिः संविदानः। पितृभिरिति पितृ-भिः। संविदानोऽनु। संविदान
इति सम्। विदानः। अनु द्यावापृथिवी। द्यावापृथिवी आ तत-
न्थ। द्यावापृथिवी इति द्यावा पृथिवी। आ ततन्थ। ततन्थेति तत
तन्थ। तस्मै ते। त इन्दो। इन्दो हविषा। इन्दो इतीन्दो। हविषा विधे-
म। विधेमेति विधेम॥५२॥ बर्हिषदः पितरः। बर्हिसद इति बर्हि-
सदः। पितर ऊती। ऊत्यर्वाक्। अर्वागिमा। इमा वः। वो हव्या। हव्या

ॐ०३९

॥३७०॥ चेह्लम। चह्लम। जुषध्वम्। जुषध्वमिति जुषध्वम्। तऽआगत। आ
गत। गतावसा। अवसा शन्तमेः। शन्तमेनाथ। शन्तमेनेति शम्ऽते
मेन। अथा नः। नः शम्। शं योः। योररपः। अरपो दधात। दधातेति १३
ति दधात॥ ५३॥ आहम्। अहम्पितॄन्। पितॄन्त्सुविदत्रान्। सु
विदत्राँ२॥ऽ अवित्सि। सुविदत्रानिति सुऽविदत्रान्। अवित्सि नपा
तम्। नपातञ्च। च विक्रमणम्। विक्रमणञ्च। विक्रमणमिति वि
क्रमणम्। च विष्णोः। विष्णोरिति विष्णोः। बर्हिषदो ये। ब ॥३९०॥
र्हिसदऽइति बर्हिऽसदः। ये स्वधया। स्वधया सुतस्य। सुतस्य भ

जेत्वा । नजेत्वा पितृवः । पितृवन्तो । तऽ इह । हौं इ । गमिष्ठाः । आगमिष्ठाऽ

स्यां । गमिष्ठाह्या ॥ ५६ ॥ उपहूताः । पितरः । उपहूताऽ इत्युपऽहूताः ।

पितरः । सोम्यासः । सोम्यासो बर्हिष्येषु । बर्हिष्येषु नि । धिषु । निधि

षु प्रियेषु । निधिष्विति । निऽधिषु । प्रियेषु । तऽ आगम

न्तु । आगमन्तु । गमन्तुते । तऽ इह । इह श्रुवंतु । श्रुवंत्त्वधि । अधि

ब्रुवंतु । ब्रुवंत्तुते । तेवंतु । अवंत्वस्मान् । अस्मानित्यस्मान् ॥ ५७ ॥

आयन्तु न्तुनः । नः पितरः । पितरः सोम्यासः । सोम्यासो ग्नि

ष्वात्ताः । अग्निष्वात्ताः पथिभिः । अग्निष्वात्ता इत्यग्नि । स्वात्ताः ।

कं० ३१

॥३३॥ पृथिविभिर्दियावेनैः। पृथिविभिरितिपृथिविऽभिः। देवयानैरितिदेवऽया
नैः। अस्मिन्यज्ञे। यज्ञेस्वधया। स्वधयामदन्तः। मदन्त्वितिम
दन्तु॥ ६० ॥ अग्निष्वात्ताःपितरः। अग्निष्वात्ताऽइत्यग्नि।
स्वात्ताः। पितरऽएह। एह। इहगच्छत। गच्छतसदःसदः। सदःसदःस
दःसदत। सदःसदऽइतिसदःऽसदः। सदतसुप्रणीतयः। सुप्र
णीतयऽइतिसुऽप्रनीतयः। अत्ताहवींषि। हवींषिप्र
यतानि। प्रयतानिबर्हिषि। बर्हिष्यथ। अथारयिम्। रयिं
सर्ववीरम्। सर्ववीरंदधातन। सर्ववीरमितिसर्वऽवीरम्। ॥३१॥

प्रयतानीतिप्रऽयतानि। २

इधातुनेतिदधातनन॥५७॥ ये अग्निष्वात्ताः। अग्निष्वात्ता ये।
अग्निस्वात्ताः इत्यग्निस्वात्तां ये अग्निष्वात्ताः। अग्निर्ने ष्वात्ता ने
ने मद्यो। अनग्निस्वात्ताः इत्यग्निः स्वात्ताः मद्यो दिवः। दिवः स्वध
या। स्वधया मादयन्ते। मादयन्त इति मादयन्ते। ते भ्यः स्वराट्।
स्वराडसुनीतिम्। स्वराडिति स्वराट्। असुनीतिमेताम्। असु
नीतिमित्यसुनीतिम्। एतां यथावशाम्। यथावशान्तन्वम्।
यथावशामिति यथा। वशाम्। तन्वं कल्पयाति। कल्पयाती
ति कल्पयाति॥५९॥ अग्निष्वात्तान्नृतुमतः। अग्निस्वात्ता

१०११
२१२॥ निसंग्निष्वात्तान् । ऋतुमतो हवामहे । ऋतुमत इत्यृतु मते । हवा
महे नाराशंसे । नाराशंसे सोमपीथम् । सोमपीथं य । सोमपी
थमिति सोम पीथम् । य आशुः । आशुरित्याशुः । ते नः । नो विप्रा
सः । विप्रासः सुहवाः । सुहवा भवन्तु । सुहवा इति सु हवाः । भव
न्त्विति भवन्तु ॥ ५९ ॥ आच्याजानु । आच्येत्या । अच्य । जानु द
क्षिणतः । दक्षिणतो निषद्य । निषद्येमम् । निसद्येति नि सद्य ।
इमं यज्ञम् । यज्ञमभि । अभि गृणीत । गृणीत विश्वे । विश्व इ ॥३०२॥
ति विश्वे । मा हिंसिष्ट । हिंसिष्ट पितरः । पितरः केन । केन चि

नू। चिन्नः। नो यत्। यद्वः। व ऽआगः। आगः पुरुषता। पुरुषता क
रोम। करामेति करोम॥ ६२॥ आसीनासो ऽअरुणीनाम्। अरुणी
नामुपस्थे। उपस्थे रयिम्। उपस्थ ऽइत्युप ऽस्थे। रयिं धत्त। धत्त दा
शुषे। दाशुषे मर्त्याय। मर्त्यायेति मर्त्याय। पुत्रेभ्यः पितरः। पितर
स्तस्य। तस्य वस्वः। वस्वः प्र। प्र यच्छत। यच्छत ते। त ऽइह। इहोर्जम्।
ऊर्जं दधात। दधातेति दधात॥ ६३॥ यमग्ने। अग्ने कव्यवाहन।
२वा कव्यवाहन त्वम्। कव्यवाहनेति कव्य ऽवाहन। त्वं चित्। चिन्मन्यसे।
मन्यसे रयिम्। रयिमिति रयिम्। तन्नः। नो गीर्भिः। गीर्भिः श्रवा

क०३९

॥३१३॥ म्राग्नी अग्निरिति गीः। गिः। स्ववा। देवत्रा। देवत्रापनय। देवत्रेति

देव। त्रा। पनय। सुजेम। सुजमिति सुजेम॥ ३॥ यो अग्निः। अग्निः

कव्यवाहनः। कव्यवाहनः। पितॄन्। कव्यवाहन इति कव्य। वाह

नः। पितॄन्। स्वकृतावृधः। ऋतवृध इत्यृत। वृधः। स्वे

त्रा। इदु। हव्यानि। उ इत्युं। हव्यानि। वोचति। वोचति देवेभ्यः। देवे

भ्यश्च। पितृभ्यः। पितृभ्य आ। पितृभ्य इति पितृ। भ्यः। ए

सा॥ ६॥ त्वमग्ने। अग्न ईडितः। ईडितः कव्यवाहन। कव्य ॥३१३॥

वाहनो वोह्र। कव्यवाहनेति कव्य। वाहन। अवाठ्। व्यानि। हव्या

निसुरभीणि । सुरभीणि कृत्वी । कृत्वीति कृत्वी । प्रादाः । अदाः पितृ
भ्यः । पितृभ्यः स्वधया । स्वधया ते । तेऽअक्षन् । अक्षन्नद्धि । अ
द्धि त्वम् । त्वं देव । देव प्रयता । प्रयता हवींषि । प्रयतेति प्र
यता । हवींषीति हवींषि ॥ ६६ ॥ ये च । चेह । इह पितरः । पि
तरो ये । ये च । च न । नेह । इह यान् । यांश्च । च विद्म । विद्म यान्
रुं०॥ याँऽउ च । उऽइत्यूं । च न । न प्रविद्म । प्रविद्मेति प्रविद्म । त्वं वे
त्थ । वेत्थ यति । यति ते । ते जातवेदः । जातवेदः स्वधाभिः । जातवे
दऽइति जातऽवेदः । स्वधाभिर्यज्ञम् । यज्ञं सुकृतम् । सुकृत

अ०१९

३३४॥ जुषस्व । सुकृतेनमिति सु कृतेनम् । जुषस्वेति जुषस्व ॥६५॥ इदम्पितृभ्यः ।
पितृभ्यो नमः । पितृभ्यऽइति पितृ भ्यः । नमोऽअस्तु । अस्त्वद्य । अद्य
ये । ये पूर्वासः । पूर्वासो ये । यऽउपरासः । उपरासऽईयुः । ईयुरिती
निर्ष : युः । ये पार्थिवे । पार्थिवे रजसि । रजस्या निषत्ताः । निषत्ता ये । निस
त्ताऽइति नि सत्ताः । ये वा । वा नूनम् । नूनꣳ सुवृजनासु । सुवृजना
सु विक्षु । सुवृजनास्विति सु वृजनासु । विक्ष्विति विक्षु ॥६६॥ अ
धा यथा । यथा नः । नः पितरः । पितरः परासः । परासः प्रत्नासः ॥ ॥२३५॥
प्रत्नासोऽअग्ने । अग्नऽऋतम् । ऋतमाशुषाणाः । आशुषाणा

ऽइत्सो सुषाणाः। सुचीत्। इदं यन्। अयन्त्री धितिमू। दीधितिमुक्
त्रासंऽउ क्रुत्रासुः। श्रामं। उक्रत्रासः ऽइसुक्रा। त्रासं। श्रामां भिन्द
त्तं। भिन्दन्तोऽअरुणीः। अरुणीरपि। अपंबनू। बून्वितिबनू। ॥६७॥
उत्रान्तं स्त्वा। त्वानि। निधीमहि। धीमहु। सुत्रान्तः। उत्रान्तुः। समूस
मिधीमहि। इधीमहि नीधीमहि। उत्रान्तु त्रातः। उत्रातऽआ
वह। आवह। वहपितृन्। पितृन्। हविषे। हविषेऽअन्तूवे। अन्तूवे
ऽइत्यन्तवे॥६६॥ अपाम्ये नेन। पेनेनन। नमुचेः। नमुचेः। शिरः। शि
रऽइन्द्र। इन्द्रोत्। उदेवतर्पयः। अवतर्पयऽइत्यवतर्पयः। विस्वावत्।

ऑ०३१

।।३३५।। ऋङ्जयः। अजयस्पृधः। स्पृधइति स्पृधः।।६९।। सोमोराजा।।
२ अ राजामृतम्। मृतं सुतः। सुत ऋजीषेण। ऋजीषेणाजहात्।
अजहान्मृत्युम्। मृत्युमिति मृत्युम्। ऋतेन सत्यम्। सत्यमिन्द्रि
यम्। इन्द्रियं विपानम्। विपानं शुक्रम्। विपानमिति विपा
नम्। शुक्रमन्धसः। अन्धस इन्द्रस्य। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इन्द्रियमि
दम्। इदं पयः। पयोमृतम्। अमृतं मधु। मध्विति मधु।।७०।।
अद्भ्यः क्षीरम्। अद्भ्य इत्यत्ऽभ्यः। क्षीरं वि। व्यपिबत्। अपि
बत्क्रुङ्। क्रुङाङ्गिरसः। आङ्गिरसो धिया। धियेति धिया।।७१।। ।।३३५।।

सोमम॒द्भ्यः। अ॒द्भ्यो वि। अ॒द्भ्य ऽइत्य॒त्ऽभ्यः। व्य॑पिबत्। अ॒पि॒ब॒
च्छन्दसा। छन्दसा हꣳसः। हꣳसः शुचिषत्। शुचिषदिति शुचि।
सत्॥७४॥ अन्नात्परिस्रुतः। परिस्रुतो रसम्। परिस्रुत ऽइति प
रिस्रुतः। रसं ब्रह्मणा। ब्रह्मणा वि। व्यपिबत्। अपिबत्क्षत्रम्।
क्षत्रम्पयः। पयः सोमम्। सोमं प्रजापतिः। प्रजापतिरिति प्रजा।
पतिः॥७५॥ रेतो मूत्रम्। मूत्रं वि। वि जहाति। जहाति योनिम्। योनिं
प्रविशत्। प्रविशदिन्द्रियम्। प्रविशदिति प्रऽविशत्। गर्भो ज
रायुणा। जरायुणावृतः। आवृत ऽउल्बम्। आवृत ऽइत्या। वृ

इन्द्रियमितीन्द्रियम्।

ॐ०३७

॥३१६॥ नः।उल्बं जहाति।जहाति जन्मना।जन्मनेति जन्मना॥७४॥
दृष्ट्वा रूपे।रूपे वि।रूपेऽइति रूपे।व्याकरोत्।आकरोत्।अकरो
त्सत्यानृते।सत्यानृते प्रजापतिः।सत्यानृतेऽइति सत्यानृते।
प्रजापतिरिति प्रजा।पतिः।अश्रद्धामनृते।अनृतेऽदधात्।अ
दधाच्छ्रद्धाम्।श्रद्धा ँ सत्ये।सत्ये प्रजापतिः।प्रजापतिरिति प्र
जापतिः॥७५॥वेदेन रूपे।रूपे वि।रूपेऽइति रूपे।व्यपिबत्।
अपिबत्सुतासुतौ।सुतासुतौ प्रजापतिः।प्रजापतिरिति प्रजा।
पतिः॥७६॥दृष्ट्वा परिस्रुतः।परिस्रुतो रसम्।परिस्रुत इति प

शि।स्रुतेनं रसं॑।शुक्रेण।शुक्रेणं शुक्रम्।शुक्रमिति शुक्रम्॥७८॥
सीसेन तन्त्रम्।तन्त्रं मनसा।मनसा मनीषिणः।मनीषिण ऊ-
र्णासूत्रेण।ऊर्णासूत्रेण कवयः।ऊर्णासूत्रेणेत्यूर्णासूत्रेण।कव-
यो वयन्ति।वयन्तीति वयन्ति।अश्विना यज्ञम्।यज्ञं सविता।
सविता सरस्वती।सरस्वतीन्द्रस्य।इन्द्रस्य रूपम्।रूपं वरुणः।वरु-
णो भिषज्यन्।भिषज्यन्निति भिषज्यन्॥७९॥ तदस्य।अस्य रूप-
म्।रूपममृतम्।अमृतं शचीभिः।शचीभिस्तिस्रः।तिस्रो दधुः।
दधुर्देवताः।देवताः संरराणाः।संरराणा इति सम्ऽरराणाः।

कां०१९

॥३१७॥ लोमानिशष्पैः।शष्पैर्बहुधा।बहुधान।नतोक्मभिः।तोक्मभि
स्त्वक्।तोक्मभिरितितोक्मऽभिः।त्वगस्य।अस्यमांसम्।
मांसमभवत्।अभवन्न।नलाजाः।लाजाऽइतिलाजाः
॥८१॥ तदश्विना।अश्विनाभिषजा।भिषजारुद्रवर्त्तनी।रु
द्रवर्त्तनीसरस्वती।रुद्रवर्त्तनीतिरुद्रऽवर्त्तनी।सरस्वतीव
यति।वयतिपेशः।पेशोऽअन्तरम्।अन्तरमित्यन्तरम्।अ
स्थिमज्जानम्।मज्जानम्मासरैः।मासरैःकारोतरेण।कारो ॥३१७
तरेणदधतः।दधतोगवाम्।गवांत्वचि।त्वचीतित्वचि।८२॥

सरस्वतीमनसा।मनसापेशलम्।पेशलंवसु।वसुनासत्या
भ्याम्।[ना]सत्याभ्यांवयति।वयतिदर्शतम्।दर्शतंवपुः। वपु
रितिवपुः।रसम्परिस्रुता।परिस्रुतान।परिस्रुतेतिपरि।स्रुता।
नरोहितम्।रोहितन्नग्नहुः।नग्नहुर्धीरः।धीरस्तसरम्।तसर
न्न।नवेम।वेमेतिवेम॥८३॥पयसाशुक्रम्।शुक्रममृतम्।
अमृतञ्जनित्रम्।जनित्रꣳसुरया।सुरयामूत्रात्।मूत्राज्ज
नयन्त।जनयन्तरेतः।रेतइतिरेतः।अपामतिम्।अमतिन्दु
र्मतिम्।दुर्मतिम्बाधमानाः।दुर्मतिमितिदुः।मतिम्।बाध

क १९

॥३६८॥ मानाऽऊवध्यम्। ऊवध्यं वातम्। वातं सभ्वम्। सभ्वन्न तत्। नग्नहारात्।
आरात् हिंस्यारात्॥ ८२॥ इन्द्रः सुत्रामा। सुत्रामा हृदयेन। सुत्रामेति
सुत्रामा। हृदयेन सत्यम्। सत्यं पुरोडाशेन। पुरोडाशेन सविता।
सविता जजान। जजानेति जजान। यकृत्क्लोमानम्। क्लोमानं व-
रुणः। वरुणो भिषज्यन्। भिषज्यन्मतस्ने। मतस्ने वायव्यैः। मत-
स्नेऽइति मतस्ने। वायव्यैर्न। न मिनाति। मिनाति पित्तम्। पित्त-
मिति पित्तम्॥ ८३॥ आन्त्राणि स्थालीः। स्थालीर्मधु। मधु पि- ॥३६९॥
न्वमानाः। पिन्वमाना गुदाः। गुदाः पात्राणि। पात्राणि सुदुघा।

सुदुघा न । सुदुघेति सु । दोहे न धेनुः । धेनुरिति धेनुः । स्वपेनस्य पत्नं

मृ । पत्नेन । न प्लीहा । प्लीहा शचीभिः । शचीभिरासन्द्यौ । आसन्दीना

भिः । आसन्दी ॥ सन्दीति सं । सन्दी । नाभिः । नाभिरुदरं मृ ऽ उदरं न माता । मातेति मा

ता ॥ ८४ ॥ कुम्भो वनिष्ठुः । वनिष्ठुर्जनिता । जनिता शचीभिः । शची

भिर्यस्मिन् । यस्मिन्नग्ने । अग्ने योन्याम् । योन्याऽन्तः । गर्भोऽ

अन्तः । अन्तरिसन्नः । प्लाशिर्व्यक्तः । व्यक्तः शतधारः । व्यक्त इति

वि । अक्तः । शतधार उत्सः । शतधार इति शत । धारः । उत्सो दु

हे । दुहे न । न कुम्भी । कुम्भी स्वधाम् । स्वधां पितृभ्यः । पितृभ्य इद

कं०३९

॥३३९॥ त्रिपिष्टं। स्वं भाईधा। सुखदः सतू। सईस्या। अस्य त्रिरं। त्रिरुद्दतू।
इसतैना। सतैन जिह्वा। जिह्वा पविश्रम्। पविश्रमस्थिना। अस्थि
नासनू। आलन्दसरं खना। सरं खुली तिसरं खना। चपल्ला। नपा
युः। पायुश्रिषद्। भिषगस्या। अस्यबालैं। बालैं वृत्तिः। वृत्तिल्लो
नद्रोपेः द्रोपो हरेसा। हरसा नत्रुरवी। नुरखी तिनरखी॥९६॥
अक्षिभ्याश्चक्षुः अक्षिभ्यामिस्वक्षि। श्रोमू। चक्षुरम्हतम्। ओ
म्हतुरूहो। श्याम्। म्। हो भ्या न्छागेन। छागेननतेजं। तेजो हवि
षा। हविषा म्हतेन। म्हतेनेति म्हतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः। गोधू ॥३४०॥

मेः कुवेल्लेः । कुवेले सता । नि । ऊता । नि पेत्रोभ पेत्रोण । नस्तु अम् । सु
अमसितम् । असितं वसाते । वसाते इति वसाते ॥ ६ ॥ अभि
न्तं । नमेषः । मेषो नुसि । नसि वी । अपि या । वी अपि य प्राणसं । प्राण
स्यप स्थोः । पस्थोऽ अमर्तेः । अमर्तो गहाभ्याम् । गहाभ्यामिति
गहाभ्याम् । सरस्वत्युपवाकैः । उपवाकैः आनम् । उपवाकै इति उ
पवाकैः । आनन्नस्योनि । आनमिति वि । आनम् । नस्योनि बु
हिः । बुहिर्बर्हिरेः । बर्हिरे जजान । जजाने ति जजान ॥ ६ ॥ इन्द्र
स्य रूपम् । रूपमृषभः । ऋषभो बलाय । बलाय कर्णाभ्याम् ।

क०५१ लो

१३२०॥ कर्णीभ्याꣳ श्रोत्रम्। श्रोत्रम्मन्तनम्। अमर्तञ्जैभ्याम्। ग्रसोहोमि
तिम्रहोभ्याम्। युवान। नबुहिः। बुहिर्लेविप्स्नुकेसराणि। केसरा १२
णिकर्कन्धु। कर्कन्धुजज्ञे। जज्ञेमधु। मधुसारघम्। सारघम्मुखा
त्। मुखादिति मुखात्॥१९॥ आलम्नुपस्थे। उपस्थेन। उपस्थः
रस्युपस्थे। नह्वकस्य। ह्वकस्यलोम। लोममुखे। मुखेश्मश्रूणि।
श्मश्रूणिन। नआघ्र. लोम। आघ्रमेक्षोति। आघ्र। लोम। के
शान। नशीर्षन्। शीर्षन्त्सरसे। सरसेश्रिये। श्रियेशिरस्वा॥१३२०॥
त्विषीसिंहः। हस्यो। हस्यलोम। लोममुत्विषिः। त्विषिरिन्द्रियाणि।
रवी

इन्द्रियाणीतीन्द्रियाणि ॥९०॥ अङ्गान्यात्मन् । आत्मन्भिषजा ।
भिषजा तत् । तदश्विना । अश्विनात्मानम् । आत्मानमङ्गैः ।
अङ्गैः सम् । समधात् । अधात्सरस्वती । सरस्वतीति सरस्व
ती । इन्द्रस्य रूपम् । रूपꣳ शतमानम् । शतमानमायुः । श
तमानमिति शतऽमानम् । आयुश्चन्द्रेण । चन्द्रेण ज्योतिः ।
ज्योतिरमृतम् । अमृतं दधानाः । दधानाऽइति दधानाः ॥९१॥
सरस्वती योन्याम् । योन्यां गर्भम् । गर्भमन्तः । अन्तरश्वि
भ्याम् । अश्विभ्यां पत्नी । अश्विभ्यामित्यश्विऽभ्याम् । पत्नी सु

को० ६९

।।३२१।। ष्ठनम्। सुष्ठनत्विमनि। सुष्ठनमितिसु। ष्ठनम्। त्रिमनी नि
मत्ति। अपाङ्ः रसेन। सैरेनु बर्हणः। बर्हणेन। नसामत्तो। सा
म्नेनम्। इन्द्रः। क्षिपे। क्षिपेनु नर्येनृ। जनयेन्नृ। प्सु। अप्सु
राजा। अक्षितुपू। सु।। राजेति राजा।।९२।। तेजः। पत्सुनाम्। प्र
स्नुना। हविः। हविर्भिः। क्रियावेत। क्रियावत्स परिस्नुतो। इ क्रि
यावृद्भिः क्रियावेत्। परिस्नुना पर्यसा। परिस्नुतेति परि। स्नु
तो। पर्यसा सारघम्। सारघमधु। मधु तिमधु। अश्विभ्यां।।३२१।।
दुग्धम्। अश्विभ्यामित्यश्वि। भ्याम्। दुग्धत्रिपजो। मिषजा

सरस्वत्या । सरस्वत्यासुतासुताभ्याम् । सुतासुताभ्याममृतः ।
अमृतः सोमः । सोम इन्दुः । इन्दुरितीन्दुः ॥ ९५ ॥ इति वाजस
नेसंहितापदक्रमे एकोनविंशो ध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्य योनिः
योनिरसि । असि क्षत्रस्य । क्षत्रस्य नाभिः । नाभिरसि । असीस
सि । मा त्वा । त्वा हिंसीत् । हिंसीन्मा । मा मा । मा हिंसीः । हिं
सीरिति हिंसीः । मृत्योः पाहि । पाहि विद्योत् । विद्योत्पाहि । वि
द्योदिति वि । द्योत् । पाहीति पाहि ॥ १ ॥ अश्विनोर्भैषज्येन । भै
षज्येन तेजसे । तेजसे ब्रह्मवर्चसाय । ब्रह्मवर्चसायाभि ।

अं० २०

॥३२२॥ ब्रह्मवर्चसायेति ब्रह्म । वर्चसाय । अभि षिञ्चामि । सिञ्चामि स
रस्वत्यै । सरस्वत्यै भैषज्येन । भैषज्येन वीर्याय । वीर्यायान्ना
द्याय । अन्नाद्यायेन्द्रस्य । अन्नाद्यायेत्यन्न । अद्याय । इन्द्र
स्येन्द्रियेण । इन्द्रियेण बलाय । बलाय श्रियै । श्रियै यशसे । य
शसेऽइति यशसे । [illegible] कस्मै त्वा । त्वा काय । काय त्वा । त्वेति त्वा ।
सुश्लोक सुमङ्गल । सुश्लोकेति सु । श्लोक । सुश्लोकेति सु । श्लो
क । सुमङ्गल सत्यराजन् । सुमङ्गलेति सु । मङ्गल । सत्यराजन्नि
निति सत्य । राजन् ॥४॥ शिरो मे । मे श्रीः । श्रीर्यशः । यशो मुखम् ॥३२२॥

म। मुखुन्नि विपिअ। विप्पिअं केराअं। केरवं च। रुम्मणि। रुम्मणी
ति रुम्मणि। राजौ से। मे ब्राणन्ने ब्राणो॥ अंम्हते म। अम्हते॥ से
क्ता ह। सुक्ता अं ह्रस्तुंअ सक्काडि ति सुमु। राह। चखुविराह।
विरा ह्रो ये म। विराडि ति वि। राह। ओनुमि ति ओने मू॥॥ मजि
मने॥ ह्रोमे। मेनुकम। मुद्रं घादु। बाञ्प हुंअ मनो मुन्नु ने मुन्नु॥ खु
राह। खुरा ड्रा मेअ खुराडि ति खु। राह। मामु॥ इति मा मअमो
हो॥ अमु हामे अमोहा॥ अ मु लोः॥ अमोहा॥ इति म। मोहाः। अ मु
लीरः ज्ञोनि। अज्ञोनि मिन्नम्। मिन्नमो। मुर्हे सेअ सहु॥ इति सर्हे॥ ५८॥

अ० २०

॥३२३॥ बाहू मे। बाहू इति बाहू। मे बलम्। बलमिन्द्रियम्। इन्द्रियँ हस्तौ।
हस्तौ मे। मे कर्म। कर्म वीर्यम्। वीर्यमिति वीर्यम्। आत्मा क्षत्र
म्। क्षत्रमुरः। उरो मम। ममेति मम॥ ६॥ पृष्ठीर्मे। मे राष्ट्रम्। रा
ष्ट्रमुदरम्। उदरमँसौ। अँसौ ग्रीवाः। ग्रीवाश्च। च श्रोणी।
श्रोणी इति श्रोणी। ऊरू अरत्नी। ऊरू इत्यूरू। अरत्नी जा
नुनी। अरत्नी इत्यरत्नी। जानुनी विशः। जानुनी इति जा
नुनी। विशो मे। मेऽङ्गानि। अङ्गानि सर्वतः। सर्वत इति सर्व ॥३२३॥
तः॥ ७॥ नाभिर्मे। मे चित्तम्। चित्तं विज्ञानम्। विज्ञानं पायुः।

विज्ञानमिति वि। ज्ञानम्। पायुः। पायुर्मे। मेऽपचितिः। अपचितिर्भस
सत्। अपचितिरित्यप। चितिः। भसदिति भसत्। आनन्द
नन्दावाण्डौ। आण्डौ मे। मे भगः। भगः सौभाग्यम्। सौभाग्य
म्पसः। पसऽइति पसः। जङ्घाभ्याम्। भ्याम् पड्भ्याम्। पड्भ्यां धर्मः। पड्भ्या
मिति पत्। भ्याम्। धर्मोऽस्मि। अस्मि विशि। विशि राजा। राजा प्रति
ष्ठितः। प्रतिष्ठितऽइति प्रति। स्थितः। ९। प्रति क्षत्रे। क्षत्रे प्रति।
प्रति तिष्ठामि। तिष्ठामि राष्ट्रे। राष्ट्रे श्वेषु। अश्वेषु गोषु। गोष्विति
गोषु। अङ्गेष्वात्मन्। आत्मन् प्राणेषु। प्राणेषु पुष्टे। पुष्टे द्यावापृथि

गौ० २०

॥३२७॥

यो॑ऽद्यावापृथि॒वी मृ॒ष्टे। पृ॒ष्टेऽइति॑ पृ॒ष्टे॥१॥ त्र॒या दे॒वा॒ए॒
का॑दश। एका॑दश त्रयस्त्रिं॒शाः। त्र॒यस्त्रिं॒शाः सु॒रा॒ध॒सः। त्र॒
यस्त्रिं॒शा॒ऽइति॒ त्रयः॑ऽत्रिं॒शाः। सु॒रा॒ध॒सऽइति॒ सु॒ऽरा॒ध॒सः।
बृह॒स्पति॑पुरोहिता दे॒वस्य॑। बृह॒स्पति॑पुरोहिता॒ऽइति॒ बृह॒स्पति॑
पुरो॑हिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः। स॒वि॒तुः स॒वे। स॒वऽइति॑ स॒वे। दे॒वा दे॒वैः।
दे॒वैर॑वन्तु। अ॒व॒न्तु॒ मा। मेति॑ मा॥१०॥ प्र॒थ॒मा द्वि॒तीयैः॑। द्वि॒तीयै॑र्द्वि॒
तीयाः॑। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑। तृ॒तीयै॑स्तृ॒तीयाः॑। तृ॒तीयाः॑ स॒त्येन॑।
स॒त्येन॑ स॒त्यम्। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञः। य॒ज्ञो यजु॑र्भिः। यजुं ॥३२७॥

भिर्यजुंषि। यजुर्भिरिति यजुःऽभिः। यजूंषि सामभिः। सामभिः
सामानि। सामभिरिति सामऽभिः। सामान्यृग्भिः॥ ऋग्भिश्चैव चैव ऋ
ग्भिरित्यृक्ऽभिः। च पुरोनुवाक्याभिः। पुरोनुवाक्याभिः पुरोनुवा
क्याभिः पुरोनुवाक्याभिरिति पुरःऽअनुवाक्याभिः। पुरोनुवाक्या या
ज्याभिः। पुरोनुवाक्याऽइति पुरःऽअनुवाक्याः। याज्याभिर्याज्याभि
र्याज्या वषट्कारैः। वषट्कारैर्वषट्काराः। वषट्कारैरिति वषट्ऽका
१२ रैः। वषट्कारा आहुतिभिः। वषट्काराऽइति वषट्ऽकाराः। आहुति
भिर्हुतयः। आहुतिभिरित्याहुतिऽभिः। आहुतयो मे। आहुतयः

क्र०२०

॥३२५॥ इस्मा । इतयः । मे कामान् । कामान्त्सम् । समर्द्धयन्तु । अर्द्धयन्तु मे ।
मेः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥११॥ लोमानि प्रयतिः । प्रयतिर्मे मा ।
प्रयतिरिति प्रऽयतिः । ममत्वक् । त्वङ्मे । मे आनतिः । आनतिरा
नतिः । आनतिरित्याऽनतिः । आगतिरित्याऽगतिः । मांसं सम्मे । मे
उपनतिः । उपनतिर्वसु । उपनतिरित्युपऽनतिः । वस्वस्थि । अस्थि
मज्जा । मज्जा मे । मे आनतिः । आनतिरित्याऽनतिः ॥१२॥ यद्देवाः ।
२न नं देवा देवहेडनम् । देवहेडं देवासः । देवहेडनमिति देवऽहेडनम् ॥३२५॥
देवासश्चकृम । चकृमा व्ययम् । व्ययमिति व्ययम् । अग्निर्मा । मात

स्मात्। तस्मादेनेसः। एनसोविस्मात्। विस्मान्मुञ्चतु। मुञ्चतेर्लई:है
सः। अ:ई:हे सऽइसई:हसः। १३। मद्दिदिवो। दिवायद्दा। यदेनश्चकृ
म। एनश्चकृमेनोऽसि। एनोऽसिचकृम। चकृमावयम्। वयमिति
वयम्। धायुज्जामेत्। जायुत्तवमे। स्वमेस्व॰। स्वर्द्दे। स्व
द्दे मे। अयद्य। एकस्या। एकस्याधि। अधिधर्म्मणि। धर्म्मणितस्मात
य६ स्मावयजनम्। अवयजनमसि। अवयजनमित्यवा। वयजनम्। असी
त्यसि। आपोयस्मि। अपस्मात्यस्मि। १४। दुपदादिवमुमुचानः। दु
पदादिवेति। दुपदात्। इव। मुमुचानः। स्विन्नः। स्विन्नः स्नातः। स्नातो

अ०२०

॥३२६॥ मलादिव। मलादिवेति मलात्। इव। पूतम्पवित्रेणेव। पवित्रेणेवा
ज्यम्। पवित्रेणेवेति पवित्रेण। इव। आज्यमापः। आपः शुन्ध
न्तु। शुन्धन्तु मा। मैनसः। एनस इत्येनसः॥३५॥ उद्वयम्। वयन्त
मसः। तमसस्परि। परि स्वः। स्वः पश्यन्तः। स्वरिति स्वः। पश्यन्त उ
उत्तरम्। उत्तरमित्युत्तरम्। देवन्देवत्रा। देवत्रा सूर्यम्। देवत्रेति
देवऽत्रा। सूर्यमगन्म। अगन्म ज्योतिः। ज्योतिरुत्तमम्। उत्तममिति
उत्ऽतमम्॥३६॥ आपो अद्य। अद्यानु। अन्वचारिषम्। अचा ॥३२६॥
रिषं रसेन। रसेन सम्। समसृक्ष्महि। असृक्ष्महीत्यसृक्ष्महि।

पर्यंख्यानग्ने। अग्न ऽआ गमम्। आगमम्। अगमन्नम्। तन्नो। मा
मम्। मऽइऽस्रज। स्रजवृर्ज्जै सा। वर्चसा प्रज यो। प्रजयो च। प्रजेति प्र
।जया। च धनेन। धनेन च। चेति च॥ ३७॥ एधोसि। अस्त्रेधिषीमहि
एधिषीमहि समित्। समिदसि। समिदिति सम्। इत्। असि तेजऽ ऽअते
जोसि। असि तेजऽ ऽअते जो मयि। मयि धेहि। धेहीति धेहि। समाववर्त्ति
पृथिवी। समाववर्त्तीति सम्। आववर्त्ति। पृथिवी सम्। समुषाः ऽउ
षाः सम्। समु सूर्य्यः ऽउ इत्। सूर्य्य इति सूर्य्यः। समु विश्वम्। उ ऽ
इदम्। विश्वमिदम्। इदं ऽजगत्। जगदिति जगत्। वैश्वानर ज्योतिर्भूया

क्र०२०

॥३२७॥ समू। वैश्वानरज्योतिरिति वैश्वानर। ज्योतिः। भूयासं विभून्। वि
भून्कामान्। विभूनिति वि। भून्। कामान्व्यश्नवै। अश्नवै भूः। भूः स्वा ।भूः
हा। स्वाहेति स्वाहा॥३९॥ अभ्यादधामि। आदधामि। दधामि स
मिधम्। समिधमग्ने। समिमिधिति सम्। इधम्। अग्ने व्रतपते।
व्रतपते त्वयि। व्रतपतऽइति व्रत। पते। त्वयीति त्वयि। व्रतं च। च
श्रद्धाम्। श्रद्धाञ्च। चोपैमि। उपैमि। एमीन्धे। इन्धे त्वा। त्वा दीक्षितः।
दीक्षितोऽअहम्। अहमित्यहम्॥४०॥ यत्र ब्रह्म। ब्रह्म च। च क्ष
त्रम्। क्षत्रञ्च। च सम्यञ्चौ। सम्यञ्चौ चरतः। चरतः स ह। ॥३२७॥

सहेति सह । तल्लोकम् । लोकम्पुण्यम् । पुण्यंप्र । प्रज्ञेषम् । ज्ञेषं
यत्र । यत्र देवाः । देवाः सह । सहाग्निना । अग्निनेत्यग्निना । ऽक्रो
वायुः । वायुरिति वायुः । सेदिन्नो । न विद्यते । विद्यत ऽइति विद्यते
॥२०॥ अंशुम् पुनाते । ते ऽअंशुम् । अंशुः । च्युतानाम् । च्युतानाम
रेषा । परमेषा परमम् परमं रिति परमम् । गन्धयस्तै । ते सोमम् । सोमम्मवन्तु
अवन्तु मदीय । मदीयुरसम्भरसो ऽअच्युतः । अच्युत ऽइत्यच्युतः ।
॥२१॥ सिञ्चन्ति परि । परिषिञ्चन्ति । सिञ्चन्त्युत् । उत्सिञ्चन्ति ।
सिञ्चन्ति पुनन्ति । पुनन्ति च । चेति च । सुरायै बभ्रे । बभ्रे मदे ।

क्र० २०
॥३२९

मदैः क्रिन्त्वः। क्रिन्त्वो वदति। वदति क्रिन्त्वः। क्रिन्त्वः इति क्रिन्त्वः॥२२॥
धानावन्तं करम्भिणम्। धानावन्तमिति धाना। वन्तम्। करम्भि
णमपूपवन्तम्। अपूपवन्तमुक्थिनम्। अपूपवन्तमिति अपूप।
वन्तम्। उक्थिनमित्युक्थिनम्। इन्द्र प्रातः। प्रातर्जुषस्व। जुषस्व
नः। न इति नः॥२३॥ इहेन्द्राय। इन्द्राय गातन। गायत मरुतः।
मरुतो वृत्रहन्तमम्। वृत्रहन्तममिति वृत्रह। तमम्। येनज्यो
तिः ज्योतिरजनयन्। अजनयन्नृता। वृधः ऋतावृधो देवम्॥३२९॥
ऋ तवृधः ऋतस्थेत। वृधः देव देवाय। देवायजागते विजारवी

तिजागर्त्ति॥२४॥ अह्रयोऽअद्रिभिः। अह्रयोऽइत्यह्रयो। अद्रि
भिःसुतम्। अद्रिभिरित्यद्रिभिः। सुतंसोमम्। सोमम्पवित्रे। पवि
त्रेऽआनय। आनयानयेतिनय। पुनाहीन्द्राय। इन्द्रायपातवे। पा
तवेऽइतिपातवे॥२५॥ योभूतानाम्। भूतानामधिपतिः। अधि
पतिर्यस्मिन्। अधिपतिरित्यधिपतिः। यस्मिँल्लोकाः। लोका
ऽअधि। अधिश्रिताः। श्रिताऽइतिश्रिताः। यऽईशे। ईशेमहतः।
महतोमहान्। महाँस्तेन। तेनगृह्णामि। गृह्णामित्वाम्। त्वाम
हम्। अहम्मयि। मयिगृह्णामि। गृह्णामित्वाम्। त्वामहम्। अह

क्र०२०

पा२

॥३२९॥ मिसुहम्॥२६॥ प्राणपा मे। प्राणपा ऽ इति प्राण।पाः। मे ऽ अ॒
पानपाः। अपानपाश्चक्षुष्पाः। अपानपा ऽ इत्यपान।पाः। चक्षु॒
ष्पाः श्रोत्रपाः। चक्षुष्पा ऽ इति चक्षुः।पाः। श्रोत्रपाश्च। श्रोत्रपा ऽ
इति श्रोत्र।पाः। च मे। मे ऽ इति मे। वाचो मे। मे विश्वभेषजः। विश्व
भेषजो मनसः। विश्वभेषज ऽ इति विश्व।भेषजः। मनसोऽसि।
असि विलायकः। विलायक ऽ इति वि।लायकः॥२७॥ अग्ने
नं२ र्हुतस्य ते। अश्विहुतस्य समश्विने। हुतस्या ते सरस्वतिम ॥३२९॥
तस्य। सरस्वतिहुतस्येन्द्रेण। सरस्वतिहुतस्येति सरस्वती।

कृतस्य। इन्द्रेण सुत्राम्णा। सुत्राम्णा कृतस्य। सुत्राम्णेति
सुऽत्राम्णा। कृतस्येति कृतस्य। उपहूतः उपहूतस्य। उपहूतः
इत्युपऽहूतः। उपहूतस्य भक्षयामि। उपहूतस्येत्युपऽहूत कृ २
स्य। भक्षयामीति भक्षयामि॥२९॥ समिद्धः इन्द्रः। समिद्धः
इति सम्ऽइद्धः। इन्द्रः उषसाम्। उषसामनीके। अनीके पु
रोरुचा। पुरोरुचा पूर्वकृत्। पूर्वकृद्वावृधानः। पूर्वकृदि
ति पूर्वऽकृत्। वावृधानः इति ववृधानः। त्रिभिर्देवैः। त्रिभि
रिति त्रिऽभिः। देवैस्त्रिंशता। त्रिंशता वज्रबाहुः। वज्रबा

ॐ०२०

॥३३०॥ हुज्जघान। वज्रबाहुरिति वज्रऽबाहुः। जघान। वृत्रम्। वृत्रं वि वि

दुरेम। इरो ववारो वुवारेति ववार॥२९॥ नराशंसः। सः। प्रति।

प्रतिस्मसं अस्मरो मिमानः। मिमानस्तनूनपात्। तनूनपात्यति।

तनूनपादिति तनू। नपात्। प्रति ऋतस्य। ऋतस्य धाम। धाम

ति धामन्। गोभिर्वपावान्। वपावान्मधुना। वपावानिति वपा।

वान्। मधुना समञ्जन्। समञ्जन्हिरण्यैः। समञ्जन्निति सम्।

अञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री। चन्द्री यजति। यजति प्रचेताः। प्रचेता॥ ॥३२०॥

इति प्रऽचेताः॥३०॥ ईडितो देवै। देवैर्हरिवान्। हरिवा॥१५ अभि

ष्टिः। हरिवानिति हरि। वान्। अभिष्टिराजुह्वानः। आजुह्वानो हविषा।
आजुह्वान इत्याजुह्वानः। हविषा। शर्द्धमानः। शर्द्धमान इति शर्द्ध
२ मानः। पुरन्दरो गोत्रभित्। पुरन्दर इति पुरम्दरः। गोत्रभिद्वज्रबाहुः।
गोत्रभिदिति गोत्रभित्। वज्रबाहुरायातु। वज्रबाहुरिति वज्र। बा
हुः। आयातु। यातु यज्ञम्। यज्ञमुप। उपनः। नो जुषाणः। जुषाण
इति जुषाणः॥३४॥ जुषाणो बर्हिः। जुषाणः। बर्हिः। हरिवान्। हरिवान्नः।
हरिवानिति हरि। वान्। न इन्द्र। इन्द्र प्राचीनम्। प्राचीनं सीदत्। सी
दत्प्रदिशा। प्रदिशा पृथिव्याः। प्रदिशेति प्र। दिशा। पृथिव्या इति पृथि

कं०२०

॥३३॥ वा। ऊतु। अमर्थाः। अपथमानम्। ऊतु। अमर्थाः। इत्यूतु। हा। अथान। अथमानः
स्तोतृभ्यः। स्तोतृभ्यो माद्रिये। आदित्यैः। कम्। अकं वसुभिः। वसुभिः
सजोषाः। वसुभिरिति वसुभिः। सजोषा इति सजोषाः। ॥२२॥
इन्द्रे इन्द्र। इन्द्र। उतु। ऊतुरूव। ऊवन्नके। अधावमा। अधावमानान्। धावमानान् वृष्णी
णाम्। वृषणं व्रतु। व्रतु जनेजने। जनेजने सुपत्नीः। सुपत्नीरिति
सुपत्नीः। द्वारो देवी। देवीरमितम्। अजितोबि। बिगन्ताम्। गन्ता
गन्ताध्वं सुवीराः। सुवीरा इति सुवीराः। वीरा। वीरम्। अधमानाः। अ ॥३३॥
धमानाम् महोभिः। महोभिरिति महोभिः। ॥२३॥ उषासानक्ता। व
। सुवीरम्। वीरम्। २

। बृहती इति बृहती ।

हती। उपसानके सुपसानकी। बृहती बृहन्तम्। बृहन्तम्पयस्

ती। पयस्वती सुदुघे। पयस्वती इति पयस्वती। सुदुघे मृ।

सुदुघे इति सुदुघे। आमिद्धम्। उद्धमिताकम्। तन्तुन्ततम्। त

तमपेशसा। पेशसा संवयन्ती। संवयन्ती देवानाम्। संवयन्तीति। २४

सम्। वयन्ती। देवानान्देवम्। देवं यजतः। यजतः सुरुक्मे। सुरुक्मे इ

इति सुरुक्मे॥ । दैव्या मिमाना। मिमाना मनुषः। मनुषः पुरुत्रा।

पुरुत्रा होतारौ। पुरुत्रेति पुरुत्रा। होतारादिन्द्रम्। इन्द्रं प्रथमा।

प्रथमा सुवाचा। सुवाचेति सुवाचा। मूर्धन्यज्ञस्य। यज्ञस्य मधुना।

कॆ०२०

न   नु

॥३३२॥ मधुनाऽदधाना।दधानाप्राचीम्।प्राचीञ्ज्योतिः।ज्योतिर्हविषा।
हविषावृधातः।हवृधोऽइतिवृधातः॥२५॥तिस्रोदेवीः।देवी
हविषा।हविषावर्द्धमानाः।वर्द्धमानाऽइन्द्रम्।इन्द्रञ्जुषाणाः।जुषाणा
जनयः।जनयोन।नपत्नीः।पत्नीरितिपत्नीः।अच्छिन्नन्त
तु न्तुम्।तन्तुम्पयसा।पयसासरस्वती।सरस्वतीडा।इडादेवी।दे
वीभारती।भारतीविश्वतूर्त्तिः।विश्वतूर्त्तिरितिविश्वतूर्त्तिः।
॥२६॥त्वष्टादधत्।दधच्छुष्मम्।शुष्ममिन्द्राय।इन्द्रायवृष्णे। ॥३३२
वृष्णेपाकः।अपाकोचिष्टुः।अचिष्टुः [illegible] यशसेपुरु

णि। पुरुऽणीति पुरुऽणि। इषाऽर्जे मेन्नू। मजुन्वृषणम्। वृषणम्भूरि
रेता। भूरि रेतामृध्वन्। भूरिरेता ऽइति भूरिऽरेताः। मृध्वन्मुतेसा।
मृतस्य सम्। समनक्तु। अनक्तु देवान्। देवानिति देवान्॥ २७॥
वनस्पतिरव छरेरः। अवसृजान। अवसृज ऽइ त्सवे। स
छ्मनपाथैः। पाथैस्त्मन्या। त्मन्या समञ्जन्। समञ्जंश्मि
ता। समञ्जन्निति सम्। अञ्जन्। शमिताना। नेदेवभेदेव ऽइति
देवं स्य हव्यैः। हव्यैर्जठरम्। जठरम्मणाम् नः। पृणानः
स्वदाति। स्वदाति मृतम्। मृतम्मधुना। मधुना घृतेन। घृतेने

ऋ० २०

॥३३३॥ त्रिचुतेन ॥ ३० ॥ स्तोकानामिन्दुम् । इन्दुम्प्रति । प्रतिशूर ॥ शूर
इन्द्र इन्द्रो वृषायमाणः । वृषायमाणो वृषभः । वृषयमाणऽ
इति वृषायमाणः । वृषभस्तुराषाट् । तुराषाडिति तुराषा
ट् । घृतप्रुषा मनसा । घृतप्रुषेति घृत प्रुषा । मनसा मोद
मानः । मोदमानाः स्वाहा । स्वाहा देवाः । देवाऽअमृताः । अमृता
मादयन्ताम् । मादयन्तामिति मादयन्ताम् ॥ ३१ ॥ आयातु ।
यात्विन्द्रः । इन्द्रोऽवसे । अवसऽउप । उप नः । नऽइह । इह स्तु
तः । स्तुतः सधमात् । सधमादस्तु । सधमादिति सधऽमात् । ३३३

अस्तु म्रा॰ न म्रा॰ ऽ इति म्र॰ बाहुधानस्तवि पीं॰ वैद्धानऽ इति
वद्धान भत विषी ... स्यां पस्य पूर्वी॰ पूर्वरिघौं॰ घौन्नेन क्षत्र
भ्रा॰ क्षत्रम मि भूति। अमि मे ति पुष्यात्। अमि म्नू नी सु मि मे
ति। पुष्यादिति पुष्यात्। ॥४०॥ आनंभनुऽ इन्नें इन्न्ह्रो दूरात्।
दूराहानभ आनेभनुऽ आसात्। आसादभिष्टि हुत्। अभि
ष्टि हुद्दवसे। अभि ष्टिहुदि स्व भिष्टिलत्। अ वंसे वासत्।
वासुदुग्न॰ ऽकुन॰ ऽ इत्युग्न॰ ओजिष्ठ मिन्न्द्रपति॰ न्न्दपति वज्र
बाहुइयन्न्दपतिरिति नापतिभ वज्रबाहु॰ सङ्गे। वज्रबाहुरिति

॥क्र० २०॥

॥३३६॥ वज्रबाहुः। सजे समत्सु। सऊ इति समू। गे। समत्सु नु वर्षिम स
मत्सिति समत्सु। तु। वैणि एतन्त्सुन्। एतान्त्सुन्निति एतन्त्सु
हरि३ नू॥७४॥ हरिभि यातु। हरिभिरिति हरिऽभिः। यातु अच्छ। अच्छ अर्वाची
नः। अर्वाचीनो अवसे। अवसे राधसे। राधसे च। चेति च। तिष्ठ
ति वज्री च। वज्री मघवा। मघवा विरप्शी। मघवेति मघऽवा। विरप्शी
मम्। वीर इति वि। रप्शी। इमं यज्ञम्। यज्ञमनु। अनु नः। नो वा
जसातौ। वाजसातौ। वाजसाताविति वाजऽसातौ॥७२॥ त्रातारमिन्द्रम्। इन्द्र
मवितारम्। अवितारमिन्द्रम्। इन्द्रं हवेहवे। हवेहवे। हवेहवे सुहवम्। ॥३३६॥

हवेहवु ऽइति हवेहवे। सुहवꣳ शूरम्। सुहवमिति सु। हवम्। शूर-
मिन्द्रम्। इन्द्रमितीन्द्रम्। ह्वयामि शक्रम्। शक्रम्पुरुहूतम्। पु-
रुहूतमिन्द्रम्। पुरुहूतमिति पुरु। हूतम्। इन्द्रꣳ स्वस्ति। स्वस्ति
१वे नो मघवा। मघवा धातु। मघवेति मघ। वा। धात्विन्द्रः। इ-
न्द्र ऽइतीन्द्रः॥ ५४॥ ३॥ इन्द्रः सुत्रामा। सुत्रामा स्ववान्। सुत्रामे-
ति सुत्रामा। स्ववाꣳ ऽअवोभिः। स्ववानिति स्व। वान्। अवो-
भिः सुमृडीकः। अवोभिरित्यवः भिः। सुमृडीको भवतु। सु-
मृडीक ऽइति सु। मृडीकः। भवतु विश्ववेदाः। विश्ववेदा ऽइ

क्र०२०

॥३३४॥ ति त्रिष्व । वै दाः । बाधेताऽन्द्वेषं स द्वेषोऽ अभेयम् । अभेयम्ङ्गमो
नु । ह्नणो नु सुवी र्यस्य । सुवी र्यस्य पते यः । सुवी र्यस्येति सु वी
र्यस्य । पतेय ः स्याम । स्याम इति स्याम ॥ ४७ ॥ न स्य तु यम् । ऊयुदे
सुमतौ । सुमतौ यु त्रियस्य । सुमुनाविति सुमतौ । यु त्रिय
स्येति यु त्रियस्य । स सुत्रामो । सुत्रामा स्व वान् । सुत्रामेति
सु त्रामा । स्व वान्ऽ इन्द्र स्व वानिति स्व । वान् । इन्द्रोऽ अ
स्मे । अस्मे ऽ आरात् । अस्मेऽ इत्य स्मे । आराच्चित् । चिद्द्वेषं ॥३३५॥
द्वेषः सनुतः । सनुतर्युयोतु । युयोतु विति युयोतु ॥ ४८ ॥ आ

मन्द्रैः मन्द्रैरिन्द्र। इन्द्र हरिभिः। हरिभिर्याहि। हरिभिरिति हरि।
भिः। याहि मयूररोमभिः। मयूररोमभिरिति मयूररोमऽभिः।
मा त्वा। त्वा के। के चित्। चिन्नि। नि यमन्। यमन्विम्। विन्न। न पाशि
नः। पाशिनोऽति। अति धन्वेव। धन्वेव तान्। धन्वेवेति धन्वऽइव।
ताँ॥ इहि। इहीतीहि। ६। एवेत्। इदिन्द्रम्। इन्द्रं वृषणम्। वृष
णं वज्रबाहुम्। वज्रबाहुं वसिष्ठासः। वज्रबाहुमिति वज्र।
बाहुम्। वसिष्ठासोऽभि। अभ्यर्चन्ति। अर्चन्त्यर्कैः। अर्कैरि
त्यर्कैः। स नः। नः स्तुतः। स्तुतो वीरवत्। वीरवद्धातु। वीरवदिति वी

क०२०

॥३३६॥ रावन्तः। धातुगोमन्तम्। गोमन्तम् यमः। गोमदितिगोमन्तम्। [illegible] यस्पोता। ष

तस्वस्तिभिः॥ स्वस्ति भिः सदा। स्वस्तिभिरितिस्वस्ति। भिः। सदानः॥

नेऽइतिनः॥७॥ समिद्धोऽअग्निः। समिद्धऽइतिसम्। इद्धः। अग्नि

रश्विना। अश्विनातप्तः। तप्तोघर्म्मः। घर्म्मोविराट्। विराट्सुतः। वि

राडितिवि। राट्। सुतऽइतिसुतः। दुहेधेनुः। धेनुःसरस्वती। सर

स्वतीसोमम्। सोमꣳशुक्रम्। शुक्रमिह। इहेन्द्रियम्। इन्द्रियमि

तीन्द्रियम्॥८॥ तनूपाभिषजा। तनूपेतितनूपा। भिषजासुते। ॥३३६

सुतेश्विना। अश्विनोभा। उभासरस्वती। सरस्वतीतिसरस्वती

मह्यं रजौंसि । रजौंसीन्द्रियम् । इन्द्रियमिन्द्राय । इन्द्राय पथिभि
पथिभिर्वहान् । पथिभिरिति पथिऽभिः । वहानिति वहान् ॥४९॥ इन्द्राये
न्दुम् । इन्दुः सरस्वती । सरस्वती नराशऽसेन । नराशऽसेन नग्न
हुम् । नग्नहुमिति नग्नऽहुम् । अधातामश्विना । अश्विना मधु । मधु
भेषजम् । भेषजं भिषजा । भिषजा सुते । सुत इति सुते ॥५०॥ आजु
ह्वाना सरस्वती । आजुह्वानेत्याऽजुह्वाना । सरस्वतीन्द्राय । इ
न्द्रायेन्द्रियाणि । इन्द्रियाणि वीर्यम् । वीर्यमिति वीर्यम् । इडाभि
रश्विनौ । अश्विनाविषम् । इषऽ समम् । समूर्जम् । ऊर्जऽ समम् । सम्

क्रं० २०

स्वि

॥३३७॥ रयिम्।स्मै धुः।इह।धुरिति दधुः॥५१॥ अश्विना।नमुचेः।नमुचेः।सुत
म्।सुतं।सोमम्।सोमं।शुक्रम्।शुक्रम्।परिस्रुता।परिस्रुतेति परि।
३२ ।स्रुता।सरस्वती।तम्।तम्।आ।भरत्।आभरत्।अभदुहिषो।बर्हि १ २
षेन्द्राय।इन्द्राय।पातवे।पातवे।इति पातवे॥५२॥ कवष्यो।न।नम
चेस्वती:।स्वचेस्वती।रुम्वि सोमम्।अश्विभ्याम्।अश्विभ्यामिति
श्वि।सोमम्।नदुरं।अदुरो हि।रोभहि।रा।इति हि।रा।इन्द्रेण।नरो हि
सी।रोहसीऽउभे।रोहसीऽइति रोहसी।उभे।दुहे।उभेऽइत्युभे।दुहे
कामान्।कामान्।सरस्वती।सरस्वतीति सरस्वती॥५३॥ उर्वसा ॥३३७॥

नक्तम्। उषसे सुषसा। नक्तमश्विना। अश्विना दिवा। दिवेन्द्रम्।
इन्द्रꣳ सायम्। सायमिन्द्रियैः। इन्द्रियैरितीन्द्रियैः। सञ्जानाने सु
पेशसा। सञ्जानानेति सम्। जानाने। सुपेशसा सम्। सुपेशसेति
सुपेशसा। समञ्जाते। अञ्जाते सरस्वत्या। अञ्जातेऽइत्यञ्जा
ते। सरस्वत्येति सरस्वत्या॥ ५४॥ पातन्नः। नोऽअश्विना। अश्वि
ना दिवा। दिवा पाहि। पाहि नक्तम्। नक्तꣳ सरस्वति। सरस्वतीति स
रस्वति। दैव्या होतारा। होतारा भिषजा। भिषजा पातम्। पातमि
न्द्रम्। इन्द्रꣳ सचा। सचा सुते। सुतऽइति सुते॥ ५५॥ तिस्रस्त्रेधा।

ऋ० २०
।३३८॥ त्रेधा सरस्वती । सरस्वत्यश्विना । अश्विना भारती । भारतीडा । इडे-
ती ॥ तीव्रम्परिस्रुता । परिस्रुता सोमम् । परिस्रुतेति परिऽस्रुता ।
सोममिन्द्राय । इन्द्राय सुषुवुः । सुषुवुर्मदम् । सुषुवुरिति सुसुवुः ।
मदमिति मदम् ॥५६॥ अश्विना भेषजम् । भेषजम्मधु । मधु भे-
षजम् । भेषजन्नः । नः सरस्वती । सरस्वतीति सरस्वती । इन्द्रे त्वष्टा ।
त्वष्टा यशः । यशः श्रियम् । श्रियं रूपंरूपम् । रूपंरूपमधुः ।
रूपंरूपमिति रूपम्ऽरूपम् । अधुः सुते । सुत इति सुते ॥५७॥ ॥३३९॥
ऋतुथेन्द्रः । ऋतुथेत्यृतुऽथा । इन्द्रो वनस्पतिः । वनस्पतिः शशमा

नः। शश्मा नः परिस्रुतः। परिस्रुत इति परिऽस्रुतः। कीलालम्। अश्विभ्या
म्। अश्विभ्याम्। मधु। अश्विभ्यामित्यश्विऽभ्याम्। मधु। दुहे। दुहे। धेनुः।
धेनुः। सरस्वती। सरस्वतीति सरस्वती॥ ५८॥ गोभिः। न। सोमम्।
सोमम्। अश्विना। अश्विना। मासरेण। मासरेण। परिस्रुता। परिस्रुतेति प
रिऽस्रुता। समधातम्। अधातम्। सरस्वत्या। सरस्वत्या। स्वाहा। स्वाहे
न्द्रे। इन्द्रे। सुतम्। सुतम्। मधु। मध्विति मधु॥ ५९॥ अश्विना। हविः। ह
विः। इन्द्रियम्। इन्द्रियम्। नमुचेः। नमुचेः। धिया। धिया। सरस्वती। सरस्व
तीति सरस्वती। आ। शुक्रम्। आ। शुक्रम्। आसुरात्। आसुरात्। वसु। वसु। मघ

क्रौ० २०

॥३३९॥ म्। अनु। घामि। ओषधाः। इत्योषधः। जज्ञिरे। जज्ञिरऽइति जज्ञिरे॥ ६०॥ यु
ष्विना। अश्विना। सरस्वती। सरस्वती। हविषा। हविषेन्द्रम्। इन्द्र
मवर्द्धयन्। अवर्द्धयन्नित्यवर्द्धयन्। सा। बिभेद। बिभेद। वल
म्। बलम्। मघम्। नमुचौ। नमुचावासुरे। आसुरे सचा।
सचेति सचा॥ ६१॥ तम्। इन्द्रम्। इन्द्रम्। पशवः। पशवः सचा। सचा। सचा
श्विना। अश्विनोभा। उभा सरस्वती। सरस्वतीति सरस्वती। द
धानाः। अभि। अभ्यनूषत। अनूषत। हविषा। हविषा यज्ञे। यज्ञ
ऽइन्द्रियैः। इन्द्रियैरितीन्द्रियैः॥ ६२॥ यः। इन्द्रे। इन्द्रे। इन्द्रियम्। ॥ ३३९॥

इन्द्रियं चक्षुः । दधुः । सविता । सविता वरुणः । वरुणो भगः । भगः
इति भगः ॥ सुत्रामा । सुत्रामा हविष्पतिः । सुत्रामेति सु । त्रामा ।
हविष्पतिर्यजमानाय । हविःपतिरिति हविः । पतिः । यजमा
नाय सश्चत । सश्चतेति सश्चत । ॥ २३ ॥ सविता वरुणः । वरुणो
दधत् । दधद्यजमानाय । यजमानाय दाशुषे । दाशुष इति
दाशुषे । आदत्त । अदत्त नमुचेः । नमुचेर्वसु । वसु सुत्रामा । सुत्रा
मा बलम् । सुत्रामेति सु । त्रामा । बलमिन्द्रियम् । इन्द्रियमितीन्द्रि
यम् ॥ २४ ॥ वरुणः क्षत्रम् । क्षत्रमिन्द्रियम् । इन्द्रियं भगेन । भगेन ॥

क०२०
॥३५०॥ विता। सविता। अश्वियम्। अश्वियमिति अश्वियम्। सुत्रामा यज्ञो सा: सु
त्रामेति सुऽत्रामा। यज्ञो सा बलम्। बलन्धेनुः। इधेनाय नम्।
यत्तमोज्ञोत। आज्ञातेसोज्ञात ॥६१॥ ॐ अश्विना गोभिम गोमिति
न्द्रियम्। इन्द्रियमश्वेभिः। अश्वेभि वीर्यम्। वीर्यं बलेम्।
बलमिति बलेम्। हविषेन्द्रम्। इन्द्रः सरस्वती। सरस्वती यजेमा
नम्। यजेमानवर्द्धयन्। अवर्द्धयन्नित्य वर्द्धयन् ॥६२॥ ताना
सेसा। नासेसा सुपेशोसा। सुपेशोसो हिरण्यवर्त्तनी। सुपेश्सेति
सुपेशोसा। हिरण्यवर्त्तनी नरो। हिरण्यवर्त्तनी इति हिरण्य। व

त्तनी।नेरेतिनरते।सरस्वतीहविष्मती।हविष्मतीन्द्र ।इन्द्रकर्म्मसु।कर्म्म
सुनः।कर्म्मस्वितिकर्म्मसु।नोवत।अवतेत्यवत॥७६॥ताभिषजा॥
भिषजासुकर्म्मणा।सुकर्म्मणासा।सुकर्म्मणेतिसु।कर्म्मणा।सासुदु
घा।सुदुघासरस्वती।सुदुघेतिसु।दुघा।सरस्वतीतिसरस्वती।स
वृत्रहा।वृत्रहाशतक्रतुः।वृत्रहेतिवृत्र।हा।शतक्रतुरिन्द्राय।शत
क्रतुरितिशत।क्रतुः।इन्द्रायदधुः।दधुरिन्द्रियम्।इन्द्रियमिती
न्द्रियम्।विपिपानाःसरस्वती।विपिपाना ऽइतिवि।पिपानाः।स
रस्वतीन्द्रम्।इन्द्रकर्म्मसु।कर्म्मस्वावत।कर्म्मस्वितिकर्म्मसु।सु।आ

ऋ०२०

॥३५१॥ तेसोवृत॥१३॥ यस्मिन्न श्वासः। अश्वास ऋषभासः। ऋषभास
उक्षणः। उक्षणो वशाः। वशा मेषाः। मेषा अवसृष्टासः। अवसृष्टा
स आहुताः। अवसृष्टास इत्यवऽसृष्टासः। आहुता इत्याहु
ताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय। कीलालप इति कीलालऽपे। सोमपृ
ष्ठाय वेधसे। सोमपृष्ठायेति सोमऽपृष्ठाय। वेधसे हृदा। हृदा
मतिम्। मतिं जनये। जनये चारुम्। चारुमग्नये। अग्नय इत्य
ग्नये॥१४॥ अहाव्यग्ने। अग्ने हविः। हविरास्ये। आस्ये ते। ते स्रुचीव।
स्रुचीव घृतम्। स्रुचीवेति स्रुचिऽइव। घृतं चम्वीव। चम्वीव सोमः॥३५२॥

मंचम्वीवेतिचुम्वि ।इव।सोम इति सोमः वाजसनिंरयि
वाजसनिमितिवाज।सनिम्।रयिम्।अस्मे।अस्मेसुवीतम्।अस्मे
इत्यस्मे।सुवीरम्।सत्रात्तम्।सुवीरमितिसु।वीरम्।सत्रात्तन्धेहि।
सत्रात्तमितिसत्रा।त्तम्।धेहियशसम्।उज्जासेन्द्रहन्तम्।वृह
न्तमितिवृहन्तम्।७०।ओजश्चिना।तेजसा।तेजसाचक्षुः।चक्षुःप्रा
णेन।प्राणेनसरस्वती।सरस्वतीवीर्यम्।वीर्यमितिवीर्यम्।वा
चेन्द्रः।इन्द्रोबलेन।बलेनेन्द्राय।इन्द्रायदधुः।दधुरिन्द्रियम्।इ
न्द्रियमितीन्द्रियम्।७१।गोमदुषुणासत्या।गोमदितिगो।मत्।उँ

ॐ०२०

॥३४२॥ रत्नं॑ सु॒नोस॑सा । ना॒स॒त्या॒ प्रो॒वृ॒तू । अ॒प्रोव॒यात॒म् । अ॒श्वव॒द्दि स॒प्रे॒ः॑
त॒ । या॒त॒म॒श्वि॒ना॒ । अ॒श्वि॒ने॒ स॒श्वि॒ना॒ । वृ॒त॒द्दि॒ल॒त्प्रा॒ । त॒त्प्रा॒न्नृ॒पा॒ । वं॒म॒न्नृ॒पा
धा॒मिति॒ नृ॒पा॒ व॒म्॒ ॥ ७॥ न॒ यत् । व॒ त॒रे॒ः परो॒न॒ । ना॒न्तेर॒ः । अ॒न्तेर॒ऽ
आ॒द्द॒ध॒र्षे॒त् । आ॒द्द॒ध॒र्षे॒द्दू॒ष॒ एव॒स्तु॒ । आ॒द्द॒ध॒र्षे॒दि॒तो । दु॒ध॒र्षे॒त् । वृ॒ष
ण्व॒स्तु॒ऽ इति॒ वृ॒ष॒ण्वा॒व॒स्तु । दु॒ः ग्रा॒ह॒ः सो॒म॒र्से॒ । दु॒ः ग्रा॒ह॒ः स॒ऽ इति॒ दु॒ः । ग्रा॒ह
सः॒ । म॒सौ॒ रिपु॒ः । रिपु॒रि॒ति॒ रिपु॒ः ॥ ७ ॥ ता॒ने॒ । न॒ऽ आ॒वो॒ढ॒म् । आ॒वो
ढ॒म् । वो॒ढ॒म॒श्वि॒ना॒ । अ॒श्वि॒ना॒ र॒यि॒म् । र॒यिं॒ पि॒श॒ङ्ग॒ऽ स॒न्दृ॒श॒म् । पि॒श
ङ्ग॒ऽ स॒न्दृ॒श॒मि॒ति॒ पि॒श॒ङ्ग॒ । स॒न्दृ॒श॒म् । धि॒ष्ण्या॒ व॒रि॒वो॒ विद॒म् । व॒रि॒वो॒ ॥३४२॥

विहमित्ति वृति वृ॥ वि हम्॥ ७४॥ पावृकानेम नः। सरस्वती। सरस्वती वा
जैमिरः। वाजेभि वाजिनी वती। वाजिनी वती तिवाजिनी। वति। यज्ञंवष्ठु।
वष्ठु धिया वसुः। धिया वसुरिति धिया वैसुः॥ ७५॥ चोदयत्री सूनृ
तीनाम्। सूनृतीनां चेतन्ती। चेतन्ती सुमतीनाम्। सुमतीनामिति
सु। मतीनाम्। यज्ञं धे दे। दधे सरस्वती। सरस्वती तिसरस्व ती॥ ७६॥
महोऽअर्णः। अर्णः सरस्वती। सरस्वती प्रचेतयति। चेतयति के
तुना। केतुनेति केतुना। धिया विश्वाः। विश्वा वि। विराजति। राजती
तिराजति॥ ७७॥ इन्द्रायाहि। आयाहि। याहिचित्रभानो। चित्रभानो

॥३४३॥ सुताःऽचित्रभानोऽइति चित्र।भानो।सुताऽइमे।इमे त्वायवः।त्वायवऽ
इति त्वा।यवः अण्वीभिस्तना। तनापूतासः पूतासऽइति पूतासः
॥७५॥ धियेषितः इषितो विप्रजूतः। विप्रजूतः सुतावतः। विप्रजू
तऽइति विप्र।जूतः। सुतावतऽइति सुत।वतः। उप ब्रह्माणि। ब्रह्मा
णि वाघतः। वाघतऽइति वाघतः। ॥७६॥ तूतुजानऽउप। उप ब्रह्मा
णि। ब्रह्माहरिवः। हरिवऽइति हरि।वः। सुते दधिष्व। दधिष्व नः।
नश्चनः चनऽइति चनः॥७७॥ अश्विनापिबतम्। पिबतम्मधु। ॥३४२
मधु सरस्वत्या। सरस्वत्या सजोषसा। सजोषसेति स।जोषसा। इ॥

सुत्रामा। सुत्रामा वृत्रहा। सुत्रामेति सुऽत्रामा। वृत्रहा जुषन्ताम्। वृ
त्रहेति वृत्रऽहा। जुषन्ताꣳ सोम्यम्। सोम्यम्मधु। मध्विति मधु॥
॥९१॥ इति वाजसनेयसंहितायां क्रमविंशतिमोध्यायः॥२०॥
॥ इस मन्मै॥ शाके १७७२॥ साधारणनाम संवत्सरे ज्येष्ठमासे शुक्लप
क्षे सप्तम्यां भृगुवासरे॥ तद्दिने समाप्तम्॥ शुभं भवतु॥ श्री॥

